

د ليكوالۍ عملي لارښود

ليکوال: محب الله زغم نسيمي

Ketabton.com

۳۹

کتاب پېژندنه

کتاب : د لیکوالۍ عملي لارښود

لیکوال: محب الله زغم نسيمي

چاپ کال: ۱۳۹۹

چاپ شمېر: ۱۰۰۰

ډالۍ!

گرانه ملگريه! زما استاده!

ارواښاد عاشق الله يعقوب

هغه وختونه مې ښه په یاد دي. د ۱۳۸۳ هجري کال منی و. تازه تازه مې په پښتو ژبه مقاله لیکل پیل کړي وو. په هره جمله یا دوو جملو کې به مې یوه تېروتنه خامخا وه. ته به د چېلستون په جگړو ځپلي کنډواله باغ کې پر پوله راسره ناست وې او په نرمه غاړه به دې زما تېروتنې اصلاح کولې. دا دی اوس، د چېلستون باغ او مانۍ ښه ښایسته رغول شوي او زما نثر هم دومره ښه شوی دی چې داسې کتابونه پرې لیکلی شم.

خو، درېغه چې ته نه یې!

د دې کتاب ټول مادي او معنوي امتیاز تا ته ډالۍ کوم.

دا کتاب مې ولې وليکه؟

موږ ډېر پښتانه کادرونه لرو چې په مختلفو مسلکونو کې يې تر ماسترۍ او ان تر پي ايچ ډي پورې زده کړې کړې دي، خو له يو څو تنو پرته، نور يې په خپل مسلک کې، په خپله ژبه مقاله نه شي ليکلې. همدارنگه د پښتو ادبياتو د پوهنځي خورا لږ فارغان د ليکوالۍ جوگه وي. همدارنگه، ځينې کسان ښې ښکلې مفکورې لري، خو ليکلې يې نه شي او که ويې ليکي، د خبرو هغه خوند او رنگ يې په ليکنه کې نه وي. دوی گرم په دې نه دي چې نه په ښوونځي او نه په پوهنځي کې چا د ليکوالۍ تخنيکونه او د نثر ليکلو هنر ورښوولي دي.

يو کال کېږي چې د پوهنې وزارت د تعليمي نصاب د رياست له پښتو څانگې سره د نوي نصاب په جوړولو کې همکاري کوم. تېر کال زموږ د همکارانو ډېر وخت د پخوانيو کتابونو پر اېډېټ تېر شو. ما هم په اېډېټ کې ورسره برخه واخيسته. ځينې کتابونه دومره خراب ليکل شوي وو چې تر سم ناسم په کې زيات وو: د کلمو املاء غلطه، د جملو جوړښت فارسي، مفهوم گونگ او په ځينو ځايونو کې معلومات ناسم ... جالبه دا چې د پښتو ژبې کتابونه يې هم، په دې لحاظ، تر نورو مضمونونو ډېر ښه نه وو.

د ښوونځيو د تعليمي نصاب نوي مفردات د بهرنيو متخصصانو په همکاري برابر شوي دي چې بشپړ متفاوت او ښه دي. په نويو کتابونو کې به مختلف معلوماتي، روايتي، او اقناعي متنونه، او له خاطرې رانيولې تر لنډې کيسې، ناول او شعره پورې بېلابېل تخيلي او ناتخيلي ژانرونه راغلي وي. زموږ نوي کتابونه به شاگردانو ته د مقالې د مختلفو ډولونو او همدارنگه د خاطرې، کيسې، ډرامې، بيوگرافي او نورو ژانرونو ليکل ورزده کړي او که دا نصاب له خيره سره سم تطبيق شو، راتلونکي نسلونه به مو په ليکوالۍ کې تکړه وي.

خو زموږ هغه نسلونه چې تر دې دمخه له ښوونځيو او پوهنځيو فارغ شوي دي يا د نويو کتابونو تر تاليف او تطبيق مخکې فارغېږي، هغوی به د ليکوالۍ مهارتونه څنگه زده کوي؟ دې پوښتنې د دې کتاب ليکلو ته وهڅولم. دا چې سر و کار مې له تعليمي نصاب سره و، نو فکر مې وکړ چې د ليکوالۍ لارښود بايد د درسي کتاب غوندې وليکم چې لوستونکو ته عملي تمرينونه ولري، يعنې د فعالې زده کړې ميتود به کاروم.

د ليکوالۍ عملي لارښود | 3

دا کتاب د ښوونځيو شاگردانو، د پوهنتون محصلانو او د ليکوالۍ ځوانو مينهوالو ته ليکل شوی دی او پنځه برخې لري. لومړۍ برخه يې د ژانر تعريف، د ژانر ډولونه، او د ليکوالۍ عمومي تخنيکونه رانغاړي. دا داسې تخنيکونه دي چې د ډېرو ژانرونو د ليکلو لپاره په کارېږي. دوهمه برخه يې د پراگراف او مقالې د مختلفو ډولونو ليکل درزده کوي. په درېيمه برخه کې هغه ادبي ژانرونه راغلي دي چې ليکل يې نسبتاً آسانه دي. څلورمه برخه د متنونو تحليل، ارزونې او نقد ته ځانگړې شوې ده. د کتاب په وروستۍ برخه کې به د ژبې (املاء، انشاء، گرامر، ليکنښې...) په اړه زما مقالې ولولئ. په دې مقالو کې زموږ د متنونو عامې تېروتنې، ناسمې ژباړې، د نثر ښکلا او ځينې نورې خبرې راسپړل شوې دي. البته، د کتاب په څلورو لومړيو برخو کې يوازې د ليکلو نه، بلکې د مختلفو متنونو د درک او فهم، تحليل او ارزونې، تغيير او خلاصه کولو فعاليتونه هم راغلي دي چې د زده کوونکو او محصلانو لپاره به گټور وي.

ليکوالی داسې مهارت دی چې ډېر تمرین او ریاضت غواړي نو که غواړې چې نثر دې ښه او ليکوالی دې پخه شي، د دې کتاب د هرې برخې ټول فعاليتونه ترسره کړه. که غواړې پوه شې چې د دې کتاب تمرینونو څومره گټه درته کړې ده، د کتاب تر لوستلو مخکې د يوې موضوع په اړه مقاله وليکه. دا ليکنه درسره وساته او بيا چې دې کتاب تمام کړ، پر هماغه موضوع يو ځل بيا مقاله وليکه. بيا يې له لومړۍ مقالې سره مقایسه کړه.

د ایلینو خپرندويې ټولنې او قدرمن زاهد صمدزي مندوی یم چې دا کتاب يې راته چاپ کړ. دوی له ليکوال/ ژباړن سره د واضح او روښانه ليکلي قرارداد پر اساس کتابونه چاپوي او د ليکوال/ ژباړن حق الزحمه مني. دا به په افغانستان کې د کتاب او تأليف په کار و بار کې نوی باب وي.

همدارنگه د ډاکټر عبدالحمید بهیج زیاته مننه کوم چې د پښتو ژبې لپاره يې ښایسته فونټونه جوړ کړي دي. زه چې هره لیکنه کوم، د بهیج صاحب فونټونه کاروم او که يې مننه ونه کړم، پور به يې راباندې شي.

په دې هیله چې دا کتاب به دې د ليکوالۍ مهارتونه لا زیات وغوروي.

په مینه او درنښت

چهلستون - کابل - جمعه د ۱۳۹۹ د ثور ۱۲

فهرست

2 دا کتاب مې ولې ولیکه؟
7 لومړۍ برخه
7 ۱. د لیکوالی عمومي تخنیکونه
7 ۱.۱. ژانرونه/ د متنونو ډولونه / Genres
8 ۲. تشبیه / Simile
10 ۳. توصیف / Description
13 ۴. صحنه / Scene
16 ۵. مکالمه / Dialogue
19 ۶. کرکټر کښنه / Characterization
23 ۷. لیدلوری / Point of View
27 ۸. روایت / Narrative
31 دوهمه برخه
31 ۲. پراگراف او مقاله
31 ۲.۱. پراگراف / Paragraph
36 ۲.۱.۱. د پراگراف لیکلو پړاوونه
41 ۲.۱.۲. د پراگراف ډولونه
61 ۲.۲.۱. د مقالې تحلیل
64 ۲.۲.۳. د مقالې جوړښت
82 ۲.۲.۴. د مقاله لیکنې پړاوونه
88 ۲.۲.۵. د مقالې ډولونه
113 درېمه برخه
113 ۳. ادبي ژانرونه

113.....	۱. ۳. غیر تخیلي ادبي ژانرونه
113.....	۱. ۱. ۳. Memoir خاطره
118.....	۲. ۱. ۳. Travelogue سفرنامه / یونلیک
122.....	۳. ۱. ۳. Literary Sketch / خاکه یا طرحه
125.....	۴. ۱. ۳. Biography ژوندلیک
135.....	۵. ۱. ۳. Autobiography خپل ژوندلیک
140.....	۲. ۳. تخیلي ادبي ژانرونه
140.....	۱. ۲. ۳. ادبي ټوټه
143.....	۲. ۲. ۳. Satire/ Irony طنز
148.....	۳. ۲. ۳. Short Story لنډه کیسه
154.....	د کیسې تحلیل
172.....	خلورمه برخه
172.....	۴. نقد او تحلیل
172.....	۱. ۴. انتقادي مطالعه Critical Reading
179.....	۲. ۴. تحلیل Analysis
192.....	۳. ۴. نقد Critique/ Review
202.....	پنځمه برخه
202.....	۵. ژبه، املا او انشاء
202.....	۱. ۵. په پښتو کې د «ی» ډولونه
203.....	۲. ۵. په قتل ورسېدل، سم که نا سم؟
206.....	۳. ۵. د خبريالانو ځینې ژبنی تېروتنې
208.....	۴. ۵. معیاري ژبه، اړتیا که هوس؟
211.....	۵. ۵. د لهجو کمال
213.....	۶. ۵. په نومونو او لحوو کې د اضافت اضافي «د»
215.....	۷. ۵. دقت، گردان او ښکلا

۵. ۸. د ليکوال سبک او د ژبې ظرفیت 217

۵. ۹. فاصله 220

۵. ۱۰. د فعلونو تکرار / د اوبو د خاشکو خټک 222

۵. ۱۱. ليکنښې 222

مأخذ: 237

لومړۍ برخه

۱. د ليکوالۍ عمومي تخنيکونه

۱.۱. ژانرونه / د متنونو ډولونه / Genres

ژانر هغه قالب، چوکاټ يا فارمټ دی چې يو متن په کې ليکل کېږي. هر ژانر داسې ځانگړنې لري چې له نورو ژانرونو يې بېلوي. دغه ځانگړنې د متن له شکل او محتوا دواړو سره رابطه لري. ژانر دا هم معلوموي چې يوه موضوع په کوم ډول ژبه بايد وليکو؛ مثلاً: د خاطرې موضوع زموږ شخصي تجربې دي او خاطره په صميمي ژبه لیکو او خپل احساسات او عواطف هم په کې بيانولی شو خو د علمي مقالې موضوع ثابت شوي واقعيتونه او علمي تجربې وي چې په رسمي ژبه ليکل کېږي او د عواطفو له پاره چندانې ځای په کې نشته. مثلاً، په خاطره کې وایم: «بې درکه خوشحاله وم. هغه مې ډېره موده وروسته وليده. له هيڅانه مې زړه ټوپونه وهل. لاسونه مې رېږدېدل.» خو په علمي مقاله کې ليکم: «ناولې اوبه د نس ناستي، پېچش او ځينو نورو ناروغيو عمده سبب دی.»

ژانرونه له لويه سره په دوو عمده ډلو وېشل کېږي:

تخيلي او غيرتخيلي (Fiction and Non Fiction).

تخيلي ژانرونه هغه دي چې محتوا يې د ليکوال د تخيل زېږنده وي يا لږ تر لږه تخيل په کې دخيل وي يعنې نږه واقعيت نه وي، لکه: شعر، لنډه کيسه، ادبي ټوټه، ناول، ډرامه، سناريو. دغه ژانرونه ليکوال په خيال کې جوړوي. سره له دې چې د دې ژانرونو د محتوا خام مواد په ټولنه او/يا په طبيعت کې وي خو پخول کېږي د هنرمند (شاعر، ليکوال) په ذهن کې. کله کله تخيلي ژانرونه د واقعيتونو پر بنا هم پنځول کېږي؛ مثلاً: تاريخي ناولونه چې د تاريخي واقعاتو له مخې ليکل کېږي يا ځينې ناولونه، ډرامې يا فلم نامې چې د يو چا د ژوند په اړه جوړېږي او د هغه/هغې د ژوند واقعي پېښې بيانوي خو د پېښو ځينې جزيات، د کرکټرونو تر منځ ځينې خبرې اترې او همدارنگه ځينې پېښې او صحنې ليکوال د تخيل په مټ ورته جوړوي.

غيرتخيلي ژانرونه هغه دي چې د عيني واقعيتونو د بيان له پاره کارېږي؛ لکه: خاطره، يونليک، ژوندليک، خپل ژوندليک، مقاله، گزارش، او نور. خاطره زموږ د سترگو ليدلی حال وي، يونليک/ سفرنامه د هغو پېښو او ځايونو بيان دی چې په واقعيت کې مو ليدلي دي، مقاله د علمي واقعيتونو پر بنا ليکل کېږي، ژوندليک او خپل ژوندليک (Autobiography) د خاطرې په شان د چا د ژوند واقعي کره وړه او پېښې رانغاړي. په دې ټولو ژانرونو کې خيالي پېښې نه ځايېږي خو په خاطره، يونليک او ژوندليک کې د تخيل ځينې عنصرونه لکه تشبیه، استعاره، کنایه، او سيمبوليک بيان راتلی شي.

په دې کتاب کې به عمدتاً د غيرتخيلي ژانرونو د ليکلو تخنيکونه له بېلگو او تمرینونو سره بيان کړو خو د ځينو تخيلي ژانرونو اساسات به هم راوسپړو. پر دې سربېره، په پيل کې به ځينې داسې تخنيکونه تشریح کړو چې د ډېرو تخيلي او غيرتخيلي ژانرونو د ليکلو له پاره په کارېږي، لکه: تشبیه، توصيف، صحنه، مکالمه، ليدلوری، کرکټرکېښه، او روايت.

۲.۱. تشبیه / Simile

د آشنا شيانو په مرسته د ناآشنا شيانو توضیح کولو ته تشبیه وايي. تشبیه د شيانو، منظرو، او پېښو د بيان له پاره په کارېږي او تقريباً په هر ډول ليکنه کې ورنه گټه اخيستلی شو. مور او تاسې په عادي خبرو اترو کې د دې له پاره چې مخاطب مو يو شی سم درک کړي، له تشبیه څخه کار اخلو. مثلاً وايو:

په اتن کې داسې تېز تاوېده لکه بړبوکی.

رنگ يې د تبي غونډې تور و.

داسې مړ بوی ترې لټېده لکه د ماهي.

لاسونه يې داسې ځيرې و لکه ربگمال.

نه يو مخ خوږ و، نه بېخي تروش، د انارو غونډې ترسکون و.

هوا يې داسې سره وه لکه سايبريا.

موږ پوهېږو چې مخاطب مو د بړبوکی په چټکتيا پوهېږي؛ تبي پېژني او د توروالي اندازه يې ورته معلومه ده؛ د ماهي بوی، د ربگمال ځيروالی او د انارو ترسکون خوند يې تجربه کړي دي

نو كله چې دا آشنا شيان ورته يادوو، تمه مو دا وي چې هغه ناآشنا شيان به په ذهن كې ښه مجسم كړي شي.

كه فرضاً ووايم چې بوى يې داسې و لكه د شنل (Chanel) عطر، خوند يې د پايڼ اپل (Pine Apple) غونډې دى، شونډې يې د انجلينا جولي غونډې وي، غږ يې د استاد قاسم افغان په شان دى ... دلته دا سمه ده چې شنل د دنيا يو مشهور عطر دى خو زموږ د وطن خو كسانو به دا عطر ليدلي او بوى كړي وي؟ پايڼ اپل يا انناس به د هماغه شي د خوند له پاره ښه مثال وي، خو دا مېوه زموږ په وطن كې خو كسانو خوړلې وي؟ د يو چا شونډې به كټ مټ د انجلينا جولي د شونډو په شان وي خو زموږ كليوالو به د دې فلمي ستورې عكسونه ليدلي وي؟ د يو چا غږ به د استاد قاسم افغان آواز ته ډېر ورته وي، خو استاد قاسم د امان الله خان د دور سړى و او ډېرې كمې سندرې يې ثبت شوې دي نو زما مخاطب چې د افغانستان عام لوستونكى دى، د هغه غږ به وپېژني؟ سايبيريا خورا يخ وطن دى خو ټول لوستونكي به د سايبيريا د هوا په اړه معلومات ولري؟ نو كله چې غواړو يو شى د تشبیه په وسيله خپلو لوستونكو ته ښه وړ وپېژنو، بايد د مخاطب سوبه، د معلوماتو اندازه او د ليدلو، اورېدلو او د تجربو دايره يې په پام كې ونيسو. هسې نه چې د هغه رانده ټوكه ځنې جوړه شي.

وايي چا رانده ته وويل چې پلانكى شى تك سپين دى.

هغه پوښتنه وكړه چې سپين څنگه وي؟

ده وويل: سپين د زانې رنگ دى.

رانده بيا وپوښتل: زانې څه شى دى؟

هغه وويل: هغه اوږده غړۍ چې لري.

بيا يې د رانده لاس د هغه پر امسا تېر كړ، ويې ويل: لكه دغه.

رانده وويل: پوه شوم. معنا دا چې سپين زما د امسا غونډې شى وي.

په تشبیه كې بايد واقعيت په پام كې ولرو او مبالغه ونه كړو. مثلاً كه يو غنمرگى انسان له كارغه يا تبى سره تشبیه كړو، دا مبالغه ده. كه د چا اورمېر يوه لوېشت اوږده وي او ووايو چې د اوبن په شان يې غاړه ده، مبالغه به مو كړې وي. البته په شعر كې مبالغه عامه ده خو په نثري ژانرونو كې په تېره بيا په غيرتخيلي ژانرونو كې تشبیه بايد واقعيت ته نژدې وي.

لومړۍ فعاليت: خپل شاوخوا ته وگوره. يو څو شيان انتخاب کړه. ښه ورته ځير شه. اوس يې د اندازې، رنگ، ښې، بوی، خوند ... د بيان له پاره په ذهن کې داسې شيان پيدا کړه چې د انتخاب شويو شيانو ځانگړنو ته ورته وي، نورو ته آشنا وي او بل چا ته يې درک آسانه کړي. اوس يې وليکه.

دوهم فعاليت: خپلې جملې ولوله او وگوره چې:

۱. هغه آشنا شی چې تا د ناآشنا شي د تشبیه له پاره غوره کړی، مناسب دی که نه؟ يعنې مشبه او مشبه به يو بل ته څومره ورته دي؟

۲. ستا مخاطب (عام لوستونکی) به دغه شيان پېژني چې تا د تشبیه له پاره ورنه کار اخیستی؟

۳. تشبیه دې واقعیت ته نژدې ده که مبالغه دې په کې کړې ده؟

۴. جملې دې بل چا ته ولوله او وگوره چې په ذهن کې يې د تشبیه شويو شيانو سم تصور پيدا کېږي که نه؟

۳.۱. توصيف / Description

توصيف د يوه ځای يا يوې منظري تفصيلي او مشرح بيان دی. توصيف د لنډې کيسې، ناول، ادبي ټوټې، خاطرې، يونليک، ژوندليک او گزارش د ليکلو له پاره په کارېږي.

بېلگه

خوندور ورم مې حس کړ. دغه خوشبويي راته آشنا غوندې وه، خو داسې بوی پخوا هېڅکله راباندې نه و نښتی. دا ورم داسې و لکه د سنځلو او د گلابو خوشبويي چې سره گډه شوې وي. اسمان تک شين و، داسې روڼ لکه له بارانه وروسته چې وي. لمر نېغ زما پر سر ولاړ و. نه گرمي وه، نه يخني. چارچاپېره ونې وې، گلان وو. سره، سپين، زېر، نارنجي، گلابي، تور، او نيلي گلونه. د ونو پانې او د گلونو گلپانې داسې پاکې، داسې ځلېدونکې وې لکه هره يوه دې چې په خپل لاس په رڼو اوبو مينځلې وي. ټوله ځمکه په شنه چمن پوښلې وه. چمن داسې پوست و لکه بخل. نري سپين کالي مې پر تن وو. کالي مې داسې پاسته او ښوی وو لکه د گلابو گلپانې.

څنگ ته مې د منو ونه، ډکې څانگې ولاړه وه. په هره څانگه کې يې هر رنگه منې څرېدې، زېږې، شنې، نييلې، گلابي، سرې او تورې. منې يې د سپنج غونډې وې، خورا نرمې، خورا خوږې. منې په خوله کې داسې وېلې کېدې لکه شيرېخ چې په خوله کې اوبه کېږي او ژوبولو ته يې حاجت نه وي. منو نه زړې لرل، نه خلي. د ايسته غورځولو هېڅ شی په کې نه و. [زما د ناچاپ ناول «دوزخ په جنت کې» يوه برخه]

د دې له پاره چې ښه توصيف وليکو، بايد هر شي ته په ځير وگورو. بايد د هر شي فيزيکي خصوصياتو يعنې ښې، رنگ، اندازې، بوی، کلکوالي/ پوستوالي، او (که د خوراک شی وي) خوند ته يې دقت وکړو.

کله چې د يوه ځای توصيف لیکو، هر څه بايد هماغسې تشرېح کړو چې پخپله مو درک کړي دي. د دې کار له پاره جملې بايد داسې وليکو چې هماغه ځای او شيان د لوستونکو سترگو ته ودروي. که ووايو چې:

«د پغمان دره ډېره ښکلې ده - هوا يې سره ده. د پغمان په دره کې لوی سيند بهېږي - هلته دنگې ونې او رنگ رنگ گلونه دي.»

دلته «ښکلې، لوی، دنگې، رنگ رنگ» مبهم او گونگ صفتونه دي ځکه چې ښکلا، لويوالي، دنگوالي او رنگ رنگوالي نسبي مفاهيم دي. لوی يعنې څومره؟ د کوتې په اندازه؟ د غونډۍ په اندازه؟ د غره په اندازه؟ د سمندر په اندازه؟ دنگ بوټی ممکن دوه متره وي او دنگه ونه کېدای شي دېرش متره وي. يو منار که شل متره لوړ وي، دنگ بلل کېږي او که شپيته متره وي هم. نو د دې له پاره چې دغه توصيف واضح شي، بايد ابهام ځنې وباسو.

دا بېلگه وگوره:

«د پغمان درې هوا داسې سره ده چې د اوږي په سره غرمه کې هم څوک نه خولې کېږي. هلته يو سيند دی چې پنځه گزه يې سور دی او دومره ژور چې سړی تر اوږو پورې په کې ډوبېږي. دا سيند ډک بهېږي او اوبه يې داسې تېزې روانې وې چې که دې خپلۍ يوسي، په منډه هم ورپسې نه شي رسېدلی. د اوبو شرهاړ يې له سل متره لرې واټن څخه اورېدل کېږي. اوبه يې دومره رنې دي چې په تل کې يې سپينې گردې تيرې ليدلی شي او د گوتې په اندازه واره واره سپين او زرین کبان په کې وينې چې دې خوا ها خوا گرځي. د سيند په دواړو غاړو کې د چنار

دومره دنگې ونې ولاړې دي چې دوه پوريز کورونه يې تر نيمايي هم نه دي. تر ونو ها خوا د مرسل سره، زېر، نارنجي، سپين او گلابي گلونه قطار دي.»

په دې دوهمه بېلگه کې د تشبیه، مقياس او مقایسې، او د مخاطب د عيني تجربو په مرسته د هر شي وصف داسې شوی دی چې لوستونکي ته يې درک آسانه کړی او مبهم په کې څه پاتې نه شي. د سيند لويوالی د گز په مقياس، د اوبو د شرهارو د غږ تېزي د متر په مقياس توضیح شوي دي. د چنارونو دنگ والی د دوه پوريزو کورنو له دنگوالي سره پرتله شوی دی. د اوبو روڼوالی د عيني تجربې په مټ ښودل شوی دی. کېدای شي ډېر کسان د سيند په تل کې د تپرو او کبانو د ليدلو تجربه ولري نو له همدې عيني تجربې څخه د اوبو د روڼوالي له پاره يو مقياس جوړوو. لوستونکی د اوږي د سختې گرمۍ تجربه لري او کله چې ورته وايې د پغمان هوا داسې سره ده چې د اوږي په سره غرمه کې هم په کې نه خولې کېږي نو د دې سوږوالي تصور خامخا کولی شي.

توصيف بايد داسې وليکو چې د لوستونکو پنځه گونو حواسو ته خطاب وکړي. د اوبو شرهار د اورېدلو حس ته، د گلونو رنگ، د سيند د اوبو روڼوالی او د ونو دنگوالی د ليدلو حس ته، د گلونو ورم د بويولو، خوړوالی د ذايقي حس ته او د هوا سوږوالی د لامسې حس ته خطاب کوي. کله چې لوستونکی داسې بيان لولي، هر څه داسې احساسوي لکه په خپلو حواسو يې چې درک کوي.

لومړی فعاليت: په هر ځای کې چې يې، شاوخوا ته دې ښه ځير شه. د هر شي ښه، رنگ، اندازه يا حجم، پوستوالی، ځيروالی او نورې ځانگړنې په ذهن کې وساته. خپل ټول حواس وکاروه. څه وينې، څه اورې، څه بويوي، څه لمس کوي؟

اوس نو سترگې پټې کړه او دا هر څه په ذهن کې مجسم کړه. بيا سترگې پرانيزه او وگوره چې د هر څه ځانگړنې دې سمې په ياد وې که نه؟ يو وار بيا هر شي ته ځير شه. کاغذ او قلم راواخله. خپله مشاهده داسې وليکه چې لوستونکي ته هر څه له جزياتو سره واضح بيان کړي. په ياد ولره چې د لوستونکي ټول حواس به په پام کې نيسي او د منظرې بيان به ورته داسې کوي چې هر څه وويني، واورې، بوی کړي، لمس کړي او (که د ځکلو شی وي) وڅکي.

دوهم فعاليت: اوس خپل متن ولوله، يو ځل بيا شاوخوا ته وگوره او دغو پوښتنو ته

ځواب ورکړه:

۱. په متن کې هر څه واضح بیان شوي دي؟
۲. کله چې متن لولې، داسې احساس کوي چې ته پخپله په هماغه ځای کې یې؟
۳. په متن کې مختلفو حواسو ته خطاب شوی دی؟
۴. مبهم یا ګونګ صفتونه په کې راغلي دي؟
۵. داسې څه شته چې هلته وي او تا نه وي بیان کړي؟

۴.۱. Scene / صحنه

تعریف: څنگه چې توصیف د یوه ځای یا منظرې تشریح ده، صحنه هم د پېښو تفصیلي بیان ته وايي. استاد اسدالله غضنفر په یوه مقاله کې صحنه داسې تعریفوي: «هغه څه ته چې په واحد زمان و مکان کې پېښېږي او لوستونکي ته په مستقیم ډول وړاندې کېږي؛ د داستان صحنه وایو. د ادبي اصطلاحاتو په یوه ډکشنري کې لولو: د داستاني آثارو په بحث کې صحنه د روایت نمایشي [ډراماتیک] ډول ته وايي چې پېښې پکې هماغسې، لکه څنگه چې د پېښېدللو تصور یې کوو، وړاندې کېږي.»

البته صحنه یوازې په داستاني ادبیاتو (لنډه کیسه، ناول، ډرامه) پورې محدوده نه ده، بلکې د توصیف په شان د خاطرې، یونلیک، ژوندلیک او گزارش د لیکلو له پاره هم په کارېږي.

بېلګه

لمر د چهلستون د غره له سره لایو نیزه پورته شوی و چې لاری بېرته راغله. د خیرآباد د غونډۍ په بېخ کې یوه سپینه کرولا ولاړه وه. بانټ یې پورته و. یوه سړي د موټر په ماشین کې ګوتې وهلې.

بل سړي لاری ته لاس ونيو، و یې ویل: استاده! ته خو یو وار دا موټر وګوره. سم دم روان و، ناڅاپه گل شو.

موټروان په ملنډو وویل: تاسې ټول د شترنگ ډرپوران یئ.

له جلوه راکښته شو. د کرولا خوا ته روان شو.

ناڅاپه «ټک» شو.

شا ته یې مخ واړاوه.

ميوند ورته تمانچه نيولې وه.

ده چې شا ته کتل، فهيم رانديې کړې او په خټ کې ورته کلکه لغته ورکړه.

سړی پرمخې ولوېد.

فهيم يې لاسونه شا ته وروټول.

سړي چيغه کړه: څه مې کړي دي؟ تاسې څوک يئ؟

ميوند يې خوله په پلن رابړ ټپ سره بنده کړه.

فهيم او ميوند موټروان له مټو ونيو، د کرولا په شاتني سيټ کې يې ځملاوه. پښې يې هم

وروتلې.

ميوند کرولا چالانه کړه.

فهيم له لارې څخه پل موندونکی راواخيست او په منډه کرولا ته وروخوت.

[«د ولسمشر فرمان» له ناول څخه]

صحنه به يا واقعي پېښه بيانوي يا خيالي. د واقعي پېښې بيان د گزارش، خاطرې، يونليک

او ژوندليک له پاره په کارېږي او خيالي صحنه بيا د لنډې کيسې، ادبي ټوټې، ډرامې او ناول له

پاره جوړېږي. هماغسې چې د يوه ځای يا منظرې د توصيف له پاره ليکوال بايد هر څه ته په ځير

وگوري او په خپل ټول حس سره يې درک کړي، د صحنې د ليکلو له پاره هم بايد همداسې

وکړي.

کله چې صحنه ليکو، بايد هڅه وکړو چې تر ممکنه حده پورې د لوستونکو بېلابېلو حسونو

ته خطاب وکړو. په پورتنۍ بېلگه کې يوازې دوو حسونو، ليدلو او اورېدلو، ته خطاب شوی دی. د

کرکټرونو ترمنځ خبرې او په تمانچه کې د مرمۍ د تېرولو غږ «ټک» په لوستونکي اورېدل کېږي او

د کرکټرونو حرکتونه، د لمر موقعيت، د کرولا موټر سپين رنگ او پورته شوی بانټ ... د ليدلو حس

ته مخاطب دي. خو که په پېښه کې فرضاً د عطرو بوی، سوړ باد، تېزه گرمي ... هم وي، بايد

داسې بيان شي چې لوستونکی فکر وکړي چې پخپله د پېښې په ځای کې ولاړ دی او هر څه په

خپلو حواسو درک کوي.

دا مهمه ده چې پېښه په زماني ترتيب سره بيان شي؛ يعنې اول څه پېښېږي، بيا څه کېږي

او همداسې تر پايه پورې. په دې مثال کې اول د لارې ډرېور ويني چې يوه سپينه کرولا ولاړه ده

او بانټ يې پورته دی. بيا يو سپری د لاری مخې ته درېږي او لاس ورته نیسي چې ودرېږي. ورپسې میوند ورته وایي چې موټر يې خراب دی. بيا موټروان کوزېږي. وروسته په تمانچه کې د مرمۍ د تېرولو غږ اوري. بيا د شا له خوا په لغته وهل کېږي

پېښه هم د توصیف په شان، د صفتونو او مقیاسونو په مرسته بیانېږي خو دا چې په پېښه کې حرکت او عمل هم وي نو د عملونو د توصیف له پاره ممکن قیدونه هم وکارول شي. دا صفتونه او قیدونه باید مناسب او دقیق وي او د پېښې د مجسم کولو چاره آسانه کړي. په راغلي بېلگه کې «سپینه، کلکه او پلن» صفتونه دي چې د کرولا رنگ، د لغتې شدت او د رابرتېپ اندازه راښيي. «سم دم، ناخاپه، په ملنډو، په منډه» قیدونه دي چې د موټر د روانېدو او درېدو، د موټروان د خبرو انداز او د فهمیم د حرکت څرنگوالی ښيي.

لومړی فعالیت: په کلي، ښار، مکتب، پوهنتون یا هر ځای کې چې یې، خامخا یوه نیمه

پېښه پېښېږي. حتمي نه ده چې دا پېښه دې عجیبه او حیرانوونکې وي. هره عادي پېښه چې وینې، ښه ورته ځیر شه. د پېښې جزیاتو ته دقت وکړه. مثلاً:

← لینی موټر ته منتظر یې. ماښام نږدې دی. ډېر خلک د سړک په غاړه ولاړ دي خو موټر نشته. اوس نو هر موټر چې رارسېږي، وگوره چې خلک د موټر خوا ته څنگه ځي؟ ورو ورو ځي که منډې کوي؟ نوبت ته گوري که هر څوک هڅه کوي پخپله موټر ته وڅېږي؟ د ښځو، سپین ږيرو، ماشومانو پروا کوي که یوازې د ځان غم کوي؟

← له دوکان څخه سودا اخلې. وگوره چې دوکاندار شیان څنگه بیه کوي؟ څنگه یې تلي؟ څنگه یې په کڅوړه کې اچوي؟ پیسې چې ورکوي، څنگه ورته گوري؟ پیسې په جیب کې اچوي که په دخل کې؟

← په صنف کې ناست یې. استاد لا نه دی راغلی. شاگردان څه کوي؟ څه وایي؟ استاد صنف ته په کوم انداز راتوځي؟ شاگردان د استاد په راتلو سره څه کوي؟

← د سړک پر غاړه ولاړ یې. د موټرو ټکر کېږي. وگوره چې دا ټکر څنگه پېښېږي؟ موټروانان له ټکر وروسته څه کوي او څه وایي؟ ټرافیک څه وایي؟ خلک څه کوي؟

قلم او کاغذ راواخله او څه دې چې لیدلې، اورېدلې او حس کړې دي، په تفصیل سره یې ولیکه. کولی شې د هغو پېښو بیان هم ولیکې چې پخوا دې لیدلې دي. حافظه دې وکاروه. د پېښې جزیات در یاد کړه او ویې لیکه.

دوهم فعالیت: اوس دې نو لیکلی متن ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووايه:

۱. د پېښې جزیات واضح بیان شوي دي؟

۲. پېښه په ترتیب سره راغلې ده؟

۳. کله چې متن لولې، داسې احساسوې چې ته پخپله په هماغه ځای کې یې؟

۳. په متن کې مختلفو حواسو ته خطاب شوی دی؟

۴. د پېښې د بیان له پاره کارول شوي صفتونه او قیدونه، مناسب او دقیق دي؟

۵. داسې څه شته چې په پېښه کې وي خو تا لیکلي نه دي؟

که واقعي پېښو ته ښه ځیر شې او د لیکلو چل یې زده کړې، بیا به تخیلي پېښې هم ولیکلای شې. کله چې په ذهن کې یوه خیالي پېښه جوړوې، داسې یې جوړه کړه چې د واقعي پېښې غوندې وي یعنې منطقي وي او لوستونکو ته داسې ښکاره شي چې په رښتیا به پېښه شوې وي.

۵.۱. مکالمه / Dialogue

د دوو یا څو کسانو ترمنځ خبرو اترو ته مکالمه یا ډيالوگ وايي. مکالمه هم د صحنې غوندې کېدای شي واقعي وي چې دا ډول یې په خاطر، گزارشونو، ژوندلیکونو او یونلیکونو کې راوړل کېږي او یا به خیالي وي چې لیکوال یې په خپل ذهن کې جوړوي. خیالي مکالمه د تخیلي ژانرونو (لنډه کیسه، ناول، ډرامه) برخه وي.

د واقعي مکالمې په لیکلو کې باید صداقت په پام کې ولرو. د هر چا خبرې باید هماغسې راواخلو چې کړې یې دي، نه دا چې د هغه له خبرو خپل تعبیر ولیکو. [خبریالونو څو وارې راسره تیلیفوني مرکې کړې دي خو کله یې چې لیکلې دي، بل شی یې ترې جوړ کړی. اوس که څوک د هغوی لیکنه ولولي، فکر کوي چې ما به هماغسې خبرې کړې وي. دا کار ناسم دی.] کله چې د بل خبره لیکو، باید امین وو.

همدارنگه د هر چا د خبرو انداز متفاوت وي او هر څوک له خپلې پوهې او سويې سره سمې کلمې او جملې کاروي. يو بېسواده کس به «ارواپوهنه، بنسټپالنه، ترهگرېز، روزنيز، ښوونه او روزنه، ...» کلمې په خپلو خبرو کې نه وايي.

خيالي مکالمه چې ليکوال يې د خپلې لنډې کيسې، ناول يا ډرامې له پاره جوړوي هم بايد د هر کرکټر له سويې، پوهې، اروايي حالت، مقام، سيمې او لهجې سره اړخ ولگوي. د خيالي مکالمې ليکل نورې باريکۍ هم لري او که غواړې تخيلي ژانرونه وليکې نو په دې باره کې د استاد اسدالله غضنفر مقاله ولوله.

د خيالي مکالمې بېلگه:

د جومات له بل سره په پاڅو سپينو جامو، تور واسکت او سپينې پگړۍ کې يو نوراني سړی زما خوا ته راغی.

په لويه ريره کې يې گوتې وهلې. څنگ ته مې کېناست. ويې ويل: مهاجر يې؟
- هو.

- خه، خه، خه، ماشاالله، ماشاالله. سه روزگار کيې؟

- د ټاييلونو په فېکټرۍ کې مزدوري کوم.

- گوره، بچيه! د دنياوي کارونو ختمېدا نيشتي. لگ لگ د آخرت کارونه هم کوه کنه، سه

پوی شوې؟

- څنگه؟

- جي، هغه داسې چې تبليغ وکه. د نبي کریم سنت. گوره ته خو خپله خه سړی يې، مونز دې قايم کړې خو د نورو بنده گانو غم به هم کيې که نه. نورو له به هم تبليغ کيې، امر بالمعروف و نهی عن المنکر به کيې.

- مولانا صيب! زه کله په څه پوهېږم. ايله مې يو څو سورتونه زده کړي چې په لمانځه کې

يې ووايم. نور نو «ان پره» سړی يم. قرآن شريف له رويه لا نه شم ويلی.

- جي، هېس پروا نيشتي. دومره خو پويېگې چې مونز فرض دې، روژه فرض دې، زکات

فرض دې، حج فرض دې. تبليغ خو بل سه نه دې، همدقه خبرې به خلکو له کيې کنه.

- په دې خو نو هر څوک پوهېږي. مولانا صيب! زه غريب سړی يم، خپله مزدوري به کوم.
 - خو زم درله همدا وایم چې مونږه سره رایشه. خرما او ثواب دواړه به وگټې جی. خرچه به درله درکو. نورو زایونو له به دې لېگو. لاهور له، پېخور له، اسلام آباد له. که دې وخت راسره تېر کو، بیا دې یورپ له لېگو، امریکې له دې لېگو. سوچ وکه جی. [زما د ناچاپ ناول «دوزخ په جنت کې» یوه برخه]

لومړی فعالیت: هره ورځ د یو څو کسانو خبرو ته غورځو شه. وگوره چې څه رقم غږېږي، کوم تکیه کلام کاروي، کومې کلمې او څه ډول جملې وایي. بیا د هغوی خبرې ټکي په ټکي هماغسې ولیکه چې دوی کړې وي. بله ورځ بیا د هماغه کسانو خبرو ته ځیر شه او خپله لیکلې مکالمه وگوره چې د دوی له خبرو څخه څه توپیر لري. که د واقعي مکالمو لیکل زیات تمرین کړې بیا خیالي مکالمې هم لیکلې شي.

دوهم فعالیت: که غواړې چې خیالي مکالمه ولیکې، دوه کسان په ذهن کې مجسم کړه. د هر یوه د پوهې او معلوماتو اندازه، تحصیل، مقام او دنده په پام کې ونیسه او بیا پر یوې موضوع د دوی ترمنځ کېدونکې خبرې اترې ولیکه. د کار د آسانی له پاره لاندې د کرکټرونو ځانگړنې او د خبرو اترو موضوعگانې درکړل شوې دي. ته ورته مکالمې ولیکه.

✓ یو ډاکټر چې حرص یې زیات دی، له لابراتوار او اکسري والا سره لاره لري او د معایناتو په بدل کې کمېشن ورنه اخلي. بل کرکټر یو بېوسه او بېسواده کلیوال ناروغ دی. ډاکټر غواړي هغه قانع کړي چې ډېر معاینات وکړي. اوس د دوی تر منځ یوه مکالمه په ذهن کې جوړه کړه او وپې لیکه.

✓ یو رشتخوره مامور چې د پنځوسو کالو دی او یو ځوان چې هروخت یې د رشوت او فساد پر ضد په خپل فېسبوک کې لیکنې کړې دي. د ده کار قانوني دی خو مامور یې ورته نه کوي. دی ډېره بېره لري او که کار یې همدا نن اجرا نه شي، ډېر تاوان به وکړي. د دوی ترمنځ مکالمه جوړه کړه.

✓ یو تکړه محصل چې په امتحان کې یې نومرې کمې شوې دي او دی باور لري چې باید یې نومرې پوره وای. دی له هغه استاد سره خبرې کوي چې د ده نومرې یې کمې کړې دي. محصل ته ویل شوي دي چې دا استاد پیسې خوري.

✓ په اډه کې وار د یوه موټر دی خو بل موټروان سپرلی خپل موټر ته خپړولې دي. دغه موټروان هر وخت سرزوري کوي او د بل وار ته نه گوري خو هغه بل د اډې

قانون مني، عاجز انسان دی خو له خپل حقه هم نه تېرېږي. درېم کس د اړې منشي دی. هغه ډارن دی او له سرزوري ډرېور څخه وېرېږي. د درې وارو تر منځ يوه مکالمه جوړه کړه.

۱.۶. کرکټر کښنه / Characterization

د وگړو د ظاهري او باطني ځانگړنو بيان ته کرکټر کښنه وايي. هماغسې چې د ځايونو او منظرو د بيان له پاره توصيف او د پېښو د انځورولو له پاره صحنه ليکل کېږي، د کسانو پېژندگلوې هم په کرکټر کښنه کېږي.

کرکټر کښنه د توصيف، مکالمې او صحنې غوندې هم د تخيلي ژانرونو له پاره په کارېږي هم د غيرتخيلي هغو ته. که د چا په اړه خپله خاطره ليکو، که د چا يا خپل ژوندليک او يا خپل يونليک ليکو، نو د دې له پاره چې کرکټرونه د لوستونکي سترگو ته ودروو، سم يې بايد معرفي کړو.

۱. **ظاهري ځانگړنې:** د کرکټر په ظاهري ځانگړنو کې د هغه ونه، بڼه، رنگ، مخ، سترگې، پوزه، خوله، اندامونه، کالي ... شامل دي.

بېلگه

يو دنگ غنم رنگی هلک د ښوونځي په دروازه رانوت. برگ نيم لستونې کميس يې د پتلانه پر سر پروت و. نه دومره ډنگر و، نه چاغ. له چابک تگ سره يې تور وېښتان پورته پورته غورځېدل. لاسونه يې ډېر خوځول. نرۍ شونډې يې موسکې وې. کله يې ښي طرف ته کتل او چا ته يې د سلام لپاره لاس پورته کاوه او کله چې طرف ته. په شنو سترگو کې يې اثرناکه ځلا وه. [«ترلی» لنډه کيسه «د ... فلسفه» له ټولگې څخه]

په دې بېلگه کې د کرکټر ځينې ظاهري ځانگړنې او ځينې باطني خصوصيتونه بيان شوي دي. جامې، د پوستکي، وېښتانو او سترگو رنگ، جسامت، ونه ... يې ظاهري خصوصيات دي. دا چې موسک وي او هر چا ته د سلام له پاره لاس جگوي، د ده اجتماعي توب ښيي او باطني ځانگړنې يې دي. البته که د يوه کرکټر د ظاهر او باطن په اړه ټول معلومات يوستوي او په يوه

ځای کې وليکو، د لوستونکي زړه ورسره تنگېږي. ښه به دا وي چې د داستان يا بلې ليکنې په اوږدو کې په مختلفو پېښو او صحنو کې کرکټر ورو ورو معرفي کړو. پورته مثال له يوې لنډې کيسې اخيستل شوی دی. کرکټر اېمل نومېږي او لوستونکی د هغه شخصيت هغه مهال سم پېژني چې کيسه تر پايه پورې ولولي.

د کرکټرونو يا وگړو ظاهري ښه معمولاً په دوو لارو بيانېږي. يوه دا چې د يو چا ټولې ځانگړنې يوستوې بيان کړي؛ مثلاً:

په ونه تيبټ و خو داسې چاغ لکه بېلر. خېټه يې راوتلې وه. غمبوري يې له ډېرې چاغۍ نه پر ژامې راڅرېدلي وو. له رنگه تک تور و. مخ يې گرد لکه دايړه، سترگې يې وړې او پوزه يې پېره وه. د پوزې سر يې د يوه غټ مټک په اندازه و. ږيره يې تر ټېره پورې رسېده او برېټونه يې خرييلې. غاړه يې دومره لنډه وه چې ته وا سر يې په اوږو کې ننوتلی دی. د سر خېړۍ يې پک و خود ټېکونو له پاسه او په خټ کې يې تار تار وينسته ښکارېده. سپين کميس پرتوگ يې په خيرو کې زېږبخون شوي وو. په تور واسکت کې يې سپېره خاپونه وو لکه پر غوږ ټوکر چې دوږې ناستې وي. دا ډول بيان که اوږد شي، ممکن د لوستونکي زړه تنگ کړي او د «و، وه، وو» فعلونو ډېر تکرار هم بې خوندي جوړوي.

د کرکټر د انځورولو بله لاره دا ده چې د کرکټر ځانگړنې د هغه د حرکتونو په ترڅ کې بيان کړي، لکه ښاغلي نصير احمد احمدي چې په «رڼا» ناول کې دا کار کړی دی. دلته به يې بېلگه وگورې:

« په وره کې يو گردی سړی ودرېد. دی له ونې تيبټ و، راوتلې گېډه يې درلوده او پاسنۍ شونډه يې په گڼو سپينو وينستو کې پټه وه ... سړي خپل پټکی په غولي کېښود، د ککړۍ تار، تار سپين وينسته يې په خولو لاندې وو. بيا يې په خپله گڼه ږيره کې د ښي لاس لنډې گوتې تېرې کړې.»

څنگه چې په دې بېلگو کې يې گورې، کرکټر کښه هم د صفتونو او تشبیه گانو په مټ کېږي.

لومړی فعاليت: هغه چا ته چې غواړې ظاهري ښه يې بيان کړې، ښه په ځير وگوره. سترگې دې پټې کړه او د هغه ښه له ټولو جزياتو سره په ذهن کې راژوندۍ کړه. سترگې دې

پرانیزه او بیا ورته ځیر شه. وگوره چې کوم ټکي درنه هېر وو. هماغو ټکو ته بیا هم وگوره. اوس نو د مناسبو صفتونو او تشبیه‌گانو په مرسته، د هغه ظاهري ځانگړنې یوستوې ولیکه.

دوهم فعالیت: اوس د هماغه کس ظاهري خصوصیتونه په تدریج سره د پېښې یا حرکتونو په ترڅ کې بیان کړه چې له یوستوې حالت څخه راوځي. که د واقعي کسانو د ظاهري بڼې لیکل ښه تمرین کړې، بیا کولی شې خیالي کرکټرونه هم په کامیابۍ سره وکارې.

۲. باطني ځانگړنې: د کرکټر باطني ځانگړنې یعنې شخصیت، اخلاق، مفکورې او باورونه د هغه په کړو وړو او خبرو اترو کې معلومېږي. لکه دغه فارسي شعر چې وایي:

تا مرد سخن نگفته باشد
عیب و هنرش نهفته باشد

ځینې کسان وي چې په ظاهره کې به یې هر څه ښه برابر وي، ښه لوکس کالي یې اغوستي وي، خو کله چې خبرو ته خوله خلاصه کړي، بیا گورې چې هېڅ کمال نه لري. داسې هم کېږي چې د چا خبرې ښې وي خو چې کارونو ته یې وگورې، د خپلو خبرو خلاف، په عمل کې چندان سړی نه وي.

په هره توگه، د کرکټر د کړو وړو او خبرو اترو بیان هماغسې کېږي چې د صحنې او مکالمې په برخه کې مو وویل. د یوه کرکټر د خوی بوی د تشریح کولو له پاره معمولاً له صفتونو څخه کار اخیستل کېږي؛ لکه: هغه ډېر شوم و. کریم مهربانه انسان دی. گل ببوزره سواندې ده. جبار سخت غوسه ناک سړی و.

خو که د یوه کرکټر باطني ځانگړنې د صفتونو په مرسته بیان کړو، دا به د هغوی په اړه زموږ قضاوت وي او پر لوستونکو به چندانې اغېزه ونه کړي. که غواړې چې لوستونکي دې پخپله د یوه کرکټر د شخصیت په باره کې قضاوت وکړي، د کرکټر خویونه، باورونه او اخلاق د هغه/ هغې په خبرو او عملونو کې وښيي.

بېلگه

ډاکټر د سپين ږيري ناروغ د وينې د معاینې نتیجه وکتله. ويې ويل: هماغه زما خبره ده. محرقه يې.

نسخه يې وليکله. ناروغ ته يې ورکړه.

ناروغ په تيب غږ وويل: ډاکټر صيب! اممممم. دا دوايي به د خو روپيو وي؟

ډاکټر نسخه بېرته واخيسته، خو شېبې يې ورته وکتل. د هرې کرښې په کتلو سره به تر شونډو لاندې بونگېده. په آخر کې يې وويل: يو دوه - دوه نيم زره افغانۍ.

نسخه يې بېرته سپين ږيري ته ورکړه.

ډاکټر پوښتنه وکړه: کاکا، څه کار و بار کوې؟

ناروغ وويل: روز مزدوري کوم، خووو ... که پيدا شي.

ډاکټر وويل: دوايي دې واخله، ښه به شي. خدای مهربانه دی.

ناروغ د زاړه واسکت له بغلي جېب څخه څو زاړه سلگون نوټونه راوايستل. مخ يې دېوال ته

واړاوه. په ځيرو گوتو يې وگڼلې. څلور دانې وې. پيسې يې بېرته جېب ته کړې. اسويلی يې وکښ.

ډاکټر مخ بلې خوا ته کړی و خو د سترگو له کونجه يې ناروغ څاره.

ناروغ پاڅېد. ويې ويل: خیر یوسې ډاکټر صيب.

دی لا د کتنځي وره ته نه و رسېدلی چې ډاکټر پرې غږ وکړ: کاکا! دوايي دې بيا راوړه چې

ويې گورم.

ناروغ مخ راواړاوه، ويې ويل: ولا ډاکټر صيب، اوس خو پيسې نه لرم. چې پيدا مې کړې،

وابه يې خلم.

ډاکټر له ځايه پاڅېد. درې چابک گامونه يې واخيستل. ناروغ ته يې ځان ورساوه. له لاسه

يې نسخه واخيسته.

ناروغ وويل: خیر دی ډاکټر صيب، ستا فیس به پرې کړم، نسخه مه رانه اخله.

ډاکټر له وره ووت، ويې ويل: ته راځه.

نسخه يې درملتون والا ته ورکړه، ويې ويل: کاکا ته دوايي پوره ورکړه، پيسې يې په ما پسې وليکه.

که دغه بېلگې ته ځير شې، وبه وينې چې د کرکټرونو د معرفۍ له پاره هيڅ صفت نه دی راغلی خو د ناروغ او د ډاکټر د شخصيتونو او وضعيت په اړه دې خپل تصور او قضاوت جوړ شوی دی.

لومړی فعاليت: پورتنۍ بېلگه يو ځل بيا ولوله. د ناروغ او ډاکټر خبرو اترو او کړو وړو ته ځير شه او د هر يوه له پاره درې درې صفتونه وليکه. مثلاً د ناروغ يو صفت دا دی چې هغه غريب دی.

دوهم فعاليت: لاندې د يو څو کرکټرونو له پاره مې صفتونه راوړي دي. ته د هر يوه صفت د هغه/ هغې په عملونو کې داسې راوبښه چې د خيرمن، مهربان، ظالم، سخي، ... کلمې په کې رانه شي.

- ❖ خيرمنه ښځه
- ❖ ظالم قوماندان
- ❖ مهربانه نجلی
- ❖ سخي دوکاندار
- ❖ غوسه ناک موټروان
- ❖ ډارن هلک
- ❖ ريشخند ځوان
- ❖ ټوکي سپين زيری

۷.۱. ليدلوری/Point of View

ليدلوری يعنې پېښو ته له کوم لوري څخه گورې. په دې کې دوې خبرې دي: ستا موقعيت او ستا مفکوره. همدا اوس چې په هر ځای کې يې، تا ته هغه څه ښکارېږي چې مخې ته دې پراته دي يا پېښېږي خو څه چې ستا له سترگو پناه دي، درته نه ښکارېږي. دلته ستا موقعيت ستا ليدلوری تعينوي خو دا چې پېښو يا شيانو ته په کومه سترگه گورې، دا هم د ليدلوري برخه ده. په بله وينا ليدلوری يعنې دا چې څه وينې او څنگه يې وينې. دې پېښې ته ځير شه:

احمد او محمد په يوه وخت کې يوې حجرې ته ورننوځي. هلته يو سپين ږيري سړی د حجرې په بر سر کې پر چوکۍ ناست دی. اورده ږيره يې ده او وېښتان يې په تورې پگړۍ کې پټ دي. سپين کالي يې په تن او امسايې په لاس کې ده. په يوه ليکه کې ځوانان، ماشومان او بوډاگان ولاړ دي. يو يو کس په وار سره سپن ږيري ته ورځي، مخې ته يې سجده کوي. پښې يې ښکلوي. لاس يې مچوي او پر سترگو يې موبښي. بيا د کوټې له دېوال سره د نورو کسانو په څنگ کې کېښي. په ليکه کې ټول ولاړ کسان چې دا وار تېر کړي او کېښي، بيا ذکر شروع کېږي. «هی، هو، الله هو» نارې کوي او سر او سټه وړاندې وروسته خوځوي. بيا د دې کسانو له منځه يو تن راپاڅي او په لوړ غږ د «هل و هو» نارې کوي او گرد تاوېږي راتاوېږي. سترگې يې د کوټې چټ ته نيولې دي او لکه بربوکۍ څرخېږي، څرخېږي، څرخېږي. وار په وار سره تېزېږي او په آخر کې گربوان په دواړو لاسو راشکوي او خپل کميس تر لمنې پورې خيروي. بيا نور کسان پاڅېږي او هغه راتينگوي.

پېښه هماغه ده چې پورته مو ولوسته. اوس نو په دې دوو کسانو کې چې دې حجرې ته تللي دي او دا پېښه يې ليدلې ده، احمد صوفي وزمه سړی دی او په پيرانو عقیده لري خو محمد دا کارونه غير شرعي گڼي. همدا پېښه به د دواړو له ليدلوريو جلا جلا وليکو.

الف. د احمد له ليدلوري:

قربان يې شم، د پير صاحب حجرې ته تللی وم. محمد هم راسره و. پير صاحب مبارک نو داسې نوراني و چې له مخ څخه يې نور ورېده. پير صاحب د کوټې په بر سر کې پر مبارکه چوکۍ ناست و. مريدان ورته په ليکه کې ولاړ وو. يو يو به د مبارک مخې ته تعظيم وکړ. مبارکې پښې به يې ښکل کړې. مبارک لاسونه به يې مچو کړل او بيا به د نورو مريدانو په خوا کې کېناستل او د کوټې يوه دېوال ته به يې ډډه ولگوله. دا څومره بختور کسان دي چې د پير صاحب زيارت يې په نصيب شوی دی. ترې جار مې کړې، پير صاحب نو پر مريدانو دومره مهربانه دی چې ټولو ته يې اجازه ورکړه چې خپلې شونډې او سترگې د ده مبارک په پښو او لاسونو متبرکې کړي. بيا نو ذکر شروع شو. اخ چې څومره راباندې ښه لگېده. «هی، هو، الله هو» دې نارو داسې اثر راباندې وکړ چې د بدن وېښتان مې نېغ ودرېدل. زړه مې په ټوپو و. په رگونو کې مې عشق جاري و، د پير صاحب عشق. بيا نو يو مريد جذباتي شو. راپاڅېد او گډ شو. څومره بختور مريد و. که په چا

باندې د پير صاحب خاص نظر نه وي، هغه هېڅ کله نه جذباتي کېږي. نو دا مرید سخت بختور و. دومره جذباتي شو چې وخرخېد، وخرخېد، وخرخېد او بيا يې گربوان ته لاس واچاوه، خپل کميس يې تر لمنې پورې يې وشکاوه. خو افسوس چې نورو مریدانو هغه غريب راټينگ کړ او پرې يې نه ښود چې د جذبې کيف يې پوره شي.

ب. د محمد له ليدلوري:

له يو چا سره يوې حجرې ته تللی وم خو په تلو پښېمانه شوم. داسې خرافاتي کارونه مې وليدل چې نه په شرع کې شته، نه په عقل کې. يو سپين ږيري چې پير پير يې باله، د کوټې په بر سر کې پر چوکۍ ناست و. ښه اوږده ږيره يې وه خو داسې په کبر ناست و چې ته وا فرعون دی. يو څو جاهل او له دينه ناخبره کسان ورته په ليکه کې ولاړ وو. هر يوه به په وار سره ورته سجده کوله. خدای دې يې غرق کړي چې دومره هم نه پوهېږي چې سجده يوازې الله ته کېږي، بنده ته نه کېږي. بيا به يې د پير خيړنې پښې ښکلولې، لاسونه به يې داسې مچو کول او پر خپلو سترگو يې موبنل چې ته وا بالاتشبيه قرآن شريف وي. دا خو يې لا څه کوې چې وروسته يې د لېونيانو غوندې شور جوړ کړ: «هی، هو، الله هو» الله هو مو ملا ماته کړه، دا نو څه شی شو؟ بيا نو يو چرسي غوندې بېر سرې راپاڅېد. داسې گرد تاوېده او خرخېده چې ته وا پېريان پرې ناست دي يا خو کوم لېونی دی چې پرې يې شکولي دي. وخرخېد، وخرخېد، وخرخېد او بيا يې گربوان ته لاسونه بند کړل، خپل کميس يې تر لمنې پورې وشکاوه. خدای خبر چې څومره نور لېونتوب به يې کاوه خو ښه شو چې نور جاهلان راپاڅېدل او هغه يې راټينگ کړ.

پېښه يوه ده خو پاس د روايت درې بڼې ويني. په اول روايت کې يوازې يوه پېښه بيان شوې ده. راوي (څوک چې پېښه بيانوي) نه ورته ښه وايي، نه بد. هغه يوازې هغه څه بيانوي چې ليدلي اوږدلي يې دي او خپل نظر راته نه وايي. دوهم روايت احمد راته کوي. هغه چې پخپله هم په پيرانو عقیده لري، دا هر څه ورته ښه ښکاري او محمد چې د دې شيانو خلاف دی، پېښه بل رقم بيانوي او غندي يې. د دې له پاره چې د ليدلوري اهميت ښه واضح شي، د پېښې دغه برخه په درې واړو روايتونو کې بيا وگوره:

۱. بيا د دې کسانو له منځه يو تن راپاڅي او په لوړ غږ د هل و هو نارې کوې او گرد تاوېږي راتاوېږي. سترگې يې د کوټې چت ته نيولې دي او لکه بربوکۍ خرخېږي، خرخېږي، خرخېږي.

وار په وار سره تېزېږي او په آخر کې گربوان په دواړو لاسو راشکوي او خپل کميس تر لمنې پورې خپروي. بيا نور کسان پاڅېږي او هغه راتينگوي.

۲. بيا نو يو مريد جذباتي شو. راپاڅېد او گډ شو. څومره بختور مريد و. که په چا باندي د پير صاحب خاص نظر نه وي، هغه هېڅ کله نه جذباتي کېږي. نو دا مريد سخت بختور و. دومره جذباتي شو چې وخرخېد، وخرخېد، وخرخېد او بيا يې گربوان ته لاس واچاوه، خپل کميس يې تر لمنې پورې وشکاوه. خو افسوس چې نورو مريدانو هغه غريب راتينگ کړ او پرې يې نه ښود چې د جذبي کيف يې پوره شي.

۳. بيا نو يو چرسې غوندي بېر سرې راپاڅېد. داسې گرد تاوېده او وخرخېده چې تا وا پېريان پرې ناست دي يا خو کوم لېونی دی چې پرې يې شکولي دي. وخرخېد، وخرخېد، وخرخېد او بيا يې گربوان ته لاسونه بند کړل، خپل کميس يې تر لمنې پورې وشکاوه. خدای خبر چې څومره نور لېونتوب به يې کاوه خو ښه شو چې نور جاهلان راپاڅېدل او هغه يې راتينگ کړ.

لومړی فعاليت: په ټلوېزيون کې يوه نجلۍ / ښځه سندرې وايي. سر يې لوڅ دی. اوږد تنگ کميس يې اغوستی دی چې د بدن لوړې ژورې يې اوچتې ښکاري. له سندرې سره لږه لږه گډېږي هم. ډېر سينگار يې کړی دی. هغه کتونکي چکچکو ته رابولي او پر شونډو يې موسکا ده. مخامخ ډېر خلک ورته ناست دي، سړي، ښځې، هلکان او نجونې. ټول خاندي خوشحالي کوي، چکچکې وهې او ځينې يې نارې کوي او شپېلکې وهي. يو نيم ځوان د سندرې په منځ کې راپاڅي او گډېږي.

اوس نو:

۱. دغه پېښه د هغه چا له ليدلوري بيان کړه چې سخت مذهبي دی. سندرې او موسيقي ورته حرامه ښکاري. سندرو ته کېناستل او چکچکې وهل او نڅا کفرې اعمال بولي.

۲. همدغه پېښه د داسې کس له ليدلوري وليکه چې موسيقي او نڅا ته د هنر په سترگه گوري، خوشحالي، شور او هيجان د روغتيا په گټه بولي او په دې باور دی چې هنر د انسان د ذوق د څړوبولو له پاره مهم دی.

دوهم فعاليت: يوه داسې دروونکې خاطرې درياده کړه چې چا خپه کړی وې او ته فکر کوې چې سل په سلو کې گرم هغه و او تا هېڅ گناه نه درلوده. لومړی هغه پېښه څنگه چې تا

احساس کړې ده، وليکه. د هغه کس په اړه خپل نظر او خپل احساسات بيان کړه. وروسته هماغه پېښه د هغه بل کس له ليدلوري وليکه. د هغه په سترگو پېښې ته وگوره او فکر وکړه چې هغه به ستا په اړه څه نظر لري او د خپل کار له پاره به څه دليلونه لري.

يادونه

د روايت لومړۍ بڼه، هغه چې راوي د کامرې غونډې يوازې هغه څه رانښکاره کوي چې پېښې شوي دي او د ښه يا بد قضاوت يې لوستونکو ته پرېږدي، د تخيلي او غيرتخيلي ژانرونو دواړو له پاره په کارېږي، په تېره بيا کله چې واقعي ژانرونه يعنې خاطرې، يونليک، ژوندليک او گزارش ليکې؛ بهتره ده چې په همدې بڼه يې وليکې خو علمي مقاله بايد خامخا په همداسې ناپلوي نثر وليکل شي.

که د تخيلي ژانرونو يعنې لنډې کيسې، ډرامې، ناول ... د ليکلو شوق لري نو دا بايد زده کړې چې څنگه د بل چا په سترگو پېښو ته وگورې. دا کار کټ مټ د تمثيل غونډې دی. تکړه ممثل هم د غله نقش ډېر ښه لوبوي او هم د پوليس. تکړه ليکوال واقعيتونه د نورو له ليدلوري هم بيانولی شي او له خپل ليدلوري هم او ان کولی شي عين پېښه له متضادو ليدلوريو بيان کړي.

۸.۱. روايت / Narrative

هر متن چې لولې، داسې احساس کوې چې يو څوک درته خبرې کوي. په همدې وجه د داستاني ژانرونو بيان ته روايت ويل کېږي او هغه چا ته چې يوه پېښه روايت کوي، راوي وايو.

لومړۍ فعاليت: دغه درې بېلگې ولوله او د روايتونو توپير ته يې ځير شه.

۱. راباندې ناوخته و. په بېره مې جامې بدلې کړې. جورابې او بوتونه مې ژر ژر په پښو کړل. له کوره راووتم. چابک گامونه مې واخيستل او پاڅه سرک ته مې ځان ورساوه. هر موټر چې تېرېده، پک به و. يوه ټکسي راغله. لاس مې ورته ونيو. ټکسي ودرېده. د کرايې پوښتنه مې و نه کړه، په زړه کې مې وويل چې دا يې شل دېرش افغانۍ زياتې اخيستې، مقصد چې ژر مې ورسوي. دفتر ته چې ورسېدم، پوښتنه مې وکړه: کرايه دې څو شوه؟

جېب ته مې لاس کړ. تش و. په همدې وخت کې مې راياده شوه چې بټوه مې په کور کې پاتې ده. حيران شوم چې اوس به څه کوم. گورم چې همکار مې له دفتره راووت. سخت خوشحاله شوم. غږ مې ورباندې وکړ: جميله! يو دوه سوه افغانۍ راکړه.

۲. ورباندې ناوخته و. په بېړه يې جامې بدلې کړې. جورابې او بوټونه يې ژر ژر په پښو کړل. له کوره ووت. چاپک گامونه يې واخيستل او پاڅه سرک ته يې ځان ورساوه. هر موټر چې تېرېده، پک به و. يوه ټکسي راغله. لاس يې ورته ونيو. ټکسي ودرېده. د کرايې پوښتنه يې ونه کړه. په زړه کې يې وويل چې دا يې شل دېرش افغانۍ زياتې اخيستي، مقصد چې ژر مې ورسوي. دفتر ته چې ورسېدې، پوښتنه يې وکړه: کرايه دې څو شوه؟

جېب ته يې لاس کړ. تش و. رنگ يې والوت. اوتر اوتر يې دې خوا اخوا وکتل. بټوه يې په کور کې پاتې وه. يو همکار يې له دفتره راووت. د هغه په ليدو موسکې شو. غږ يې ورباندې وکړ: جميله! يو دوه سوه افغانۍ راکړه.

۳. درباندي ناوخته و. په بېړه دې جامې بدلې کړې. جورابې او بوټونه دې ژر ژر په پښو کړل. له کوره راووتې. چاپک گامونه دې واخيستل او پاڅه سرک ته دې ځان ورساوه. هر موټر چې تېرېده، پک به و. يوه ټکسي راغله. لاس دې ورته ونيو. ټکسي ودرېده. د کرايې پوښتنه دې و نه کړه، په زړه کې دې وويل چې دا يې شل دېرش افغانۍ زياتې اخيستي، مقصد چې ژر مې ورسوي. دفتر ته چې ورسېدې، پوښتنه دې وکړه: کرايه دې څو شوه؟

جېب ته دې لاس کړ. تش و. په همدې وخت کې درياده شوه چې بټوه دې په کور کې پاتې ده. حيران شوې چې اوس به څه کوې. گورې چې همکار دې له دفتره راووت. سخت خوشحاله شوې. غږ دې ورباندې وکړ: جميله! يو دوه سوه افغانۍ راکړه.

راوي درې ډوله وي. هغه راوي چې د متکلم په ژبه روايت کوي اول گړی راوي بلل کېږي. دغه راوي خپله کيسه درته کوي، لکه لومړۍ بېلگه. هغه راوي چې د بل چا کيسه کوي، درېمگړی راوي دی. دی په خپله د روايت په پېښو کې دخپل نه وي او نقش په کې نه لري بلکې پر بل چا تېره شوې پېښه بيانوي، لکه دوهمه بېلگه. په درېم مثال کې راوي ستا کيسه کوي. د هغه مخاطب ته يې او کله يې چې روايت لولې، فکر کوې چې پر تا باندې تېره شوې پېښه بيانوي. دغه راوي دوهم گړی راوي دی.

کله چې خپله خاطره، يونليک يا ژوندليک ليکو، روايت مو د اول گړي راوي وي. کله چې د بل چا په اړه څه ليکو مثلاً د بل چا ژوندليک يا کيسه ليکو، درېم گړي راوي غږوو. په داستاني ادبياتو کې که چېرې کيسه د هغه چا له خولې کوو چې پخپله د کيسې کرکټر وي، راوي به مو اول گړي وي. دا کرکټر معمولاً، خو نه همېشه، د کيسې اتل يا مرکزي کرکټر وي. خو که يو داستان د داسې کس له خولې بيانوو چې په کيسه کې دخيل نه وي او د کيسې پېښې او کرکټرونه لکه يو نندارچي له پاسه يا له لرې ويني، راوي به يې درېم گړي وي. اکثره داستانونه يا د اول گړي روايت وي يا د درېم گړي. داسې داستانونه خورا کم دي چې راوي يې دوهم گړي وي او کله چې داستان لولې، فکر کوې چې ستا کيسه کوي. مقالې بيا معمولاً د درېم گړي راوي په ژبه ليکل کېږي.

دوهم فعاليت: د اول گړي او درېم گړي راويانو د روايت دغه برخه بيا ولوله او توپير ته يې ښه ځير شه.

اول گړي راوي: جېب ته مې لاس کړ. تش و. په همدې وخت کې مې راياده شوه چې بټوه مې په کور کې پاتې ده. حيران شوم چې اوس به څه کوم. گورم چې همکار مې له دفتره راووت. سخت خوشحاله شوم. غږ مې ورباندې وکړ: جميله! يو دوه سوه افغانۍ راکړه. درېم گړي راوي: جېب ته يې لاس کړ. تش و. رنگ يې والوت. اوتر اوتر يې دې خوا اخوا وکتل. بټوه يې په کور کې پاتې وه. يو همکار يې له دفتره راووت. د هغه په ليدو موسکي شو. غږ يې ورباندې وکړ: جميله! يو دوه سوه افغانۍ راکړه.

څه فکر کوې چې په راويتونو کې دا توپير ولې راغلی دی؟
خپل دليل / دليلونه په کتابچه کې وليکه.

درېم فعاليت: دغه بېلگه ولوله او بيا يې د اول گړي راوي له خولې بيان کړه، داسې چې راوي يې ابراهيم وي.

«هغوی لارل او ابراهيم کور ته راغی.

بلنداژ ته ورکښته شو.

ببو سونگېده.

ټول غلي وو.

ابراهيم يې څنگ ته کېناست: ببو! ولې ژاړې؟

ببو د تور پروني په پيڅکه اوبنکې وچې کړې، وپې ويل: خدای دې يې وبخښي. څومره ښه سړی و.

ابراهيم ورغبرگه کړه: تېر کال منی دې په زړه دی. په خپله کراچۍ کې يې لرگي راته راوړل. غريب و خو غيرتي. يوه روپۍ يې رانه وانه خيسته.»

څلورم فعاليت: دا بل مثال د اول گړي راوي روايت دی. ته يې د درېم گړي راوي په روايت واړوه.

«د عاشقان و عارفان مکتب ته تلم. په صنف کې راسره يو څو تنه هندوان او سيکهان هم وو. دوی به د قرآن کریم په ساعت کې له صنفه وتل. کله کله به مو هغوی ځورول. سيکه ماشومان د سر وينستان د سر په څپړۍ کې لکه غونډاره تړي. نه پوهېرم چا دا خبره کړې وه چې دوی په لونگۍ کې کچالو پټوي. زما زړه ته هم لوډلې وه چې رښتيا به وي. د دوی لونگۍ ته به مې لاس اچاوه چې راوباسه کچالو دې. دوی به رانه تښتېدل. يوه ورځ يې سرمعلم ته شکايت وکړ. سرمعلم په چپراسي باندې قف پايي کړم. داسې يې ووهلم چې بيا نه پوهېدم پر ځمکه روان يم که پر سکروټو. ان بوټونه مې په پښو کې تنگ شوي وو. خو سبا بيا هغه زه وم، هغه د سردار زامن.»

دوهمه برخه

۲. پراگراف او مقاله

۱.۲. پراگراف / Paragraph

پراگراف د هر نثري متن واحد دی. پراگراف خو جملې دي چې يوه اصلي مفکوره بيانوي. د پراگراف هره جمله بايد د اصلي مفکورې له شرحې او بيان سره مرسته وکړي. پراگراف بايد داخلي انسجام ولري او د جملو تر منځ يې منطقي تړاو وي. يو پراگراف کېدای شي ډېرې جملې ولري خو که ډېر اوږد شي د لوستونکي زړه تنگوي.

هر پراگراف درې برخې لري: موضوعي يا اساسي جمله، ملاتړې جملې، او رانغاړونکې جمله. موضوعي جمله د پراگراف اصلي موضوع مطرح کوي. په حقيقت کې موضوعي جمله يوه ادعا کوي او يا يوه خبره کوي. ورپسې جملې ملاتړې جملې بلل کېږي چې په موضوعي جمله کې د شوې ادعا د اثبات له پاره دليلونه، شواهد، مثالونه، ثبوتونه او د نورو ويناوې رانغاړي او يا د موضوعي جملې په اړه نور معلومات او تفصيل وړاندې کوي. ملاتړې جملې بايد د لوستونکي د قانع کولو له پاره کافي وي. رانغاړونکې جمله بيا هماغه خبره چې په موضوعي جمله کې شوې ده، په نورو ټکو کوي.

ښه پراگراف ليکل د ليکوالی اساس دی. که ښه پراگراف وليکلی شي، ښه مقاله، رساله او کتاب به هم وليکې ځکه چې مقالې له پراگرافونو رغېږي او رسالې او کتابونه د مقالو ټولگه وي. نو که غواړې چې ښه نثر ليکونکی شي، د ښه پراگراف ليکل زده کړه.

بېلگه

افغان ادبي بهير د ځوانانو په روزلو کې لوی لاس لري. د بهير په اونيزو غونډو کې کره کتنه او مشاعره کېږي، لکچرونه وړاندې کېږي او ورکشاپونه دايرېږي. د ادبياتو محصلان د بهير په غونډو کې عملي کره کتنه زده کوي او د ادبياتو د تيورۍ په اړه خبرې اوري. نوي شاعران او ليکوال د تکړه بهيروالو تجربې خپلوي. ځوانان د ادبياتو او ځينو نورو موضوعاتو په اړه لکچرونه اوري او نوي معلومات ترلاسه کوي. په ورکشاپونو کې بهيروال د ليکوالۍ هنر او تخنيکونه په عملي بڼه زده کوي. د دې دور اکثره نوموتي ليکوال او شاعران په افغان ادبي بهير کې روزل شوي دي. لنډه دا چې افغان ادبي بهير د نوي نسل د فکر او هنر په وده کې مهم نقش لوبولی دی.

تشریح

په پاسني مثال کې لومړۍ جمله موضوعي جمله ده. هغه اساسي مفکوره چې دا جمله يې بيانوي «د ځوانانو په روزلو کې د افغان ادبي بهير نقش» دی. دلته ادعا کېږي چې افغان ادبي بهير د ځوانانو په روزلو کې لوی لاس لري.

وروسته څو نورې جملې د همدې ادعا د اثبات له پاره راغلې دي. دا جملې هغه فعاليتونه چې د افغان ادبي بهير په غونډو کې ترسره کېږي، بيانوي او دا چې د ادبياتو محصلان او ځوان ليکوال او شاعران له دې فعاليتونو څخه څنگه گټه اخلي، همدارنگه وايي چې اوسني اکثره تکړه او نوموتي ليکوال او شاعران په افغان ادبي بهير کې روزل شوي دي.

وروستۍ جمله، رانغاړونکې جمله ده «لنډه دا چې افغان ادبي بهير د نوي نسل د فکر او هنر په وده کې مهم نقش لوبولی دی.» دا جمله په حقيقت کې هماغه خبره کوي چې په لومړۍ جمله يعنې په موضوعي جمله کې شوې ده.

موضوعي جمله معمولاً د پراگراف په سر کې راځي خو کله کله د پراگراف په آخر کې هم راتلی شي او که داسې شوي وي، رانغاړونکې جمله به خپل ځای موضوعي جملې ته ورکوي او په پراگراف کې به رانغاړونکې جمله نه وي.

هغه مفکوره چې موضوعي جمله يې بيانوي بايد نه ډېره لويه وي، نه ډېره وړه او جزئي. که موضوع لويه وي، په يوه پراگراف کې يې نه شو تشریح کولی. که وليکو چې «په تېرو شلو کلونو کې د افغانستان داستاني ادبيات ښه غوړېدلي دي.» دا موضوع په يوه پراگراف کې نه ځايېږي.

که موضوعي جمله دا وي چې «ور او دروازه سره مترادفې کلمې دي.» دلته د خبرو له پاره څه پاتې شول چې په نورو جملو کې يې وکړو؟ نو د پراگراف موضوعي جمله بايد داسې څه ووايي چې نه ډېره کلي خبره وي او نه ډېره وړه خبره.

موضوعي جمله بايد تلوسه وزېږوي او لوستونکي د پراگراف د نورو جملو لوستلو ته لېواله کړي. په همدې وجه کله کله موضوعي جمله د پوښتنې په انداز ليکل کېږي. مثلاً د پورتنې پراگراف موضوعي جمله داسې هم ليکلی شو: «افغان ادبي بهير د ځوانانو په روزلو کې څومره لاس لري؟» يا «د ځوانانو په روزلو کې د افغان ادبي بهير نقش څه دی؟»

رانغاړونکې جمله د پراگراف مهم ټکي په لنډ ډول بيانوي او موضوعي جمله په متفاوتو کلمو سره بيا تکراروي. رانغاړونکې جمله بايد کومه نوې موضوع يا نوې مفکوره مطرح نه کړي. رانغاړونکې جمله عموماً د اوبستلو په کلمو لکه: نو، بناً، لنډه دا چې، نتيجه دا چې، د پای خبره دا چې ... پيلېږي.

لومړی فعاليت: دغه پراگراف ولوله او موضوعي جمله، اصلي مفکوره، ملاتړې جملې او رانغاړونکې جمله په کې په نښه کړه.

په کلاسيکو غربي نقاشيو کې د شيانو يا کسانو موقعيتونه ځانته معناگانې لري. هغه څه چې د تابلو په نښې او پاسنۍ برخه کې کښل شوي دي، بر يا مهم دي او کوم شيان چې د تابلو په کينه يا کښتنۍ څنډه کې وي، کم اهميته وي. په دې تابلوگانو کې اصل په منځ کې او فروع په حاشيو کې وي. د غرب په کلاسيکو تابلوگانو کې معمولاً نارينه د تابلوگانو په مهمه برخه کې ځای لري او ښځمنې يې په کم اهميته څنډه کې. همدارنگه مذهبي نښې او سېمبولونه د نرينه وو غوندې مرکزي موقعيتونه لري. نو د غربي نقاشانو په کلاسيکو آثارو کې د وگړو يا شيانو موقعيت هسې اټکلي نه وي انتخاب شوی بلکې په ټولنه کې د هغوی اهميت او مقام ته په کتلو سره شوی وي.

دوهم فعاليت: دا بل پراگراف رانغاړونکې جمله نه لري. ته د موضوعي او ملاتړو جملو له مخې ورته يوه مناسبه رانغاړونکې جمله وليکه.

په تابلوگانو کې ځينې شيان سېمبوليکه معنا لري. مثلاً کله کله وينو چې د يوه تابلو په کښتنۍ برخه کې ښځې او ماشومان ښکاري او لږ اخوا ته مېرې او پسونه انځور شوي دي. بيا

د هغوی او د څارویو شاوخوا ته د شپاله په شان لرگینه کتاره راتاوه ده. په داسې تابلوگانو کې هنرمند غواړي ووايي چې د هغه په ټولنه کې ښځې او ماشومان د څارویو هومره کم اهمیتته دي. دلته کتارې د ایسارولو او محدودولو په معنا دي او هنرمند پر ښځو باندې د ټولنې لگول شوي محدودیتونه انځور کړي دي.

رانغاړونکې جمله:

.....

.....

درېم فعالیت: د دې موضوعگانو په اړه موضوعي جملې ولیکه.

- ښه ملگری

- د مطالعې گټې

- زموږ ښه دودونه

- ناوړه چلند

- زما د خوښې سیمه

اوس خپلو موضوعي جملو ته په انتقادي نظر وگوره او دا پوښتنې ځواب کړه:

۱. جمله دې د موضوع په اړه یوه اصلي مفکوره لري؟

۲. جمله دې واضحه او روانه ده؟

۳. جمله دې کشش لري او لوستونکي ته تلوسه پیدا کوي؟

۴. په جمله کې کومه ادعا شوې ده؟

۵. جمله دې داسې څه لري چې ملاتړې جملې یې باید تشریح کړي، مثالونه او دلیلونه

ورته راوړي او اثبات یې کړي؟

څلورم فعالیت: د دغو درېو موضوعي جملو له پاره ملاتړې جملې او نتیجه ولیکه.

- د فېسبوک ډېر کارول تاوان لري.

- فیزیکی لوبې د ماشومانو له بدني او ذهني ودې سره مرسته کوي.

- ښه استاد کومې ځانگړنې لري؟

پنځم فعالیت: د پورتنیو موضوعگانو په اړه خپل لیکلي پراگرافونه وارزوه او وگوره چې:

۱. ملاتړې جملې د اصلي مفکورې د اثبات او توضیح له پاره کافي دي؟

۲. ملاتړې جملې لوستونکي قانع کولی شي؟
۳. په ملاتړو جملو کې راغلي دلیلونه او شواهد منطقي او واقعي دي؟
۴. ملاتړې جملې انسجام لري؟
۵. ملاتړې جملې یوه له بلې سره منطقي تړاو لري که نه؟
۶. رانغاړونکې جمله اصلي مفکوره په نورو ټکو تکراروي؟

۲. ۱. ۱. د پراگراف ليکلو پړاوونه

۱. تر ليکلو مخکې پړاو

په دې پړاو کې د پراگراف ليکلو له پاره يوه موضوع غوره کوې او په باره کې يې معلومات، مفکورې او خبرې راټولوي. د موضوع په اړه مفکورې او خبرې په څو لارو راټولولی شې. که موضوع علمي يا د بل چا په اړه وي، بايد لومړی دا معلومه کړې چې کوم اړخونه به يې څېړې. بيا د هماغو برخو په اړه يې مطالعه وکړه او يادښتونه واخله. که موضوع شخصي يا ستا د کور کلي په اړه يا داسې څه وي چې معلومات يې ستا په ذهن کې تيار پراته دي نو د مغزي باران له ميتوده کار واخله. داسې چې د کاغذ په سر کې موضوع يا عنوان وليکه او بيا د موضوع په اړه هره کلمه او هر خبره چې دې په ذهن کې تېرېږي، ويې ليکه. په دې پسې مه گرځه چې دا کلمې او خبرې به دې د پراگراف د ليکلو پر مهال پکارېږي که نه. هر څه چې دريادېږي، ويې ليکه.

لومړی فعاليت (د مفکورو مغزي باران)

د پراگراف موضوع ده: هغه څوک چې زما په برياوو کې لوی لاس لري. د هغو کسانو لست جوړ کړه چې ستا په برياوو کې يې مهم نقش لرلی دی؛ مثلاً:

پلار نیکه تره مور

مشر ورور ملگری د تره زوی شاهولي خان (زما معلم)

اوس په دې منځ کې يو کس انتخاب کړه. فرضاً دا کس ستا پلار دی. اوس د پلار په باره

کې چې هره خبره ذهن ته درځي، پر کاغذ يې وليکه؛ لکه دا:

بې سواده خواري کښن (د خلکو دهقاني)

غريب صادق او امانت کاره

پخپله به يې سپوره خوړله خو مور ته به يې شيدې مستې راکولې

تياکي لاسونه او چاودې پښې

مهربانه (مور يې نه وهلو)

ښار يې نه و ليدلی ډېر نه غرېده

مکتب کې يې شامل کړم کيسې به يې راته کولې

د چا حق يې نه خواړه نفلي روژې

په اخرونو کې جامې د درسونو پوښتنه

درسونو ته به یې هڅولم تربیه

دوهم فعالیت

اوس هغه ټکي چې د پلار په اړه دې لیکلي دي، بیا ولوله او وگوره چې کوم یې د موضوع بیانولو ته په کارېږي او کوم یې باید پرېږدې. هغه ټکي چې نه غواړې په پراگراف کې یې ولیکې، کړنښه پرې وکاره. په انتخاب کې باید دقیق وې او یوازې هغه څه باید انتخاب کړې چې اصلي موضوع پرې توضیح کېدای شي؛ مثلاً:

بې سواده خواري کښې (د خلکو دهقاني)

غریب صادق او امانت کاره

پخپله به یې سپوره خوړله خو مور ته به یې شیدې مستې راکولې

تڼاکې لاسونه او چاودې پښې

مهربانه (مور یې نه وهلو)

ښار یې نه ولیدلی ږیر نه غږېده

مکتب کې یې شامل کړم کیسې به یې راته کولې

د جا حق یې نه خواړه نفلي روژې

په اخترونو کې جامې د درسونو پوښتنه

درسونو ته به یې هڅولم تربیه

۲. د معلوماتو او مفکورو ترتيبول

په دې پړاو کې هغه معلومات او مفکورې چې د پراگراف د ليکلو له پاره دې راټول کړي دي، په څو ډلو ترتيب او تنظيم کړه. هره ډله به يې يوه اساسي مفکوره (main idea) شي او دغه ټولې اساسي مفکورې به د اساسي موضوع په توضيح کې مرسته وکړي. پاسنۍ بېلگه به راواخلو او معلومات به يې ترتيب کړو:

زما پلار زما په برياوو کې لوی لاس لري ځکه چې:

۱. تعليم

- پخپله بې سواده و خو په ما باندې يې ښه تعليم وکړ.
- هر وخت به يې د درسونو پوښتنه راڅخه کوله.
- درسونو ته به يې هڅولم.

۲. اخلاق

- غريب و خو صادق او امانت کاره.
- مور يې نه وهلو.
- کيسې به يې راته کولې.

۳. فداکاري

- پخپله به يې سپوره خوړله.
- په اخرونو کې به يې ځان ته جامې نه کولې.

۴. زيار

- خواري کښن و او د زيار ايستلو درس يې راکړ.

په پاسنۍ بېلگه کې څلور عمده مفکورې ترتيب شوې. اوس بايد پر دې فکر وشي چې کومه يې بايد په اول سر کې راشي، کومه ورپسې او کومه په آخر کې. دا انتخاب بايد منطقي وي.

۳. د پراگراف خاکه

په دې پړاو کې له راټولو شويو او ترتيب شويو معلوماتو او مفکورو څخه پراگراف ليکل کېږي. عنوان، موضوعي جمله، ملاتړي جملې او رانغاړونکې جمله ورته جوړېږي؛ لکه:

زما پلار او زما بریاوي

زما پلار زما په بریاوو کې لوی لاس لري. پلار ښه تعلیم راباندې وکړ، ښه تربیه یې راکړه، د زیار ایستلو درس یې راکړ او له نورو سره خواخوږي او مهرباني یې رازده کړه. پلار مې پخپله بې سواده و خو زه یې په مکتب کې شامل کړم. هره شپه به یې رانه پوښتنه کوله چې نن مو په مکتب کې څه زده کړل. نورو کلیوالو به د غنم لو په وخت کې خپل زامن مکتب ته نه پرېښودل او لوبه یې ورباندې کاوه خو زما پلار به ویل چې مکتب به نه قضا کوې. پلار مې غریب و خو د بل مال ته به یې سترگې نه وې. هغه خواري کوله. د نورو دهقاني به یې کوله، لاسونه به یې هر وخت تڼاکي وو خو په حرام مال به یې لاسونه نه ټکورول. مور ته به یې ویل: «حرامه گوله به له ستوني نه تېروئ.» پلار مې مهربانه انسان و. مور به یې نه وهلو. لکه ملگري به یې را ته کیسې کولې. ما له پلار څخه دا زده کړل چې څنگه د نورو په اړه فکر وکړم. هغه به تر ځان مور ته ډېر پام کاوه. پخپله به یې سپوره ډوډۍ خوړله خو پر مور به یې شیدې او مستې خوړې. پخپله به یې یوه جوړه جامې درې څلور کال اغوستلې خو مور ته به یې په هر اختر کې نوې جامې کولې. دا چې پلار راباندې ښه تعلیم وکړ نو په آسانی سره مې کار پیدا کړ. هغه زیارکښ، صادق او امانت کاره روزلی يم نو اداره مې له کاره خوشحاله ده او ورځ تر بلې په کې ترقي کوم. همدارنگه دا چې پلار مې له نورو سره خواخوږي رازده کړې ده، له همکارانو او دوستانو سره مې اړیکي ښه دي او پر هغوی گران يم او دا ټول زما د پلار له برکته دي.

فعالیت:

۱. په پاسني پراگراف کې موضوعي جمله او رانغاړونکې جمله وښیئ.
۲. پخپله ورته نوې موضوعي او رانغاړونکې جملې ولیکه.
۳. د عمده مفکورو ترتیب یې وارزوه.

۴. د پراگراف د خاکې اېډېټ

په دې پړاو کې د پراگراف خاکه د ژبې، گرامر، او ترتیب او تنظیم په لحاظ اېډېټ کېږي. لیکوال باید وگورې چې:

۱. د کلمو املأ او د جملو ترتیب او اوډون یې سم دی؟
۲. د متن ژبه یې ساده، واضح، روانه او ښایسته ده که نه؟
۳. کوم فعلونه، صفتونه، قیدونه یې مناسب نه دي او باید بدل شي؟
۴. معلومات او عمده مفکورې یې په منطقي ترتیب راغلي دي که نه؟
۵. کله چې پراگراف بل چا ته لولي، هغه یې په مفهوم او مطلب سم پوهېږي که نه؟

۵. د پراگراف له سره لیکل

تر اېډېټ وروسته پراگراف له سره لیکل کېږي او که کومه نیمگړتیا په کې پاتې وي، هغه هم لرې کېږي.

یادونه: پاڅه لیکوال مجبور نه دي چې ټول پورتنی پړاوونه عملي کړي. دوی کولی شي چې خپل معلومات او مفکورې مخامخ په پراگراف کې ولیکي او ته هم که د لیکلو ډېر تمرین وکړې، همداسې به وکولی شي.

۲.۱.۲. د پراگراف ډولونه

پراگرافونه له لويه سره درې ډوله دي. (۱) معلوماتي پراگراف، (۲) روايتي پراگراف، (۳) اقناعي پراگراف. معلوماتي پراگراف حقايق او معلومات وړاندې کوي. روايتي پراگراف د يوې پېښې کيسه راته کوي. اقناعي پراگراف يو نظر يا مفکوره بيانوي، يا مو د يوه فکر او باور منلو ته هڅوي.

د پراگراف هره ډله بيا څو نور ډولونه لري چې په دې ډياگرام کې يې گورې.

دلته به د پراگراف د هرې ډلې څو نمونې وړاندې شي.

۱. توضیحي پراگراف / Expository Paragraph

دا ډول پراگراف د يوې موضوع په باره کې معلومات د توضیح او تشریح په بڼه وړاندې کوي. معلومات باید دقیق، واضح او په روانه ژبه وي. د دې ډول پراگراف تر لیکلو مخکې باید د دې پوښتنو په اړه فکر وکړو: دا معلومات ولې لیکم؟ چا ته يې لیکم؟ څنگه يې باید ولیکم؟

• د «ولې يې ليکم؟» پوښتنه ليکوال مجبوروي چې د موضوع د اهميت په باره کې فکر وکړي يعنې دا معلومات څومره گټور دي او زما د مخاطب په کوم درد به ولگېږي. هونښيار ليکوال داسې معلومات انتخابوي چې مخاطبانو ته يې خیر ورسوي، نو ته يې وهڅوي، په عملي ژوند کې ورته په کار شي او ستونزه يې پرې لرې شي. دنيا له معلوماتو ډکه ده خو د دغو خورا ډېرو معلوماتو له منځه انتخاب دقت غواړي. يو حکايت دی وايي چې يو سړی يوه حکيم ته ورغی. ورته يې وويل: يوه خبره مې درته کوله.

حکيم وويل: څه چې راته وايې، رښتيا دي؟

سړي وويل: اممممم. رښتيا او دروغ خو يې راته نه دي معلوم.

حکيم پوښتنه وکړه: د خیر خبره ده که د شر؟

سړي ځواب ورکړ: د خیر خبره خو نه ده.

حکيم وويل: نو داسې خبره ولې راته کوې چې رښتيا او دروغ يې نه دي معلوم او د چا خیر

هم په کې نشته؟

نو که معلومات سم او رښتياني هم وي خو د ټولنې په زیان وي، ليکل يې نه دي په کار.

• «چا ته يې ليکم؟» د ليکوال مخاطب معلوموي. هر ډول ليکنه چې کوو بايد مخاطب مو مشخص وي. د مخاطب عمر، سويه، او د معلوماتو کچه بايد په پام کې ونيسو. د وړو ماشومانو له پاره ليکنه بايد په ډېره ساده ژبه او لنډو جملو وليکل شي. انتزاعي او مجرد مفاهيم ورته ونه ليکل شي او داسې کلمې بايد په متن کې نه وي چې ماشوم پرې نه پوهېږي. د ماشومانو له پاره ساده مثالونه او عيني مفاهيم بايد راوړل شي. همدارنگه عامو خلکو ته ليکل له هغو ليکنو بايد توپير ولري چې مسلکي کسانو ته يې کوو. طبي معلومات د طب د محصلانو له پاره په علمي ژبه او د طب په اصطلاحاتو ليکل کېږي خو عامو خلکو ته په عامه او آسانه ژبه. همدارنگه د متن اوږدوالی هم په مخاطب پورې فرق کوي. د ماشومانو له پاره متنونه بايد لنډ وي خو د لويانو يا د مسلکي کسانو له پاره تفصيلي معلومات په کار وي. هغو تجارتي اعلانونو او د مختلفو ادارو پيغامونو ته ځير شه چې په راډيوگانو او ټلويزيونو کې خپرېږي. عام خلک به د دې پيغامونو په مفهوم پوه شي؟

• «څنگه ليكل» په موضوع او مخاطب دواړو پورې اړه لري. هره موضوع د ليكلو خپل طرز غواړي او دا هم چې د چا له پاره ليكل كېږي، بايد په پام كې ونيول شي. په ټوله كې ليكنه بايد په زړه پورې وي. ژبه يې ساده، روانه او خوندوره وي. ليكنه بايد داسې تلوسه ولري چې لوستونكي يې تر پايه پورې په خوند ولولي. كه موضوع هر څومره په زړه پورې او گټوره هم وي خو د ليكنې ژبه يې ستومانوونكې وي، څوك يې نه لولي.

بېلگه

منډيگك د افغانستان د پنځه زره كلن تمدن ثبوت دی. له ميلاد څخه ۳۵۰۰ تر ۳۰۰۰ كاله پخوا يعنې له نن څخه پنځه - پنځه نيم زره كاله مخكې، دلته يو تمدن ايجاد شوی و. ډېر خلك دلته په يوه سيمه كې اوسېدل، كورونه او معبدونه يې جوړ كړي وو، كر كيله يې كوله او هنر يې ايجاد كړی و. دا ټول د تمدن نښې او ځانگړنې دي. د منډيگك د اوسېدونكو هنر له دې معلومېږي چې پر كولالي لوبڼو يې د پيچك گل او ښكلي هندسي شكلونه كښلي وو. دوی له خټو څخه د انسان څېرې يا مجسمې جوړې كړې وې. په دې مجسمو كې يوه د اناهيता وه. اناهيता د پخوانيو آريايانو الهه وه. دوی باور درلود چې اناهيता بارانونه اوروي او ځمكه ښېرازه كوي. د منډيگك په راسپړل شويو خونو كې يوه خونه تر نورو لويه ده او د سالون بڼه لري. داسې ښكاري چې دا به د هاغه وخت د واكمنانو دفتر و او د اداري چارو له پاره به كار ځنې اخيستل كېده. د دې خونې ته دابونه په ځينو ځايونو كې راوتلې او په ځينو ځايونو كې ننوتلې برخې لري يعنې دوی د ودانۍ ښكلا ته هم پام كاوه. له دې ځای څخه د مختلفو دورو آثار كشف شوي دي. د نوي ډبرپېر، د مسو - ډبر پېر او نورو دورو آثار په كې موندل شوي دي، لكه له مسو څخه جوړې شوې گانې، كولالي لوبڼې، د اوبدلو وسايل، د كر كيلې سامان، د غلو دانو كندوان، او ډبرينې مجسمې. نو د منډيگك په كشف او راسپړلو سره، دا ثابته شوه چې افغانستان د تمدن پنځه زره كلن تاريخ لري.

لومړی فعاليت: پورتنی پراگراف يو ځل بيا ولوله. دې پوښتنو ته ځواب ووايه:

۱. موضوع يې په زړه پورې ده؟
۲. وركړل شوي معلومات د لوستونكي په درد لگېږي؟
۳. دا معلومات لوستونكو ته څه پيغام وركوي؟
۴. متن تلوسه لري، كه د لوستونكي زړه تنگوي؟

۵. کومه خبره په کې ګونګه او مبهمه ده؟

۶. د متن ژبه څنګه ده؟ (د وضاحت، روانوالي، او خوند په لحاظ يې ورازوه)

دوهم فعاليت: لاندې د يوې موضوع په باره کې په څو جملو کې معلومات راغلي دي.

ته يې د توضيحي پراگراف په بڼه وليکه. البته موضوعي جمله او نتيجه به يې پخپله ورته ليکې.

← آکسيجن د انسانانو او حيواناتو له پاره ډېر مهم دی.

← ونې د هوا کاربن ډای اکسايډ جذبوي او له دې سره د هوا د بې درکه

تودېدو مخه نيسي.

← ونې آکسيجن توليدوي.

← د ونو پاڼې د هوا گرد او دورې جذبوي.

← د ونو ولې / ريښې د ځمکې خاوره کلکوي او نه پرېږدي چې د واورې او

باران اوبه ځمکه وښويوي.

← هماغسې چې د اخېر له پاره له خټې سره بوس ګډوو او بې له بوسو خټه

پر دېوال يا بام نه ټينګېږي، د ونو ريښې هم همدغه کار کوي.

← ونې د مختلفو مرغانو او ژويو د اوسېدو ځاي دي.

← ونې انسانانو او ډېرو ژويو ته خواره برابروي.

← د ونو له لرګيو څخه کرکۍ، دروازې، تيرونه، الماري، مېزونه، څوکۍ،

کاغذ او ځينې نور شيان جوړېږي.

درېم فعاليت: لاندې څو موضوعي جملې راغلي دي. د هرې موضوعي جملې له پاره

څو ملاتړي جملې او رانغاړونکې جمله وليکه چې توضيحي پراگراف ورته جوړ شي.

❖ په دولتي ادارو کې فساد نامني زياتوي.

❖ د هوا بې درکه گرمېدل، ډېر تاوانونه لري.

❖ زموږ په سيمه کې اخترونه خوندور دي.

❖ د کوکنارو له کرلو سره په افغانستان کې معتادان زيات شوي دي.

څلورم فعاليت: دغه توضيحي پراگراف داسې وليکه چې جملې يې سمې، روانې او

خوندورې شي.

دموکراسي اخيستل شوې ده د دوه کلمو څخه چې عبارت ده له دمو او کراسي څخه.

دمو په معنا د وګړي ده چې دا يوناني لغت دی او کراسي حکومت کولو ته ويل شوي دي او دا

لغت هم ريښه په يوناني کې لري. نو د دې کلمې څخه مراد عبارت ده له حکومت د خلکو څخه. د دموکراسي په صورت کې خلک د خپلو رايو په کار وړلو سره خپل حاکمان ټاکي او خپل حکومت ته مشروعيت وربخښي. خلک بايد د خپل نظر وړ نوماند څخه بشپړه پېژندنه ولري او بيا هغه ته د خپلې رايې په کار وړلو ته اقدام وکړي. هغه کس چې د خلکو د رايو په لاس ته راوړلو سره مشروعيت په لاس راوړي صلاحيت لرونکی وي.

۲. ترغیبي پراگراف / Persuasive Paragraph

دا پراگراف د لوستونکي د قانع کولو او هڅولو له پاره ليکل کېږي. ليکوال د هغې خبرې له پاره چې غواړي په لوستونکو يې ومني، دليلونه او شواهد وړاندې کوي. دليلونه بايد منطقي او شواهد واقعي وي. بله خبره دا ده چې ډېر ټينگار او تاکيد لوستونکي ستا پر خبرې بې باوره کوي نو که غواړې چې لوستونکي دې خبره ومني، بې ځايه ټينگار مه کوه.

بېلگه

د خپلې ناروغۍ د تشخيص له پاره د اضافي معایناتو مخه ونیسئ. د هرې ناروغۍ د سم تشخيص له پاره څلور پړاوونه وي. لومړی پړاو يې د ناروغ خبرې دي. ناروغ ډاکټر ته خپل شکايتونه وايي، مثلاً وايي چې تېزه تبه مې ده، ملا او هډونه مې خوږېږي، اشتها مې نشته ... ډاکټر چې د ناروغ شکايتونه واورې، خو ناروغۍ يې ذهن ته ورځي چې يا به دا وي، يا دا او يا هغه ناروغي. بيا ډاکټر د ناروغ فيزيکي معاینه کوي. په دې معاینه کې ډاکټر د ناروغ مختلف سيستمونه او حياتي علايم يعنې نبض، فشار، د تنفس اندازه او د بدن حرارت گوري. دا کار ډاکټر د ناروغۍ تشخيصولو ته نژدې کوي. په درېم پړاو کې، د دې له پاره چې تشخيص يقيني شي ډاکټر ځينې لابراتواري معاینات لیکي. که په دې معایناتو هم ونه شو، څلورم پړاو ته ځي يعنې نور پرمخ تللي معاینات چې معمولاً قيمتي وي، تجویزوي. نو څومره چې ډاکټر ته د خپلې ناروغۍ په باره کې ډېر او دقيق معلومات ورکړئ، هماغومره به د ناروغۍ تشخيص ورته آسانه شي او اضافي معاینات به درباندي نه کوي.

لومړی فعالیت: پورتنی ترغیبي پراگراف بيا ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووايه.

۱. دليلونه يې درته واقعي ښکاري؟

۲. دا دليلونه به لوستونکی قانع کړي؟

۳. ليکوال پر خپلو خبرو ټينگار کړی دی؟

ښه به دا وي چې توضیحي او ترغیبي پراگرافونه په خنثی نثر وليکل شي يعنې ليکوال خپل عواطف او احساسات په کې دخپل نه کړي.

دوهم فعالیت: دلته د توضیحي او ترغیبي پراگرافونو بله بڼه ولولې. چېرته چې د ليکوال عواطف او احساسات يا مبالغه درته ښکاري، په ښه بڼه يې کړه.

د توضیحي پراگراف بېلگه:

منديگک زموږ د گران افغانستان د وياړلي پنځه زره کلن تمدن داسې ښکاره ثبوت دی چې غليم ترې انکار کولی نه شي. له ميلاد څخه ۳۵۰۰ تر ۳۰۰۰ کاله پخوا يعنې له نن څخه پنځه - پنځه نیم زره کاله مخکې، زموږ باتورو آريايي نیکونو دلته يو تمدن ايجاد کړی و. ډېر خلک دلته په يوه سيمه کې اوسېدل، ښايسته کورونه او معبدونه يې جوړ کړي وو، کر کيله يې کوله او لوړ هنر يې ايجاد کړی و. دا ټول د رښتيني تمدن نښې او ځانگړنې دي. د منديگک د اوسېدونکو لوړ هنر پر کولالي لوبڼو د پيچک گل او ښکلو هندسي شکلونو له انځورونو معلومېږي. زموږ نیکونه د مجسمو په جوړولو کې هم ډېر تکړه وو. دوی له خټو څخه د انسان ډېرې ښکلې څېرې يا مجسمې جوړې کړې وې. په دې مجسمو کې يوه د اناهيټا وه. اناهيټا د پخوانيو آريايانو يعنې زموږ د نیکونو سپېڅلې الهه وه. دوی باور درلود چې اناهيټا بارانونه اوږوي او ځمکه ښېرازه کوي.

د ترغیبي پراگراف بېلگه

زره ته رانژدې لوستونکو! تاسې په ډېرې آسانی سره د خپلې ناروغۍ د تشخيص له پاره د اضافي معایناتو مخه نیولی شئ. د هرې ناروغۍ د سم تشخيص له پاره څلور پړاوونه وي. لومړی پړاو يې چې خورا زیات مهم دی، د ناروغ خبرې دي. ناروغ ډاکټر ته خپل شکایتونه وايي، مثلاً وايي چې تېزه تبه مې ده، ملا او هډونه مې خوږېږي، اشتها مې نشته ... ډاکټر چې د ناروغ شکایتونه واورې، څو ناروغۍ يې ذهن ته ورځي چې يا به دا وي يا دا او يا هغه ناروغي. بيا ډاکټر د ناروغ فیزیکی معاینه کوي. په دې معاینه کې ډاکټر د ناروغ مختلف سیستمونه او حیاتي علايم يعنې نبض، فشار، د تنفس اندازه او د بدن حرارت گوري. دا کار ډاکټر د ناروغۍ تشخيصولو ته بیخي نژدې کوي. په درېم پړاو کې، د دې له پاره چې تشخيص پوره يقيني شي ډاکټر ځينې لابراتواري معاینات لیکي. که په دې معایناتو هم ونه شو، څلورم پړاو ته ځي يعنې نور پرمخ تللي معاینات چې معمولاً ډېر قيمتي وي، تجویزوي. نو ښاغلو او آغلو! څومره چې

ډاکټر ته د خپلې ناروغۍ په باره کې ښه ډېر او پوره دقیق معلومات ورکړئ، هماغومره به د ناروغۍ تشخیص ورته آسانه شي او پر تاسو عزیزانو به هسې غیر ضروري اضافي معاینات نه کوي.

درېم فعالیت: د دغو موضوعاتو په اړه ترغیبي پراگراف ولیکه.

❖ د پولیو واکسین

❖ د مطالعې گټې

❖ بل ته احترام

❖ د جگړې تاوانونه

څلورم فعالیت: اوس خپل لیکلي پراگرافونه ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووايه.

۱. دلیلونه او شواهد یې لوستونکی قانع کولی شي؟

۲. جملې یې واضحې او روانې دي؟

۳. د لیکوال احساسات او عواطف په کې ښکاري؟

۴. مبالغه په کې شته؟

۵. دلیلونه یې منطقي دي؟

۶. بې ځایه ټینگار په کې ویني؟

۳. روایتی پراگراف / Narrative Paragraph

روایتی پراگراف د یوې پېښې روایت دی. دا پېښه به یا واقعي وي یا خیالي. که پېښه پر تا تېره شوې وي او پر تا یې اغېزه کړې وي کولی، شې خپل احساسات او عواطف هم په کې شامل کړې خو مبالغه به نه کوي. روایتی پراگراف به په داسې صمیمي انداز لیکې چې گواکې له یوه ملگري سره خواله کوي.

بېلگه

ورمه شپه د یوه ملگري (فرید خوشبخت) مېلمه وم. زه چې نه وم، مجیب الله، وروکی زوی مې چې شپږ کلن دی، بستره په شا کړې وه، د بابا کره تللی و. مور ته یې ویلي وو: «زه پوه شوم چې دی له مېلمستیاوو نه درېږي.»

بېگه چې کور ته راغلم، گيله يې وکړه چې ته هر وخت د فرید کره ځې او ما يوازې پرېږدې.
بيا يې بستره واخيسته چې بابا ته ځم.

مور يې وويل: «زوی درنه ولاړ، نور به هره شپه د بابا کره وي.»

ومي ويل چې داسې نه ده. اوس به يې وگورې چې څنگه به بېرته راځي.
نهه نيمې بجې به وې چې ور يې راوتکاوه. بېرته راغلی و. را ته کره يې: «راشه نو کيسه راته
ووايه چې ويده شم.»

ومي ويل: سمه ده. خو يو څو شېبې صبر وکړه.

پخلنځي ته ولاړم. اوبه مې وڅښلې. د انگړ ور مې قلف کړ، نو په دې کې څو دقيقې تېرې
شوې.

چې بېرته راغلم، ويې ويل: چېرې ورک وي؟

ومي ويل: ته پخپله تر اوسه پورې چېرې ورک وي؟

لنډ ځواب يې راکړ: د فرید کره.

فعاليت: درې داسې پېښې چې اغېزه يې درباندي کړې وي، په جلا جلا پراگرافونو کې

ولیکه.

۴. توصيفي پراگراف / Descriptive Paragraph

څرنگه چې د کتاب په لومړۍ برخه کې مو ولوستل، په توصيفي پراگراف کې د يوې سيمې يا منظرې جزيات تشریح کېږي. هڅه وکړه چې د لوستونکو مختلفو حسونو (ليدلو، اورېدلو، بويولو، څکلو او لمس کولو) ته خطاب وکړي.

بېلگه

د آيو سيند منظره ډېره په زړه پورې ده. د آيو سيند لوی او آرام دی. تقريباً ۱۲۰ متره سور به يې وي او هر وخت ډک بهېږي خو اوبه په کې په کراره درومي، داسې ورو ورو چې د بهيدو په لوري هم نه پوهېږي. د آيو د سيند په غاړو کې دنگې ځانگورې ونې ولاړې دي. دوی د اوږي په گرميو کې خپل سيوری له لارويو څخه نه دريغوي، لکه سخي مالدار چې په تنگسه کې د خلکو مرسته کوي. د سيند په غاړو کې سپېره ځمکه نه وينې. چې هرې خوا ته ورشې، شنه چمنونه دي. د سيند په غاړه کې هوا يو څه نمجنه وي او چې ساه اخلي، د اوبو خوږ لوند بوی په کې احساسوي. د مختلفو مرغانو چغهار اوږي او نری شمال دې پوستکی نازوي. د شپې چې ورشې، د سيند اوبه د سپورمۍ رڼا ته د سپينو زرو په شان ځلېږي. د اوبو پر سر د سپورمۍ تصوير پروت وي او د سيند د داوړو خواوو د کورونو ژېړ، سره او شنه څراغونه په اوبو کې داسې انعکاس کوي چې ته وا تر اوبو لاندې بلېږي.

فعاليت: هغه درې ځايونه درياد کړه چې ډېر دې خوښېږي. د هر يوه په باره کې يو

توصيفي پراگراف وليکه چې د لوستونکو مختلفو حسونو ته په کې خطاب شوی وي.

۵. د علت او معلول پراگراف Cause/ Effect Paragraph

په دې ډول پراگراف کې هغه سببونه چې په اثر کې یې یوه پېښه رامنځته شوې ده، بیانېږي. هغه عاملونه چې بیانېږي، باید منطقي او پر واقعیتونو ولاړ وي.

بېلگه

په تېرو دوو کلونو کې د ملکي تلفاتو زیاتېدل درې عمده سببونه لري. د دولت مخالفانو خپل بریدونه زیات کړي دي چې د سولې په خبرو اترو کې زورور ښکاره شي او زیات امتیاز ترلاسه کړي. د لویو ښارونو نیول ان که د لنډ وخت له پاره هم وو، د دوی له پاره لویه بریا گڼل کېده. په همدې وجه دوی د کندوز، غزني او فراه پر ښارونو لویې حملې وکړې چې په نتیجه کې یې ډېر کسان ووژل شول. همدارنگه طالبانو پر مختلفو ولسوالیو باندې بریدونه وکړل او په کابل کې پر دولتي تاسیساتو یې حملې وکړې چې د دې پېښو اکثره قربانیان ملکي وگړي وو، لکه د مخابراتو پر وزارت باندې حمله. له بلې خوا د دولت په بمباریو کې هم ډېر ملکي کسان تلف شول. له یوې خوا دولت هم د خپل قوت د ښودلو له پاره پر مخالفانو خپل بریدونه زیات کړل چې په دې کې هوایي حملې هم زیاتې شوې. له بلې خوا ناسم استخبارتي راپورونه د دې سبب شول چې د عامو خلکو پر کورونو بمباری وشي. درېم سبب یې په کلیو، جوماتونو او د خلکو په کورونو کې د طالبانو دېره کېدل دي. کله چې دولت پر داسې ځایونو حملې کوي، خامخا د طالبانو تر څنګ ملکي وگړو ته هم مرگ ژوبله اوږي. نو ملکي تلفات ځکه زیات شوي دي چې جنگ تېز شوی دی، د دولت استخباراتي معلومات دقیق نه دي او طالبان د ملکي وگړو په منځ کې ځانونه پټوي.

تشریح

په دې ډول پراگراف کې هم موضوعي جمله، ملاتړې جملې او رانغاړونکې جمله وي. موضوعي جمله په واضحو ټکو سره د علت او معلول خبره کوي لکه په دې پراگراف کې چې وايي: «په تېرو دوو کلونو کې د ملکي تلفاتو زیاتېدل درې عمده سببونه لري.» ملاتړې جملې هغه سببونه تشریح کوي چې نتیجه او اثر یې په موضوعي جمله کې یاد شوي دي. رانغاړونکې جمله: «نو ملکي تلفات ځکه زیات شوي دي چې جنگ تېز شوی دی، د دولت استخباراتي معلومات دقیق نه دي او طالبان د ملکي وگړو په منځ کې ځانونه پټوي.» سببونه او نتیجه یې په لنډو ټکو رانغاړي. رانغاړونکې جمله یو ځل بیا د لوستونکي پام د پراگراف عمده ټکو ته وراړوي.

لومړۍ فعاليت: د علت او معلول دغه پراگراف موضوعي او رانغاړونكې جمله نه لري. ته ورته مناسبه موضوعي او رانغاړونكې جمله وليكه.

موضوعي جمله:

د ناروغيو په تشخيص كې ستونزه وي ځكه چې ځينې لابراتوارونه معياري نه دي او كه د عين ناروغ معيانات په څو لابراتوارونو كې وكړي، مختلفې نتيجې راوځي. په بازار كې بې كيفيته درمل خرڅېږي ځكه چې د چارواكو په وينا د افغانستان سرحدونه خلاص دي او دولت يې د كنترول توان نه لري نو قاچاقچيان په قاچاقي لارو بې كيفيته درمل واردوي. بله دا چې پر صحي سيستم كافي نظارت نشته نو په ځينو ځايونو كې نرسان هم ناروغان گوري او نسخې وركوي او په ډېرو ځايونو كې ځينې ډاكټران د خپلې څانگې او تخصص خلاف ناروغان تداوي كوي؛ مثلاً: كه د يوه ډاكټر مسلك به جراحي وي خو هغه به د داخله ناروغيو مريضان هم گوري.

رانغاړونكې جمله:

.....

دوهم فعاليت: د دغو موضوعي جملو له پاره د علت او معلول پراگرافونه وليكه.

← په روژه كې د خوراكي موادو گرانېدل څو سببونه لري.

← د كابل - كندهار پر لويه لاره د ټرافيكو پېښو عمده عاملونه كوم دي؟

← څلور عاملونه د دې سبب شوي دي چې شاگردان د ساينسي مضمونونو د زده

كړې له پاره كورسونو ته ورشي.

← د نړۍ د اقليمي بدلون عمده سببونه درې دي.

درېم فعاليت: د خپلې سيمې (كور، كلي، ښار) د يوه لوی بدلون په اړه فكر وكړه. هغه

عاملونه پيدا كړه چې د دې بدلانه سبب شوي دي. بيا ورته د علت او معلول پراگراف وليكه.

۶. د تعريف پراگراف / Definition Paragraph

دا پراگراف د ځينو انتزاعي مفاهيمو، د معنا اسمونو او د دودونو د تعريفولو له پاره ليکل کېږي. انتزاعي مفاهيم او د معنا نومونه هغه دي چې د انسان په ذهن کې شته خو په فيزيکي نړۍ کې نشته، په بله وينا مادي بڼه نه لري؛ لکه: مينه، کرکه، سوله، مېړانه، زړورتوب. همدارنگه ځينې دودونه چې ممکن د نورو له پاره ناآشنا وي؛ مثلاً: نذر، د نورو مېله، عاشورا، په زړمت کې د طالبانو مېله او نور.

د طالبانو مېله

د طالبانو مېله د زړمت ډېره پخوانۍ مېله ده خو د پيل تاريخ يې دقيق نه دی معلوم. ليکوال او قومي مشر ميراجان سيقې وايي چې دی په ځواني کې يعني په ۱۳۱۹ لمريز کال دغې مېلې ته ورغلی و چې هغه وخت هم دا مېله کافي پخوانۍ وه. د طالبانو يا د توتو مېله په لومړي سر کې د زړمت د مرکز تعمير په جنوب ختيځ کې د مموزو په کلي کې جوړېدلې وه. وروسته د منځ زيارت ته راغله او بيا د خواجه فتح الله زيارت ته چې د ډمانو په زيارت هم مشهور دی او د توتو ډېر باغونه لري، ولېږدول شوه. بيا تر پايه پورې هر کال د جوزا په مياشت يعني د توتو د رسېدو په موسم کې همدلته جوړېدلې. دغه مېله به کله درې ورځې او کله هم اوه ورځې روانه وه. د سيمې ملايانو او طالبانو به د دغې مېلې چارواکي وو. دوی به يو ځانگړی حکومت جوړاوه. پاچا، صدراعظم او وزيران به يې لرل او د مېلې د تنظيم لپاره به يې ځانگړي پوليس، چې زياتره به طالبان او چريان وو، موظف کړل. پاچا او صدراعظم به دريشي اغوستلې. دوی به په مېله کې گرځېدل. مېله والو به يې هر امر مانه. دغه حکومت به ځانگړي نرخونه ټاکل چې پر ټولو به منل کېدل. د زيارت خوا ته به طالبانو د سندرو او گډا ځانگړي مراسم جوړ کړي وو چې ډېر خلک به يې نندارې ته ولاړ وو. خو په دغه مېله کې په ساز او سرود بنديز و. د توتو يا طالبانو مېلې ته به د پکتيا د نورو ولسواليو او شاوخوا ولايتونو لکه غزني، ميدان وردگ، زابل، لوگر او کله له کابل او له ختيځو ولايتونو څخه هم خلک راتلل. د نورو سيمو خلکو به خپل ځينې حاصلات، حيوانات او نور شيان د خرڅلاو لپاره دغې مېلې ته راوړل چې د مېلې په څو ورځو کې ټول خرڅېدل. په دغه مېله کې به اکثره وخت ملا عبیداله يا د خواجه گانو د کلي ملا چې په خواجه صاحب مشهور و، د طالبانو پاچا و.

صدراعظم به يې ډېر وخت د ظفرخېلو کلي ملا، گل رسول و. [د زرمتم ولسوالی پخوانيو مېلو ته کتنه، د ښاغلي علم گل سحر مقاله. د مقالې دا برخه مې د سحر صاحب په اجازه راخيستي او رالنده کړې ده.]

لومړی فعالیت: د پورتنی پراگراف موضوعي جمله پیدا کړه. هغه موضوع چې په دې جمله کې بیان شوې ده، په نښه يې کړه. د موضوع د تعريفولو له پاره څو عمده ټکي بيان شوي دي؟ په يوه لست کې يې وليکه.

بله بېلگه

خواخوړي هغه احساس دی چې د بل په درد دردېږي او د بل غم احساسوي. خوا د زړه معنا لري او خوږ درد ته وايي؛ معنا دا چې زړه دې په نورو وخورېږي. کله چې پر چا ظلم شوی وي، د چا يو عزيز مړ شوی وي، چا ماتې خوړلې وي، څوک په امتحان کې ناکام شوی وي يا په بله وجه غمجن وي؛ انسان ورسره د خواخوړی احساس کوي. په دې وخت کې خواخوړی انسان هغه ته داد او تسلي ورکوي او داسې خبرې ورته کوي چې غم يې هېر شي. خواخوړي يوازې له انسان سره نه، بلکې له حيواناتو سره هم په کار ده. که څوک له نورو سره خواخوړي ولري، په آسانی سره چا ته زیان نه رسوي نو که خواخوړي زیاته شي، په ټولنه کې ظلم، تېری او جنایت کمېږي.

دوهم فعالیت: وگوره چې د خواخوړی د تعريف او توضیح له پاره کوم ټکي ياد شوي دي. دغه ټکي په کټگوريو ووېشه. فکر کوې چې دا خبرې به د خواخوړی د تعريفولو له پاره کافي وي؟

درېم فعالیت: د خپلې سيمې داسې دود چې ممکن نورو ته ناآشنا وي، پیدا کړه او بيا يو تعريفی پراگراف ورته وليکه.

څلورم فعالیت: د دغو مفاهيمو له پاره خپل ذهن څخه يو يو تعريفی پراگراف وليکه خو په قاموسونو او يا انټرنېټ کې به يې په معنا پسې نه گرځې بلکې هماغسې به يې تعريفوې چې تا درک کړي دي.

- انسانیت
- زړورتوب
- بخيلی/کنجوسی
- مرسته

۷. د مقایسې یا پرتلې پراگراف Comparison/ Contrast Paragraph

دېرځله ليکوال مجبورېږي چې دوه پدیدې سره پرتله کړي. د دوو پدیدو تر منځ د توپيرونو او ورته والیو په بیانولو سره ليکوال کولی شي لوستونکو ته مهم معلومات وړاندې کړي. د مقایسې تخنیک په تجارتي اعلانونو، انتخاباتي کمپاینونو، علمي بحثونو او ادبي څېړنو کې دېر کارول کېږي. که مو په یاد وي، د ۲۰۱۴ په انتخاباتو کې به اشرف غني احمدزي ویل: «موږ د کابل بانک ټیم نه یو، موږ د افغانستان بانک ټیم یو.» ده به په همدې دوو جملو کې د خپلې او مخالفې ډلې یو لوی توپیر بیانوه. د ده مطلب دا و چې رقیبان یې هغه کسان دي چې کابل بانک یې لوټ کړ.

بېلگه

خاطره او لنډه کیسه ځینې شباهتونه او ځینې توپيرونه لري. خاطره او لنډه کیسه دواړه روایتی ژانرونه دي. په دواړو کې توصیف، صحنه، کرکټرکبننه، او مکالمې وي. خو خاطره غیرتخیلي ژانر دی او لنډه کیسه تخیلي. په خاطره کې هغه څه بیانېږي چې په واقعیت کې پېښ شوي وي خو د لنډې کیسې پېښې د ليکوال په تخیل کې پنځول کېږي. همدارنگه د خاطرې ځای زمان او کرکټرونه رښتیاوي وي خو د لنډې کیسې زمان، مکان او شخصیتونه کېدای شي خیالي وي. بل توپیر یې په جوړښت کې دی. لنډه کیسه منظم پلاټ غواړي چې د پېښو ترمنځ یې باید منطقي تسلسل وي. همدارنگه غوټه په کې وي چې دا غوټه د کرکټرونو یا نورو عاملونو ترمنځ له ټکر څخه پیدا کېږي او د غوټې په حل کېدو سره کیسه ختمېږي. معنا دا چې لنډه کیسه پیل، اوج او پای لري چې دا هره برخه یې د خاصو اصولو له مخې لیکل کېږي خو خاطره داسې نه ده. خاطره څنگه چې ده، هماغسې بیانېږي او همدا ورته بس دی چې په زړه پورې وي. نو خاطره او لنډه کیسه ځینې توپيرونه او ځینې ورته‌والي لري. دا چې دواړه روایت کېږي، په دواړو کې کرکټرونه، ځای، پېښې او خبرې اترې وي دا ژانرونه سره ورته کوي خو په دې چې خاطره واقعي پېښه بیانوي او لنډه کیسه خیالي پېښه او همدارنگه لنډه کیسه ځان ته منظم جوړښت لري، له یو بله توپیر لري.

لومړی فعالیت:

۱. په پاسني پراگراف کې موضوعي جمله او اصلي مفکوره کومه ده؟

۲. په ملاتړو جملو کې کوم عمده ټکي بيان شوي دي؟

۳. رانغاړونکې جمله / جملې يې په نښه کړئ.

۴. د لنډې کيسې او خاطرې تر منځ کوم توپير / توپيرونه په دې پراگراف کې نه دي ياد شوي؟

شوي؟

۵. ستا په فکر، خاطره او لنډه کيسه نور ورتهوالي هم لري؟

دوهم فعاليت: لاندې د مقايسې بل پراگراف لولې چې يوازې ملاتړې جملې لري.

موضوعي او رانغاړونکې جملې به ورته پخپله ليکې.

موضوعي جمله:

.....

ډسک ټاپ کمپيوټر سکرين، سي پي يو، کيبورډ او موس لري. لپ ټاپ کمپيوټر هم سي پي يو، سکرين، کيبورډ او موس لري خو دا هرڅه په يوه وسيله کې ځای پر ځای شوي دي او بېل بېل نه دي. ډسک ټاپ کمپيوټر لوی وي خو لپ ټاپ وړوکی او سپک دی او له ځانه سره يې وړلی شې. لپ ټاپ بېټري لري او بې له برقه هم يو يا څو ساعته کار کوي خو ډسک ټاپ خپله بېټري نه لري او که برق نه وي، کار نه کوي. که په ډسک ټاپ کمپيوټر دې ځينې کارونه کړي وي خو خوندي کړي دې نه وي، د برق له پرې کېدو سره کړی کار دې په اوبو لاهو کېږي خو په لپ ټاپ کې بيا دا ستونزه نشته. ډېر کارونه په لپ ټاپ او ډسک ټاپ دواړو کې کېږي خو ځينې کارونه لکه ډيزاين او انيمېشن چې لوړ گرافیک غواړي، په خاصو ډسک ټاپونو کې ښه ترسره کېدای شي.

رانغاړونکي جمله:

درېم فعاليت: په دې موضوعاتو کې دوه انتخاب کړه او د مقايسې پراگرافونه ورته وليکه.

ولیکه.

❖ په قلم او په کمپيوټر سره ليکل

❖ خصوصي او دولتي پوهنتونونه

❖ په وطن او په بهر کې اوسېدل

❖ په وطن او په بهر کې د ناروغانو علاج

❖ کرېکټ او فوټبال

❖ فيزيکي او کمپيوټري لوبې (فيزيکي لوبې لکه خوسۍ، ټوپ ډنډه، غېږه

(نيول ...)

۸. د پروسې يا بهير پراگراف Process Paragraph

دا ډول پراگراف د هغه څه د توضیح کولو له پاره ليکل کېږي چې مختلف پړاوونه لري. په دې ډول پراگراف کې د تخنیکي وسايلو د کارونې، د مختلفو خوړو د پخولو طريقه، يوه هدف ته د رسېدو لارې چارې ... ليکلی شو. ليکوال بايد پړاوونه په زماني ترتيب سره بيان کړي؛ يعنې څه چې اول بايد وشي، په سر کې او څه چې په آخر کې بايد وشي، په پای کې وليکي.

بېلگه

فعاله غوړ نيول

فعاله غوړ نيول يو اساسي مهارت دی چې درې پړاونه لري. تر وينا مخکې، د وينا په بهير کې، او تر وينا وروسته. که د وينا له پيله مخکې د موضوع په اړه مطالعه وکړې، وينا به درته په زړه پورې شي او د ويناوال پر خبرو به لا ښه پوه شې. کله چې څوک وينا کوي، سترگو ته يې وگوره، نرۍ موسکا وکړه، د تأييدولو له پاره سر ورته وخوځوه، همدارنگه کله چې د ويناوال له خبرو سره موافق يې، په خوله ورته ووايه «هو»، «همداسې ده»، «اممممم»، «ډېر ښه». البته دا ټکي دومره ډېر بايد ونه وايې چې د ويناوال خبرې اخلاص کړي. يوې خوا ته د سر کور نيول يا مخې ته لږ کاره کېناستل هم د فعاله غوړ نيولو نښې دي. د ويناوال د خبرو مهم ټکي وليکه او که په اړه يې تبصره يا پوښتنه لري، په مناسب وخت کې يې مطرح کړه. د وينا په پای کې خپل يادښتونه بيا ولوله او که ممکن وي خلاصه يې په واضحو ټکو ويناوال ته ووايه.

لومړی فعاليت:

۱. د پاسني پراگراف موضوعي جمله او رانغاړونکې جمله په نښه کړه.
 ۲. په ملاتړو جملو کې کوم عمده ټکي ياد شوي دي؟ لست يې کړه.
 ۳. د فعاله غوړ نيولو له پاره سپارښتنې په زماني لحاظ ترتيب کړه: (۱) د وينا له پيلېدو څخه مخکې؛ (۲) د وينا په بهير کې؛ او (۳) تر وينا وروسته
- د پروسې په پراگراف کې رانغاړونکې جمله کله لکه پورتنی پراگراف کې يې چې وينې، د پروسې وروستی پړاو بيانوي. دا بېلگه هم ولوله:

پر متن ځان څنگه وپوهوو؟

د دې له پاره چې پر متن سم وپوهېږئ، دغه کارونه بايد وکړئ. لومړی، متن له سره تر پایه له نظره تېر کړئ. په دې کار سره به د متن کلي موضوع درته ښکاره شي چې ليکوال د څه شي په اړه خبرې کړې دي. بيا متن له سره په دقت ولولئ. پنسل راواخلئ او هغه کلمې او اصطلاحات چې په معنا يې نه پوهېږئ، په نښه يې کړئ. بيا يې معنا له قاموس يا انټرنېټ څخه راوباسئ او د هماغه پراگراف په څنگ کې يې وليکئ چې دا اصطلاح په کې راغلې ده. په دې پړاو کې به د متن لوستلو ته کافي وخت ورکوئ. وروسته، متن يو ځل بيا ولولئ او عمده خبرې يې پيدا کړئ. تر مهمو کلمو يې کرښې وباسئ. ښه متن معمولاً په هر پراگراف کې يوه عمده خبره بيانوي. د هر پراگراف اصلي مفکوره په نښه کړئ او وگورئ چې د موضوع په اړه يې څه ويلې دي. وروسته متن کېږدئ او عمده ټکي او اصلي مفکوره يې په ذهن کې تېر کړئ. بيا قلم او کاغذ راواخلئ او د متن د عمده خبرو توضيح لنډه وليکئ خو د ليکوال عبارتونه او جملې به ټکي په ټکي نه تکراروئ، بلکې له خپل ذهنه به يې په نويو جملو کې ليکئ.

لومړی فعاليت:

۱. د دې پراگراف موضوعي او رانغاړونکې جملې ته ځير شه او فکر وکړه چې د نورو پراگرافونو له موضوعي او رانغاړونکې جملې څخه څه توپير لري.

۲. د دې پراگراف لارښوونې په جلا جلا جملو کې په ترتيب وليکه خو جملې به دې په نويو کلمو او عبارتونو وي، نه دا چې کټ مټ د پراگراف جملې رانقل کړي، لکه:

۱. پر متن يو ځغلنده نظر واچوئ.

۲. ...

۳. ...

۴.

۵.

دوهم فعاليت: په لاندې موضوعاتو کې دوه انتخاب کړه او د بهير يا پروسې پراگرافونه

ورته وليکه.

* خپله غوسه څنگه قابو کړو؟

* اي مېل آدرس څنگه جوړولی شو؟

* که څوک غواړي چې تذکره واخلي، څه بايد وکړي؟

* کاغذ څنگه جوړېږي؟

۲.۲. مقاله Essay

د پراگراف په بحث کې مو وویل چې که د پراگراف لیکل زده کړې، مقاله به هم په آسانی سره ولیکې. مقاله هم د جوړښت په لحاظ د پراگراف غوندې درې برخې لري: موضوعي پراگراف یا د معرفي برخه، ملاتړي پراگرافونه او رانغاړونکی پراگراف. په حقیقت کې په مقاله کې د موضوعي جملې پر ځای موضوعي یا پیلوونکی پراگراف، د ملاتړو جملو پر ځای ملاتړي پراگرافونه او د رانغاړونکي جملې پر ځای رانغاړونکی پراگراف یا نتیجه لرو. د مقالې او پراگراف توپیر دا دی چې مقاله اوږده وي او یوه موضوع له څو اړخونو بیانوي. په تېره برخه کې دې د پراگراف لیکلو تمرین وکړ، اوس به مقاله لیکل زده کړې. لومړی به د توضیحي مقالې یوه بېلگه وگورو.

د علم په وده کې د مسلمانانو ونډه

مسلمانانو د ساینس، فلسفې او بېلابېلو علمونو په وده کې لویه برخه اخیستې ده. که په تېرو پېړیو کې د مسلمانو پوهانو هلې ځلې نه وای، نن به دومره ډېر علمي پرمختگونه، عصري ټکنالوجي او هوساینه نه وای. د غربي پوهانو په باور، مسلمانانو ۱۰۰۰ داسې اختراع گانې او کشفونه کړي دي چې د علم په انکشاف کې خورا مهم گڼل کېږي.

د نړۍ لومړنی پوهنتون یوې مسلمانې نجلی جوړ کړی دی. دا نجلی فاطمه الفهری نومېده او د مراکش وه. فاطمې په ۸۵۹ میلادي کال کې د «القرویین» په نامه پوهنتون تاسیس کړی و چې ساینس او دیني علوم به په کې تدریسېدل. [۱]

په منځنیو پېړیو کې پر ټوله اروپا د کلیسا واکمني خپره وه. کلیسا د خلکو فکرونه یرغمل کړي وو. د کلیسا کسانو به ریاضي، فزیک، کیمیا او نورو علمونو ته د کفر په سترگه کتل. هغوی به پوهان جادوگران بلل او ژوندي به یې په اور کې اچول. دوی د علم او حکمت ټول پخواني کتابونه وسوځول. خو په همدې وخت کې مسلمانان د علم او فلسفې په راټولولو، خوندي کولو او بډای کولو لگیا وو. مسلمانانو د لرغوني یونان علمي او فلسفي آثار عربي ته راوژباړل. دوی پر دې سربېره چې د لرغوني یونان پوهه یې خوندي کړه، نقد یې هم ورباندې وکړ، د هغوی پوهه یې اصلاح کړه او نوې مفکورې یې په کې ورزیاتې کړې. وروسته بیا همدغه آثار د څو پېړیو په ترڅ کې

لاتین او نورو اروپایي ژبو ته وژباړل شول. نو که مسلمانانو دغه آثار نه وای خوندي کړي، اوس به یې څرک هم نه وو پاتې. [۴]

ډېر خلک په دې باور دي چې د امریکا لویه وچه، کریستوف کولمب کشف کړه. خو واقعیت دا دی چې ابوریحان البیروني تر هغه ۵۰۰ کاله مخکې ویلي وو چې داسې یوه لویه وچه به وي. هغه د دې وچې موقعیت هم ښودلی و چې څومره لرې به وي. اوس چې له آسیا او افریقا څخه د امریکا واټن اندازه شوی، له هغه څه چې البیروني ښودلي وو، یوازې ۱۱۷ مایله توپیر لري. البیروني د هندسې او مثلثاتو په مرسته د ځمکې شعاع او د ځمکې محیط داسې دقیق اندازه کړي وو چې له اوسنیو محاسبو ډېر کم توپیر لري. [۲]

مسلمانو پوهانو د طب په وده کې مهم کارونه کړي دي. د عباسي خلافت په دور کې ابوبکر رازي یو طبي شاهکار «فی الجدری و الحصبه» ولیکه. دا کتاب چې د انتاني ناروغیو لومړنی دقیق او سم کتاب و، تر اتلسمې پېړۍ یعنی تقریباً زر کاله د اروپا د طبي پوهنتونونو معتبر کتاب و. «الحوای» د ده بل کتاب و چې معنا یې ده جامع. د دې کتاب لوستل د اروپا په طبي پوهنځیو کې تر پنځو سوو کلونو پورې لازمي وو. همدارنگه ابن سینا بل لوی مسلمان طبیب و چې د «القانون فی الطب» په نوم کتاب یې تألیف کړ. دغه کتاب تر اتلسمې پېړۍ پورې په اروپا کې د طب معیاري درسي کتاب و. [۴]

په ستورپوهنه کې هم مسلمانانو ډېر شیان کشف کړي دي. د ستورو، سیارو، لمر او سپوږمۍ د حرکت په اړه د ابو عبدالله البطاني لیکنې دومره ارزښتناکې وې چې شپږ سوه کاله وروسته کوپرنیک او گالیلو یې ځینې برخې راواخیستې. عمر خیام لومړنی ریاضي پوه و چې د جذرالکعب معادله یې حل کړه. خیام د یوه لمريز کال موده تر شپږمې اعشاریې پورې ډېره دقیقه محاسبه کړه او ویې ویل چې یو کال ۲۴۲۱۹۳، ۳۶۵ ورځې دی. [۴]

کیمیا هغه علم دی چې مسلمانانو له ډېر پخوا څخه په کې تجربې کولې. ابوریحان البیروني د قیمتي کاڼو او نورو ډبرو مخصوص وزن معلوم کړي وو. د ده کتاب «الجواهر فی الجواهر» د کیمیا معتبر او مهم کتاب و. همدارنگه ابوبکر رازی او نورو مسلمانو پوهانو هم په دې برخه مهم کارونه کړي دي. د انگلیسي ژبې «کمیسټري» د عربي ژبې له الکیما څخه اخیستل شوي ده. [۳]

خلک په دې باور دي چې الوتکه د امريکايي رايټ وروڼو له تجربې وروسته جوړه شوه. هغوی په خپلو متو پورې ووزرونه وتړل او له يوه لوړ ځای څخه يې ځانونه راخوشي کړل. خو همدغه کار تر دوی څو پېړۍ د مخه عباس ابن فرناس هم کړی و. [۱]

په اوسنۍ نړۍ کې چې څومره علمي پرمختگونه شوي دي، اساس يې مسلمانو پوهانو ايښی دی. د عباسيانو، غزنويانو او عثماني ترکانو دربارونه د نامتو طبيبانو، عالمانو، ساينسپوهانو او فيلسوفانو پالنځايونه وو. مسلمانانو د علم، فلسفې او هنر په وده او پراختيا کې نه هېرېدونکې ونډه اخيستي ده. ځينې پوهان خو وايي چې د اروپا د رنسانس په دور کې ځينو غربي پوهانو د مسلمانانو علمي څېړنې په خپلو نومونو خپاره کړي دي.

مأخذ:

۱. زغم، محب الله د ابياتو ښار، د امريکا يونليک، کابل، ۱۳۹۴
۲. ستار، فريديک، د منځنۍ آسيا زرین پېر، ژباړن محب الله زغم، ۲۰۱۸
۳. قيومي، ډاکټر محمد همایون، د علم په وده کې د البيروني ونډه، کابل، ۱۳۹۷
۴. گراهام، مارک، اسلام او مدرنه نړۍ، ژباړن سترجنرال شير محمد کریمي، کابل، ۱۳۹۸

لومړی فعالیت: پورتنۍ مقاله يو ځل بيا ولوله او:

۱. د هر پراگراف موضوعي او رانغاړونکې جمله پيدا کړه.
۲. د مقالې عمده ټکي په نښه کړه او د هر عمده ټکي په اړه يې څو جملې وليکه خو د مقالې عبارتونه او جملې به کټ مټ نه تکراروي.
۳. د پيل په پراگراف کې کومه ادعا شوې ده؟
۴. د مقالې له پاره يو بل موضوعي پراگراف وليکه.

معمولاً د مقالو په لومړي پراگراف کې لومړی د موضوع په اړه يوه عمومي خبره کېږي چې د لوستونکي پام ورواوړي: «مسلمانانو د ساينس، فلسفې او بېلابېلو علمونو په وده کې لويه برخه اخيستي ده.» بيا يوه ادعا کېږي، لکه په دې مقاله کې چې ادعا شوې ده:

«که په تېرو پېړيو کې د مسلمانو پوهانو هلې ځلې نه وای، نن به دومره ډېر علمي پرمختگونه، عصري ټکنالوجي او هوساينه نه وای. د غربي پوهانو په باور، مسلمانانو زر داسې اختراع گانې او کشفونه کړي دي چې د علم په انکشاف کې خورا مهم دي.»

همدې ادعا ته فرضيه يا تيسز thesis وايي. ملاتړي پراگرافونه د همدې ادعا د اثبات له پاره شواهد، مثالونه، ارقام او د نورو قولونه رانقلوي او يا د ليکوال مشاهدې او تجربې او موندنې بيانوي. که دغه معلومات له نورو منابعو څخه راخيستل شوي وي، بايد د هر پراگراف په پای کې هماغه مأخذ شمېره ياده شي چې دا معلومات ورنه نقل شوي دي؛ لکه په دې مقاله کې چې د پراگرافونو په پای کې په لويو لينديو [] کې شمېرې وينئ. د مقالې په آخر کې مأخذونه بايد په تفصيل سره وليکل شي.

۲.۱.۲. د مقالې تحليل

لاندې مقاله ولوله او د هر پراگراف معلوماتو ته يې ځير شه.

اشاري - بدني ژبه Body Language

په يوه نوي هېواد او نوې ژبه کې له خلکو سره د مؤثرې رابطې لپاره يوازې د هغوی د ژبې زده کول بس نه دي. تر ژبې ورهاخوا، د رابطې نيولو نورې وسيلې لکه اشاري ژبه هم په هماغه اندازه مهمه ده. انسان په خپله څېره، د بدن په حرکتونو او فيزيکي تماس سره هم مخاطب ته داسې غښتلي پيغامونه ورکوي چې تر کلمو ورتېر دي. نو هر څوک چې په يوه بل هېواد کې ژوند، کار، يا زده کړه کوي، بايد د هماغه هېواد د وگړو اشاري ژبه لکه د مخ او لاس حرکتونه، د بدن حرکتونه او د فيزيکي تماس بڼه زده کړي.

لومړی، راځئ وگورو چې خلک په مخ سره څه ډول رابطه نيسي- او څه بيانوي. څېړنه يې رابښيي چې د هر ځای خلک خپل اساسي احساسات او عواطف لکه خوښي، خپگان، هيجان، حيراني او نور د مخ د عضلاتو په مختلفو حرکتونو سره بيانوي. خو دا چې خلک خپل عواطف څومره بيانوي، په مختلفو خلکو کې متفاوت وي. د بېلگې په توگه، د اسپانيې او ايټاليې خلک د احساساتو د بيانولو له پاره د څېرې او مخ له حرکتونو څخه خورا زيات کار اخلي. دوی خپل

عواطف او احساسات ډېر او په آساني سره څرگندوي. د آسيایي هېوادونو خلک بيا خپل احساسات هغومره زيات او چټک نه ښيي. د څېرې د رابطې يوه مهمه برخه د سترگو تماس دی. د امریکا په متحدو ايالتونو کې ويناوال له مخاطبانو سره د سترگو تماس ساتي او مخاطبان هم د ويناوال سترگو ته په کتو سره وينا ته خپله لېوالتيا ښکاره کوي. خو که مخاطب د ويناوال سترگو ته همداسې نېغ وگوري او سترگې بيخي ونه ځمبي، معنا يې دا ده چې وينا ورته ستومانوونکې ده او دی گنگس، په غوسه او بېزاره شوی دی. د لاتيني امریکا په ځينو فرهنگونو کې سترگې کښته اچول او چا ته مخامخ نه کتل، د احترام او درناوي معنا لري.

د سر، اوږو، لاسونو او متو خوځول هم د اړيکو مهمې وسيلې دي. په اکثرو هېوادونو کې دواړو خواوو ته د سر خوځول د «نه» او د سر کښته پورته خوځول د «هو» او تأييد معنا لري خو په بلغاريا کې بيا اپوټه ده. هلته د سر کښته پورته خوځول يعنې «نه» او ښي او چپ طرف ته د سر خوځول يعنې «هو». د اوږو پورته خوځول په داسې حال کې چې متې پرانيستي او د لاسونو ورغوي لږ غوندې پورته کېږي، په غربي فرهنگونو کې مختلفې معناوې لري. په اکثرو فرهنگونو کې د دې حرکت معنا «شک او نه اطمینان» دی خو دا معنا هم لري چې «جالبه راته نه ده/زه يې پروا نه لرم». په اکثرو فرهنگونو کې د بټې گوتې پورته کول د تأييدولو او قبلولو په معنا دي خو په ايران، عراق او ځينو نورو ځايونو کې دا بده او سپکه معنا ښندي. همدارنگه په اکثرو غربي فرهنگونو کې داسې اشاره چې بټه گوته د اشارې له گوتې سره لگېږي او کړۍ يا د (O) علامه جوړوي، يعنې «هر څه سم دي». خو په فرانسه او بلجيم کې بيا د «صفر، هېڅ» او «بې اهميته» معنا لري. همدغه اشاره په جاپان کې د «پيسو» په معنا ده خو په روسيه، برازيل او ترکيه کې سپکاوی دی. ښکاره ده چې دغه اشارې چې خلک يې هره ورځ کاروي، که بې ځايه وکارول شي، سوټفاهم پيدا کوي ځکه چې ستا مطلب به يو شی وي خو مخاطب به بله معنا ورنه اخلي.

د مخ پر اشارو او د بدن پر حرکتونو سربېره، د بدن فيزيکي تماس هم د اشاري ژبې بل اړخ دی. جالبه دا ده چې فکر کېږي د امریکا د متحدو ايالتونو خلک صميمي دي خو د بدني تماس په لحاظ داسې نه دي. امریکايان د نورو فرهنگونو خلکو ته ساړه او ناصميمي ښکاري ځکه چې دوی غوره گڼي له مخاطب څخه لږ لري ودرېږي. دوی اغلباً هغه مهال هوسا وي چې له نورو څخه دوه درې فوټه (۶۰-۹۰ سانتي متره) لرې وي. کله چې څوک غواړي ورنژدې شي، دوی شا ته ځي

چې له هغه څخه په دومره واټن کې ودرېږي چې ځان په کې هوسا احساسوي. همدارنگه امریکایان کله چې له چا سره په لومړي ځل گوري، د روغېږ په وخت کې لاس یې د لنډې مودې له پاره په لاس کې نیسي، ټکان ورکوي او بېرته یې خوشی کوي. دوی که له چا سره ډېر نژدې روابط ونه لري، په عام محضر کې په غېږه سترې مه شي ورسره نه کوي. پر دې سربېره، امریکایان که له چا سره د مینې رابطه ونه لري، په عام محضر کې ورسره لاس په لاس نه گرځي. که څوک د فیزیکی تماس په برخه کې د امریکایانو په اړه معلومات ونه لري، ممکن د هغوی په باره کې غلط فکر وکړي او دا به یې پر بین فرهنگي روابطو منفي اغېزه وښندي.

لنډه دا چې اشاري - بدني ژبه د رابطې یوه مهمه بڼه ده چې په هر ځای کې یو شان نه وي. کله چې څوک بل ځای ته سفر کوي، باید داسې ونه گڼي چې د دوی د خپل فرهنگ اشاري - بدني ژبه به په هر ځای کې وچلېږي. په حقیقت کې، څنگه چې خلک د یوې ژبې د گرامر او لغاتو په زده کولو کې هڅه کوي، هماغسې باید خپل وخت او انرژي د هماغه ژبې، هېواد او فرهنگ د اشاري - بدني ژبې په زده کولو کې هم ولگوي.

[Longman Academic Writing Series, fourth edition, Alice Oshima, Ann Hogue and Jane Curtis, Pearson Education, 2014]

دوهم فعالیت: مقاله له سره ولوله او دغو پوښتنو ته ځواب ورکړه.

۱. د مقالې په موضوعي یا د پیل په پراگراف کې کوم تیسز وړاندې شوی دی؟

۲. هر پراگراف د اشاري ژبې کوم اړخ خپللی دی؟

۳. په مقاله کې معلومات پر کوم اساس ترتیب شوي دي؛ منطقي ترتیب، زماني

ترتیب (بهر/ پروسه)، یا د پرتلې پر اساس؟

درېیم فعالیت: په خپل فرهنگ کې د اشاري - بدني ژبې اړخونو ته فکر وکړه. بیا د

پورتنۍ مقالې له معلوماتو څخه په استفادې سره یوه مقاله ولیکه چې زموږ او د نورو فرهنگونو تر منځ د اشاري - بدني ژبې توپيرونه او شباهتونه (د پرتلې پراگراف غوندې) په کې بیان شوي وي.

۲.۲.۲. د مقالې جوړښت

مقاله له درېو برخو رغېږي: مقدمه يا موضوعي پراگراف، ملاتړي پراگرافونه، نتيجه.

الف. مقدمه يا موضوعي پراگراف

د مقالې لومړۍ پراگراف موضوعي پراگراف يا مقدمه ده چې دوي برخې لري. لومړۍ برخه يې د موضوع په اړه عمومي خبره يا د موضوع مخينه بيانوي او لوستونکي ته تلوسه پيدا کوي چې مقاله تر پايه ولولي. دوهمه برخه يې د موضوع په اړه يوه فرضيه يا تيسز وړاندې کوي يعنې يوه ادعا کوي. نو د موضوعي پراگراف دوي دندې دي: (۱) د لوستونکي د پام راخپلول؛ (۲) د تيسز طرح کول.

موضوعي پراگراف مختلف ډولونه لري. يو ډول يې قيف ډوله مقدمه ده. په دې ډول موضوعي پراگراف يا مقدمه کې د موضوع په اړه خو گلي او عمومي خبرې او يو تيسز وړاندې کېږي. گلي او عمومي بيانونه لوستونکو ته د موضوع په اړه معلومات ورکوي. دغه معلومات بايد لوستونکي له يوه گلي موضوع څخه ورو ورو جزئي او مشخصې موضوع ته بوځي. يعنې څومره چې له پاسه کښته خوا ته ځو، د قيف غونډې د معلوماتو ساحه ورو ورو راکمېږي او مشخص کېږي. د پاسنۍ مقالې مقدمه يا موضوعي پراگراف به وڅېړو:

۱. په يوه نوي هېواد او نوې ژبه کې له خلکو سره د مؤثرې رابطې لپاره يوازې د هغوی د ژبې زده کول بس نه دي.

په دې جمله کې د مؤثرې رابطې خبره شوې ده چې دا ډېره گلي موضوع ده. همدارنگه د لوستونکي توجه راخپله شوې ده.

۲. تر ژبې ورهاخوا د رابطې نيولو نورې وسيلې لکه اشاري ژبه هم د ژبې د زده کولو هومره مهمه ده.

دوهمه جمله موضوع له «مؤثرې رابطې» څخه چې ډېره گلي ده، د رابطې يوې مشخصې وسيلې «اشاري ژبې» ته رالنده کړې ده.

۳. انسان په خپله څېره، د بدن په حرکتونو او فيزيکي تماس سره هم مخاطب ته داسې غښتلي پيغامونه ورکوي چې تر کلمو ورتېر دي.

دغه جمله د «اشاري ژبې» درې مشخصې بڼې «خپره، د بدن حرکتونه، او فيزيکي تماس» يادوي او د موضوع ساحه لا پسې کموي.

۴. نو هر څوک چې په يوه بل هېواد کې ژوند، کار، يا زده کړه کوي، بايد د هماغه هېواد د وگړو اشاري ژبه لکه د مخ او لاس حرکتونه، د بدن حرکتونه او د فيزيکي تماس بڼه زده کړي. وروستۍ جمله د ليکوال تيسز يا ادعا «خلک بايد د بل هېواد اشاري ژبه زده کړي» بيانوي. وينو چې په دې پراگراف کې موضوع لکه په قياف کې چې اچول شوې وي، وار په وار سره له عمومي توب څخه د مشخص توب خوا ته ځي.

لومړۍ فعاليت: د لومړۍ مقالې مقدمه يا موضوعي پراگراف يو ځل بيا ولوله او د اشاري ژبې د مقالې له موضوعي پراگراف سره يې پرتله کړه.

«مسلمانانو د ساينس، فلسفې او بېلابېلو علمونو په وده کې لويه برخه اخيستي ده. که په تېرو پېړيو کې د مسلمانو پوهانو هلې ځلې نه وای، نن به دومره ډېر علمي پرمختگونه، عصري ټکنالوجي او هوساينه نه وای. د غربي پوهانو په باور، مسلمانانو زر داسې اختراعگانې او کشفونه کړي دي چې د علم په انکشاف کې خورا مهم گڼل کېږي.»

پوښتنه: دا موضوعي پراگراف هم د قياف په بڼه موضوع له کُل څخه جز ته رالندوي؟

وړاندې مو وويل چې موضوعي پراگرافونه څو ډولونه لري. د دې پراگراف جملو ته ځير شه.

۱. مسلمانانو د ساينس، فلسفې او بېلابېلو علمونو په وده کې لويه برخه اخيستي ده.

۲. که په تېرو پېړيو کې د مسلمانو پوهانو هلې ځلې نه وای، نن به دومره ډېر علمي پرمختگونه، عصري ټکنالوجي او هوساينه نه وای.

۳. د غربي پوهانو په باور، مسلمانانو زر داسې اختراعگانې او کشفونه کړي دي چې د علم په انکشاف کې خورا مهم گڼل کېږي.

لومړۍ جمله د ساينس، فلسفې او علمونو په وده کې د مسلمانانو د ونډې خبره کوي. دا جمله د لوستونکو پام مقالې ته را اړوي.

دوهمه جمله د سبب/ اثر تخنيک کاروي او وايي چې په تېرو پېړيو کې د مسلمانو پوهانو د هلو ځلو په سبب ننني علمي پرمختگونه، ټکنالوجي او هوساينه رامنځته شوي دي. دا جمله د لوستونکو تلوسه لا زياتوي.

وروستۍ جمله وايي مسلمانانو زر داسې اختراع گانې او کشفونه کړي دي چې د غربي پوهانو په باور د علم په انکشاف کې ډېر مهم گڼل کېږي. دا جمله هم د دوهمې جملې په شان، تلوسه لا پسې زياتوي. له بلې خوا د مقالې تيسز هم په همدې جمله کې بيان شوی دی او بل کار يې دا دی چې د مقالې په نورو پراگرافونو کې د راغليو معلوماتو په اړه لوستونکو ته يو څرک ورکوي. لوستونکي د دې جملې په لوستلو سره پوهېږي چې په مقاله کې به د همدغو اختراع گانو او کشفونو ځينې نمونې راغلې وي.

له بلې خوا دغه پراگراف هم د قيف په بڼه عمل کوي:

«د ساينس، فلسفې او علمونو په وده کې د مسلمانانو نقش»

«ننني علمي پرمختگونه، ټکنالوجي او هوساينه»

«زر علمي اختراع گانې او کشفونه»

دوهم فعالیت: لاندې د څو مقالو له پاره موضوعي پراگرافونه راغلي دي. د هر موضوعي پراگراف جملې داسې ترتيب کړه چې وار په وار سره عمومي موضوع لا وړوکې او لا مشخصه کړي.

لومړی پراگراف

له هنري آثارو خوند اخيستل

۱) د انځورگرۍ د آثارو له کتلو څخه لا زيات خوند اخيستلی شو خو که يې چل زده کړو.
۲) له هنري آثارو څخه خوند اخيستل زده کېدای شي. ۳) د هنري تابلوگانو په خوند د پوهېدا لپاره درې کارونه کولی شو: د تابلو جزئياتو ته پام کول؛ په تابلو کې د مختلفو موقعيتونو په معنا ځان پوهول؛ او د موضوع د مخينې په اړه معلومات پيدا کول. ۴) څنگه له هنري آثارو څخه خوند واخلو؟ [د ادبياتو ښار، د امريکا يونليک، محب الله زغم]

دوهم پراگراف

د اخلاقو فلسفه

۱) په هره ساحه کې فلسفه بنيادي سوال طرحه کوي. ۲) همدارنگه د خير او شر په مسأله کې همدا بنيادي سوال منځ ته راځي او همدا د اخلاقو د فلسفې موضوع ده. ۳) د انسان حکمونه او قضاوتونه درې معياره لري: (۱) يا ښکلا او بدشکلي ده چې د جمال فلسفه

پرې خبرې کوي. يا (II) د حقيقت او خطا ارزش دی چې د پوهې د تيوري موضوع ده. يا (III) د نښه او بد (خير او شر) مسأله ده چې د اخلاقو فلسفه پرې تحقيق کوي. ۴) مثلاً د جمال په باره کې دا پوښتنه کېږي چې د انسان د ښکلا او بدشکلۍ حکم په څه اساس کوي؟ د پوهې په باره کې دا سوال پيدا کوي چې موږ د حقيقت او خطا تمیز څرنگه کوو؟ حقيقت څه ته وايي؟ [د جبر او اختيار ديالکتیک، پوهاند ډاکټر سيد بهالدين مجروح، کابل،]

درېم پراگراف

ژبه بايد جدي وگڼو

۱. بني آدم ډېر مفاهيم د ژبې له لارې زده کوي او د ژبې په وسيله يې نورو ته لېږدوي. خو دا د ژبې يوازينی کار نه دی، مشهور فيلسوف ويتگنشتاين وايي: «زما ژبه زما نړۍ ده. گواکې موږ د ژبې په مرسته په دنيا کې ساه اخلو او له دنيا سره او په دنيا کې، د ژبې په مرسته اوسېږو.»

۲. ژبه يعنې د بني آدم ناطقه ځواک.

۳. د ابن رشد په وينا انسان ځکه «ناطق حيوان» بلل شوی دی چې نطق د انسان د پوهېدا نښه ده.

۴. د پخوانو په نظر، څه چې انسان له حيوانه بېلوي او د بني آدم امتياز گڼل کېږي، همدغه ناطقه ځواک دی.

[واليل اذا عسعس، د استاد محمد محق ليکنه، ژباړونکی محب الله زغم]

د مقالې په مقدمه يا موضوعي پراگراف کې بايد د مقالې د محتوا په اړه خبره وکړې خو ټوله محتوا به يې نه افشا کوي. که داسې وکړې، لوستونکی به داسې وگڼي چې ټوله مقاله يې لوستي ده او د مقالې نور پراگرافونه به ونه لولي. مقاله که لنډه وي، که اوږده، مقدمه يې بايد لنډه وي. معمولاً درې - څلور يا پنځه جملې به بس وي. د دې له پاره چې د لوستونکي تلوسه وپاروي، کولی شې د مقالې په مقدمه کې يوه پوښتنه مطرح کړې؛ يا يو په زړه پورې واقعيت په کې بيان کړې؛ او يا يوه جالبه يا خندوونکې خبره وکړې.

دوهم فعاليت: لاندې د دوو مقالو موضوعي پراگرافونه راغلي دي. پراگرافونه په ځير

ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووايه.

۱. کومه جمله د مقالې لوستلو ته د لوستونکو پام او لېوالتيا اړوي؟
۲. کومه جمله د مقالې تيسز يا د بحث موضوع بيانوي؟
۳. په پراگراف کې يوه عمومي موضوع مشخصې موضوع ته رالنډه شوې ده که نه؟

دين او تاريخ

د اسلام د تاريخ په تعبير او تفسير کې اختلاف وينو. دغه اختلاف د رسول الله مبارک له وفاته وروسته د هغه د ځای ناستي د ټاکنې له موضوع پيلېږي. تاريخ راته وايي چې ان د خلفای راشدين په زمانه کې، د څلورم خليفه په دوران کې د مسلمانانو مخالفې ډلې له يو بل سره وجنگېدلې او د خپلو ايماني وروڼو وينې يې وبهولې.

[د ډاکټر مبارک علي ليکنه، ژباړن استاد اسدالله غضنفر]

زور او مذهب

په سياست باندې مذهب معمولاً هغه وخت غلبه کوي چې دولت او موسسې يې کمزورې وي. کله چې حکومت د خلکو د اړتياوو په پوره کولو کې پاتې راشي او د خارجي و داخلي خطرونو په مقابل کې د خلکو د ساتلو وس ونه لري نو دغه وخت مذهبي عناصر چې له فاسد سياسي نظامه د ټولني د ژغورلو او د عدالت د راوستلو خبره کوي، د قدرت د حصول په لور گام اخلي. په دغسې حالت کې مذهب په سياست لاسبری کېږي او د خپلو شعایرو د عملي کولو ذريعه ورنه جوړوي.

[د ډاکټر مبارک علي ليکنه، ژباړن استاد اسدالله غضنفر]

درېيم فعاليت: دلته به دوې مقالې ولولې چې مقدمه يا موضوعي پراگرافونه يې لرې شوې دي. مقالې په ځير سره ولوله او د هرې مقالې له پاره مقدمه پراگراف وليکه.

فلسفي سوال

.....

.....

.....

د مبهم سوال مثال به داسې وي: جهان يعنې څه؟ انسان يعنې څه؟ دا دواړه سوالونه مبهم دي ځکه چې په هر يوه کې يو مفهوم په جلا او مجرد شکل پروت دی، بل کوم مشخص مفهوم نشته چې رابطه ورسره ټينگه کړي، ځکه: «يعنې څه» يوازې د پوښتنې علامه ده او پخپله کوم مفهوم نه دی. لومړی بايد په «يعنې څه» انتقاد وشي او پوښتنه وشي چې د «يعنې څه» څخه مراد څه دی؟

فلسفي سوال هله طرح کېږي چې په مفاهيمو کې حرکت او جنبش را پيدا شي. او که سوال غلط طرح شي، نو فکر له ځايه نه خوځېږي او د سکون په حالت کې پاتې کېږي. او يا د تخيلاتو او تصوراتو لار نيسي او فکر صحيح په کار اچول همدې ته وايي چې انسان د فکر اصلي او حقيقي حرکت او ژوند پيدا کړي. ځکه چې هر فکر ځان ته ژوند او حرکت لري او د افکارو له حرکت او تصادم څخه حقيقت راوځي.

همدارنگه که مور ووايو: «جبر او اختيار يعنې څه؟» دا يو مبهم سوال دی او مور مجبور يو چې په يو بل شکل يې طرح کړو او مثلاً ووايو: «انسان مجبور دی که مختار؟» دلته مور يو نوی مفهوم يعنې «انسان» په مسأله کې داخل کړ او سوال لږ څه له ابهام څخه راووت او د «انسان» او «جبر»، «انسان» او «اختيار» په مفکورو کې څه رابطه او حرکت را پيدا شو. اوس که مور د دې مفاهيمو حرکت ته په ځير وگورو، نو را معلومه به شي کوم تصادم چې د دوی په منځ کې واقع کېږي، د دې تصادم په نتيجه کې دا دواړه مفاهيم، انسان او جبر له يوې خوا، انسان او اختيار له بلې خوا يو په بل کې ننوځي او يو نوی مفهوم ترې جوړېږي په دې ډول: «مجبور انسان»، «مختار انسان» او زموږ طرح شوی سوال بيا خپل د اولني مفهوم حالت ته راگرځي، په دې شکل: «مختار انسان يعنې څه؟»، «مجبور انسان يعنې څه؟» دلته بيا مور ته په کار دی چې د «يعنې څه» په ځای «نور څه» داخل کړو چې په افکارو کې بيا حرکت را پيدا شي او زموږ سوال معنا را پيدا کړي. نو به وایو: مجبور يا مختار انسان د څه شي په مقابل کې؟ د دې «څه شي» له سر سرې تحليل څخه دا لاندې مفاهيم راوځي: مجبور يا مختار انسان د طبيعت په مقابل کې، د ماورأالطبيعت په مقابل کې، د خپل ځان په مقابل کې، د بل انسان په مقابل کې... په دې ډول د جبر او اختيار په مسأله کې جلا جلا جنبې را پيدا شوې او مور اوس کولای شو په هرې يوې جلا جلا بحث وکړو. [د جبر او اختيار ديالکتیک، پوهاند ډاکټر سيد بهأالدين مجروح، کابل،]

بدمرغي هله يو په دوه کبږي چې غيراخلاقي ديانت له سياست سره او واک ته د رسېدو له هڅو سره غوټه شي. دليل يې ښکاره دی: سياست په سختۍ سره له اخلاقي فضايو سره جوړېږي. غيراخلاقي ديانت له سياست سره چې له اخلاقو تښتي، په يوه ډول سره همزنگي لري. (سياست مو ديانت دی او ديانت مو سياست!!)

په دې ديانت کې د جمعې لمونځ، اعتکاف، د روژې پروگرامونه، حج، ډله ييز نفلونه، د قران او حديث درسونه، او دې ته ورته نورې چارې د سياسي هدفونو لپاره په وسايو بدلېږي. سياسي هدفونه يې د خلکو د اعتماد جلبول او په ټولنه کې ځای موندل دي چې د هغوی خورا زياتې مرستې راجلب کاندې او په خپلو مدرسو، مرکزونو، او بنسټونو يې ولگوي او دا هغه ځايونه دي چې د دوی د قدرت مرکز گڼل کېږي. دوی له همدې ځايونو څخه د خپلو رقيبانو او حريفانو پر ضد کار اخلي او حاکمان او مخالف گوندونه ورباندې ډاروي او په غير مستقيم ډول هغه کسان گواښوي چې نور فکرونه لري.

[سترگې به پرانيزو، ليکوال محمد محق، ژباړن محب الله زغم]

د مقالې مقدمه يا موضوعي پراگراف د مقالې په مختلفو ډولونو کې څه نا څه توپير لري. دلته به د مقالې د مختلفو ډولونو مقدمې وگورې.

۱. د استدلالې / Argumentative مقالې مقدمه: د دې ډول مقالې په مقدمه کې خپل

نظر او ليدلوری بيانوي؛ لکه:

ليکوالې فطري ده که کسبې؟

د ليکوالۍ په اړه دوه نظرونه شته. ځينې وايي چې ليکوالې هنر دی او د نورو هنرونو په شان طبيعي استعداد غواړي. ځينې په دې باور دي چې ليکوالې په تمرين او رياضت زده کېدای شي. زما په نظر د ليکوالۍ له پاره دوه شيان په کار دي: تخيل او د ليکلو مهارت. تخيل هر روغ بني آدم لري او د ليکلو مهارت هم په تمرين سره زده کېږي نو هر څوک ليکوالې کولی شي.

۲. د ترغیبي / Persuasive مقالې مقدمه: د ترغیبي مقالې په مقدمه کې هم مهمه ده چې د موضوع په اړه خپل شخصي نظر وړاندې کړي؛ د دې بېلگې غوندې:

د مطالعې لپاره د کتابونو انتخاب

دا مشهوره مقوله ده چې وایي هر کتاب په یو ځل لوستلو ارزې. خو ځینې کتابونه دي چې تعصب خپروي او د خلکو په زړونه کې کرکه او بدبیني زیاتوي؛ ځینې نور یې ناسم معلومات وړاندې کوي؛ او ځینې کتابونه یوازې د یوې خاصې ایډیالوژۍ تبلیغ کوي. نو د داسې کتابونو لوستل د زهر غوندې اثر کوي؛ په تېره بیا که لوستونکی د نوې ځوانۍ په عمر کې وي چې لایې د تعقل او تفکر ځواکونو پوره وده نه وې کړې. نو زه وایم چې ځینې کتابونه هېڅ په لوستلو نه ارزې.

۳. د مقایسې / Comparison and Contrast مقالې مقدمه: د دې ډول مقالې په مقدمه کې د دوو موضوعاتو یا مفاهیمو یا لیدلوریو تر منځ مشابهتونو او توپیرونو ته اشاره کېږي. په سر کې به مسئله په لنډه توګه تشریح کېږي او بیا به یې دواړه اړخونه بیانېږي؛ لکه:

استدلالي او ترغیبي مقالې

استدلالي او ترغیبي مقالې ځینې شباهتونه لري. په دواړو مقالو کې لیکوال هڅه کوي چې لوستونکی د خپل نظر او لیدلوري منلو ته وهڅوي. په دواړو مقالو کې لیکوال باید منطقي دلیلونه او شواهد وړاندې کړي. خو ځینې توپیرونه هم لري. په دې مقاله کې به دغه توپیرونه او مشابهتونه وڅېړو.

لومړۍ فعالیت: په پورتنیو درېو مقدمو کې:

۱. هغه جملې په نښه کړه چې د مخاطب د پام راخپلولو لپاره لیکل شوې دي.

۲. د لیکوال تیسز یا اصلي موضوع په نښه کړه.

۳. د درې وارو پراگرافونو توپیرونه پیدا کړه.

دوهم فعالیت: د مقالې د هر ډول لپاره له لاندې موضوعاتو څخه یوه انتخاب کړه او

مقدمه پراگراف ورته ولیکه.

استدلالي مقاله

- * اخلاق څه دی؟
- * سوله په کومه بیه؟
- * څه ډول مطالعه؟
- * څومره دیني زده کړې؟

ترغیبي مقاله

- د ورزش اهمیت
- د شوق پالل
- پر ځان باور
- هڅه او هاند

د مقایسې مقاله

- لنډه کیسه او ناول
- خصوصي او دولتي مکتبونه
- ښار او کلی
- د چاپي او الکترونيکي کتابونو مطالعه

ب. ملاتړي پراگرافونه

ملاتړي پراگرافونه لکه د پراگراف ملاتړي جملې د مقالې د ادعا د اثبات له پاره شواهد، دليلونه، قولونه، شمېرې او ثبوتونه وړاندې کوي. هر ملاتړي پراگراف بايد يو اساسي ټکی راوغاړي معنا دا چې د پراگرافونو وېش د اساسي ټکو له مخې کېږي. په دې پراگرافونو کې دليلونه بايد منطقي وي؛ شواهد واقعي او ثبوتونه معتبر وي. که د موضوع په اړه د چا خبره رانقلوو، دوه لارې په مخ کې لرو: که يې خبرې هو بهو را اخلو، د غبرگو وړو لينديو («) په منځ کې به يې ليکو او که د خبرو مفهوم يې په نويو ټکو کې بيانوو، بيا لينديو ته حاجت نشته. هر ملاتړي پراگراف موضوعي جمله لري چې ورپسې ملاتړي جملې راځي خو راوغاړونکې يا د نتيجې جمله کېدای شي ونه لري؛ په تېره بيا کله چې دغه پراگرافونه سره تړلې موضوعات بيانوي نو بيا حتمي نه وي چې راوغاړونکې جمله دې ولري.

بېلگه

د تخيل اهميت

اېنشتين وايي: «تخيل تر پوهې لا زيات مهم دی.» پوهه د معلومو شيانو په باره کې معلومات دي چې انسان يې بايد زده کړي؛ مثلاً: پوهه راته وايي چې ځمکه جاذبه لري او هر شی د ځان خوا ته راکاږي. خو تخيل د هغه څه خبره کوي چې لا ممکن نه دي. انسان خو پېړۍ مخکې تر دې چې الوتکې او فضايي بېړۍ جوړې کړي، د تخيل په مرسته الوځي، د ځمکې له جاذبې څخه تېسې او د ځمکې له مداره وځي. په نکلونو او افسانو کې اتل پر جاي نماز دوه رکعته نفل کوي او جاي نماز الوځي. ابن سينا تقريباً زر کاله پخوا د «سلامان او ابسال» کيسه وليکله چې د کيسې اتل سپورمۍ او ستورو ته سفر کوي او هلته له فضايي موجوداتو او پردي تمدن سره مخامخ کېږي. دغه تخيل انسان فکر کولو ته اړ باسي چې څنگه کېدای شي په واقعيت کې هم داسې وسايل جوړ کړي چې دی په هوا کړي. هره اختراع او هر کشف د تخيل له برکته کېږي. نو همدا وجه ده چې اېنشتين وايي چې تخيل تر پوهې زيات اهميت لري.

فعاليت: پورتنی ملاتړی پراگراف بیا ولوله او:

۱. اساسي ټکی يې په نښه کړه.
۲. نقل قولونه په کې پیدا کړه او معلومه کړه چې کوم قول هو بهو را اخیستل شوی او کوم يې د ویناوال د خبرو مفهوم ویلی دی.
۳. لیکوال د تخیل د اهمیت له پاره کوم دلیل راوړی دی؟

اوس به د مقالې د یو څو ډولونو له پاره د ملاتړي پراگرافونو نمونې وگورو.

۱. د استدلالی مقالې ملاتړی پراگراف

لیکوالی فطري ده که کسبی؟

د لیکوالۍ په اړه دوه نظرونه شته. ځینې وایي چې لیکوالی هنر دی او د نورو هنرونو په شان طبیعي استعداد غواړي. ځینې په دې باور دي چې لیکوالی په تمرین او ریاضت زده کېدای شي. زما په نظر د لیکوالۍ له پاره دوه شیان په کار دي: تخیل او د لیکلو مهارت. تخیل هر روغ بني آدم لري او د لیکلو مهارت هم په تمرین سره زده کېږي. نو هر څوک لیکوالی کولی شي خو په دې شرط چې تمرین وکړي.

د لیکوالۍ له پاره یو ضروري عنصر تخیل دی. تخیل هغه ځواک دی چې یوازې انسان یې لري او د الن لیسلي په باور د انسان او حیوان توپیر په همدې کې دی چې حیوان تخیل نه لري. د تخیل په وسیله انسان د بل پر ځای فکر کولی شي؛ د بل درد درک کولی شي؛ د بل پر احساساتو او عواطفو پوهېدی شي. په لیکوالۍ کې لیکوال باید د خپل داستان د مختلفو کرکټرونو حال بیان کړي؛ د هغوی په خوله خبرې وکړي؛ او د پېښو په مقابل کې د هغوی غبرگونونه وښيي. دا کار هله کېدی شي چې لیکوال ځان د داستان د کرکټرونو پر ځای وگڼي؛ د هغوی غوندې فکر وکړي؛ او د هغوی غوندې احساس ولري. څرنگه چې یو ممثل په تمرین سره تکره کېږي؛ لیکوال هم د تخیل په تمرین کولو سره دا هنر زده کولی شي.

لومړی فعالیت: پورتنی ملاتړی پراگراف یو ځل بیا ولوله او دغو پوښتنو ته ځواب ووايه.

۱. د پراگراف اساسي ټکی څه دی؟
۲. دغه پراگراف د لیکوال د تیسز له کومې برخې سره مرسته کوي؟

مقدمه

ملاتړی پراگراف

۳. د ليکوال استدلال منطقي برېښي؟

۴. په پراگراف کې راغلی نقل قول څه ډول دی؟

دوهم فعالیت: د دې مقالې لپاره یو بل ملاتړی پراگراف ولیکه چې عمده مفکوره یا

اساسي ټکی یې «د لیکلو مهارت» وي.

۲. د ترغیبي مقالې ملاتړی پراگراف

د مطالعې لپاره د کتابونو انتخاب

دا مشهوره مقوله ده چې وایي هر کتاب په یو ځل لوستلو ارزې. خو ځینې کتابونه دي چې تعصب خپروي او د خلکو په زړونه کې کرکه او بدبیني زیاتوي؛ ځینې نور یې ناسم معلومات وړاندې کوي؛ او ځینې کتابونه یوازې د یوې خاصې ایډیالوژۍ تبلیغ کوي. نو د داسې کتابونو لوستل د زهر غونډې اثر کوي؛ په تېره بیا که لوستونکی د نوې ځوانۍ په عمر کې وي چې لایې د تعقل او تفکر ځواکونو وده نه وي کړې. نو زه وایم چې ځینې کتابونه هېڅ په لوستلو نه ارزې.

د پاکستانی لیکوال نسیم حجازي ناولونو زموږ د ډېرو ځوانانو ژوند اخیستی دی. پاکستان یو ناڅاپه ظاهراً د دین په نوم رامنځته شو او د یوه هېواد په حیث یې تاریخ او مخینه نه درلوده او له بلې خوا په پاکستان کې مختلف قومونه له مختلفو ژبو او فرهنګونو سره اوسېدل نو پاکستانی لیکوالو باید داسې څه تولید کړي وای چې دغه ټول قومونه متحد کړي. همدا و چې د اسلامي فتوحاتو تاریخي ناولونه یې ولیکل چې په پاکستانیانو کې دیني جذبه راوپاروي او په زړونو کې یې د نورو دینونو او فرهنګونو له خلکو سره دښمني او له هغوی څخه کرکه پیدا کړي؛ البته د دوی اصلي موخه هندوان او هندي کلتور و. خو د جهاد په کلونو کې دغه ناولونه پښتو ته راوژباړل شول او تر ننه پورې هم زموږ د کلیوالو سیمو ځوانان د همدې کتابونو په لوستلو سره ټوپک را اخلې او د جگړې ډگر ته وردانګې او سرونه بایلي.

لومړی فعالیت: د مقالې ملاتړی پراگراف بیا ولوله او:

۱. عمده ټکی په کې پیدا کړه.

مقدمه

ملاتړی پراگراف

۲. په پراگراف کې ليکوال د خپلې ادعا د اثبات له پاره څه راوړي دي: نقل قول، دليل، مثال، يا احصائيه؟

۳. پراگراف د مقالې له تيسز سره څه رابطه لري؟

دوهم فعاليت: د همدې مقالې لپاره يو بل ملاتړی پراگراف د هغو کتابونو په اړه وليکه چې ناسم معلومات خپروي.

۳. د مقایسې مقالې ملاتړی پراگراف

استدلالي او ترغیبي مقالې

استدلالي او ترغیبي مقالې ځینې شباهتونه او ځینې توپيرونه لري. په دواړو مقالو کې ليکوال هڅه کوي چې لوستونکی د خپل نظر او لیدلوري منلو ته وهڅوي. په دواړو مقالو کې ليکوال باید منطقي دلیلونه او شواهد وړاندې کړي. خو ځینې توپيرونه هم لري. په دې مقاله کې به دغه توپيرونه او مشابهتونه وڅېړو.

مقدمه

استدلالي او ترغیبي مقالې د موضوع په لحاظ سره توپير لري. په استدلالی مقاله کې معمولاً داسې موضوع را اخیستل کېږي چې په اړه یې دوه یا څو مختلف او متضاد نظرونه وي او ليکوال د یوه نظر په پلوي دلیلونه راوړي؛ مثلاً د نجونو او هلکانو د گډ تعلیم په اړه دوه متضاد نظرونه دي. ځینې خلک وايي چې نجونې او هلکان باید په گډو مکتبونو کې تعلیم وکړي خو ځینې وايي نه، باید د هلکانو مکتب بېل وي او د نجونو بېل. نو ليکوال که هره خوا نیسي د مخالف لوري نظرونو ته په پام سره داسې استدلال کوي چې د هغوی نظر غلط ونیسي. خو په ترغیبي مقاله کې ليکوال یوه کار یا مفکورې ته د مخاطب د هڅولو هڅه کوي؛ بې له دې چې مخالف نظرونه په پام کې ونیسي؛ مثلاً د مطالعې د اهمیت په اړه دلیلونه، شواهد او مثالونه راوړي چې لوستونکي مطالعې ته وهڅوي.

ملاتړی پراگراف

لومړی فعاليت: د مقالې ملاتړی پراگراف بیا ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووايه:

۱. د پراگراف عمده ټکی څه شی دی؟

۲. په پراگراف کې د استدلالی او ترغیبي مقالو کوم توپير بیان شوی دی؟

۳. د ليکوال دليل څومره منطقي دی؟
دوهم فعالیت: د استدلالی او ترغیبي مقالو یو شباهت په بل ملاتړي پراگراف کې ولیکه.

ج. رانغاړونکی یا د نتیجې پراگراف

د مقالې وروستی پراگراف د نتیجې پراگراف دی. رانغاړونکی پراگراف درې کارونه کوي:

۱. د مقالې پای رانښيي.

۲. لوستونکو ته د ليکوال خبرې بیا ور په زړه کوي.

۳. مخاطب ته د ليکوال وروستی خبره کوي.

د رانغاړونکي پراگراف په لومړۍ برخه کې ليکوال د خپل تيسز خبره په نورو ټکو کې تکراروي او/یا د مقالې د عمده ټکو خلاصه بيانوي. په دوهمه برخه کې يې ليکوال خپله وروستی خبره کوي چې دا کېدای شي د هغه نظر، وړاندیز، قضاوت او پرېکړه یا د موضوع په اړه وړاندوینه وي. د رانغاړونکي پراگراف وروستی خبره باید له هغې موضوع سره پوره تړاو ولري چې په ټوله مقاله کې بیان شوې ده؛ نه دا چې بله نوې موضوع یاده کړي.

لاندې د اشاري - بدني ژبې د مقالې وروستی پراگراف یو ځل بیا ولوله.

«لنډه دا چې اشاري - بدني ژبه د رابطې یوه مهمه بڼه ده چې په هر ځای کې یو شان نه وي. کله چې څوک بل ځای ته سفر کوي، باید داسې ونه گڼي چې د دوی د خپل فرهنگ اشاري - بدني ژبه به په هر ځای کې وچلېږي. په حقیقت کې، څنگه چې خلک د یوې ژبې د گرامر او لغاتو په زده کولو کې هڅه کوي، هماغسې باید خپل وخت او انرژي د هماغه ژبې، هېواد او فرهنگ د اشاري - بدني ژبې په زده کولو کې هم ولگوي.»

وگوره چې دلته ليکوال د رانغاړونکي پراگراف درې موخې څنگه رانغاړلې دي.

۱. په لومړۍ جمله کې وايي «لنډه دا چې ...» دغه عبارت راته وايي چې مقاله پای ته

ورسېده.

۲. بیا د تيسز موضوع په نورو ټکو بيانوي: «کله چې څوک بل ځای ته سفر کوي، باید

داسې ونه گڼي چې د دوی د خپل فرهنگ اشاري - بدني ژبه به په هر ځای کې وچلېږي.»

۳. ليکوال خپله وروستی خبره داسې کوي: «څنگه چې خلک د يوې ژبې د گرامر او لغاتو په زده کولو کې هڅه کوي، هماغسې بايد خپل وخت او انرژي د هماغه ژبې، هېواد او فرهنگ د اشاري - بدني ژبې په زده کولو کې هم ولگوي.»

لومړۍ فعاليت: دلته د يوې مقالې مقدمه لولې. وروسته د مقالې د ملاتړي پراگراف له پاره څلور جملې درکړل شوې دي. وگوره چې د موضوعي جملې لپاره کومه جمله تر ټولو زياته مناسبه ده او کړۍ ترې تاوه کړه. بيا دوه رانغاړونکي پراگرافونه درکړل شوي دي. مناسب هغه يې په نښه کړه.

تجارتی اعلانونه

د ځمکې پر مخ له لرې پراته ټاپو نه به غير چې په هر ځای کې واوسې، له تجارتي اعلانونو نه دې خلاصی نشته. په اوسنۍ موږنه نړۍ کې هر انسان مدام له تجارتي اعلانونو سره مخ کېږي. راډيو، ټلويزيون، بل بورډونه، انټرنټ او ټولنيزې شبکې له اعلانونو ډک دي. خو تجارتي اعلانونه نوې پدیده نه ده. د اعلانونو تاريخ يې رانښيي چې له ډېر پخوا وخت راهيسې دا شی و.

د ملاتړي پراگراف لپاره جملې

- الف. له ميلاد څخه ۳۰۰۰ کاله مخکې به سوداگرو پر خپلو دوکانونو له لرگيو، خټې او ډبرې څخه جوړې شوې لوحې لگولې.
- ب. په لرغوني مصر کې به سوداگرو جارچيان گومارل چې په واټونو کې وگرځي او د دوی د مالونو او بېړيو د رارسېدو خبر خپور کړي.
- ج. د منځنيو پېړيو په اروپا کې به دوکاندارانو جارچيان گومارل چې مشتريان د دوی د دوکانونو خوا ته وروبولي.
- د. په پنځلسمه پېړۍ کې د مطبعې اختراع د هغو تجارتي اعلانونو پيل گڼل کېږي چې نن ورسره آشنا يو.

رانغاړونکي پراگرافونه

۱. نتیجه دا چې اعلانونه لږ تر لږه د ۵۰۰۰ کلونو له پاره د کاروبار او تجارت یوه برخه پاتې شوې ده. اعلانونه د لرغوني بابل د دوکانونو له لוחو رانیولې تر هغو پیغامونو پورې چې نن سبا زموږ د کمپیوټر پر بنسټې راڅرگندېږي، د ورځني ژوند یوه برخه وه او ده. کېدای شي د تجارتي اعلانونو بڼه بدله شي خو بې له شکه چې په ډېرو نورو راتلونکو وختونو کې به هم پاتې وي.

۲. نتیجه دا چې تجارتي اعلانونه هم د پلورنکي او هم د پېرېدونکي له پاره گټور دي. پلورونکو ته یې گټه دا ده چې خلک د دوی له مالونو او خدمتونو خبروي. پېرېدونکو ته دا گټه کوي چې کولی شي د اخیستلو له پاره مناسب دوکان انتخاب کړي. کېدای شي د تجارتي اعلانونو بڼه بدله شي خو بې له شکه چې په ډېرو نورو راتلونکو وختونو کې به هم پاتې وي.

Longman Academic Writing Series, fourth edition, Alice Oshima, Ann]

[Hogue and Jane Curtis, Pearson Education, 2014

دوهم فعالیت: پورته دې د استدلالی، ترغیبي، او پرتلنې د مقالو مقدمې او ملاتړي پراگرافونه ولوستل. اوس یې بیا ولوله او د هرې مقالې له پاره د لاندې رانغاړونکو پراگرافونو له منځه، مناسب هغه یې په نښه کړه.

لیکوالی فطري ده که کسبي؟

۱. لنډه دا چې لیکوالی کسبي هنر دی. د لیکوالۍ دواړه ضروري عنصرونه یعنی تخیل او تفکر او د لیکلو مهارت زده کېدای شي. څوک چې غواړي ښه لیکوالی وکړي؛ باید مطالعه، تمرین او ریاضت وکړي چې فکر یې پوخ، تخیل یې پیاوړی او د لیکوالۍ مهارت یې زیات شي.

۲. وروستی خبره دا چې ښه لیکوال باید د ټولنې خیر او نېکمرغي په پام کې ونیسي. ښه لیکوال باید داسې څه ونه لیکي چې د لوستونکي په زړه کې د کرکې او دښمنۍ زړي وکړي. لیکوالی سپېڅلی هنر دی او باید سپېڅلی پاتې شي.

د مطالعې لپاره د کتابونو انتخاب

۱. نتیجه دا چې د کتابونو مطالعه ډېرې گټې لري. څوک چې ډېره مطالعه کوي، معلومات یې ډېرېږي او ذهن یې پراخېږي. مطالعه که د چاپي کتابونو وي که د الکترونيکي؛ ضروري ده.

که غواړئ چې په ټولنه کې مو قدر زيات وي او د ژوند لارې چارې زده کړئ نو هره ورځ مطالعه وکړئ.

۲. نو د هر کتاب مطالعه گټوره نه ده. د کتابونو په انتخاب کې بايد دقت وکړو. مخکې له دې چې د مطالعې له پاره يو کتاب غوره کوو، بايد د ليکوال په اړه يې تحقيق وکړو چې هغه څه رنگه انسان دی؛ په کومې ايډيالوژۍ باورمن دی؛ خیرمن دی که شریسند. په تېره بيا خپلو ماشومانو او ځوانانو ته بايد داسې کتابونه واخلو چې گټور معلومات، سوله‌ييز ژوند، او له خلکو سره مینه او خواخوږي وروښيي.

استدلالي او ترغیبي مقالې

۱. د پای خبره دا چې استدلالی او ترغیبي مقالې د دې له پاره لیکل کېږي چې د مخاطب فکر بدل کړي. د مخاطب د فکر د بدلولو لپاره باید کافي شواهد او دلیلونه وړاندې شي. که داسې ونه شي، د لیکوال خبرې به پر لوستونکو اغېز ونه کړي.

۲. لنډه دا چې استدلالی او ترغیبي مقالې سره له دې چې د موضوع او د لیدلوریو په لحاظ سره توپیر لري خو د لیکلو تخنیکونه یې سره ورته دي. د مقالې په دې دواړو ډولونو کې لیکوال باید قوي منطق او فصیحه ژبه وکاروي چې پر مخاطب خپل نظر په آسانی سره ومنلی شي. په استدلالی او ترغیبي مقالو کې تر احساساتي خبرو، علمي او منطقي خبرې اغېزناکې وي.

۲.۲.۳. د مقاله ليکنې پړاوونه

د پراگراف ليکلو پړاوونه مو مخکې تشریح کړل. د مقالې د ليکلو لپاره هم هماغه پړاوونه په مخ کې لرو. لومړی معلومات راټولوو، بيا راټول شوي معلومات ترتيبوو، وروسته د مقالې خاکه ليکو، بيا د مقالې خاکه اېډېټ کوو، په پای کې مقاله له سره ليکو.

۱. تر ليکلو مخکې پړاو

په دې پړاو کې د مقالې لپاره موضوع انتخابېږي او بيا د موضوع په اړه معلومات راټولېږي. د معلوماتو او مفکورو د راټولولو له پاره مختلفې لارې شته. ځينې تکړه ليکوال چې د موضوع په اړه کافي معلومات او خبرې لري، بې له دې چې معلومات راټول، ترتيب او په پراگرافونو وپوشي؛ نېغ په نېغه د مقالې په ليکلو شروع کوي او ذهني بهير يې دومره منظم او چټک وي چې مقاله په آسانی سره ليکلی شي. خو مبتدي او تازه کاره ليکوال کولی شي چې د موضوع په اړه څه چې په ذهن کې يې گرځي، نوټ کړي؛ موضوع په نورو وړو موضوعاتو وپوشي. او د هرې فرعي موضوع لپاره يې مفکورې يا معلومات وليکي؛ د ملگرو او دوستانو نظرونه او مفکورې وپوښتي؛ يا د موضوع په اړه تحقيق او مطالعه وکړي.

په دې لاندې بېلگه کې ليکوال غواړي د دروغو د ډولونو په باره کې مقاله وليکي نو په لومړي پړاو کې هر هغه څه چې د دروغ ويلو په اړه يې په ذهن کې تېرېږي؛ په يوه لست کې داسې ليکي.

د دروغو ډولونه

- د يو چا تحفه دې خوښه نه ده خو وايې چې خوښه مې شوه.
- صنف ته ناوخته راغلی يې خو معلم ته دروغ وايې.
- ترافيک دې موټر د زبات سرعت په وجه دروي او ته دروغ وايې چې عاجل مريض لرم.
- نقل کوې.
- ملگري دې خپل وينستان خراب جوړ کړي دي خو ته وايې چې ښه ښکارېږي.
- داسې ژمنه کوې چې پوره کولی يې نه شې.
- يو کار کولی شې خو وايې چې نه يې شم کولی.
- د کار په غوښتنليک کې دې د ځان په اړه داسې څه وليکې چې هغسې نه يې.

- معلم ته وايې چې کورنۍ دنده مې په کور کې هېره ده؛ حال دا چې ترسره کړې دې نه ده.
- يوه محفل ته د ورتلو ژمنه کوې؛ په داسې حال کې چې ډېر بوخت يې او ورتلی نه شې.

۲. د معلوماتو ترتيبول

- په دې پړاو کې راټول کړي معلومات او مفکورې په منطقي لحاظ ترتيبوي او په ډلو کې يې وېشي. په هره ډله کې به يوه اساسي مفکوره يا عمده ټکي تعيينېږي. په دې وخت کې کولی شي چې ځينې معلومات کم يا زيات کړي.
 - بيا د مقالې طرحه جوړوي چې کومه مفکوره په کوم پراگراف کې بايد راشي.
 - د خپلې طرحې له مخې د مقالې ليکل پيلوي.
- د دروغ ويلو د ډولونو په اړه دې لومړی پړاو وکوت. په دوهم پړاو کې ليکوال هغه څه چې لست کړي يې وو، په کټگوريو وېشي. دې ته ځير شه چې په دوهم پړاو کې ليکوال په دې لست کې څه زيات کړي دي او څه يې ورته کم کړي دي.

• د نورو د نه خپه کولو په خاطر دروغ ويل	• له مجازاتو څخه د ځان د خلاصولو لپاره دروغونه	• هغه دروغونه چې نورو ته زيان اړوي
د چا تحفه دې خوښه نه ده خو وايې چې خوښه مې ده.	صنف ته د ناوخته ورتلو په خاطر د دروغو پلمه جوړوي.	نقل کول.
ملگري دې خپل وينستان خراب جوړ کړي دي خو ته وايې چې ښه ښکارېږي.	معلم ته وايې چې کورنۍ دنده دې په کور کې پاتې ده؛ حال دا چې ترسره کړې دې نه ده.	داسې دروغ چې د بل شهرت او اعتبار خرابوي.
داسې ژمنه کوې چې پوره کولی يې نه شې.	د ډېر سرعت په خاطر ترافيک ته د دروغو پلمه کوې.	ادبي غلا (د چا د ليکنې، هنر يا مفکورې غلا کول)

وينې چې ليکوال د دروغو ډولونه په درېو کټگوريو ووېشل. اوس هره کټگوري په يوه ملاتړي پراگراف کې بيانوي نو درې ملاتړي پراگرافونه به وليکي. دی د پراگرافونو ترتيب داسې جوړوي:

د دروغو ډولونه

۱. مقدمه: خلک د درېو عمده دلیلونو په خاطر دروغ وایي. کېدای شي د دې لپاره چې څوک خپه نه شي، د زړه خبره پټه کړي؛ یا له مجازاتو څخه د ځان د خلاصولو لپاره رښتیا ونه وایي او یا قصداً دروغ ووايي چې چا ته زیان واړوي.

۲. ملاتړي پراگرافونه

الف. لومړی دا چې خلک د دې لپاره چې د چا احساس زخمي نه کړي، دروغ وایي.

۱. د چا د تحفې په اخیستلو سره

- وایي تحفه مې خوښه شوه خو خوښه یې نه وي.
- تحفه یوازې هغه مهال کاروي چې د تحفې ورکوونکی ورسره وي.
- ۲. د یوه ملگري د څېرې او ظاهر په اړه
- ویښتان یې خراب جوړ کړي دي خو ورته وایي چې ښه درسره ښکاري.
- په نویو جامو کې ښه نه ښکاري خو ته یې ستایې چې زړه یې خپه نه شي.

۳. داسې ژمنه کوي چې پوره کولی یې نه شي

- زه به درته تېلفون وکړم.

- محفل ته به مو درشم.

ب. د دروغ ویلو دوهم ډول لا جدي وي ځکه چې د خپل مسوولیت له منلو د ډډه کولو

لپاره ویل کېږي.

۱. په مکتب کې پلمې

- وایي چې کورنۍ دنده دې په کور کې پاتې ده؛ حال دا چې ترسره کړې دې نه ده.
- وایي کورنۍ دنده مې ځکه پاتې شوه چې انټرنټ مو کار نه کاوه؛ حال دا چې خبره داسې نه ده.

۲. ټرافیک ته پلمې کول

- وایي چې پام مې نه و چې سرعت مې زیات دی.
- وایي خبر نه وم چې د برېک اشاره مې کار نه کوي؛ حال دا چې خبر وې.

ج. د دروغ ویلو درېیم ډول ډېر بد دی ځکه چې خورا بدې نتيجې به ولري.

۱. داسې دروغ چې نورو ته زیان اړوي.

- د یو چا د اعتبار او شهرت د خرابولو لپاره له ځانه کیسې او خبرې جوړول.
- په یو چا پسې دروغ وایې چې لانجه ورته جوړه شي.

۲. نقل او ادبي غلا

- په امتحان کې د اصولو او قواعدو نه مراعاتول.
- د بل چا لیکنه په خپل نوم تېرول؛ ادبي غلا

۳. نتیجه

ښکاره ده چې خلک په مختلفو دلیلونو دروغ وایي. خو څه چې څرگنده نه ده، دا ده چې کوم ډول دروغ د منلو دی او کوم ډول یې نه دی. د چا د نه خپه کولو په خاطر دروغ په ښه نیت ویل کېږي او د دروغو د نورو ډولونو په پرتله یې منفي نتیجه کمې دي خو بیا هم دروغ دی. ښه به دا وي چې موږ ټول له ځان سره فکر وکړو چې څنگه له دروغ ویلو ډډه وکړو.

نوټ: پورتنۍ بېلگه له دې کتاب څخه راخیستل شوې ده: {Longman Academic Writing Series, fourth edition, Alice Oshima, Ann Hogue and Jane Curtis, Pearson Education, 2014}

لومړۍ فعالیت: لاندې د بې ادیبو د ډولونو لست درکړل شوی دی. لست په ځیر ولوله او

د بې ادیبو ډولونه په کټگوريو ووېشه.

پر چا ملنډې وهل

سپکې خبرې کول

په بنده فضا کې سگرت څکول

د خبرو په وخت مخاطب ته خوله ورنژدې کول

د وره له ټکولو پرته، د چا دفتر ته ننوتل

د ملگري په رسمي دفتر کې بنډار کول

په صنف کې مزاحمت کول

نوبت نه مراعاتول

په رسمي ځایونو کې په لوړ غږ خبرې کول

د چا په خبرو کې ورلوېدل

د ټوځېدو په وخت کې مخ نه اړول
داسې پرنجېدل چې د پوزې اوبه مو پر چا ولوېږي
په عامه ځايونو کې سپکې ټوکې کول
مېرمنو ته بيا بيا کتل
په لارو کوڅو کې د نجونو ځورول
په رسمي غونډو کې خپل منځي خبرې
په رسمي غونډو کې د ټيلفون نه غلې کول
په مجلس کې په خپل موبایل کې بوخت کېدل
د غم په مراسمو کې خندل
بې له اجازې د چا شخصي وسايل اخيستل
بې له اجازې د چا له موبایل نه زنگ وهل
د بل چا د ټيلفون ځوابول
د بل چا فېسبوک يا اي مېل ته ورننوتل
د چا د شخصي ليکونو او يادښتونو لوستل
بې له اجازې چا ته ويډيوکال کول
بې له اجازې د چا د ټيلفون نمبر يا نور شخصي معلومات نورو ته ورکول

دوهم فعاليت: د بې ادبيو د ډولونو هره کټگوري د يوه پراگراف په قالب کې ترتيب کړه.
بيا لکه پورتنۍ بېلگې ورته مقدمه او نتيجه هم وليکه.

درېيم فعاليت: په لاندې موضوعاتو کې يوه خوښه کړه. د موضوع په اړه هر څه چې
ذهن ته درځي، ويې ليکه. بيا يې په کټگوريو ووېشه، د هرې کټگوري لپاره يو پراگراف وليکه او
مقاله ترې جوړه کړه.

- ← د افغانستان د جگړې عاملونه
- ← بد اخلاقي څه ده؟
- ← د افغان مېرمنو ستونزې
- ← د مکتب په کتابونو کې تېروتنې

← د لوبو گټې

۳. د مقالې د لومړۍ خاکې ليکل

په دې پړاو کې وروسته له هغې چې د موضوع په اړه معلومات دې راټول، لست، ډلبندي او پر پراگرافونو ووېشل، د مقالې لومړۍ خاکه ليکې.

۴. د لومړۍ خاکې اېډېټ او بياکتنه

کله چې د مقالې لومړۍ خاکه بشپړه شوه، يوه ملگري يا ټولگيوال ته يې ورکړه چې ويې لولي او خپل نظر درسره شريک کړي. د هغه نظر وگوره چې د مقالې په ښه کولو کې څه مرسته درسره کوي او منطقي وړانديزونه يې په مقاله کې عملي کړه. وروسته سمه شوې مقاله دې د گرامر، ليکنښو او د جملو د جوړښت په لحاظ اېډېټ کړه.

۵. د مقالې وروستۍ ښه

تر اېډېټ او بيا کتنې وروسته، مقاله دې له سره وليکه. بيا مقاله په لوړ غږ ولوله. که د مقالې په کوم ځای کې دې ژبه ونښته، يا کومه جمله روانه او آهنگينه نه وه، اصلاح يې کړه.

۲.۲.۴ د مقالې ډولونه

مقالې هم د پراگراف غوندې درې عمده کټگورۍ لري: معلوماتي، روايتي او اقناعي. معلوماتي مقاله د يوه شي په اړه واقعيتونه او فکتونه بيانوي او هدف يې د معلوماتو وړاندې کول وي. دا معلومات کېدای شي د دوو شيانو يا پديدو مقايسه وي (د مقايسې مقاله)؛ يا د يوې پروسې پړاوونه راته تشرېح کړي (د بهير / لړۍ مقاله)؛ يا يوه موضوع شرح او توضيح کړي (توضيحي / تشرېحي مقاله)؛ يا هم د يوه مهارت د کسبولو پړاوونه يا د يوې وسيلې د کارولو طريقه راوښيي (لارښوديزه مقاله). روايتي مقالې تېرې پېښې راته بيانوي لکه خاطره، گزارش، د تاريخي پېښې بيان او داسې نور. اقناعي مقالې چې ترغيبي، د نظريې مقاله او استدلالي مقاله يې ډولونه دي، خپلې مفکورې ته د لوستونکو د رامتولو لپاره ليکل کېږي او ليکوال داسې دليلونه او شواهد وړاندې کوي چې مخاطب قانع کړي. د پراگراف ليکنې په برخه کې مو د پراگراف د ځينو ډولونو ليکل تمرين کړل، دلته به د مقالې لاندې ډولونه وگورو:

۱. اقناعي مقالې

* د نظريې مقاله

* ترغيبي مقاله

* استدلالي مقاله

۲. روايتي مقالې

* روايتي مقاله (خاطره)

۳. معلوماتي مقالې

* د مقايسې مقاله

* توضيحي / تشرېحي مقاله

۱. د نظريې مقاله

په دې مقاله کې ليکوال د يوې موضوع په اړه خپله نظريه بيانوي. ليکوال غواړي مخاطب د ځان هم نظره کړي نو د خپلې نظريې د سموالي په اړه دليلونه او شواهد وړاندې کوي. په لاندې مقاله کې وگوره چې ډاکټر احسان الله درمل د خپلې نظريې له پاره څه ډول استدلال کوي.

ليکوالی او مسوولیت

د ليکوالۍ ذاتي تخنيکونه کسبي دي او که يو کس ځيرک وي، د لويو ليکوالو له ليکنو يې هم زده کولای شي. املأ، ليکنبې، د جملو اوډون او سمه ژبه ليکل به زده شي خو تر ټولو لوی مسوولیت تر دې وروسته پيلېږي. اوس به وايې څه؟

له ليکواله د خلکو تمه دا وي چې نوې خبره ورته وکړي. هغه خبره چې د جومات په پيتاوي، د زړو ښځمنو په بنډار او د ښاري ټيکسيو له مساپرو يې نشو اورېدلای. دقيق ليکوال هغه دی چې د ليکلو تر موضوعاتو د نه ليکلو موضوعات ښه وپېژني. دا خبره کوم انگرېز ليکوال کړې چې: "د ليکلو تر هنر د نه ليکلو هغه ډېر مهم دی."

د ليکوال فکر و منطق د ټولني تر عادي وگړو لوړ او ظريف وي. دی په بدرنگيو کې حسن پيدا کولای شي او د حسن له بدرنگيو نقابونه ښويوي. لوی ليکوال عموماً معتدل فکر لري او لکه خامه ميوه په خپل ښاخ پورې کلک نه ښکلي. ليکوال د ساينسي-لابراتوار غونډې د پديدو له حقيقت سره کار لري او د خپل عقدو، عقايدو او افکارو پر بنسټ د پديدو هویتونه په لوی لاس نه مسخه کوي. دی له ليکوالۍ د لوبني استفاده کوي او په دې ښايسته لوبني کې خلکو ته زهر نه، بلکې د ژوند اوبه ورکوي.

ليکوال په بيه او معاش د قلم عفت نه پلوري. دی په يو څو پيسو خپلو روغو سترگو ته د بل چا رنگينې عينکې نه اچوي او حقايق يوازې هغسې تعبيروي چې دي.

ليکوال د څلورلاري کاريگر نه دی چې کولنگ او بېلچه پر مټ له هر چا سره روان شي. کاريگر خپل کولنگ او بېلچه د ټاکلي مزد په بدل کې پلوري. که بادار وويل چې بام وران کړه؛ دی يې اخېرولای نشي او که يې وويل چې دېوال جوړ کړه؛ دی يې ورانولای نشي. د کاريگر د کار

لوبښي کرايه کېدای شي خو قلم د کرايې گولنگ نه دی چې که چا درته وويل چې د پلاني د شخصيت ماڼۍ په ونړوه، ته سمدستي لاس ورته په ناړو کړې.

ليکوالې د ارزښتونو د ساتلو کلا ده؛ د وطن او خلکو د عليا گټو د ځلولو او ساتلو هنر دی او بالاخره خپلو نسلونو ته د سمې او منځنۍ لارې په گوته کول دي.

ښايي د ليکوال يوه نيمه خبره د ټولني د مزاج مخالفه وي؛ ښايي ليکوال په ځينو خبرو د ستايلو پر ځای ورتل شي خو دی بيا هم هغه خبره کوي چې سمه وي او د خلکو پکې خیر وي.

ليکوال دوکاندار نه دی چې بايد پر دوکان يې گڼه گوڼه وي. دوکانداران د گټې لپاره هغه شيان هم پلوري چې ممکن د روغتيا لپاره مضر وي؛ خو ليکوال يوازې هغه اجناس وړاندې کوي چې د لوستونکيو ذوقې او فکري وده ورسره تړلې وي.

ليکوالې صرف سترگې پټول او خوله خلاصول نه دي؛ بلکې د خپلې هرې کليمې مسووليت اخيستل دي. هغه ليکوال چې د ليکلو او د کليماتو د دقيق استعمال له مسووليته خبر وي؛ د زړه وينې يې خوراک وي. داسې ليکوال د يوې مهمې موضوع او حتی يوې دقيقې کليمې د موندلو لپاره شپه ورځ پر ځان يوه کوي خو په عادي موضوع او نامناسبه کليمه قناعت نه کوي.

د ښې ليکوالې لپاره ليکوال ښې ذهني تغذيې ته اړتيا لري. ذهني تغذيه د لويو ليکوالو شهکارونه او د لويو مفکرينو اثار دي چې اول ډول اثار ليکوال ته د څنگه ويلو او دوهم ډول يې د څه ويلو تخنيکونه ور زده کوي.

افغانستان ته چې سوشيل ميډيا راغله، گڼو لوستو او نالوستو د ليکوالې عادي تخنيکونه زده کړل خو د ليکوالې ډېره مهمه برخه چې فلسفي تفکر او تعمق دي، هېر شول. زلمکيو ليکوالو د يو څو عقده يي او تش مغزو ښکنځلمارو لاره ونېوه او په دې توگه ليکل زيات شول خو د کار خبرې بيخي د مرغۍ پۍ شوې. بله لويه غميزه دا چې ليکوالې د نوي فکر او خبرې پر ځای د خپلو سياسي او ټولنيزو گرومونو او عقودو د ازادېدو وسېله شوه. فلهدا، د دليل او منطق ځای پوچو ښکنځلو او چټياتو ونېو. اوس چې څوک نوی کس زموږ سوشيل ميډيا ته راشي نو د سپکو سپورو، بې منطقيو، خرافاتو، تورو، پيغورونو او ښکنځلو شور دومره لوړ وي چې د کار خبره دې که تر

غوره شوه، بختور به يې. لوستونکی نه پوهېږي چې دی د ليکوالو نظريات لولي که د جومات په پيتاوي، د ښځمنو په جنگ او يا د ټيکسي په منځ کې ناست دی.

لوی ليکوال د لوستونکیو له سترگو د جهل، عقدو او خرافاتو پردې لري کوي خو زموږ ليکوال روغو سترگو ته خاورې شپندي. د ليکوال کار د خلکو سترگور کول دي خو موږ خلک ږندوو. هره پدیده چې د خپل فطرت مخالف کار وکړي، پارادوکس رامنځته کېږي. زموږ ليکوالي د پارادوکس تر ټولو جالبه بېلگه ده. د غالب خبره ده چې:

غلطيهای مضامين مت پوچھ !

لوگ نالے کو رسا باندھتے ہیں

لومړی فعالیت: قلم او کاغذ راواخله. لاندې چوکاټ کاپي کړه او بيا د دې پوښتنو ځوابونه وليکه:

د ليکوال نظر / ادعا	د ليکوال دليلونه	زما نظر
۱. ليکوال دوکاندار نه دی	دوکاندار مضر- شيان هم خرڅوي خو ليکوال يوازې د لوستونکو فکري او ذوقي ودې لپاره ليکل کوي.	دا دليل منطقي دی. ليکوال بايد د ټولنې خیر وغواړي. موږ وينو چې ځينې ليکوال داسې کتابونه خپروي چې لوستونکو ته غلطه لاره ښيي.
۲.		
۳.		

پوښتنې:

۱. په دې مقاله کې ليکوال د ليکوالۍ په باب کوم نظر وړاندې کوي؟

۲. د خپل نظر د توجيه لپاره کوم دليلونه وايي؟

۳. د ليکوال دليلونه منطقي او رښتيايي دي؟

۴. ليکوال په دې بريالی شو چې تا له ځان سره همفکره کړي؟

دوهم فعالیت: پورته مقاله له سره ولوله او عمده ټکي يې نوټ کړه.

درېم فعالیت: د مقالې خلاصه داسې وليکه چې يوازې عمده ټکي يې په کې راشي، نه

تفصيل او جزيات يې؛ د ليکوال جملې به نه کاپي کوي؛ بلکې د هغه د خبرو مفهوم په خپلو کلمو بيانوي؛ او خپل نظر به په کې نه ليکي.

۲. ترغیبي مقاله

د ترغیبي مقالې ليکوال غواړي چې مخاطب يوه کار يا د يوې نظریې منلو ته وهڅوي. د دې کار له پاره باید د خپل تیسز لپاره کافي دلیلونه، شواهد او مثالونه راوړي. لکه څنگه چې د ښاغلي ډاکټر احسان الله درمل په مقاله کې مو ولوستل؛ ښه ليکوال خپلو لوستونکو ته د خیر ښېگنې خبرې کوي او هغوی داسې کارونو او فکرونو ته هڅوي چې د انسان او ټولنې په ګټه وي خو ځینې شر پسند ليکوال هم شته چې د ليکوالۍ له مهارتونو په استفادې سره د مخاطبانو، په تېره بیا د ځوانانو، له احساساتو ناوړه ګټه اخلي او هغوی وړانکار یو ته هڅوي. نو ترغیبي مقالې کېدای شي لوستونکو ته مثبت پیغام ورکړي او کېدای شي منفي فکر ورته ورکړي. لاندې د ترغیبي مقالې بېلګه لوستلی شې.

هغه څه چې په وېشلو نه کمېږي

علم، فن او هنر په وېشلو او له نورو سره په شریکولو نه کمېږي. دا لکه د کوهي اوبه دي چې که ويې نه باسې، خوسا به شي خو که يې وباسې تازه او رنې به پاتې شي. پخوا خلک په دې باور نه وو. پخوا به عالمان او هنرمندان غوښتل چې پر خپل علم او هنر انحصار ولري او ډېر کم کسان د دوی غوندې تکړه وي؛ ګنې د دوی قدر به کم شي.

د لرغوني یونان مشهور طبیب هایپوکرات یوه لوړه جوړه کړې وه چې تر ننه پورې هم د طب محصلان د همدې لوړې نوې بڼه د فراغت په ورځ په لوړ آواز لولي او قسم کوي. د دې لوړې په اصلي نسخه کې راغلي دي: «زه به د خپل استاد کورنۍ خپل وروڼه وګنم او که وغواړي چې دا هنر زده کړي، زه به یې بې له فیس یا قراردادو ورزده کړم. زه به د طب ټول درسونه یوازې خپلو زامنو او د خپل استاد زامنو او یوازې هغو متعهدو شاگردانو ته ورزده کړم چې د طبیبانو لوړه ادا کوي خو بل چا ته به یې نه ورزده کوم.»

زموږ په هېواد کې به پخوا اکثر جراحانو خپله پوهه او هنر په آسانی سره چا ته نه ورزده کول. که به چا غوښتل چې جراحي زده کړي؛ نو مجبور به و چې د استاد راز راز نڅرې او نازونه پر ځان ومنې، منونکی پاتې شي او ان استاد ته چاپلوسي وکړي.

د پهلوانانو په اړه ویل کېږي چې پهلوان هر څه خپل شاګرد ته ښيي خو وروستی چل ځان ته ساتي. هر پهلوان داسې یو چل لري چې هېچا ته یې نه ورزده کوي. دا د دې لپاره چې که

شاگرد يې د دوی په وينا نا امله وخبږي او د خپل استاد مخې ته ودرېږي نو استاد به يې په هماغه چل مات کړي.

پخوا به که چا د خياط، نجار يا د کوم بل کسبگر شاگردي کوله؛ نو کلونه به يې په وړو او بې ارزښته کارونو تېرول. استاد نه غوښتل چې خپل کمال په آسانۍ سره چا ته ورزده کړي. دليل به يې دا و چې که کسبگر زيات شي، د دوی پيدا به کمه شي. دغه کار د ټولني د وروسته پاتې کېدو سبب گرځېده. له بلې خوا به کسبگرو خپل شاگردان د بگۍ د آس په شان رزول چې يوازې خپله مخه ليدای شي او اړخونو ته نه شي کتلې. دوی به يوازې هغه څه کول چې له استاده به يې زده کړي وو. په همدې وجه به پخوا په ټولو کسبونو کې نوبت خورا لږ و. تر هغې پورې چې زموږ خلک پاکستان ته نه وو مهاجر شوي، نژدې دوه لسيزې د خت پرتوگ هماغه يو ډول گنډل دود وو؛ خو مهاجرت خياطانو ته نوي موډونه او نوي ډولونه ورزده کړل. زموږ نجاري، معماري او نور کسبونه هم همداسې وو.

وايي چې د يوه سپين ږيري متقاعد ډاکټر زوی موټر وواهه. کله چې دی روغتون ته ورسېد، خبر شو چې دوه شاگردان يې د ده د زوی عمليات کوي. ده اجازه واخيسته او پخپله هم عملياتخانې ته ورغی. عمليات ډېر وخت ونيو. ده وليدل چې ډاکټران هڅه کوي د ده د زوی يو عصبي رگ وگنډي خو دا کار يې نه شو کولی. بوډا ډاکټر ته ورپه زړه شو چې ده دغه چل له خپلو شاگردانو پټ ساتلی و. ده بل چا ته دا کار نه و ورزده کړی او اوس يې پخپله هم نه شو کولی.

خو ټول داسې نه دي. په طب کې زموږ د دورې اول نمره همایون سعیدی و. همایون ته خدای له زيات استعداد سره خورا ښه اخلاق هم ورکړي دي. لا د طب په درېيم صنف کې وو چې ده د طبي انگليسي کورس راته شروع کړ. موږ شل پينځه ويشت ټولگيوال به هر سهار وختي دغه کورس ته ورتلو. همایون په شپږو مياشتو کې داسې مطلوبه انگليسي-رازده کړه چې موږ له هر ډول انگليسي طبي کتابه استفاده کولی شوه. په ستاز دوره کې يې د زړه د گراف کورس راته جوړ کړ. په تېرو لسو کلونو کې يې هر کال د گراف د کورسونو دوه درې دورې فارغې کړي، چې په هره دوره کې يې شل دېرش تنه محصلان او ډاکټران گډون کړی دی. البته ډاکټرانو ته ضروري ده چې د زړه په گراف وپوهېږي خصوصاً هغو ته چې په داخله خانگه کې کار کوي. د ده به چې هر

څه زده وو، نورو ته به يې هم ورزده کول. ده په دې کار باندې هېڅ شی له لاسه نه دی ورکړی، بلکې د نورو احترام او مينه يې هم خپله کړې ده.

د نيکولي په نامه يوه ښځه يو انټرنټي سايت لري چې بي بي سليپ سايت (Baby sleep site) يا د ماشوم د خوب سايت نومېږي. دا نه ډاکتره ده، نه نرسه، نه د ماشوم متخصصه؛ دا يوازې د يوې مور په توگه خپلې تجربې له نورو سره شريکوي. د دې اولادونه به په سختۍ سره ویده کېدل. نو د ماشوم د ویدولو په اړه يې پوښتنې گروېږنې او پلټنې وکړې؛ کتابونه يې ولوستل او تجربې يې وکړې؛ بالاخره يې داسې لارې چارې وموندلې چې ماشوم په آسانۍ سره ویده کړي. اوس د دې لپاره چې نورې ميندې هم د دې په شان دومره ډېرې ستونزې ونه گالي، خپله تياره تجربه يې د نورو مخې ته ايښې ده. ممکن د غربي ملکونو د پرمختگ يو اساسي او مهم راز همدا وي چې دوی خپل معلومات او خپلې تجربې له نورو نه پټوي.

هغه کسان چې نورو ته خپل کمال له دې وېرې نه ښيي چې کسبگر به زيات شي او د دوی کمال به کم ارزښته شي، تېروتنه کوي. که سړی واقعاً هنرمند او باکماله وي، هغه به ورځ تر بلې مخ ته ځي او نوي شيان به خلقوي. هر انسان د تخليق استعداد لري. که شاگرد تر استاد مخته هم شي او نوي شيان خلق کړي؛ نو گټه به يې استاد ته هم ورسېږي ځکه چې د دوی په کسب او هنر کې به رنگارنگي او تنوع پيدا شي او استادان به هم نوي شيان زده کړي. په نتيجه کې به يې په ټولنه کې معلومات، پوهه، هنر او کمال زيات شي.

نو د پوهې او هنر په وپشلو او خپرولو کې بخيلي نه ده په کار. څوک چې خپله پوهه، تجربه او هنر له نورو سره شريکوي، تاوان نه کوي بلکې گټه کوي. پوهه او هنر لکه مينه ده؛ څومره چې نورو ته مينه ورکوي، بېرته هماغومره مينه ترلاسه کوي.

لومړۍ فعاليت: مقاله يو ځل بيا ولوله او دغه پوښتنې ځواب کړه.

۱. په دې مقاله کې لوستونکي څه شي ته هڅول کېږي؟

۲. د ليکوال نيت د خير دی که د شر؟

۳. راغلي دليلونه د مخاطب د قانع کولو له پاره کافي دي؟

۴. د مقالې د لا اغېزناکه کېدو لپاره نور کوم ټکي بايد په کې راشي؟

دوهم فعاليت: که د مقالې له تيسز سره موافق يې، نو د تأييد لپاره يې درې نور ملاتړي پراگرافونه وليکه. په هر پراگراف کې به جلا دليل، شواهد، يا احصائوي معلومات ليکې. که

فکر کوې چې د مقالې خبره سمه نه ده او ته يې مخالف يې نو په مخالفت کې يې يوه بله مقاله وليکه او خپل دليلونه، شواهد او معلومات په جلا جلا پراگرافونو کې ترتيب کړه.

درېم فعاليت: په لاندې ادعاگانو کې يوه خوبه کړه او د اثبات لپاره يې دليلونه، شواهد، او نقل قولونه پيدا کړه. بيا د هر دليل او نقل قول لپاره يو پراگراف وليکه. وروسته د مقدمې يا موضوعي پراگراف او همدارنگه د پای يا رانغاړونکی پراگراف هم ورته وليکه.

- له بېوزلو سره مرسته، له ځان سره مرسته ده.
- نارينه د کور په کارونو کې بايد مرسته وکړي.
- له مېرمنو سره خشونت غير اسلامي او غير اخلاقي چاره ده.
- هره خبره د کولو نه وي.
- ښه ملگری د ملگری ښه غواړي.

۳. استدلالی مقاله

په استدلالی مقاله کې داسې موضوع خپل کېږي چې په اړه يې مختلف او متضاد نظرونه وي. ليکوال موافق او مخالف نظرونه دواړه راسپړي، توضیح کوي يې او هغه خوا چې د ده په نظر سمه ده، د استدلال او شواهدو په وړاندې کولو سره تأييدوي. ليکوال بايد منطقي دليلونه او عيني او مستند شواهد وړاندې کړي چې لوستونکي قانع کاندې. د دې کار لپاره ليکوال بايد کافي مطالعه او خپرنه وکړي؛ همدارنگه د موضوع له مسلکي او متخصصو کسانو سره مرکې وکړي؛ شواهد، احصايې او نورې خپرنې راتول کړي چې د استدلال لپاره استفاده ځنې وکړي. په دې مقاله کې ليکوال بايد د مخالف نظر قوي ټکي يو په يو یاد کړي او وروسته يې د ردولو لپاره خپل دليلونه، شواهد او موندنې بيان کړي او مخاطب ته ثابتې کړي چې هغه نظر سم دی. په لاندې بېلگه کې ډاکټر مبارک علي د زرین وختونو نظريه خپلې ده او خپل نظر يې وړاندې کړی دی.

زرين وختونه

تصور کېږي چې بشر په خپل تېر ژوند کې د داسې امپراطوريو طلايي دورې هم لرلې دي چې ظلم، تبعيض او استثمار پکې نه وو. له افسانو سره سم، د دغو زرینو وختونو په زړه غوښتونکو شېبو کې نه د خلکو په منځ کې جگړې وې، نه کشمکشونه. ټول په سوله او په اتفاق کې سره اوسېدل. خواږه پريمانه وو، لوږه نه وه، بېوزلي چا نه پېژندله. نه شخصي جايدادونه وو، نه حرص او نه په کمزوريو باندې د حکومت کولو شوق. طبيعت په انسان باندې مهربان و، انسان يې په سخي غېږه کې اوسوده ژوند کاوه. طبيعت او انسان د يو بل مله وو.

خو، شواهد دغه افسانې او تصورات نه تاييدوي. تاريخ راته وايي چې بشر له پيله لا په اختلافونو او ميرخيو کې ايسار و او زورورو يې د کمزوريو زبېنلو ته مټې رانغښتې وې. لوږه وه، کاختۍ وې او جگړې وې. خلکو د نس د مړولو لپاره حيوانات ښکارول، مېوې يې خوړې او نباتات يې ټولول. د سولې په وخت کې به زورورو په اکثرو امکاناتو خپته اچولې وه او کمزوري به مجبور وو چې هغه وړپاتې لږ څه په خپلو کې سره ووېشي. د نامتو مفکر هابس په قول، ژوند خورا بې خونده او وحشي و.

د زرینو زمانو اسطوريې شايد د دې لپاره جوړې شوې وي چې له اوسنو مشکلاتو د خلاصون او د هاغه زرین دوران د احيا لپاره په خلکو کې سېکه او جذبه پيدا کړي.

د زرین زمان د شتون مفکورې مورخانو ته دومره خوند ورکړې دي چې په تاريخ کې يې د هغې د ځايولو کوښښونه کړي دي. مثلاً د مسلمانانو تاريخ د عباسي خلافت د اوج زمانې ته د زرین دوران په سترگه گوري او فخر ورباندې کوي. په دې دوران کې عربو لور په لور فتحې وکړې، ډيرې سيمې يې ونيولې او د مغلوبو ملتونو د امکاناتو په مټ يې داسې امپراطوري جوړه کړه چې د هغه وخت تر بلې هرې واکمني پياوړې او شانداره وه. نوی پایتخت، بغداد، د تجارت او کلچر په مرکز بدل شو؛ يوناني حکمت په عربي ترجمه شو او د يو زر او يو شپې شهکار وپنځېده. د دغه زرین دوران داسې په زړه وړونکی انځور جوړ شو چې را وروسته نسلونو د عربو د وياړ د زمانې د بيا راتلو ارزوگاني وکړې او تر ننه پورې د يو اعلى مثال او د افتخار د وخت په سترگه ورته کتل کېږي. په اندلس يا اوسنۍ اسپانيا باندې د مسلمانانو حکومت هم زرین دوران بلل شوی دی. ځکه په دې دوران کې له مسلمانانو، عيسويانو او يهودو جوړه څو کلتوري ټولنه په سوله کې

اوسېده او د مختلفو عقيدو كسانو د يو بل د زغملو چل زده كړې و. دوى يو داسې فرهنگ ايجاد كړ چې اروپايانو ورباندې هغه د چا خبره زړه بايلود او په اندلس كې د لويو پوهانو په قلم ليكل شوي كتابونه يې په خپلو پوهنتونونو كې د لوستلو او زده كولو لپاره غوره كړل.

نورو ملتونو هم د خپلو وطنونو په تاريخ كې زرينې زمانې په نخبه كړې او ځلولې دي. د هندوانو په عقیده د راما [هندو بگوان او افسانوي پاچا، ژباړن] زمانه زرينه وه، حال دا چې نور باوري دي چې د گوپتا د واکمنۍ په دوران كې د هندوايزم قوانين بشپړ شول او دغه دين وغورېد. په هند كې د آشوكا امپراطوري ته هم د مثالي دوران په سترگه كتل كېږي، ځكه آشوكا قدرت او عظمت ته د رسېدو لپاره جگړه نامناسبه وسيله وبلله، جنگ يې وغانده او د تشدد نه كولو ايدیولوژي يې غوره كړه. د هند د مغولو په دوران كې د اكبر زمانه طلايي برخه معرفي شوې ده. په دې وخت كې د مغولو قدرت پوره ټينگ او سلطنت خورا شتمن شو. مونږ د اكبر د دوران د قدرت او ثروت انعكاس د هغه د دربار په شان و شوكت او عظمت كې وینو.

دا دستور دی چې مخ په زوال ټولنه به په ماضي كې پناه اخلي او په تېر وياړ به ځان ته تسل ورکوي. سياستوال د زرين دوران تصورات د ځان په گټه استعمالوي او خلکو ته وايي چې که يې دی قدرت ته ورساوه نو د سولې او عدالت هاغه له گوتو وتلی دوران به بيا راژوندی کړي. دغسې سياستوال په وروسته پاتې ټولنو كې ښه چلېږي.

پرمختللي ټولنه هېڅ وخت په ماضي پورې زړه نه تړي او په تېر زرين دوران پسې نه گرځي. دوى په نن كې اوسي، د نن د بهترۍ هڅه كوي او د لا روښانه او نېكمرغې سبا فكر ورسره وي. راديكال مفكران او انقلابيان هم د زرينې زمانې نظريه نه مني. دوى ماضي ته د ترقي په لاره كې د خنډ په سترگه گوري او په دې عقیده دي چې د لا روښانې سبا لپاره پكار ده چې نه يوازې په پرون چليپا راوباسو بلكې د نن ارزښتونه او دودونه هم بدل كړو. د دوى په نظر طلايي دوران په پرون كې نه، په سبا كې پټ دی او د رسېدا لاره يې دا ده چې له ظلم او استثمار سره مبارزه وشي. د ماركسيستو په اند، طلايي دوران ته هغه وخت رسېداى شو چې په ټولنه كې مساوات قايم شي. دينداره خلك په دې دنيا كې د زرينې زمانې تمه نه لري. د دوى په نظر، زرين وختونه د هغې دنيا دي او هلته به ښې شېبې د گناهگارو نه بلكې د متقيانو په نصيب وي.

[د تاريخ سبقونه، ډاکټر مبارک علي، ژباړن اسدالله غضنفر، مازيگر کتاب پلورنځی، ۱۳۹۲]

لومړۍ فعاليت: د زرین وختونو مقاله بیا ولوله او د دغو پوښتنو ځوابونه وليکه.

۱. ليکوال د ادعا شويو زرينو وختونو کومې نمونې يادې کړې دي؟
۲. د ليکوال په باور د زرينو وختونو د موجوديت تصور ولې پيدا شوی دی؟
۳. د ليکوال په فکر، د زرین وختونو د شتون په اړه د خلکو له باور څخه څوک گټه اخلي؟
۴. ليکوال د زرينو وختونو نظريه په کوم دليل رد کړې ده؟
۵. د ليکوال استدلال به مخاطب قانع کړي؟
۶. د مقالې ليکوال به دا مقاله په کوم نيت ليکلې وي؟
۷. ستا په نظر، د زرينو وختونو پر موجوديت باور ټولنې ته گټه لري که زيان؟ خپل دليلونه وليکه.

دوهم فعاليت: په دريو پراگرافونو کې د مقالې خلاصه وليکه. البته د ليکوال جملې به نه نقلوې، بلکې د وينا مفهوم به يې له خپل ذهنه او په خپل طرز ليکې.

درېيم فعاليت: ستا په نظر، په تاريخ کې زرین وختونه وو که نه وو؟ د خپل نظر د اثبات لپاره شواهد او دليلونه راټول کړه او په يوه مقاله کې يې وليکه. شواهد دې بايد مستند او دقيق او دليلونه دې منطقي وي. دا مهمه ده چې شواهد دې له معتبرو سرچينو څخه راواخلي.

۴. روایتی مقاله

د روایتی پراگراف غوندې په دې مقاله کې هم لیکوال خپله کیسه بیانوي. د کیسې موضوع باید په زړه پورې وي او مخاطب ته یو نوی فکر ورکړي یا دا چې د ژوند یوه تجربه وروښيي او بصیرت یې زیات کړي. داسې هم کېدای شي چې لیکوال یوه ډېره عاطفي موضوع د روایتی مقالې لپاره انتخاب کړي او وغواړي چې د لوستونکو عواطف وپاروي. د نورو مقالو په شان، روایتی مقاله هم درې برخې لري. په مقدمه کې به یې د لوستونکي د جذبولو لپاره یوه خبره کېږي او د مقالې عمومي موضوع په کې بیانېږي. ملاتړي پراگرافونه یې معمولاً له درېو تر پنځو پراگرافونو پورې وي چې هر یو یې د عمومي موضوع په ګټه یوه خبره کوي. رانغاړونکی پراگراف یې د مقالې عمده ټکي خلاصه کوي او د لیکوال وروستی خبره رانغاړي. دلته به یې بېلګه وګورې.

پښتونولي

کله کله د ناهیلۍ په اوج کې داسې څه راپېښ شي چې بېرته مو هیلې راتازه کړي. له ما سره همداسې وشول. په هغو کلونو کې چې جگړو د انسانانو اخلاق او ټول ارزښتونه پر بل مخ اړولي وو، ما د پښتونولۍ څرکونه ولیدل.

د تنظیمي جگړو اوږدې ورځې وې. خوست ته روان وو. جنگي ډلو د کابل - خوست لاره بنده کړې وه. مور مجبور وو چې د پېښور په لاره مېرانشاه ته او له هغه ځایه خوست ته ولاړ شو. تر تورخمه پورې په هر ځای کې پاتکونه وو. ټوپکوالو به د ډرېورانو او سپرلیو پیسې لوټلې. هماغه مجاهدانو چې د خدای او قرآن په پار یې جهاد کړی و، د موټروانو «د خدای په پار» نارې یې نه اورېدلې. دوی یوازې پیسې پېژندلې؛ نور هر څه ځنې هېر وو.

مازديگر مهال پېښور ته ورسېدو. شپه مو په بورډ کې د ترور کره تېره کړه. سهار وختي د مېرانشاه اډې خوا ته په ټېکسي کې روان شو. له ما سره مې مور، خورکۍ او دوه وروڼه راسره وو. گورا قبرستان ته چې ورسېدو، دوو پوليسانو موټر ودراره. یو یې دنگ ډنگر، بل یې لنډی خپتور. لنډي پوليس پوښتنه وکړه: چېرته ځئ؟

ومي ويل: مېرانشاه ته.

- مهاجر يې؟

- هو.
- شناختي پاس لري؟
- نه.

په ښي لاس کې نيولې ډنډه يې ورو ورو د چپ لاس پر ورغوي ووهله. ويې ويل: ښه نو چې مهاجر هم يې او شناختي پاس هم نه لري اوس ته ووايه چې څه درسره وکم. ما ورته وويل: وينې چې زنانه راسره دي. که پښتون يې نو پښتونولي راسره وکه. پوليس ډرېور ته وويل: څه مړه! پښتونولي چې رانه غواړي نو شابه ورځه. ما چې د پاکستانې پوليسو د شوکو کيسې اورېدلې وې، گومان مې نه کاوه چې د پښتونولۍ پروا دې ولري. همدغه پوليس به ډېر افغانان شوکولي وي؛ له ډېرو به يې پيسې اخيستې وي؛ خو زما په دې خونښ شو چې يوازې د پښتونولۍ په پار يې خوشې کړم. د مېرانشاه په فلاينگ کوچ موټر کې سپاره شوو. په هر سټ کې به څلور کسان کېناستل. ما هم يو سټ ونيو. مور پينځه کسان وو. کلينر رټ شو چې د پينځو کسانو کرايه به پرې کوي. په اډه کې سپرلې. کمې وې نو کلينر غوښتل چې په دې ډول کرايه پوره کړي. مور سره هماغومره پيسې وې چې د څلورو کرايه ورکړو. هسې هم وړکې ورور مې د اوو اتو کالو و. کلينر ته مې وويل چې هغه به په غېږ کې کېنوم؛ خو هغه همدا يوه خبره ټينگه کړې وه چې نه کېږي. له شرمه مې دا هم ورته نه شو ويلې چې نورې پيسې راسره نشته. لانجه مو سره اوږده شوه. تر گربوانه يې ونيوم. اخر چې پوه شوم چې کلينر له پيسو نه تېرېږي نو ورته مې وويل: سمه ده پيسې به درکړم خو په مېرانشاه کې به دته خېلو ته راسره ځي. پيسې به هلته درکړم.

کلينر وويل: ولې هلته؟

ما ورته وويل چې پيسې راسره نشته. هلته مې د تره کور دی. له هغه به يې واخلم. د کلينر د تندي گونځې ږنگې شوې. ويې ويل: مړه! خو داسې ووايه چې پيسې نه لرم. بې غمه کېنئ نورې پيسې نه درنه غواړم.

نو پښتونولي کومه لويه توره نه غواړي. په ډېرو آسانو کارونو هم خپله پښتونولي ښيي شو. زه هم د کلينر او هم د هغه پوليس احسان او پښتونولي منم. پښتونولي کله کله د ناهيلۍ په توره

ترورمی کې د هیلې ډبوه بلوي او کله هم د وحشت په وچه صحرا کې د عواطفو د خوړو اوبو چینه خوتوي.

لومړی فعالیت: مقاله یو ځل بیا ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ورکړه.

۱. د مقالې تیسز څه دی؟

۲. د تیسز په گټه کوم عمده ټکي راغلي دي؟

۳. پراگرافونه په کوم اساس ترتیب شوي دي؟

دوهم فعالیت: د مقالې خلاصه په یو پراگراف کې داسې ولیکه چې د لیکوال جملې په

کې رانه شي او یوازې د مقالې مفهوم په نویو ټکو کې بیان شي.

۵. د مقایسې مقاله

په دې ډول مقاله کې دوی پدیدې سره پرتله او مشابهتونه او توپیرونه یې ښودل کېږي. هغه شیان چې د مقایسې لپاره غوره کېږي چې ورباندې مقاله ولیکل شي؛ باید په اصل کې سره یو وي او ځینې اساسي شباهتونه ولري؛ نه دا چې یو مخ متفاوت شیان وي؛ مثلاً: که څوک وغواړي کاغذ او ډبره سره پرتله کړي نو د دې دوو شیانو تر منځ مشترک څه دي؟ دوه براعظموڼه، دوه هېوادونه، دوه سیندونه، سیند او سمندر، غر او غونډۍ، دوه یا څو اقلیمونه، دوه تي واله ژوي، دوه هندسي شکلونه ... د مقایسه کولو لپاره مناسب دي. دلته به د افغان او غربي لیکوالو د لنډو کیسو مقایسه لولې.

زموږ او د نورو لنډې کیسې

سره له دې چې لنډې کیسې د جوړښت او تخنیک په لحاظ سره ورته دي خو زموږ د لیکوالو او د نورو ملکونو، د لنډو کیسو تر منځ ځینې توپیرونه شته. دغه توپیرونه د لیکوال په مقصد، سبک، تخیل، او همدرانگه په لوستونکو پورې اړه لري. په دې مقاله کې به دا توپیرونه وڅېړو.

زموږ او د غربي لیکوالو د لنډو کیسو یو لوی توپیر دا دی چې د دوی کیسې ډېرې اوږدې دي او معمولاً د کتاب لس - پنځه لس او لا زیات مخونه نیسي خو زموږ اکثره لنډې کیسې تر څلورو یا پنځو مخونو نه اوږي. زموږ په کیسو کې پېښې لکه غشي نېغ د موخې (د کیسې پای) خوا ته په منډه وي؛ خو د دوی په کیسو کې تخیل لکه مست وحشي مارغه الوځي. روان د خپل منزل خوا ته وي؛ خو په لاره کې هرې خوا ته سر وربنکاره کوي؛ په هر څه باندې تیتېږي او د هرې منظرې له لیدلو خوند اخلي. زموږ کیسې لکه هغه مسافر دي چې غواړي تر ماښام د مخه خپل منزل ته ورسېږي؛ خو د دوی لکه هغه ډله چې په مېلې وتلې وي او د ژر رسېدلو غم ورسره نه وي.

زموږ اکثره لیکوال د کیسې پیغام ته زیات اهمیت ورکوي. کله چې غواړي چا ته خاصه خبره یا نصیحت وکړي، معمولاً ژر اصل مطلب ته راځي او حاشیه روي نه کوي؛ خو که خواله ورسره وکړي نو ممکن ډېرې غیرضروري خبرې هم وکړي. د نورو ملکونو کیسې تر ډېره بریده د

خواله کولو رنگ لري. د دوی په کیسو کې ډېرې داسې پېښې او خبرې لولې چې کېدای شي اضافي درته واېسېږي.

بله مسأله د سبک ده. غریبان تشریحي سبک خوښوي. دوی غواړي په کیسه کې ډېرې منظرې په تفصیل سره بیان کړي. لکه زموږ استاد سعدالدین شپون او نصیر احمد احمدی چې د پېښو تفصیلي او تصویري بیان ته تمایل لري. خو زموږ ډېر لیکوال د منظر او پېښو د جزئیاتو بیان ته چندانې زړه نه ښه کوي. ښایي وجه یې نه دقت وي. د جزئیاتو موندل او بیانول دقت غواړي.

موږ چې په محفلونو او غونډو کې خپله کیسه لولو، موخه مو دا وي چې اورېدونکي زموږ ټوله کیسه واورې او پوه شي چې د کیسې په پای کې څه پېښ شول؛ خو غربي لیکوال بیا یوازې د کیسې یوه برخه لولي او داسې ښکاري چې دوی غواړي د خپل نثر او تخیل کمال وښيي، نه د کیسې پای او پیغام. له دې ښکاري چې موږ تر اوسه پورې هم «څه ویلو» ته ډېر اهمیت ورکوو او دوی «څنگه ویلو» ته.

د کیسو د لنډوالي او اوږدوالي په موضوع کې کېدای شي د تخیل قوت هم برخه ولري. د تخیل غځول او د اوږدو کیسو لیکل، مهارت غواړي. هندي سریالونه له غربي هغو سره پرتله کړئ. په ټولو هندي سریالونو کې مې یوازې یو سریال «کورنی تجارت» خوښ شوی دی. نور هندي سریالونه چې څومره غځېږي، هماغومره له منطقه لرې کېږي. که د فلم او داستان د پېښو لپاره منطقي زمينه برابره نه کړې، د لیدونکي او لوستونکي په زړه کې تېرېږي چې ته ورباندې ملنډې وهې، تا د لېوني یا د احمق گومان ورباندې کړی دی. دغه د «کورنی تجارت» سریال د ټولو هندي سریالونو بر خلاف پر منطق برابر و او ممکن وجه به یې دا وه چې قسطونه یې ډېر کم وو. البته که د تخیل غځول او پېښو ته منطق برابرول کمال دی؛ په عین حال کې په لنډ وخت کې خپل مطلب بیانول هم هنر غواړي. دغه مسأله مې د امریکا د یوې خورا لویې لیکوالې چې د لنډو کیسو کتابونو یې جایزې گټلې دي او ایزنبرگ نومېږي، مطرح کړه. هغې وویل: «کاشکې زه خورا لنډې کیسې ولیکلای شم.»

په دې مسأله کې لوستونکي هم رول لري. موږ ډوډۍ د نس د ډکولو لپاره خورو او معمولاً ژر ژر گوله تېروو چې ځان موږ کړو؛ خو غریبان ډوډۍ په کراره خوري او د هرې گولې له ژوولو

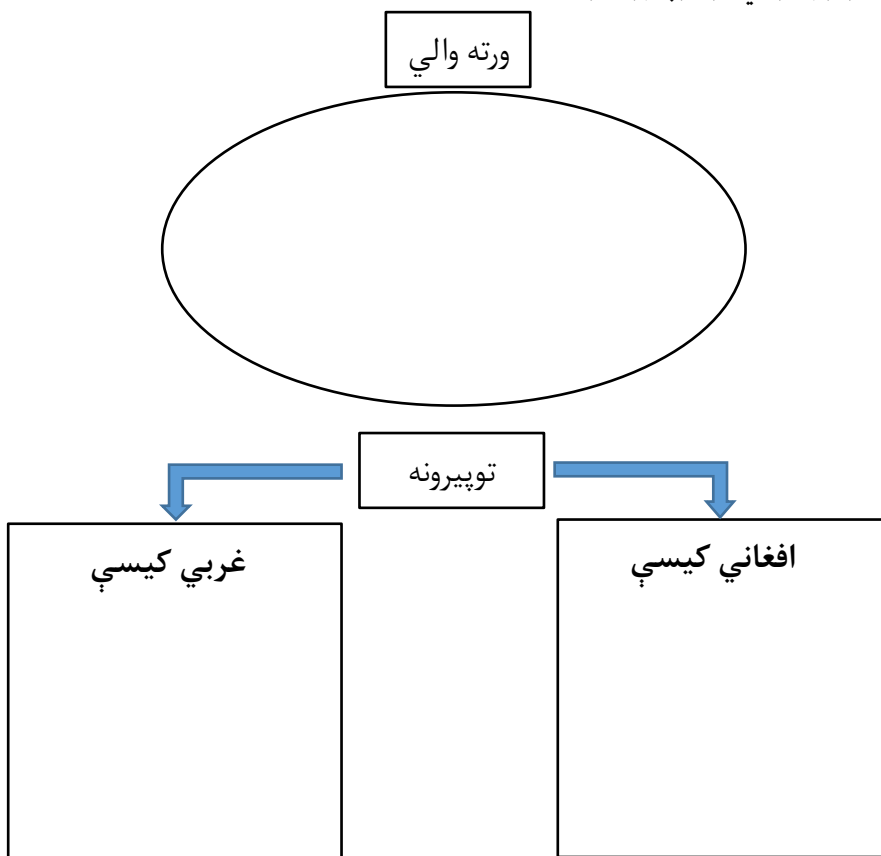
خوند اخلي. د غرب لوستونکي هم غواړي چې د کيسې له هرې جملې خوند واخلي؛ نو دې ته يې بېرته نه وي چې ژر د کيسې پای ته ورسېږي. زموږ اکثره لوستونکي اول د کيسې مخونه گوري چې ډېر دي که لږ ځکه چې د اوږدو متنونو د لوستلو حوصله نه لري.

البته په امريکا کې د لنډو کيسو خورا لنډې بڼې هم شته چې فلش فکشن (flash fiction) يې بولي او په دې وروستيو کې رواج شوې دي. دا ډول کيسې بايد د کتاب په دوو مخونو کې ځای شي يعنې له ۶۵۰ تر ۹۰۰ کلمې بايد ولري. ناشران وايي دا کيسې په دې بڼې دي چې لوستونکی مجبور نه وي چې د يوې کيسې د لوستلو لپاره د کتاب پاڼه واړوي. کيسه د کتاب په دوو مخامخ صفحو کې چاپېږي او د ډيزاين په لحاظ ښکلې برېښي.

د پښتنو او د نورو ملکونو د ليکوالو په کيسو کې بل توپير دا دی چې زموږ اکثره کيسې په پای کې لوستونکی يوې نتيجې ته رسوي؛ خو د نورو کيسې د پای په لحاظ نور ډولونه هم لري. طالب الرفاعي کويټي ليکوال دی. دی وايي: «زما اکثره کيسې په داسې ځای کې ختمېږي چې لوستونکي رانه پوښتنه کوي چې نور به څه پېښېږي؟ او زما ځواب دا وي چې نور يې ته په خپل ذهن کې جوړوه.» د ده په يوه کيسه کې سړی مين دی خو ليلايې پرې خبره نه ده. دی له ځان سره په لانجه کې وي چې بايد هغې ته حال ووايي. هره ورځ يې ذهن په همدې خبرو بوخت وي. آخر يو مازديگر ورروانېږي. نجلی د سمندر په غاړه کې ناسته ده، زلفې يې د سمندر شمال ته ناڅي او پخپله په شگو کې رسمونه باسي. سړی يې خوا ته ورشي. او کيسه همدلته ختمه شي. طالب الرفاعي وايي: «زه ځکه داسې کيسې ليکم چې د انسان د ژوند کيسې نيمگړې دي؛ انسان خپلو ارزوگانو ته نه شي رسېدلی؛ ژوند په خپله نيمگړی دی او بله دا چې ژوند ختمېږي نه. موږ که ومرو له ځانه خامخا داسې يو څه پرېږدو چې زموږ د بقا تداوم گڼل کېږي: اولادونه، جايداد، ليکنې، خاطرې...»

نو زموږ او د نورو لنډې کيسې له ډېرو مشابهتونو سره سره، ځينې توپيرونه هم لري. دا توپيرونه د کيسو په اوږدوالي، سبک، پای، هدف او مخاطبانو کې دي چې ليکوال او لوستونکي دواړه په کې نقش لري.

لومړی فعالیت: مقاله بیا ولوله او د لاندې چارټ په کارولو سره د افغان او غربي ليکوالو د لنډو کیسو ورته والي او توپيرونه وليکه.

دوهم فعالیت: د لاندې موضوعگانو له منځه يوه خوښه کړه. بيا د پورته چارټ غوندې شکلونه رسم او د دواړو موضوعاتو ورته والي او توپيرونه جلا جلا وليکه. وروسته د مقایسې مقاله ورته وليکه.

- د کلي او ښار اخترونه
- رسمي او شخصي جامې
- بايسیکل او موټرسیکل
- شيریخ او آيسکریم
- باران او ړلۍ

۶. معلوماتي توضیحي / Expository مقاله

معلوماتي مقاله د یوه شي یا پدیدې په اړه معلومات وړاندې کوي. دا معلومات باید واقعي او دقیق وي. د معلوماتي مقالې د لیکلو لپاره څېړنې او مطالعې ته اړتیا وي ځکه چې دا تخلیقي لیکنه نه ده چې لیکوال دې د خپل زړه او ذهن خبرې په کې وکړي؛ بلکې هره خبره یې باید مستنده وي. د علمي ژورنالونو مقالې، څېړنې، مونوگرافونه، تیسزونه، د درسي کتابونو متنونه ... ټول د معلوماتي مقالې ډولونه دي.

د هورمونونو د ناوړه استعمال زیانونه

د 2015 په می میاشت کې دوه داسې ناروغان زموږ روغتون ته راغلل چې عمرونه یې تر دېرشو کم وو خو د زړه حمله ورباندې راغلې وه. د دې ځوانانو په کورنیو کې چا د زړه حمله نه وه تېره کړې معنا دا چې فامیلی تاریخچه یې منفي وه؛ سگرېټ یې نه څکول؛ د لوړ فشار سابقه یې نه درلوده؛ د شکرې ناروغي او د زړه د ناروغيو لپاره نور مساعدوونکي عوامل (ریسک فکتورونه) یې نه درلودل. دواړه ورزشکاران (بادي بېلډران) وو. څه چې د دوی زړونه یې په دې ځوانه ځوانۍ کې خراب کړي وو، د انابولیک سټیروئیدونو ناوړه استعمال و.

انابولیک سټیروئیدونه هغه هورمونونه دي چې د ټیسټوسټیرون په شان عمل کوي. ټیسټوسټیرون هغه هورمون دی چې په نارمل ډول په خوتو کې جوړېږي او په سږي کې نارینه خواص لکه پر مخ، تخرگونو او تناسلي ناحیه کې د وینستانو شنه کېدل، د غږ ډډ کېدل او نورې ځانگړنې پیدا کوي. ځینې ورزشکاران دا هورمونونه ځکه استعمالوي چې بدني ځواک یې ورسره زیاتېږي؛ د عضلاتو وده یې چټکېږي او په کم وخت کې یې خپلو ارمانونو ته رسولی شي. ورزشکاران معمولاً دغه هورمونونه د پیچکاری په وسیله اخلي خو ځینې یې گولی خوري یا یې جېل او کریم استعمالوي.

په ټوله نړۍ کې د دې هورمونونو دا ډول استعمال ناقانونه دی او که په ورزشي سیالیو کې د ډوپنگ ټسټ په وسیله څرگنده شي چې چا هورمون اخیستی دی، جریمه او له مسابقې شړل کېږي. خو ځینې کمپنۍ په ناقانونه توگه داسې هورمونونه تولیدوي چې دغه ټسټ یې په آسانی سره نه شي پیدا کولی.

سټیروویډي هورمونونه که د ورزشکار عضلات ژر غټوي او بدني ځواک یې زیاتوي نو ورسره گڼ زیانونه هم لري چې ځینې یې د دوی ژوند له خطر سره مخ کوي. یو عمده زیان یې د زړه حمله ده. دغه هورمونونه هماغسې چې د بدن نور عضلات غټوي، د زړه عضلات هم غټوي. څومره چې د زړه عضلات غټېږي، هماغومره ډېرې وینې ته اړتیا پیدا کوي خو د زړه رگونه دا وینه نه شي رسولی. له بلې خوا په نابیره توگه د زړه د عضلاتو غټېدل د دې سبب کېږي چې د زړه پر وړو رگونو فشار راوړي او د وینې بهیر ته یې خنډ جوړ کړي نو همدا وي چې پر دوی د زړه حمله راځي. دغه حمله که ډېره سخته وي، انسان وژني او که په اوله حمله کې ژوندی هم پاتې شي، زړه یې له ښې ووځي او عمري ستونزې به ورته پیدا کړي.

سټیروویډي هورمونونه د وینې پر غوړو بد اثر لري، بد کولسترول (LDL) زیاتوي او ښه کولسترول (HDL) کموي. بد کولسترول د وینې د رگونو د تنگېدو سبب کېږي او رگونه چې تنگ شي، کېدای شي پر ناروغ د زړه حمله یا دماغی سکتته راشي.

بل زیان یې دا دی چې پر ښې (ځیگر) منفي تاثیر کوي او ان د ځیگر د عدم کفایې سبب کېدای شي. له دې درملو سره د ځیگر د سرطان د پیدا کېدو چانس زیاتېږي.

دغه هورمونونه د وینې د کلکېدو (لخته کېدو) سبب کېږي. وینه که په هر رگ کې کلکه شي، هماغه رگ بندوي. که یو رگ پوره بند شي، وینه ځنې نه شي تېرېدای او د بدن هر ځای چې دغه رگ ورته وینه ورکوله، له مرگ سره مخ کېږي.

د سټیروویډي هورمونونو په وجه، عضلات بې درکه غټېږي او پر پلو (وتر یا د عضلې په آخر سر کې هغه کلک پړي چې عضلات له هډوکو سره نښلوي) فشار راوړي، دغه فشار پلې شکولی شي.

د دې هورمونونو زیات استعمال نرانو ته نور تاوانونه هم لري. خوټې (خصیې) یې کوچنی کوي ځکه چې د ټسټسټیرون نارمل تولید ورسره کمېږي؛ د سپرم (نرینه هگۍ) شمېر یې کموي او ممکن له اولاده پاتې شي؛ د سر وینسته یې تویوي؛ تیونه یې غټوي؛ پر بدن یې دانې (ځوانکۍ) راخېژوي.

که ښځې سټیروویډي هورمونونه وکاروي پر نورو زیانونو سربېره، نرینه خواص په کې پیدا کېږي؛ تیونه یې وړوکي کېږي؛ غږ یې ډډ کېږي؛ کلیټوریس (د تناسلي الې د پاسنۍ برخې زخه)

يې غټېږي چې دا بيا عمري همداسې پاتې کېږي؛ همدرانگه د بدن وازده يې وېلي کېږي او پر بدن يې وېښتان راشنه کېږي.

د دې هورمونونو بل زيان دا دی چې د هډوکو وده زياتوي، خصوصاً د کوپړۍ هډوکي غټېږي؛ تندي مخې خوا ته راووخې؛ او غاښونه سره لرې کېږي ځکه چې د ژامې هډوکي غټېږي. که کم عمره ځوانان يا ماشومان چې لا يې طبيعي وده نه وي بشپړه شوې، دا هورمون واخلي، د هډوکو وده يې ختمېږي او په ونه ټيټ پاتې کېږي.

دا چې اکثره وگړي دا هورمون د پيچکارۍ په وسيله اخلي نو کېدای شي په هيپاتيت (تور زېړۍ)، ايدز او نورو ناروغيو اخته شي. همدرانگه د پيچکارۍ د لگولو ځای کېدای شي میکروبي شي او گزک وکړي.

ستيرويډي هورمونونه انسان ته رواني ناروغۍ هم پيدا کوي؛ مزاج يې خرابوي؛ ځير او خشن چلند په کې پيدا کوي؛ او په هډيان او برسام يې اخته کوي. هډيان يعنې اپلټې ويل او برسام د داسې شيانو ادراک چې هېڅ نشته. مثلاً ناروغ ماران ويني، مختلف غړونه اوري خو په واقعيت کې هېڅ شی هم نه وي.

هغه کسان چې ستيرويډي هورمونونه په دوامداره توگه اخلي، کېدای شي ورسره روږدي شي او که دا درمل ورباندې ودرېږي، ممکن ځيني ستونزې ورته پيدا شي. مثلاً د ناکرارۍ او بې وسۍ احساس، ستوماني، بې اشتهايي، بې خوبې، خلق تنگي او ژور خپگان احساس کوي او جنسي فعاليت يې کمېږي. تر ټولو خطرناک يې ژور خپگان دی چې کله کله د ځانونږني سبب کېږي.

نو د ستيرويډي هورمونونو ناوړه استعمال که له يوې خوا په ورزش کې غيرقانوني دی او د ورزشکار مسلکي ژوند تباه کوي؛ له بلې خوا گڼ بدني او اروايي تاوانونه لري؛ ان تر دې چې د مړينې سبب کېږي.

لومړی فعالیت: مقاله له سره ولوله او:

- عمده ټکي یې نوټ کړه.
- مقاله په دې لحاظ وارزوه چې معلومات یې د عام لوستونکي لپاره واضح بیان کړي دي که نه.
- د لاندې چوکاټ غوندې یو جدول جوړ کړه. په عمودي ستونونو کې یې د غږو او سیستمونو نومونه او په افقي هغو کې یې پر هماغه غږو د سټیروبیډي هورمون ناوړه اغېزې ولیکه.

...	...	سکلېټي عضلات	زړه
			- د زړه د عضلاتو غټېدل - د زړه د رگونو تنگېدل - د زړه حمله

دوهم فعالیت: هره موضوع چې سنا خوښېږي، انتخاب کړه. په اړه یې مطالعه او څېړنه وکړه. په باره کې یې دقیق معلومات پیدا کړه او یوه معلوماتي مقاله ولیکه. پام دې وي چې په هر پراگراف کې به یوازې یوه موضوع څېړي.

یادونه: معلوماتي مقاله ډېر ډولونه لري لکه:

- **توضیح او تعریف:** په دې ډول معلوماتي مقاله کې د یوه مفهوم تعریف او تشریح راځي.
- **لړۍ او پروسه:** د یوه شي د جوړېدو، د ودې بهیر، د استحصال / استخراج پړاوونه او هر هغه معلومات چې د یوې لړۍ او پروسې په ترڅ کې واقع کېږي، بیانوي. مثلاً د کاغذ د جوړېدو بهیر چې «ونې پرې کېږي، پوستکی ترې لرې کېږي او بیا په ماشین میده کېږي؛ وروسته په اوبو کې خيسته کېږي چې ښه حل شي او بیا ځینې کیمیايي مواد په کې گډېږي چې سپین شي او مقاومت یې زیات شي؛ وروسته په ماشین هوارېږي چې د ورقو ښه خپله کړي؛ بیا وچېږي او تخته تخته پرې کېږي.» که دې بېلگې ته پام وکړې، وبه وینې چې معلومات د زماني تسلسل یا کرونولوژۍ په اساس ترتیب شوي دي؛ یعنې اول څه پېښېږي - وروسته څه کېږي - بیا

– **مقايسه:** دا ډول معلوماتي مقاله مخکې تشرېح شوه.

– **علت او معلول:** څنگه چې د علت/ معلول په پراگراف کې بيان شوه، مقاله يې هم

هماغه ځانگړنې لري.

– **تصنيف او ډلبندي:** په دې معلوماتي مقاله کې يوه پدیده ډلبندي کېږي لکه په

بيالوژي کې چې ژوندي موجودات له لويه سره په حيواناتو او نباتاتو وېشي او بيا هره ډله يې په څو نورو ډلو وېشل کېږي. يا په کيميا کې چې عناصر په فلزاتو او غيرفلزاتو وېشل کېږي يا دا چې ژانرونه په تخيلي او غيرتخيلي وېشو او بيا هره ډله يې نورې فرعي ډلې او ډولونه لري. د شيانو يا پديدو ډلبندي د مشترکو او متفاوتو اړخونو په اساس کېږي؛ يعنې څه چې په ځينو ځانگړنو کې سره گډ دي په يوه ډله کې راځي او څه چې په ځينو اړخونو کې له نورو متفاوت دي، په بله ډله کې راوړل کېږي. دا چې د معلوماتي مقالې نور ډولونه مخکې راغلي دي دلته به يوازې د لړۍ او پروسې او تصنيف او ډلبندۍ د مقالو لپاره فعاليت ترسره کړي.

لومړۍ فعاليت: په لاندې موضوعاتو کې يوه انتخاب کړه او پراوونه يې د زماني تسلسل

پر اساس د لړۍ او پروسې په مقاله کې وليکه.

* د تابعيت تذکره څنگه اخیستل کېږي؟

* مقاله څنگه ليکلی شو؟

* د پتنگ د ودې پراونه

* کړايي څنگه پخېږي؟

* د کبک د پخولو طريقه

* موټر څنگه چلېږي؟

دوهم فعاليت: له لاندې لس څخه درې شيان انتخاب او ډلبندي کړه.

• کورونه

• شعرونه

• بشري علوم

• دودونه

- خوراکي توکي
- ټلويزیوني خپروني
- مجلې
- انسانان د اخلاقو په لحاظ
- دینونه
- کتابونه

بله یادونه: له روایتی او تخیلی لیکنو پرته، نور د هر ډول مقالې په لیکلو کې باید په عاطفې لحاظ خنثی نثر وکارول شي؛ معنا دا چې لیکوال باید احساساتي او عاطفې خبرې په کې ونه کړي. البته د اقناعي مقالو ځینې لیکونکي دا کار کوي، په تېره بیا هغه کسان چې ادعا یې کاذبه وي او په واقعي او منطقي دلیلونه خپله ادعا ثابتولی نه شي. دوی معمولاً داسې احساساتي خبرې کوي چې د مخاطب عواطف راپاروي او ځینې مخاطبان د دوی خبرې یې له تحقیقه مني.

لومړی فعالیت: دغه دوه پرگرافونه ولوله او هغه کلمې چې احساسات او عواطف څرگندوي، په نښه کړه.

۱. د 2015 په می میاشت کې دوه داسې ناروغان زموږ روغتون ته راغلل چې عمرونه یې تر دېرشو کم وو خو د زړه حمله ورباندې راغلې وه. د دې ځوانانو په کورنیو کې چا د زړه حمله نه وه تېره کړې معنا دا چې فامیلی تاریخچه یې منفي وه؛ سگرېټ یې نه څکول؛ د لوړ فشار سابقه یې نه درلوده؛ د شکرې ناروغي او د زړه د ناروغيو لپاره نور ریسک فکتورونه یې نه درلودل. دواړه ورزشکاران (باډي بېلډران) وو. د زړه حمله ځکه ورباندې راغلې وه چې سټیرویدی هورمونونه یې کارولي وو.

۲. د 2015 په می میاشت کې دوه داسې ناروغان زموږ روغتون ته راغلل چې عمرونه یې تر دېرشو کم وو خو په خواشینۍ سره باید ووايم چې د زړه حمله ورباندې راغلې وه. د دې گلابیو ځوانانو په کورنیو کې چا د زړه حمله نه وه تېره کړې معنا دا چې فامیلی تاریخچه یې منفي وه؛ له نښه مرغه سگرېټ یې نه څکول؛ د لوړ فشار سابقه یې نه درلوده؛ شکر د شکرې

ناروغي او د زړه د ناروغيو لپاره نور ريسک فکتورونه يې نه درلودل. د حيرانۍ خبره دا وه چې دواړه ورزشکاران (باډي بېلډران) وو. خو له بده مرغه د زړه حمله ځکه ورباندې راغلې وه چې دوی بې پروايي کړې وه او ستيروويدي هورمونونه يې کارولي وو.

دوهم فعاليت: دغه پراگراف ولوله او بيا يې له سره داسې وليکه چې احساساتي خبرې په کې نه وي.

په افغانستان کې تر شلو زياتې وحشي ترهگرې ډلې فعاليت کوي. دغه بې رحمه ډلې په هر ځای کې د بې گناه خلکو وينې تويوي. دوی په خورا بې رحمۍ سره په ښارونو، بازارونو، ورزشي ميدانونو، د جنازې په مراسمو او په لارو او سړکونو کې بمونه ښخوي او ځانمرغي بريدونه کوي. له بده مرغه دوی دغه وحشيانه عملونه په دين توجيه کوي. دوی د قرآن کریم مبارک آيتونه او د حضرت محمد (ص) حديثونه په خپله خوښه تعبيروي او خپلو جنايتونو ته تش په نامه ديني دليلونه راوړي.

درېمه برخه

۳. ادبي ژانرونه

ادبي ژانرونه له لویه سره په دوه ډوله دي: تخیلي او غیرتخیلي. تخیلي ژانرونه واقعي پېښې نه بیانوي، بلکې لیکوال یې په تخیل کې پنځوي، لکه: شعر، لنډه کیسه، ادبي ټوټه، ډرامه، سناریو، او ناول. که واقعي پېښې هم راواخلي د لیکوال / شاعر تخیل به خامخا په کې گډ وي او نړه واقعیت هېڅکله تخیلي ژانر نه گڼل کېږي. غیرتخیلي ژانرونه بیا د هغو پېښو خبره کوي چې په واقعیت کې کټ مټ هماغسې پېښې شوې دي. د هرې واقعي پېښې بیانول صداقت غواړي او لیکوال باید له ځانه په کې څه کم یا زیات نه کړي؛ البته لیکوال کولی شي هغه څه ترې وباسي چې د چا ژوند یا شخصیت ته تاوان رسوي. په غیرتخیلي ژانرونو کې خاطر، یونلیک، خاکه یا طرحه، ژوندلیک او خپل ژوندلیک لرو.

۳.۱. غیر تخیلي ادبي ژانرونه

۳.۱.۱. خاطره Memoir

خاطره د ژوند هغه مهمه، جالبه او په زړه پورې پېښه ده چې انسان غواړي له نورو سره یې شریکه کړي. د هر انسان ژوند یوه بېله دنیا ده. هر څوک په ژوند کې سرې تودې ویني؛ خوږې او ترخې تجربې کوي؛ له نورو انسانانو او له طبیعت سره تعامل کوي او په دې منځ کې ځینې داسې پېښې ورپېښېږي چې پر عواطفو یې ژوره اغېزه کوي او همدا د خاطر مواد برابروي. انسان د کنجکاوی حس لري او غواړي چې د هر چا د ژوند په کیسې خبر شي نو همدا وجه ده چې د هر چا خاطرې ارزښتمنې دي. ځینې سیاستوال، فلمي ستوري، هنرمندان، لیکوال، او پوهان خپلې خاطرې لیکي. خلک د دوی خاطرې د دوی د شهرت په خاطر لولي. د چارواکو او سیاستوالو په خاطر کې ځینې داسې خبرې وي چې د ملت او وطن د تاریخ لوری یې بدل کړی وي خو په رسمي اسنادو کې نه وي خپرې شوې نو دا ډول خاطرې تاریخ لیکونکو ته خام مواد په لاس ورکوي. البته طبیعي ده چې اکثره سیاستوال او چارواکي واقعیتونه نه، بلکې د واقعیتونو تحریف

شوي بڼه په خپلو خاطرو کې ليکي. دوی د خپلو غريزي غوښتنو له مخې په واقعیتونو کې انتخاب او تحریف کوي. مثلاً که د جنرال نبي عظیمي کتاب «اردو او سیاست» ولولې نو گورې چې ببرک کارمل یو ډېر مدبر، پوه، تکړه او بې عیبه سیاستوال دی خو ډاکټر نجیب او نور ټول مشران سل عیبونه لري؛ همدارنگه په دې کتاب کې پخپله نبي عظیمي د یوه عالي شخصیت او وطنپاله جنرال په توګه ښکاري خو د دوی په اړه د نورو کتابونه بیا داسې نه وایي؛ مثلاً د روسي جنرال ګروموف په کتاب کې کارمل یو دایم الخمره، کمزوری او ناپوه هېوادمشر راپېژندل کېږي. ځیرک مؤرخ پوهېږي چې څنګه د دغو متناقضو او متفاوتو خبرو له منځه نسبي حقیقت کشف کړي او عام لوستونکی هم باید خاطرې او بل هر اثر په انتقادي نظر ولولي او هره خبره یې په پټو سترګو ونه مني. د ښاغلي باز محمد عابد یوه خاطره به ولولو. د لوستلو په وخت کې هغو کلمو او جملو ته ځیر شئ چې تر لاندې یې کرښې ایستل شوي دي.

له هر چا سره پنځ، خو له ما سره نه پنځ

د ۱۹۸۷ م کال خبره ده. تازه په تازه پېښور ته کډوال شوی وم. یو څه اندازه پیسې چې مې له کوره وړې وې، هغه رانه په څو ورځو کې د پښتو فیلمونو په لیدو مصرف شوي او میاشت مې لا پوره شوې نه وه چې بې خرڅه شوم. کورنۍ مې په وطن کې وه. له ماما سره په کور کې اوسېدم. بل هېڅ کار مې نه و. یوازې د کور سود سودا به مې له بازاره راوړله او نور به شپه ورځ په حجره کې پروت وم. غټ تور او سپین ټلويزيون راته لگېدلی و. هاغه وخت پاکستان کې یوازې یو چینل و چې پي ټي وي يې ورته ويلو. ډېر وخت به په کې د عمران خان د کرکټ سريز مېچونه لگېدلي وو. بې روزگاری تنګ کړم. په صدر شفیع مارکېټ کې زموږ کلیوالو یو نیم مارکېټ کې د رختونو دوکانونه نیولي ول. د یوه کلیوال په هڅو د یوه مارکېټ چې تر شلو دوکانونو پورې په کې وو، د دوکاندارانو د اوبو د ترماسونو د ډکولو او چای والو ته د چای، کاوې د فرمایش ورکولو، نوکري راته پیدا شوه. د میاشتي زر روپۍ یې راته ټاکلې وې. په کوم مارکېټ کې چې زه نوکر وم، د یوې مخې به په کې ښځینه رختونه خرڅېدل. هسې خو زه د ټول مارکېټ نوکر وم خو ډېر کار به رانه هغه کلیوال اخیسته چې ما ته یې نوکري لیدلې وه. د دې کلیوال د چای او اوبو د خدمت نه علاوه، د رختونو د گزولو او خریدار سره تر موټر پورې رسولو ذمه واري هم زما په غاړه وه. دې

کار ته به زه ډېر خوشحاله کېدم ځکه چې د پېښور مالداره ښځې ډېرې زړه سواندې وې او چې چا سره به مې هم د رختونو غوټه تر موټره رسوله، شل دېرش روپۍ به يې راته په گوتو کې کېښودلې. د ورځې به مې تر سل دوه سوه پورې له دغه مهربانۍ له امله هم لاسته راتلې. خو دا پیسې به راسره زما کلیوال دوکاندار نیمایي کولې او دلیل دا و چې زه يې د هغه له برکته گټم. یوه ورځ یوه مالداره ښځه په دوکان کې په کرسی ناسته وه. ښې ډېرې ټوټې يې اخیستې وې. د صدر په دې گڼ بازار کې به هره ورځ ماسپینین درې تنه پانده چې لاسونه به يې سره کړي کړي ول، تېرېدل او په گډ ترنم سره به يې ویل چې:

درومي حنظله، پاتې کېږي نه، غزا کوي
خومره بختور دی، ټول عالم يې تماشا کوي
درومي حنظله

زما د کلیوال په دوکان کې یوه مالداره ښځه په څوکۍ ناسته وه او ښې ډېرې ټوټې يې اخیستې وې. د مالدارې مېرمن پام يې ورواړاوه، خوا يې پرې بده شوه. د سلو لوټ يې راوایسته او ما ته کړه: بچیه! دا لوټ خو دې ړندو ته ورکړه.

په دې وخت کې خدای خبر ولې ما خپل کلیوال دوکاندار ته وروکتل او هغه راته له مخې سره په سترگو کې وویل چې ورځه خو پیسې ترېنه جېب ته کړه. سر مې د افسوس په ډول وښوراه. د ړندو په لور روان شوم او په سر کې چې کوم روان و، هغه ته مې په گوتو کې لوټ کېښودو او ورته مې وویل چې دا یوې ایماندارې يې راکړو، دوعا ورته کوئ.

ړندو یارانو ترنم پرېښودو او یو بل ته يې د سلو لوټ د لاس ته راوړلو مخاښه په ټوخي کې وکړه. ماښام چې راڅخه زما د جوالیتوب په پیسو کې زما کلیوال دوکاندار برخه غوښته نو اویا او که اتیا روپۍ مې ورته ونيولې. هغه يې راڅخه واخیستې او راته غبرگه کړه چې پچاس روپۍ ورسره کړه.

ما وې: د څه شي؟

ویل يې: ولې، د ړندو هغه حق به ځان له هضموي؟ سوال نه پیدا کېږي، شابه پچاسی رابواسه که نه سبا ته مارکېټ ته بل څوکیدار راولم.

او ما له مجبورې ورځې مې له خپله جېبه پنځوس روپۍ چې نن يې ځای پنځه سوه روپو نيولی، د کليوال په گوتو کې کېښودې.

او ورسره سم يې راته کړه: دلته چې کار کوي نو ما سره به په ايماندارۍ چلېږې که نه خیر دې نشته. هر چا سره پنج، پنج خو ما سره نه پنج. څه پوه شوې؟
[د باز خاطرې، باز محمد عابد، ۱۳۹۲، خپرندوی پخپله ليکوال]

لومړی فعالیت: د متن هغه ځایونه چې په نښه شوي دي، يو ځل بيا په ځير ولوله او د دې پوښتنو ځوابونه وليکه:

۱. دا جمله چې د خاطرې ليکوال وايي: «يو څه اندازه پيسې چې مې له کوره وړې وې، هغه رانه په څو ورځو کې د پښتو فيلمونو په ليدو مصرف شوې.» د ليکوال په اړه څه تصور درکوي؟

۲. ولې ليکوال د خپل «کليوال دوکاندار» نوم نه دی یاد کړی؟

۳. د «ايماندارې بي بي» عبارت ولې په نښه شوی دی؟

۴. «دلته چې کار کوي نو ما سره به په ايماندارۍ چلېږې که نه خیر دې نشته. هر چا سره پنج، پنج خو ما سره نه پنج. څه پوه شوې؟» د دې جملې تر ظاهري معنا ورهاخوا، څه معنا اخلي؟

د خاطرې ليکلو اصول

- خاطرې بايد په زړه پورې وي.
- نثر يې روان، واضح او ښايسته وي.
- په خاطرې کې بايد ډېرې اضافي خبرې نه وي او يوازې هغه څه بايد بيان شي چې له موضوع سره نېغه اړيکه لري او يا د کرکټرونو يا پېښې په مجسم کولو کې مرسته کوي.
- د خاطرې تر منځ انتخاب مهم دی. هغه خاطرې چې ممکن د چا شخصيت يا ژوند ته خطر پېښ کړي، د ليکلو نه دي. د ښاغلي باز محمد عابد په خاطرې کې وينئ چې د هغه «کليوال دوکاندار» سم غل دی. هغه د ليکوال د بخششي پيسو نيمايي ځان ته اخلي او ان د هغې پيسې غلا کوي چې يوې مېرمنې ږندو دروېزگرو ته ورکړې وې. خو

عابد صاحب د هغه نوم نه اخلي او «کلیوال» یې بولي. دا د خاطرې لیکونکي اخلاقي دریځ رابښي چې نه غواړي هغه رسوا کاندې.

• خاطرې باید صادقانه وليکو، لکه عابد صاحب چې وايي: «يو څه اندازه پیسې چې مې له کوره وړې وې، هغه رانه په څو ورځو کې د پښتو فیلمونو په لیدو مصرف شوې.» دی له ځانه کوم بزرگ او ولي نه جوړوي، بلکې رښتیا خبره کوي چې پیسې مې په سینماگانو کې لارې. که څوک په خپلو خاطرې کې لکه جنرال نبي عظیمي ځان یو مخ ښه، پوره او تکړه معرفي کړي، پر لوستونکو ښه نه لگېږي. واقعیت دا دی چې هېڅوک هم پوره نه دي. هر څوک ځینې خامې او نیمگړتیاوې لري، نو باید ځان هماغسې وښيي چې دی. البته هر څوک ځینې داسې رازونه لري چې نه غواړي هېڅوک پرې خبر شي. لوستونکي له چا څخه دا تمه نه لري چې هره خبره دې ورته وکړي، خو دا تمه ورته کوي چې که کومه خبره ورته کوي، صادقانه دې یې وکړي.

• که په خاطرې کې مو داسې څه وي چې فکر کوئ په خاطرې کې یاد شوی کس خپه کوي، له خپرولو مخکې یې ورسره شریکه کړئ او اجازه یې واخلي. البته که د هېواد او ملت د برخلیک خبره وي، که مو څوک په خیانت لیدلي وي، هغه بیا اجازه نه غواړي ځکه که اجازه هم وغواړئ، نه یې درکوي. خو لیکوال باید اخلاقي وي او په هېچا پسې دروغ او بهتان ونه وايي.

• ظریفې ټوکې او هنرمندانه طنزونه د خاطرې خوند زیاتوي. د ښاغلي عابد په خاطرې کې د هغه د کلیوال دوکاندار خبره او عمل په خپلو کې ټکر لري او دغه ټکر طنز جوړوي. «دلته چې کار کوې نو ما سره به په ایماندارۍ چلېږې که نه خیر دې نشته. هر چا سره پنج، پنج خو ما سره نه پنج. څه پوه شوې؟» هغه د ایماندارۍ خبره کوي خو پخپله بې ایماني کوي. هغه چې پخپله له هر چا سره دوکه کوي، فکر کوي چې نور به هم د ده غوندې وي. دغه تناقض ظریف طنز پیدا کوي.

• په خاطرې کې مو بې ځایه تبصره او قضاوت مه کوئ. عابد صاحب په دې خاطرې کې خپل کلیوال نه غل بولي، نه بې ایمانه؛ هغه دا صفتونه د دوکاندار په اعمالو کې رابښي (که دې په یاد وي د کتاب په لومړۍ برخه کې دې د دې تخنیک تمرین کړی و).

ليکوال د خاطرې په پای کې هم کومه تبصره نه ده کړې او تبصره يې لوستونکو ته پرې اېښې ده. باز محمد عابد چې تکړه کيسه ليکوال دی، پوهېږي چې لوستونکو ته بايد د فکر کولو، قضاوت او تبصرې چانس ورکړي. په دې توگه لوستونکي د کيسې يا خاطرې په بشپړولو کې ځان شريک احساسوي او لا زيات خوند ترې اخلي.

دوهم فعاليت: خپله يوه جالبه خاطره وليکه. په خاطره کې دې د اشخاصو له پاره صفتونه لکه تکړه، سخي، کنجوس، خيرمن، غل ... مه کاروه، بلکې د هر چا صفت د هغه په اعمالو کې وښيي.

۳. ۱. ۲. يونليک / سفرنامه Travelogue

يونليک د سفر خاطرې، گزارش او معلومات دي. سفر که لنډ وي که اوږد، لرې وي که نږدې په دې ارزې چې يونليک ورباندې وليکل شي. ځينو ليکوالو ان له يوه ولايت څخه بل ولايت ته د سفر يونليکونه هم ليکلي دي. مهمه دا ده چې خلکو، پېښو، ځايونو، او دودونو ته په غور سره وگورو. سترگور مسافر په يوه ځای کې هغه څه ويني چې عام او ځايي خلک يې نه ويني. دی په عادي شيانو کې جذابيت پيدا کوي. څه مو چې د خاطرې د اصولو په برخه کې وويل، د يونليک ليکلو لپاره هم هماغه خبرې دي خو پر هغو سربېره، په يونليک کې دغه موردونه هم مهم دي:

← ليکوال د سيمو، ودانيو، خلکو او نورو پديدو په باره کې معلومات هم خپروي چې دغه معلومات بايد دقيق او معتبر وي.

← له يونليکونو څخه کله کله د تاريخي منبع په توگه کار اخيستل کېدای شي. نن سبا زموږ د وطن د پخواني تاريخ او جغرافيا په اړه د معلوماتو ډېره برخه د هغو چينايي زيارانو له يونليکونو اخيستل کېږي چې زر - يونيم زر کاله مخکې دې وطن ته راغلي وو. که هغوی يونليکونه نه وای ليکلی، نن به مو د خپل وطن په اړه معلومات لا ډېر کم وو. نو په دې لحاظ هم د معلومات او مشاهدو دقيق بيان لازمي دی.

← ليکوال معمولاً هغه شيان په يونليک کې ليکي چې د ده له سيمې، خلکو، دودونو او فرهنگ سره متفاوت وي؛ يا دا چې نوي او يا عجيب او په زړه پورې وي.

← ښه او بد په مختلفو فرهنگونو کې متفاوت وي نو څوک چې يونليک ليکي، بايد د کامرې غوندې عکسونه او فلمونه واخلي او لوستونکو ته يې وړاندې کړي خو قضاوت هغوی ته پرېږدي، نه دا چې پخپله د قضاوت تله په لاس کې واخلي.

← وايي چې مهذب هغه څوک دی چې په هېڅ ځای کې ځان پردی نه احساسوي. يعنې مهذب انسان دومره پراخ ليد لري چې که د بل په کلتور کې هر څومره عجيب شی هم وويني، بد رد ورپسې ونه وايي. د يونليک ليکوال بايد مهذب وي او د هېچا فرهنگ، دين، مذهب، رنگ او ښې ته په سپکه سترگه ونه گوري.

← که په سفر کې بل ملگری هم درسره وي، نو د هغه رازونه به نه افشا کوي. که په يونليک کې د هغه په اړه داسې څه ليکې چې فکر کوي، هغه به خپه کړي نو ليکنه دې ورته وښيه او که يې خوښه وه، بيا يې خپره کړه.

← د يونليک د ليکلو لپاره د توصيف، صحنې، مکالمې، مقايسې او توضيح تخنيکونه په کارېږي.

ارواښاد صديق الله رښتين چې په ۱۳۲۹ کې د پښتون جرگې په بلنه د ايران په لاره هندوستان ته تللی و، «د هند سفر» په نوم يونليک يې ليکلی و. دلته به يې يوه برخه ولولو او بيا به يې وارزوو.

بصره

دا هغه ځای دی چې يو وخت د اسلامي تهذيب او مدنيت لوی مرکز و مگر بې له نامه نور څه نه دي ورپاتې. مونږ په بصره کې «فندق الاعيان» نومي هوټل کې دوه شپې تېرې کړې او لږ ډېر مو د بصرې وضعيت او حالت له نظره تېر کړ. په بصره کې نوی او زوړ تهذيب گډوډ ليدل کېږي. عربي او اروپايي لباس دواړه په کې شته، دلته هم د ايران غوندې ټکسي موټرونه ډېر دي. په بصره کې ځای په ځای ځينې ښه ښه عمارتونه ليدل کېده مگر د دننه ښار وضعيت يې بې خونده او په تېره د پاکۍ نظافت په لحاظ ډېر وروسته و.

د بصرې په دننه بازار کې د عربو ښځې سابه او نور شيان خرڅوي او په ډېر بد حالت ليدل کېږي. سوالگر هم ډېر دي. ټکسي والا خو بيخي شوکې ته ناست دي چې يو نابلد سپرې پرې پېښ شي نو پوټکی ترې وکارې.

به بصره کې مازديگر مهال د شط العرب د غاړې ننداره د ليدو ده. مازديگر شط العرب غاړې ته راووتو. د ونو په منځ کې يو څو بېړۍ ولاړې وې. زمونږ د پاره له دې نه بل لوی سيل نه و ځکه چې دغسې يو عجيب شى مو کله نه و ليدلى. سترگو خو په ظاهر کې سيل او تماشه کوله مگر د زړه او دماغ په مخ کې خپگان او تأثر پر دې اوږدې را اوږدې ځکه د شط العرب د چپو په مد و جزر کې د اسلام د مد و جزر افسانې لوستل کېدې او داسې برېښېده چې د عربو پخوانی مدنيت او تهذيب نن د اوبو په مخ د کرښې مثال لري.

په بصره کې سينماگانې او تياترونه هم شته. سينماگانو ته ښځې او نر يو ځای درومي. عجيبه لا دا ده چې ښځې مخ پټې هم ورځي. په دغو ورځو کې په بصره او ټول عراق کې د عراق د ملکې يعنې د موجوده دوهم امير فيصل د مور د مړينې په وجه لوی ماتم و نو ځکه تياترونه بند

۰۹۹

مونږ په بصره کې د سعودي عربستان قونسلخانې ته د ويزې اخيستلو لپاره هم لاړو ځکه چې د «ټي ډبليو اي» امريکايي شرکت الوتکې له بصرې نه د ظهران په لار بمبې ته ځي او ظهران د سعودي عربستان په خاوره کې د الوتکو ميدان دی نو په دې وجه د دغه مملکت د ويزې اخيستل هم ضروري وو.

قونسل ښه اخلاقي سپرې و او زمونږ سره يې درنه وضع وکړه. د ده په ځای کې د يوه مسلم ليگي سره په بحث واوښتو. ده پاکستان يو لوی اسلامي مرکز باله او د اتحاد اسلام سندرې يې ويلې. مونږ ورته وويل چې د اسلام د اتحاد مرکز جزيره العرب او مکه معظمه کېدای شي، نه پاکستان. په پاکستان کې د اسلامي مرکزيت صفتونه نشته نو ځکه هغه د مرکز کېدو حق نه لري. په پاکستان کې د پښتنو مسلمانانو سره ډېر ظلمونه کېږي او د دوی جايز حق نه ورکول کېږي. وخت لږ و. مونږ راپاڅېدو او دی نور غلی شو.

[د هند سفر، صديق الله رښتين، دوهم چاپ، مومند خپرندويه ټولنه، ۱۳۹۴]

لومړی فعالیت: د ارواښاد رښتین د یونلیک راخیستل شوې برخه یو ځل بیا ولوله او د دې پوښتنو ځوابونه ولیکه.

۱. د بصرې په اړه کوم عمده ټکي بیان شوي دي؟

۲. د توصیفی بیان تخنیک ته په کتو سره، لیکوال د ځایونو په ښه بیانولو کې څومره بریالی دی؟

۳. د بصرې په اړه د لیکوال له خبرو څه معنا اخلي چې کابل او د هېواد نور ښارونه به هغه مهال په کوم وضعیت کې وو؟

۴. د دې متن تر ټولو ښکلې جمله کومه ده؟

دوهم فعالیت: که دې سفر کړی وي، د خپل سفر خاطرې دريادې کړه او فکر وکړه چې څه شی په کې متفاوت، عجیب، نوی یا په زړه پورې و. بیا یې په یوه مقاله کې بیان کړه. د توصیف، مکالمې او صحنې هغه تخنیکونه په کې وکاروه چې د کتاب په لومړۍ برخه کې دې زده کړي دي. همدارنگه د مقایسې او توضیحي پراگراف لیکلو چلونو نه هم کار واخه.

درېیم فعالیت: خپل لیکلی متن ولوله او دغو پوښتنو ته ځواب ووايه.

۱. هغه ځایونه چې ستا په متن کې معرفي شوي دي؛ د لوستونکو سترگو ته درېږي؟ د ځایونو توصیف د مخاطب مختلفو حواسو (لیدلو، اورېدلو، بویولو، څکلو، لمس کولو) ته خطاب کوي؟

۲. د اشخاصو شخیصتونه د هغوی په اعمالو کې ښودل شوي دي که په صفتونو (مېړنی، مېلمه پال، کنجوس، غوسه ناک...) کې؟

۳. په متن کې مبهم صفتونه او گونگ قیدونه راغلي دي؟

۴. په لیکنه کې دې د چا سپکاوی شوی دی؟

۳.۱.۳. خاکه يا طرحه / Literary Sketch

خاکه د يو کس هنري معرفي ده چې له بایوگرافي څخه متفاوته ده. په ژوندليک يا بایوگرافي کې د يو چا له زېږېدو څخه تر دې مهاله يا د هغه تر مرگه پورې عمده ژوند پېښې، کارونه، زده کړې، کار و بار او شخصيتي ځانگړنې سپړل کېږي خو په خاکه کې د هغه د کړو وړو او شخصيت يو کلي تصوير وړاندې کېږي چې په دې کې د ليکوال برداشت او قضاوت هم شامل وي. يعنې د خاکې ليکوال يو څوک له خپل ليدلوري راپېژني. په دې لحاظ خاکه يوازې د هغو کسانو په اړه ليکلی شو چې کافي وخت مو ورسره تېر کړی وي او د هغوی خوی بوی رامعلوم شوی وي. د خاکې د ليکلو پر مهال هم هماغه اخلاقي ټکي چې د خاطرې او يونليک په برخه کې ياد شول، بايد په پام کې ونيول شي. د توصيف، مکالمې او کرکټر کښنې تخنيکونه د خاکې د ليکلو لپاره په کارېږي. په پښتو کې تر هر چا زياتې خاکې استاد اجمل ښکلي ليکلې دي. دلته به د هغه د خاکو له کتاب «اوبه خلک» څخه يوه خاکه رانقل کړو.

چې څومره پاس دی، دومره لاندې دی

هی، چې ناکردې يې يادوم، ژړا راځينه. په ونه لنډ پنډ لکه د کيکر بوتی. سترگې دومره شنې چې د سړي ترې وېره وشي خو چې در معلوم شو، زړه به دې پرې خور شي.

ريږه يې دومره سوچه چې په کال کې اوبه نه ورښيي چې هسې نه سوچتوب ته يې نقصان ورسېږي. په پوکي يې ساتي. يو ځل ترې کوم ماشوم يو تار ايستی و، تر اوسه يې په زړه نېغ ولاړ دی. زه خو وایم چې که د طلباوو برادرانو حکومت راغی، ده ته به په دې ريږه تقدیرنامه ورکړي چې دا دومره ديموکراسی لارې راغلې خو دا لکه ونه مستقيم په خپل مقام ده.

د ثواب له نيته خو به يې خدای خبر وي خو چې ما اوربدلي سوچه ريږه يې په دې خوښه ده چې تر آخره نه سپينېږي او اننگي دې لکه د زلمي هلک همغسې ښويه وي.

ريږه خو يې څه کوې، په فکر يې هم دې ظالمي ديموکراسی کرښه نه ده راښکلې. همغسې وچ زير ملا، اوس هم سپورمی. ته د انسان تگ نه مني. څرنگه چې دی غنمرنگ دی او سپينې جامې اغوندې، دغسې ورته دنيا هم بلېک ايند وایټ ښکاري. دومره وچ کلک ذهنيت لکه د الجبر کتاب. د ۲+۲ ځواب يې په کتاب کې هرو مرو ۴ دی.

مذهبي نظر يې دومره نېشدار دی چې پر مور غونډې پاکو سپېڅلو مسلمانانو هم شک کوي. تر لس کلنو دموکراتیکو تجربو؟! وروسته هم همغسې کتر تبلیغي دی. ویس قرني او عبدالقادر جبلاني له عبدالوهاب او طارق جميل صاحب سره نه برابر وي.

مسلك خو يې هسې زراعت دی خو ملاييت ورته خوند ورکوي. په زراعت کې دومره وارد دی چې په خرېږو کې هم ورته نر او بنځه معلوم دي. خو کتابه يې په دې اړه په پښتو کې په پارسي ليکلي دي. ما ته يې يو ځل د اېډېټ لپاره يو کتاب رالېږلی هم و. خو زما وس پرې بر نه شو او کتاب همغسې شير و شکر پاتې شو.

يو ځل يې نيمه شپه په خوست کې يو پښتانه ډاکټر ته ټيلفون وکړ چې «ډاکټر صاحب امی سوزن (ده ويل چې گنې په دري کې به هم پيچکاری ته سوزن وايي) ديکلوپيډيک د رگ زده ميشه يا د گوش؟»

چې په ټوکو کې دې چو کړي، داسې لکي. واله خنداره درېسې وکړي چې له زړه دې بوټه ووځي خو چې درته چو شو، بيا يې نو ډزوه.

د سخاوت خوی يې جنډې ولاړې دي. چې موټر کې کرايه هم ورکوي، استخاره ورته کوي. خو دوه کماله يې ټولو منلي. يو يې په علميت کې خبره نه کېږي او بل په تقوا کې. دومره عالم دی چې زه واييم که د کرنې وزير شي، ملک به گل گلزار کړي او دومره تقوادر دی چې د امريکا (يو اس اېډ) په پيسو کې هم خيانت نه کوي.

استاد ستار خليل چې هر چېرته وي، زموږ يار دی. خدای دې يې راته ژوندی گړندی لري.

لومړی فعالیت: پورتنی متن يو ځل بيا ولوله او دغو پوښتنو ته ځوابونه وليکه.

۱. په خاکه کې د معرفي شوي کرکټر درې عمده ځانگړنې څه دي؟

۲. د ليکوال کومه خبره جدي ده او کومه ټوکه؟

۳. د کرکټر په ځانگړنو کې کوم شيان سره په ټکر کې دي؟

۴. د متن په کومو جملو کې د طنز مالگه وينې؟

دوهم فعالیت: داسې يو څوک درياد کړه چې وخت دې ورسره تېر کړی وي او کړه وړه

يې درته عجيب، جالب، يا خوندور ښکاره شوي وي. د کرکټرکښنې، توصيف، مکالمې، صحنې

تخنیکونو ته په پام سره هغه معرفي کړه. (که دې دا تخنیکونه هېر وي، یو ځل بیا د کتاب لومړۍ برخه ولوله)

درېم فعالیت: اوس خپله خاکه ولوله او دې پوښتنو ته ځواب ووايه.

۱. کرکتېر دې د لوستونکو سترگو ته درېږي؟ د هغه ظاهري بڼه دې بڼه انځور کړې ده؟
۲. د کرکتېر په اړه دې هر څه سم او رښتیا ويلي دي که خبره دې کمه زیاته کړې ده؟
۳. د کرکتېر خبرې دې کټ مټ راخيستې دي که ادلون بدلون دې په کې راوستی؟
۴. خاکه به دې لوستونکو ته په زړه پورې وي؟ یوه نیمه ټوکه ټکاله په کې شته که ټوله وچې خبرې دي؟

۳.۱.۴. ژوندلیک Biography

په ژوندلیک کې د یو چا د ژوند کیسه کېږي خو د خاکې برخلاف، د لیکوال قضاوت او نظر په کې شامل نه وي. د ځینو کسانو ژوندلیک د هغوی په ژوند کې لیکل کېږي او دا معمولاً د وخت مشهورې څېرې لکه فلمي ستوري، سندرغاړي، سیاستوال، د ورزش اتلان او نور وي. لیکوال د داسې کسانو ژوندلیک په دې لیکي چې خلک یې خوښوي خو دا چې هغوی پخپله د لیکوالی تجربه او مهارت نه لري نو په یوه تکره لیکوال دا کار کوي. په هغو ملکونو کې چې کتابونه بڼه خرڅېږي لیکوال د داسې کتابونو په خرڅولو سره ښې پیسې ترلاسه کوي او ورسره یې شهرت هم زیاتېږي. د ژونديو کسانو د ژوندلیک لیکل نسبتاً آسانه په دې دي چې لیکوال ته مواد او معلومات په آسانی سره پیدا کېږي او که هره پوښتنه ورته پیدا شي، له هغه کس څخه یې پوښتلی شي چې دی یې ژوندلیک لیکي. د ځینو مهمو پخوانیو خلکو ژوندلیکونه بیا کلونه او ان پېړۍ وروسته لیکل کېږي. دا کار ستونزمن دی ځکه چې لیکوال مجبور وي ډېر کتابونه مطالعه کړي؛ د هاغه زمانې چې دا کس په کې اوسېده، سم تصور په ذهن کې جوړ کړي او باید ډېرې پلټنې وکړي چې د هغه کس په اړه معلومات پیدا کړي. له ډېرې هڅې سره سره، بیا هم ممکن د هغه کس د ژوند ځینې ګوټونه تیاره پاتې شي. ژوندلیکونه کېدای شي لنډ او یوازې یو څو مخه وي او کېدای شي د ناول په اندازه اوږد وي. زموږ اکثره لیکوال چې د چا ژوندلیک لیکي، معلومات په کې یوستوي لیکي. پلانکی په دې نېټه په دې ځای کې وزېږېد، له دې مکتب څخه فارغ شو، دغه دغه دندې یې ترسره کړې او دغه آثار یې ولیکل او په دې کال کې مړ شو. د ژوندلیک دا بڼه لوستونکي سترې کوي. تکره لیکوال بیا د چا ژوندلیک له یوې جالبې پېښې یا د هغه کس په اړه له یوه په زړه پورې معلومات څخه پیلوي. دلته به د «نامتو مفکران، لیکوال او شاعران» له کتاب څخه چې کرسټینه سولخ - رایس لیکلی او آغلي اناهیتا روهي ژباړلی دی، یوه نمونه راواخلو.

ایمانویل کانټ (Immanuel Kant)

هڅه وکړه چې په خپله فکر وکړي

زېږېدنه : ۲۲-۴-۱۷۲۴ کونینګسبرګ (اوسنی کالینګراد)

مړینه : ۱۲-۲-۱۸۰۴ کونینګسبرګ

لکه څنګه یې چې ورځنۍ ګرځېدا منظمه وه، همداسې یې د ژوند هر کار منظم او د ساعت له ثانیې او دقیقې سره برابر و. هر سهار به پوره پېنځلس کم پېنځه بجې (مارتین لمپه) د ده کوټې ته راننوت او دی به یې له خوبه راویښ کړ. مارتین د ایمانویل یوازینی خادم و. ده به دوې پیالې چای او یو سیگار د درس په خونه کې، ایمانویل او د ده یوه زده کوونکي ته تیار کړي وو. د دوی درس به پوره دوه ساعته دوام کاوه.

په اووه بجو به پوره سل تنه زده کوونکي د ایمانویل د کور په لاندني سالون کې راټولېدل. ده به دوه ساعته دوی ته په بېلابېلو موضوعاتو لکچر ورکاوه. په نېه بجو به د فکر کولو لپاره د کار کوټې ته ننوت. د دې کوټې پر دیوالونو یوازې د ژان ژاک روسو یو انځور راځوړند و چې د ده یو دوست ورته ډالۍ کړی و.

پوره پېنځلس کم یوه بجه به ایمانویل، آشپزې ته ورغږ کړ چې وخت درې پاوه اوښتی دی. د ده له غږ سره سم به د مېز پر سر ډوډۍ تیاره وه. د غرمې له ډوډۍ وروسته به ایمانویل تر څلورو بجو پورې مطالعه کوله. د مازیګر له څلور بجو څخه تر اووه بجو پورې به په خپله کوڅه کې کښته او پورته روان و. تر اووه بجو وروسته به یې د مهال وېش په لیدو یا له دوستانو سره کتل او یا به یې هم ځینو زده کوونکو ته درس ورکاوه. لس بجې به نوموړی پروفیسر په بستره کې پروت و.

ایمانویل کانت د خوب د کوټې اوسنی د ورځې له خوا هم نه خلاصولې. یو وخت یې د تازه هوا لپاره کړکۍ خلاصه کړې وه. د شپې له خوا چې ځملاست، ټول بالنېت یې د ونو له وړو حشراتو ډک و. ده هماغه ځل مارتین ته ویلي وو چې دا ستا ګناه ده ځکه چې نظافت سم نه ساتې. مارتین څلویښت کاله د ایمانویل خدمت وکړ. که هر څومره ده ایمانویل ونازوه، خو دی څنګه چې وچ کلک ډنګر و، هماغسې پاتې و. دی نه چاغ شو او نه غټ.

ایمانویل په یوه غریبه کورنۍ کې زېږېدلی و. مور او پلار یې یوولس اولادونه درلودل چې شپږ یې په هماغه ورکتوب کې مړه شوي وو. ایمانویل په یوولسو خويندو وروڼو کې څلورم ماشوم و چې د ۱۷۲۴ کال د اپریل په دوه ویشتمه په کونیگسبرگ * کې وزېږېد. د ایمانویل مور (انا ریگینا) او پلار یې (گیورگ کانت) نومېده. ده له څرمنو څخه تسمې جوړولې او د خرڅلاو له پیسو یې د خپلې کورنۍ خرڅ پوره کاوه.

ایمانویل په ۱۷۳۲ کال کې د مور، پلار او د دوی یو کشیش ملگري په ټینگار د فریدریش مذهبي جمنازیوم ته شامل شو. دا ښوونځی خورا سخت او درسونه یې ډېر وچ وو. هر سهار به درس په مذهبي مراسمو پیل کېده. د هر درسي ساعت یوه برخه به په دعاگانو تېرېده. ایمانویل د زړه په زور په دې ښوونځي کې ناست و. ده د هغه وخت خاطرې زړه بورنونکې بللې دي. ده د اته کلن ماشوم لپاره دومره قیودات د «ماشوم غلامي» گڼله. خو له همدې غلامۍ سره سره یې د لاتین ژبه او د بېلابېلو لیکوالو لیکنې او لکچرونه خوښېدل. په ۱۷۴۰ کال کې چې ایمانویل شپاړلس کلن و، د فلسفې، ریاضي او ساینس په برخه کې یې زده کړو ته مخه کړه. د ایمانویل مور دا هڅه کوله چې زوی یې کشیش شي. خو تر دې د مخه چې ایمانویل د خپلو زده کړو لار بدله کړي، مور یې مړه شوه.

ایمانویل د خپلو لوړو زده کړو د مصارفو د پوره کولو لپاره، نورو خلکو ته درس ورکاوه. ده د بېلیارد لوبه هم کوله. دی په بېلیارد کې دومره تکړه و چې څوک په آسانی دې ته نه حاضرېدل چې له ده سره لوبه وکړي. د ایمانویل یو بد عادت دا و چې ډېر الکېهول یې څښل. ځینې وخت به داسې حالت ته ورسېد چې خپل کور به یې په ستونزو پیدا کاوه.

ایمانویل په ۱۷۴۶ کال کې لوړې زده کړې پای ته ورسولې او په همدې وخت کې یې پلار هم مړ شو. د ده هيله دا وه چې په کونیگسبرگ کې پروفیسر شي. ده د راتلونکو نهه کلونو په اوږدو کې د کونیگسبرگ په شتمنو کورنیو کې زده کوونکو ته درس ورکړ او له دې طریقه یې خپله ډوډۍ پیدا کوله. دا چې د ده ناسته او ولاړه له شتمنو او رسېدلیو کورنیو سره وه، دی هم د دوی له برکته خورا د لوړ کرکټر او عالی معاشرت خاوند شو.

ایمانویل له ونې ټیټ او له وجوده وچ و. خو د ده نیلي سترگو، منظمو جامو او عالی سلیقې د ده جذابیت ډېر کړی و. دی په خپلو خبرو ډېر حاکم و. نو ځکه یې د شتمنو کورنیو په منځ کې

ځانگړی ځای درلود. که څه هم ایمانویل کانت له ښځو سره د خبرو په ظرافت او نزاکت ښه پوهېده، خو په خپله یې هېڅکله واده ونه کړ. ده په خپل ژوند کې یوازې یوې ښځې ته ځانگړی ځای ورکړی و چې هغه کارولینا ([Carolina Charlotte Amalie Keyserling](#)) نومېده. کارولینا د شاهي اکاډمۍ یوه فعاله غړې وه. دې په کونیگسبرگ کې یو ډېر ښکلی کور درلود. په دې کور کې یې یتیمان او بې سرپرسته ماشومان ساتل. ایمانویل کانت دې ماشومانو ته درس ورکاوه. کله به چې کارولینا، ایمانویل ډوډۍ ته وروغوښت، نو دی به یې خپل ښۍ خوا ته کېناوه.

کانت په یوډېرش کلنۍ کې په کورونو کې درس ورکول پرېښودل. ده د دوکتورا لپاره د میتافزیک د بنسټي پرنسیپونو په هکله او ورپسې یې په لاتین ژبه لیکنې وکړې. ده د همدې لیکنو په مرسته په یوه شخصي پوهنتون کې د استادۍ دنده ونيوه. ده ویل په ماشومتوب کې به مور راسره تر نیمو شپو ناسته وه. دې به د ستورو او آسمان په اړه خبرې راسره کولې. له هماغه وخته مې له آسمان سره مینه وه او د دوی د جوړښت په اړه به مې هر وخت فکر کاوه.

محصلینو د کانت له درسونو او لکچرونو سره مینه درلوده. دوی به په خورا لېوالتیا ورته ناست وو. کانت په هره برخه کې معلومات درلودل. ده د ریاضي، ساینس، جغرافیه، الهیات، پیداگوژي او فلسفې په برخه کې تدریس کاوه. ده به محصلین فکر کولو ته هڅول. دا خبره د ده شعار گرځېدلې وه چې ویل به یې: «په خپله فکر وکړه!» د همدې جملې پر بنسټ یې خپل تر ټولو مشهور فلسفي اثر وکېښ. کومې پیسې چې کانت له محصلینو اخیستې، د ده د خرڅ او خوراک لپاره نه بس کېدې. بالاخره په ۱۷۶۵ کال کې چې دی یو څلورښت کلن و، د لومړي ځل لپاره یوه رسمي دنده په کتابتون کې پیدا کړه.

که څه هم دا پیسې ډېرې لږې وې، خو د دايمي کار په توگه دی ورته خوشحاله و. کانت هېڅکله خپلې هیلې له لاسه ورنه کړې. ده تل غوښتل چې په پوهنتون کې د استاد په توگه درس ورکړي. تر پېنځلس کاله انتظار وروسته کانت په دې بريالی شو چې د منطق او میتافزیک په برخه کې د کونیگسبرگ په پوهنتون کې پروفیسور شي.

په ۱۷۸۰ کال کې کانت د اکاډمۍ غړی شو او شپږ کاله وروسته د پوهنتون د ریاست مقام ته ورسېد. په ۱۷۸۸ کال کې د دوهم ځل لپاره د ریاست مقام ته ونومول شو. دا نو هغه مهال و چې دی د شهرت پولو ته رسېدلی و. ده ځان ته کور واخیست. د ده کور ته نږدې په همدې سیمه

کې يوه بنديخانه وه. ماښام به د بنديانو د مذهبي سندرو آوازونه رالور شول. کانت به شکايت کاوه چې دوی مې آرامي خرابوي.

د کانت شهرت د کونيگسبرگ له بریدونو اوښتی و. ده په ۱۷۸۱ کال کې د «نړه منطق نقد» (په الماني Kritik der reinen Vernunft) او ورپسې د ميتافزیک مورال (طريقه) وليکل. ورپسې يې د «عملي منطق نقد» او په ۱۷۹۰ کال کې «د قضا د قوې نقد» وليکه او له سره يې د انسان د شتون، پوهې او احساس په اړه فکر کولو ته لار هواره کړه.

کانت په خپلو څېړنو کې دا په ډاگه کړه چې داسې شيان شته چې انسان يې په اړه فکر نه شی کولای. لېکن دا په دې معنا نه ده چې هغه بايد رد شي او يا پکې شک وشي. نړۍ هماغه نړۍ ده خو هر انسان ورته له بېلې زاويې گوري. هر انسان بايد خپل حس تجربه او په خپل فکر او منطق سره يې تحليل او تجزيه کړي. له دې تحليل وروسته انسان په دې قادرېږي چې پوه شي چې زه څوک يم او څه کوم.

کانت څلور پوښتنې مطرح کړې وې، لومړۍ پوښتنه يې د ميتافزیک د برخې وه چې: «زه بايد په څه شي پوه شم؟»، د اخلاقياتو د برخې پوښتنه يې دا وه چې: «زه څه بايد وکړم؟»، «د کومو شيانو اجازه لرم؟» دا يې د دين په برخه کې ځای کړې وه او وروستۍ پوښتنه يې چې ټولې پوښتنې په هغې پورې تړلې دي، دا وه چې «انسان څه شی دی؟» او دا يې د فلسفې برخې ته بېله کړې وه. ده ويل کله چې مو د دې پوښتنو ځوابونه پيدا کړل، پوهېږئ چې طبيعت انسان ته کوم رول ورکوي او انسان له هغه نه څنگه گټه اخلي او له ځانه څه جوړوي.

د کانت پوښتنې د مطلق امر په شان منل شوې وې. ده د همدې پوښتنو له امله د يوه ښه ښوونکي په نوم شهرت موندلی و. ده به ويل هغه څه چې ته يې نه غواړې چې څوک يې په تا ترسره کړي، ته يې هم د کړلو لپاره بل څوک مه مجبوره وه. که څه هم کانت د شهرت وزير موندلي وو، خو ده بيا هم چېرې پرواز ونه کړ. د هماغه ځمکې پر مخ يې خپلې پښې ټينگې کړې وې. کوم وخت به چې وزگار و، هغه وخت به يې له عامو خلکو سره په بحث تېراوه.

انگرېز جوزيف گرین د کانت ډېر نږدې ملگري و. ده د نړه منطق نقد، تر چاپ د مخه ده ته د لوستلو لپاره ورکړې و. کانت به ځينې وخت خپل ملگري دودۍ ته رابلل. د ده ملگري هم د ده د نظم په شان وو. هېڅکله يې له زهه نفرو څخه خپل مېلمان نه ډېرول. له ملگرو مېلمنو سره يې

درې شيان په نظر کې نيول. لومړۍ: خبرې اترې؛ دوهم د يوې موضوع په اړه شکايت؛ او درېيم يې ټوکې! په دې درې واړو کې د هرڅه ويلو اجازه وه. يوازې په فلسفه يې بنديز لگولی و. د کانت د ډوډۍ پر وخت ټوکې خوښېدې. ده به ويل خندا نه يوازې د انسان په روح بلکې په معده او هضمي سيستم هم ډېره مثبت اغېزه لري. کانت ښه او صحي ډوډۍ خوښوله. د کونيگسبرگ ښاروال چې د ده ملگری و، په ټوکو به يې پوښتل: «په ښه آشيږۍ د نقد کتاب دې څه وخت له چاپه راوځي؟»

کانت د آشيږۍ د نقد پر ځای په اویا کلنۍ کې «د دين او منطق تر منځ بريدونه» اثر باندې کار کاوه. درې کاله وروسته کانت له دندې ځان گوښه کړ او په کور کې کېناست. دا د دې لپاره نه چې ده تقاعد ته ځان برابر کړی و. دا د دې لپاره چې ده خپل قوت او د حافظې تېزوالی له لاسه ورکړي وو. د کانت ځينې زده کوونکي به د ده ليدو ته کور ته ورغلل، خو بېرته به په ژړا له کوره راووتل. کانت تر دې حده خپله حافظه له لاسه ورکړې وه چې ډېر نږدې کسان يې هم نه پېژندل.

د کانت د وجود غړي يو پر بل پسې له کاره لوېدل. لومړۍ يې سترگې ړندې شوې. بيا يې د ذايقي حس له منځه لاړ. وروسته له خوراکه ولوېد او د ۱۸۰۴ کال د فبروري په دوولسمه د سهار په يوولس بجو يې خپل پور ادا کړ. په کونيگسبرگ کې لا هم د ژمي سره هوا حاکمه وه. ټوله ځمکه يخ وهلې وه. د قبر لپاره د ځمکې کيندل ناشوني وو. له همدې امله د فبروري تر آخره پورې د ده مړی وساتل شو. د مياشتې په آخر کې د کانت جسد د موميایي په شان وچ شوی و. د ده د جنازې په مراسمو کې ډېرو خلکو گډون کړی و چې له يوه نوموتي استاد څخه خدای پاماني واخلي.

*د ختيځې پروسيا (پخوانی المان) مرکز و. په دوهمه نړيواله جگړه کې تقريباً ټول له منځه لاړ. دا يو بندري ښار دی چې د بالتیک د جزيرې، پولنډ او د ليتوانيا تر منځ پروت دی. که څه هم دا ښار د روسيې له خاورې لرې پروت دی خو اوس په روسيې پورې حسابېږي. اوسنی نوم يې کالينينگراد دی.

لومړی فعالیت: د ایمانویل کانت ژوندلیک بیا ولوله او دغه فعالیتونه ترسره کړه:

۱. د کانت په اړه ویل شوي عمده ټکي لست کړه.
۲. هغه جملې پیدا کړه چې د طنز او ټوکې مالگه لري.
۳. د کتابچې صفحه په دوو برخو ووېشه؛ په یوه برخه کې یې د کانت په اړه لیکل شوې مثبتې خبرې او په بله برخه کې یې منفي خبرې ولیکه.
۴. که ته وغواړي د کانت ژوندلیک ولیکې، له کومه ځایه به یې پیلوې؟

دوهم فعالیت: لاندې د ابو ریحان البیروني د ژوند او علمي کارونو په اړه معلومات په څو

پراگرافونو کې راغلي دي. له دې معلوماتو څخه په استفادې سره د هغه یو په زړه پورې ژوندلیک ولیکه.

- ابو ریحان محمد بیروني په ۳۶۲ قمري کال د خوارزم په «بیرون» کې زېږېدلی دی. دی چې ماشوم و، د تالندې او برېښنا په وخت کې چې نور ماشومان به کورونو ته تېښتېدل، ده به ورته کتل او پوښتنه به یې کوله چې دا ولې؟ د هغه ذهن له پوښتنو ډک و. زلمکی و چې د ابو نصر منصور شاگرد شو. د هغه په مرسته یې د دربار کتابتون ته لار ومونده او ډېر وخت به یې په مطالعې تېراوه. په یوولس کلنۍ کې یې د ځمکې د نصف النهار د موندلو لپاره یوه آله جوړه کړه او په دوه ویشت کلنۍ کې یې د «نقشه کشی» په نوم کتاب ولیکه.

- البیروني به ویل چې علم له تجربې پرته علم نه دی. یوه ورځ د شیخ عبدالرحمن په نوم یوه عالم غزنوي پادشاه ته وویل چې که انسان یا حیوان د الماس یوه وړه ټوټه هم تېره کړي، ځای پر ځای به مړ شي او د زمردو رنګ د مار سترګې ښکاري خو ابو ریحان دا خبره نه مني. پادشاه البیروني ته مخ واړاوه چې څنګه چل دی؟ بیروني وویل: خبره آسانه ده. تجربه به یې کړو. یو سپی او یو مار راولئ. ده د الماس یوه ټوټه په غوښه کې ونغښته او په سپي یې وخوړه او د پادشاه د زمردو ګوته یې د مار مخې ته ونيو. پوره انتظار یې ورته وکړ خو نه سپی مړ شو او نه مار ژوند شو. پادشاه شیخ عبدالرحمن ته غوسه شو خو هغه عذر وکړ او ویې ویل چې ما دا خبره په پخوانو کتابونو کې لوستې وه.

- په ۱۰۱۷ میلادي کال چې سلطان محمود غزنوي خوارزم ونيو، ابو ریحان یې هم له ځانه سره غزني ته بوت.

- په ۴۴۰ قمرې کال کې بيروني د ۷۷ کلونو په عمر په غزني کې وفات او هماغلته ښخ شو.

- البيروني په غزني کې په خپل لابراتوار کې د مخصوص کثافت مفهوم رامنځته کړ. هغه داسې ماشين جوړ کړ چې مخصوص کثافت يې د اعشاريې تر درېيمې خانې پورې اندازه کولی شو. دغه اندازې دومره دقيقې وې چې له اوسنيو اندازو سره خورا کم توپير لري.

- البيروني د هند په اړه په خپل زبردست کتاب *الهند* کې د فرهنگي بشرپوهنې (Cultural Anthropology) بنسټ کېښود. يقيناً چې تر البيروني مخکې هم د ټولنې ځيرک شاگردان شته وو. مثلاً د هيرودوت تاريخونه يا د پيلوپونيسوس د جگړې په بهير کې د يوناني ټولنې د تکامل په اړه د توسيديدس حيرانوونکي تحقيق. خو د هندي کلچر هغه مفصله شننه چې البيروني کړې ده، يو مخ نوی شی و. په دې اثر کې د هنديانو برم او پرتم د هغوی په ساينس، رياضي او پخپله د دوی په کلچر کې لټول شوی دی، په تېره بيا په هندويزم کې. دا په دوو دليلونو يو سخت چلېنج و. لومړی، دا کار د دې لرغوني، بېچلي او بډای فرهنگ او دين په اړه ژوره پوهه غواړي. په دې اړه هېڅ کتاب نه و چې بيروني يې ولولي نو ده سانسکرېت ژبه زده کړه چې د هند لرغوني اصلي کتابونه ولوستلی شي. دوهم، البيروني د هند مطالعه هاغه مهال پيل کړه چې د ده ولي نعمت، سلطان محمود غزنوي، په سومنات او نورو ځايونو کې د هندوانو معبدونه لوټل او لسگونه زره هندوان يې وژل او دا هر څه يې د اسلام په نوم کول. دا تصور سخت دی چې يو مسلمان عالم دې په دې ناوړه شرايطو کې هندي کلچر په بې طرفۍ وڅېړي او ځان سم پرې پوه کړي خو البيروني دا کار وکړ. هغه به ويل چې د بل فرهنگ د مطالعې لپاره بايد خپل ټول تعصبونه يوې خوا ته پرېږدې.

- البيروني تر مدرنې زمانې پخوا، د رياضي او منطق په يوه حيرانوونکي الوت کې، د شمالي او جنوبي امريکا د موجوديت فرضيه وړاندې کړه او ويې ويل چې دا به د هستوگنې وړ ځايونه وي. ده دغه حيرانوونکي شهکار په شاوخوا ۱۰۳۷ ميلادي کال کې ترسره کړ. دغه نابغه چې تر کریستوف کولمب نيمه زريزه وړاندې يې امريکا «کشف» کړه، سمندر يې بيخي ليدلی نه و. البيروني امريکا څنگه کشف کړه؟ د هغه ميتود څلور پړاوونه لرل. لومړی، کله چې هغه اسلام آباد ته نژدې په نانداڼه کلا او وروسته په غزني

کې کار کاوه، د ځمکې د محیط د اندازه کولو یو میتود یې اختراع کړ چې د اوولسمې پېړۍ نه مخکې تر ټولو اخیستل شویو اندازه د دقیقه اندازه وه. هغه د نصف النهار یوه درجه اندازه کړه چې یوازې 620 متره یا نیم فیصده تېروتنه په کې وه. دوهم، هغه په غزني کې د ځمکې یوه کُره جوړه کړه چې د هستوگنې د سلگونو ځایونو طول البلد او عرض البلدونه یې پرې ښودلي وو. ده دغه معلومات له هغو دقیقو اندازه څخه راټول کړي وو چې ده پخپله یا هغو کسانو چې ده گومارلي وو، راخیستې وې. درېیم، د البیروني ورپام شو چې د افریقا له غربي څنډې څخه د آسیا تر شرقي څنډې پورې واټن د ځمکې د محیط له پنځو برخو یوازې دوه برخې رانغاړي. له دې سره ورته پوښتنه پیدا شوه چې ښه نو د ځمکې په دې درېو نورو برخو کې به څه وي. البیروني پوهېده چې ارسطو دعوا کوله چې پاتې ځمکه یوازې یو «سمندر» دی. خو طبیعت به ولې د هستوگنې وړ براعظمنه یوازې د ځمکې په دوو برخو کې جوړ کړي وي او د ځمکې پاتې درې برخې دې تشې وي؟ ده ولیدل چې هېڅ داسې فرضیه نشته چې د ځمکې په درېو نورو برخو کې د طبیعي قوانینو تعلیق تشریح کړای شي. دا هغه خبره وه چې ارسطو کړې وه. البیروني استدلال وکړ چې یوازینی منطقي نتیجه دا ده چې د ځمکې په هغه «بله» خوا کې هم باید د هستوگنې وړ یو یا څو براعظمنه وي. ده ان د دې لویې وچې موقعیت هم ښودلی و او اوس چې له آسیا څخه د امریکا واټن اندازه کېږي، معلومېږي چې بیروني یوازې ۱۱۷ مایله غلط شوی و.

- کله چې د محمود غزنوي پر ځای د هغه زوی مسعود پاچا شو، البیروني ته یې د اوبنې یو بار طلا وړاندې کړه. یو اوبن کولی شي له 175 څخه تر 270 کیلو سره زر هر چېرته ولېږدوي. د 2018 په سپټمبر کې یوه کیلو سره زر 39121 ډالره بیه درلوده. دا په دې معنا چې سلطان مسعود البیروني ته شاوخوا 6.8 تر 10.5 میلیون ډالر ورکړي وو. خو البیروني سره زر بېرته وروسپارل او د هغه پر ځای یې له پاچا څخه وغوښتل چې دی خپل تحقیق ته پرېږدي او د ده د څېړنې په چارو کې دې مداخله نه کوي.

- له البیروني څخه ۱۱۳ علمي آثار راپاتې دي چې د ستورپوهنې، جغرافیې، تاریخ، حساب، کیمیا او نورو مسایلو په اړه دي.

- البيروني د ځمکې شعاع او محيط اندازه کړل. ده وويل چې د ځمکې محيط ۲۴۹۰۲ مايله دی چې دا د ځمکې د محيط له واقعي اندازې څخه يوازې ۲۰۰ مايله توپير لري.

درېيم فعاليت: د کورنی له يوه مشر / مشرې سره کښه. ويې غږوه او له ماشومتوبه تر دې دمه کيسې يې واوره. يادښتونه وليکه او بيا يې ژوندلیک برابر کړه. د ژوندلیک پيل به يې له يوې مهمې، په زړه پورې او نادرې پېښې کوې. تر څو چې دې دغه کار نه وي کړی، وړاندې مه ځه او د کتاب پاتې برخه مه لوله.

۳.۱.۵. خپل ژوندلیک Autobiography

ځینې لیکوال خپل ژوندلیکونه لیکي. تکړه لیکوال خپل ژوندلیک لکه داستانه خونډور او په زړه پورې لیکي. د ارواښاد استاد سعدالدین شپون خپل ژوندلیک «ونه و یو شپون و» د هغه د ناولونو هومره په زړه پورې دی. نن سبا مور د تېرو مهمو او مشهورو کسانو د ژوند په اړه کافي معلومات نه لرو او ارمان کوو چې کاش دا معلومات مو لرلای. نو که څوک خپل ژوندلیک لیکي، د راتلونکو نسلونو ارمان پوره کوي. هماغسې چې د خاطرې په برخه کې مو وویل، د هر چا ژوند یو داستانه دی او داسې په زړه پورې ټکي په کې شته چې په لوستلو ارزوي، خو مهمه دا ده چې ښه ولیکل شي. کوم ټکي چې د خاطرې، یونلیک، او ژوندلیک په اړه وویل شول، د خپل ژوندلیک لپاره هم په کارېږي. دلته به د استاد شپون د خپل ژوندلیک څو برخې ولولې. په ښه شویو ځایونو ته یې تم شه او فکر وکړه.

- که ما دا نه انگېرلی چې په دې یادښتونو کې د لوستونکو د پاره یو څه شته، هر گوره به مې ځان نه پرې سترې کاوه، د هغې په ځای به مې یوه خوږه کیسه ورته جوړه کړې وای. ... د لیکوال د پاره د خپل ژوند د پېښو لیکل داسې یو عجیبه چلېنچ دی چې په عمر کې یو ځلې ورسره مخامخ کېږي. **لافي ووهي که حقیقت تېر کړي؟** که حقیقت تېروي، نو بیا کوم د ټولني له عینکو مهم او د لوستلو وړ دی او کوم یو نه دی؟ **څوک کتاب په لیکوال باندې د زړه سوي د پاره نه لولي، بلکې د دې د پاره یې لولي چې کومه مهمه یا په زړه پورې تجربه یا سترگو لیدلی حال په کې بیان شوی که نه.** د قضاوت معیار، په اصل کې د هغو تجربو او پېښو اهمیت او په زړه پورې والی دی چې لیکوال بیان کړي دي. **یو بل چلېنچ د پارکو وېش دی.** د ژوند اوږده لپاره فصل او باب نه لري، همداسې د خدای په حکم غزېدلې ده. د لاروي د پاره د دمې او سیالې پراوونه نه دي په ښه شوي. نو د «خپل ژوند لیک» مؤلف د کتاب فصلونه څرنگ سره بېل کړي؟

- ما د خان آباد په لومړني ښوونځي کې سبق وایه. درسونه غوندې په پارسي وو خو ښوونکي او شاگردان په سلو کې نوي پښتانه. **اوس مې هم د هغې مقالې یوه فقره، چې په مانا یې سم نه پوهېدم، په یاد پاتې ده** چې د اعلیحضرت د راتگ په درشل کې یوه ښوونکي لیکلې وه او ما باید د یاده د باچا په حضور کې په شد و مد ویلې وای. لوړ

ماسپښين، ټول شاگردان د سرک دواړو غاړو ته څه ناست، څه ولاړ وو، چې د باچا په راتگ سره د سپورت د ښوونکي په شپيلکي، چې مور ورته ويسل ويل، په «تیار سئ» او «سلام کئ» نېغ ودرېږو. بې درکه يخني وه او مور پلار نه وو خبر چې بچيان يې چېرته دي، ولې کاله ته نه دي رسېدلي. څو څو ځلې گونگوسۍ شو او مور تيارسۍ شوو، د ترانې د ټيم مشر- پارسي ترانه شروع کړه، چې يوه برخه مې ياده ده، «گريان و زاري ميکنيم، ما کودکان بېگناه، نزد خدا از حب شاه» خو بيا به مو کتل چې هسې يوه لارۍ ده چې د مالگې پسې د کندوز نه خان آباد ته راځي، هرې خوا ته يې په مور او ښوونکو د لارې ختې چيکېرې شندلې. مازيگر مهال واوره په وړېدو شوه، خو دې ته خوشاله وو چې د هوا زهر مات شوي او دومره ساړه نه دي. تياره په خورېدو وه چې د سپورت د معلم شپيلکي بيا تيارسۍ کړو او د ترانې ټيم «از حب شاه» پيل کړه. د شاهي موټرو لړۍ شروع شوه. ما ته ويل شوي وو چې درېيم تور موټر د باچا دی، وبه درېږي. ښی لاس به په سلام اوچتوې او مقاله به د ياده لولې. چې درېيم موټر رانژدې شو، نو معلم د صف نه وړاندې ټپل وهلم. ما هم په لوړ غږ او د لاس په اشارو چې معلم رانښودلي وو، شروع کړه: «... هيچ وقت از شکر اين نعمت که شاه جوانبخت ما بر رعایا ارزانی فرموده بدر شده نمی توانيم ...» ما ويل اوس به موټر ودرېږي او د خدای سيوری به راکوز شي، ما به په غږ کې ونيسي او بخشش به راکړي، خو موټر ختې چيکېرې راباندې باد کړې او گړندی رانه تېر شو. ما، لکه سپی چې د نابنده سړي پسې تر هغې غاږي چې د کلي د ټک نه يې نه وي اړولی، همداسې خپله مقاله باچا ته وپله او لاسونه مې په ډراماتيک ډول ارتول. ايله معلم ودرولم. ترغونۍ ماښام، لکه ماتې خوړلی پوځ، معلمان مخکې، مور ورپسې، د اومه سرک د پاسه چې په همدې سهار يې د باچا د راتگ د هرکلي د پاره هوار کړی و، په نيم زنگانه ختو کې دوه ميله لرې، د بازار چوک ته روان شوو او له هغه ځايه ټول د سپيو او پيريانو ډار په زړونو کې، خيسته، د يخ وهلو پښو او لاسونو سره، کلو ته روان شوو.

• نو يوه ورځ مور رانه وغوښتل چې خپل مشر ورور منهاج الدين ته چې په کابل کې په دارالمعلمينو کې شاگرد و، خط وليکم. ما لوستل کولی شو خو د ځانه مې تر اوسه څه شی نه و ليکلی، نو په هماغه اول مخ، بلکې په اوله کرښه کې بند شوم.

له مور نه مې پوښتنه وکړه چې «ارجمند منهاج الدين جان وليکم که منهاج الدين خان» د هغې خوږه خدا مې تر اوسه ياده ده چې «څوک گرم نه دي چې تا ته ساده جان وايي. مشر ورور ته څوک ارجمند نه وايي او نه يې نوم ليکي. وليکه چې برادر بزرگوار، جناب معظم گل لالا.»

• د ابا په نزد د مکتب مضامين علوم نه بلکې فنون وو، علم يوازې ديني زده کړه وه. په تېره په جغرافيه باندې خو د کفر فتوا وه. تر دې حده چې پخپله د جغرافيه استاد به ويل، په امتحان کې به ليکي چې **مخکه غونډارې يا کروي ده، خو عقیده به نه پر کوي.**

• لالا په کابل کې زموږ د يوه معتبر خپلوان په کور کې خوندي کړم. د فېروزي په رنگ يوه جوړه شوې درېښي يې راته په درزي وگنډله. د حبيبيې ليسي د داخلي آزمويڼه يې راباندې تېره کړه. شل روپۍ يې په جېب کې راته کېښودې، په ستنه خان آباد ته روان شو. په کابل کې بس عاصي پاتې شو او دوزخ. پښتو توری ورته غواړم خو اوس حاضر مې يو انگرېزي ټکی سترگو ته لر بر کېږي چې زما د هغه وخت د حال ترجمان کېدای شي. دا ټکی Handicap نيمگرتيا، معيوبې او کم سيالی نه جوړ شوی ترکیب دی. زما هينډي کېپ يو نه، بلکې په لسهاو و. اول رنگ او کره وړه: لمر سپزلی مخ، اوږده غاړه چې چنغړک په کې له ورايه ښکارېده چې د خبرو سره جگ و تیت الوخي. وچ، نري کيکي لاسونه چې د کالونو دوږې او خيري يې په چاودونو کې کنگل شوې وې. د پښتنو متل راپورې ښه لگېده چې چاودې چاودې پښې، يو من خاورې په کې. زما کوربه زى (د کوربه زوى) هره جمعه حمام ته تلو. **کوربه چې زموږ خپله وه، په ما شرمېده او لکه چې خاوند يې هم پيغور ورکړی و چې دا څه ځناور دې کور ته راته راوستی چې په حجره کې مې د مېلمنو په مخکې شرموي.** هغې خوارکۍ يو ځلې د خپل زوى سره حمام ته چې دا هم ما ته نوی و، واستولم. هلته مې په کيسې او سپنخړي (سنگ پای) د خداى وسې پرې وکړې، په شوکارې کولو مې وجود سور ککړ کړ خو خيري ويلې نه شوې. نوکان شنه، کنډوکپر، تر لاندې د لیسزو خيري، خو زه د ځانه ناخبره وم.

• کليوالو هر ښاري ته په ټيټ نظر کتل. پس شا به يې صابون کوني بلل. ويل به يې چې په صابون يې چې سغۍ ښويه کړې وي، د هغه به پښتو څه وي، غيرت به يې څه وي. د کلي ملا خو صابون منع کړی و. ويل يې چې د استنجا يو شرط دا دی چې تر هغې به يې مښې چې زيروالی په کې پيدا شي نو چې څوک د سغۍ پرېولل په صابون کوي نو هغه ښويه شي، بيا د استنجا شرط نه پوره کېږي.

• په دې اوله رخصتۍ زه بې حده خوشحال وم چې د کابل د گندگۍ نه خلاص شوی وم، خو دوې هفتې پس چې ډاگي د کوربه زوی خط راکړ، د رياضي په مضمون کې د ناکامۍ زېږی په کې و. بېرته يې ځيگرخون راواچاوه. ورسره دا وېره هم راسره وه چې تر اوسه خو مې بانه کوله چې د امتحان نتيجه نه وه راختلې، اوس به کورنۍ، په تېره گل لالا ته څه وایم؟ بده لا دا چې کتابونه او د معلم د لکچرونو نوټونه مې هم نه وو راوړي چې پټ يې ولولم. رخصتي د سترگو په رپ کې تېره شوه. د حوت تر پنځلسمې د مخه مې د يوې بوجۍ وريزو او يوې نوې بستري سره ځان کابل ته ورساوه. څو ورځې پس چې د بيا امتحان د پاره لېسې ته لاړم، زما په شان ډېر مشروطان د ادارې نه بهر ليکه ولاړ و. غرمه مهال مدير راووت او عجيبه زېږی يې راکړ. ويې ويل چې ستاسو د رياضي استاد په حق رسېدلی نو د هغه په احترام ادارې د معلمانو په مشوره فيصله کړې چې د رياضي د ټولو صنفونو مشروطان دې کامياب وگڼل شي. د خوشالۍ هلالا گډه شوه او يوه شاگرد خو له مينځه غږ کړ چې خدای دې د معلم صيب مرگ قبول کړي.

فعاليت: د استاد شپون د خپل ژوندليک په راخيستل شويو برخو کې په نښه شوي ځايونه يو ځل بيا ولوله او فکر وکړه چې دا ځايونه ولې مهم دي. خپل دليلونه په کتابچه کې وليکه او بيا يې يوه ملگري ته ولوله او د هغه نظر وغواړه چې هغه هم ستا غوندې فکر کوي که بل نظر لري.

یادونه: خلک گومان کوي چې لوی، مشهور او بريالي کسان به فوق العاده استعدادونه، خوی خواص او ځانگړنې ولري؛ حال دا چې داسې نه ده. حتی نابغه گان هم زموږ او ستاسو په شان عادي خلک دي، خو ممکن په ژور فکر کولو یا ازمويلو او تجربې کولو کې يې تر نورو خلکو ډېر تمرکز کړی وي. نو هر څوک که بریاوې لري، خامی او نیمگړتیاوې هم لري. کله چې خپل ژوندلیک لیکو، باید واقعیتونه ووايو. د خپلو ناکامیو او منفي خویونو د پټولو هڅه باید ونه کړو. البته داسې کسان به بیخي کم وي چې د مهاتما گاندي غوندې پر خپلو گناهونو اعتراف وکړي او په خپل ژوندلیک کې دا هم ولیکي چې دوه وارې د جنسي- انحراف خوا ته ولاړم خو خدای بچ کړم. دومره زیات رښتیا ویل ډېر لوی زړه غواړه او هر څوک يې کولی نه شي، خو لوستونکی/ لوستونکې هم دا تمه درنه نه لري چې هره خبره وکړي. مهمه دا ده چې ځان یو مخ پاک سپېڅلی، ډېر لایقه، ډېر پاک نفس، او ډېر اخلاقي انسان ونه ښيي. که دا کار و هم کړي، لوستونکی/ لوستونکې درباندي باور نه کوي. کله چې خپل ژوندلیک لیکي، داسې وگڼه چې د بل چا د ژوند کیسه لیکي او مثبت او منفي دواړه اړخونه يې بیانوي. په بله وینا، خپل ژوندلیک داسې ولیکه لکه له یوه ډېر نژدې ملگري سره چې خواله کوي.

فعالیت: په کتابچه کې د خپل ژوند په اړه چې هر څه دریاډېري، ویې لیکه: مهمې پېښې، په زړه پورې تجربې، بریاوې، ماتې، ناکامی، تېروتنې، ښه او بد کارونه او خندوونکې خاطرې. بیا يې د خپل ژوندلیک لپاره ترتیب کړه چې کومه خبره باید په سر کې راشي، کومه ورپسې او همداسې تر پایه او وروسته خپل ژوندلیک ولیکه.

۲.۳. تخيلي ادبي ژانرونه

۳.۲.۱. ادبي ټوټه

ځينې په دې باور دي چې ادبي ټوټه مستقل ژانر نه دی بلکې په نثر د غربي شعرونو د ژباړې پيداوار دی. خو دا چې زموږ ليکوالو او شاعرانو ليکلي دي او ليکي يې او د نثر دغه ډول له نورو ژانرونو متفاوت دی نو مستقل ژانر يې بللی شو. ادبي ټوټه تخيلي ژانر دی، يعنې محتوا يې د ليکوال په خيال کې پنځول کېږي. توپير يې له لنډې کيسې هم په نثر کې دی او هم په جوړښت کې. د لنډې کيسې نثر بايد ساده او د خواله کولو نثر وي خو ادبي ټوټه په هنري نثر ليکل کېږي يعنې تشبیه، تشبیهي ترکیبونه، استعارې او سپمبولونه، تشخيص (personification) په کې زيات وي [تشخيص يا شخصيت ورکول هغه چاره ده چې ونو بوټو او غير ژوندي موجوداتو ته انساني ځانگړنې ورکول کېږي؛ مثلاً خبرې کوي، احساس لري، عاطفه لري، مينه کوي...]. د جوړښت په لحاظ، لنډه کيسه ټکر، غوټه، اوج، او پای لري خو په ادبي ټوټه کې د دغو عنصرونو موجوديت حتمي نه وي. ځينې خلک ادبي ټوټې ته منشور شعر هم وايي ځکه چې د تخيل او هنري ژبې په لحاظ شعر ته ورته ده خو په نثر کې ليکل کېږي. د ادبي ټوټې موضوع معمولاً مينه او عاطفي پېښې دي خو کله کله ټولنيز او سياسي مسايل هم په کې بيانېږي. دلته به د ښاغلي محمد انور وفا سمندر او آغلې اناهيتا روهي ادبي ټوټې ولولو.

شرم او گناه

پلار د شرم پوستکی غاړې ته راواچاوه،
پلار چې ملا او معلم ته کښېنولم، نور هم وتړل شوم،
تن او سر او زړه او آواز تړلي او ذهن ته تړلي تړلي فکرونه راباد شول، راباد شول ...
بله ورځ مې همزولو ماشومو نجونو ته په شرم شرم ورکتل.
نجونو ته به مې چې ورکتل، یو لوی قهر به لاس په ماشه راته ولاړ و.
او دا مې هره ورځ زده کول، چې دا قهر دومره تریخ، دومره تند، دومره اورلن، دومره جبار
دی، چې زه حتی هغه پیژندلی نه شم؛ نو ما هم نه ورکتل.
بله ورځ پلار په پگړۍ وتړلم، بله ورځ یې له خپلو خویندو، میندو، سیاسرو، او ټولو ښځو
کلک راوتړلم.

اوس نو ذهن ویل او ما یې کاني کاني خبرې د زړه پر سر تېرولې.
آسونه کال کې یو ځل نعل کېدل او زه شېبه شېبه په زړه او ذهن نعل کېدم.
بله ورځ مې کتل چې نر غوايي، نر آس، نر خر، په هېڅ نه شرمېږي او ما تر ځان کشر-
ماشومان وشړل، چې څه بد شی یې زده نه شي!

د ذهن له اورگاډي یو غږ پورته و، «شررررر...رم»، «گنااااااااااا»
د ذهن حرکت به د شرم غږ کاوه او ودرېدل به یې د گناه په دوزخي تمځای کې و.
[د مینې کولو جنت، محمد انور وفا سمندر، ۱۳۹۴]

تيريه او باران

له ازله دې غوښتونکې وم. خو تا نه درخپله کړم او نه هم له ځانه لرې. ډېر ځله په حق ويې. خو دا ځل نه. دا وار ته خطا شوې. زه غلې وم خو گيله منه نه. ما ستا د خپلولو لپاره خاموشي زده کوله. ها د غونډۍ په لمن کې پرته پلنه تيره وينې؟ هغه په باران ميينه ده. ورته پام شوی دې دی، کله چې باران سندرې وايي، دا څنگه ښکاري؟

تېر ځل يې زه خپلې خاموشۍ ته وربللي وم. د خلقت دې نندارې ته حيرانه وم. ما پخوا د خاموشۍ دومره ښکلا لېدلې نه وه. هسې خو زما د کوټې مخامخ دېوال هم ويل چې زما سکوت خوښ دی.

آه! د تيرې په رگونو کې خاموشي بل ډول وه. ساه مې هلته د آرامۍ پناه غوښتله. خو ناخاپه باران راغی؛ سندرې يې پيل کړې. له سندرو يې د تيرې پر زړه پاسته پاسته څاڅکي راوورېدل. زما د وجود هره حجره يې په خپل غږ کې لاهو کړه.

هماغه شېبه په هماغه سندريزه چوپيټا کې ته راياد شوې. زړه مې د بې وزره مرغۍ په شان د الوتلو هڅه کوله. د تيرې رگونه مې د وجود له قفسه راتاوېدل. غوښتل مې چې په همدې ورېښمينو رگونو کې وغځېرم. بيا مې پام شو چې زه به د خاموشۍ هنر زده کړم. د اور لمبو ته به ستا د سيتار په سندرو پام وکړم. د لوگي له ترخه عطره به يې وساتم. گونډې د باران په شان يوه ورځ راباندې بېرته راوورېږي. بيا به د هماغه تيرې په زړه کې له باران سره سندرې غبرگې کړو. د باران او تيرې مينه، زما او ستا غبرگې سندرې.

[رژېدلې سندرې، د ادبي ټوټو ناچاپه ټولگه، اناهيټا روحي]

لومړۍ فعاليت: «تيره او باران» بيا ولوله او هغه ځايونه يې په نښه کړه چې له عادي نثره

متفاوته دي. همدارنگه تشبیه‌گانې او تشخيص په کې پيدا کړه.

دوهم فعاليت: تصور وکړه چې ته او معشوقه/ معشوق دې په يوه ځنگله/ د سيند يا

سمندر غاړه/ ښکلي باغ/ يا هر ځای چې ستاسو خوښېږي، يئ. سترگې پټې کړه او د هغه ځای محيط، هوا، او طبيعت حس کړه. څه وينې، څه اورې، څه بويوې، څه لمس کوې، څه سره وايئ، د څه شي په اړه فکر کوئ ... دا ټول په ذهن کې مجسم کړه. بيا همدغه خبرې په يوه لنډه ادبي ټوټه کې وليکه. نوې تشبیه‌گانې به نه هېروې.

۲.۲.۳. طنز Satire/ Irony

طنز یو انتقادي ژانر دی چې د ټوکې غوندې لوستونکي خندوي خو په عین وخت کې د ټولني یوې مهمې ستونزې ته د لوستونکو پام وړ اړوي. د طنز په اړه هم دا نظر شته چې مستقل ژانر نه دی ځکه چې طنز د لنډې کیسې په چوکاټ کې هم لیکل کېږي او په شعر/ نظم کې هم. خو زموږ په ادبیاتو کې ځکه د ژانر په سترگه ورته کتل کېږي چې که په نثر کې ولیکل شي، له لنډې کیسې ځینې توپيرونه لري او که د شعر په قالب کې هم ولیکل شي، له متعارفو شعرونو متفاوت وي. عمده توپیر یې دا دی چې طنز د کیسې او شعر په پرتله د جوړښتونو او عنصرنو پروا چندانې نه کوي. یعنې په طنز کې ټکر، غوټه، اوج، پیل او پای زیات جدي نه گڼل کېږي. زما یو طنز به ولولو.

مینه په ټیلفون کې

یاره دا سیم کارتونه خو هماغسې قیمتته ښه وو. اوس چې وگورې د هر چا په جیب کې درې- څلور سیم کارتونه پراته دي. یوه ورځ په دوکان کې ناست وم چې له نابلدې نمرې راته زنگ راغی. پلار مې په دوکان کې ناست و. هغه له مشتریانو سره لگیا و. زه کرار له دوکانه ووتم. څومره ښکلې نری غږ یې و:

— سلام.

— سلام، څنگه یې؟

— گرانه ته څنگه یې؟

— زه ښه یم. وبخښئ تاسې مې ونه پېژندی.

— زه هماغه یم چې تېره هفته مې د ساري دامن جوړه درنه واخیسته. په هغه ورځ مې مور راسره وه؛ نو ما درسره خبرې نه شوې کولی.

زما دوکان ته په ورځ کې شپېته اویا ښځې او نجونې راځي؛ نو دا یوه مې ولله که په یاد وه؛ خو ما وې هسې به یې خوشاله کړم ومې ویل: ډېر ښه. امر وکئ.

— هسې ما وې پوښتنه دې وکم چې څنگه یې؟

— ډېره مننه. رښتیا زما د ټیلفون نمره دې له کومه کړه؟

— ولې، تا خپل کارت نه و راکړی؟

– هو، رښتيا هېر مې و.

– ښه گرانه! اوس د خدای په امان.

ما چې هر څه په خپل ذهن باندې فشار راوړ، د هغې خبره مې راياده نه شوه. تر مازديگره مې څو وارې ورته زنگ وواهه خو تېلفون يې بند و. سبا او بله ورځ هم همداسې تېرې شوې. نه پوهېدم چې ولې تېلفون نه پورته کوي؛ خو شپږم حس مې راته ويل چې هغه به بيا زنگ ووهي.

درېمه ورځ مانيام يې بيا زنگ وواهه.

- سلام حميد جان، څنگه يې؟

– نو ته ووايه څنگه به يم. دا درې ورځې چېرته وې؟

په ژرغوني غږ يې وويل: ته زما له حاله څه خبر يې؟ زړه مې درپسې چوي. دا درې ورځې راباندې کال تېر شو.

د هغې خبرې ډېر خوند راكړ. زړه كې مې ويل چې دا دی ولله زه هم يو څوك يم چې د

نجلی زړه راپسې چوي. دلاسا مې كړه: ولې، گراني څه خبره ده؟

– دا درې ورځې په كور كې وم. د مور له لاسه د باندې نه شومه وتلې.

– ما خو درته ډېر زنگونه وهل. تا ولې ځواب نه راکاوه؟

– تېلفون مې بند كړی و. ما ته چې زنگ راشي، بيا ټول رانه پوښتنه كوي چې څوك و؟

څه يې ويل؟

بيا يې تېلفون يوه هفته بند و. ما په خيال كې د هغې تصويرونه جوړول چې داسې به

وي، هسې به وي. د فلمونو هره نجلی مې يو يو وار په ذهن كې گرځېده. دوکان ته چې به نجونې

راتلې، د هرې ښكلې په څېره كې هغه راته ښكارېده. بله هفته چې يې تېلفون راغی، ويې ويل

چې په موبایل كې يې كريدت نه و ځكه يې راته زنگ نه و وهلی. عاجل مې د پنځو سوو افغانیو

كارت واخيست او په اس ام اس كې مې ورواستاوه. ورته مې وويل چې ته فقط مس كال راکوه، زه

به درته زنگ ووهم.

ژوند راته معنا پيدا كړه. د احمد ظاهر سندرې راباندې گراني شوې. د زړو هندي فلمونو

د سندرو په خوند پوه شوم. ټوله دنيا مې د هغې له يوې خدا او يوې خبرې سره نه برابروله.

په هفته کې مې د موبایل یو دوه کارټونه خامخا وراستول. یوه ورځ یې راته وویل: «تا سره گلابي رنگ ډېر ښه ښکاري.»

زه لارم له بوټانو رانیولې تر خولې پورې هر څه مې په گلابي رنگ کې پیدا کړل او وامې خیستل. یو وار مې له ځانه سره وویل چې خلک به راپورې وخاندي خو بیا مې وویل چې هغه غټ چارواکی چې همداسې رنگونه اغوندي، چا ورپورې خندلي دي.

نور نو یوازې د هغې خبرې زما د درد چاره نه کوله. ورته مې وویل چې خامخا باید له ما سره وگوري. هغه به پلمې کولې چې پلار یې نه پرېږدي چې یوازې له کوره وځي. آخر ما ورته وویل چې که رانه شي؛ نو زه خپه کېرم.

آخر هغه ورځ هم راورسېده چې درې میاشتي ورته په تمه وم. د ښاروالۍ څنگ ته پیاده رو کې یې راسره وعده وه. د کرزي تر عکس لاندې. وعده مو لس بجې وه؛ خو زه له نه نیمو ورته ولاړ وم. زما قسمت وگوره چې باران اوري. په زړه کې وایم که د باران له ډاره رانه شي نو بیا؟ آسمان ته په غوسه وم چې همدا د باران وخت و؟ له سره تر پښو پورې لوند خیشت وم. د گلابي دریشۍ اوتو مې خرابه شوه. پر سړک باندې د نورو ورځو بېروبار نه وو. دا نو زما په گټه وه چې بې غمه له هغې سره چکر ووهم. لس بجې شوې خو د هغې درک نه شو معلوم. زنگ مې ورته وواهه. ویې ویل چې د اطلاعات او فرهنگ د وزارت له مخې تېره شوې او د زېرمینۍ خوا ته روانه ده. ما پوښتنه وکړه چې څنگه دي وپېژنم؟

ویې ویل: گلابي رنگه گلداره چتری مې په سر ده. کاوبای پتلون او کورتۍ مې اغوستي دي.

ما لاره څارله چې دا د زیرزمینۍ له زینو راپورته شوه. تاسې نو نه پوهېږئ چې ما څه حال درلود. زړه مې توپونه وهل. په لاس او پښو کې مې متره نه وه پاتې. څومره چې هغه رانژدې کېده، هماغومره مې د زړه ټکان زیاتېده. هغه راته راورسېده؛ خو همداسې ښویه له څنگه مې تېره شوه. هک پک شوم چې دا څه چل وشو. ښایي پېژندلی یې نه وم. ورپسې روان شوم. غږ مې وکړ: گوره! زه دلته یم.

هغې راته حیران حیران وکتل. ویې ویل: څه دي ویل؟

غږ يې لږ بل شان و. ما وې په تېلفون کې خو هسې هم د سړي غږ بل رقم راځي. وگوره گلابي چترۍ، کاوبای دريشي، ټولې نښې سمې دي.

ومي ويل: هو، ما وې باران لوند کړی يم، په همدې خاطر دې ونه پېژندم.

– ته څوک يې؟ زه خو دې نه پېژنم.

– گوره گراني! نور مې مه ځوروه.

– څه شی؟ لېونی خو به نه يې؟

– ستا مينې په رښتيا لېونی کړی يم.

هغه يوه کلکه څپېره راکړه. د ښاروالۍ له خوا دوه پوليسان راروان وو. نجلی وويل: ته

ودرېره چې پوليس راشي...

منډه مې کړه. زېرمينۍ ته ورکوز شوم. اوس حيران يم چې پر کومه خوا وتښتم. يو دم

مې راياډ شو چې د پارک هوټل څنگ ته د فرید دوکان دی. شا ته مې نه کتل. په يوه منډه دويم

چت ته وختم. ځان مې د هغه دوکان ته ورساوه. په دوکان کې زموږ څلور پنځه تنه نور ملگري هم

ولاړ وو. ټولو خندل. ما وې لکه چې زه يې ليدلی يم که څنگه. زما په ورتگ چوپ شول. ژر ژر مې

له ټولو سره ستړي مشي وکړه او په دې پلمه چې ډېر لوند شوی يم، ځان ته جاکټ لټوم په

کوټېدونو کې د ځورېدو کاليو منځ ته ننوتم. ما وې که پوليس راپسې دوکان ته راشي چې پيدا

مې نه کړي. شېبه وروسته د نجلی غږ مې واورېد: دلته دی. همدې دوکان ته ننوت.

دا وار يې غږ هماغسې و چې په تېلفون کې يې راسره خبرې کولې. وه خدايه دا نو څه

بيابي ده؟ لکه چې ملگرو ته مې په يوه روپۍ شوم. ساه مې په ستوني کې بنده وه. له ډاره مې

ساه نه شوه ايستلی.

فرید وويل: خيريت خو به وي. څوک لټوی؟

نجلی وويل: راوبې باسه. هغه لوچک ملگري دې چېرته پټ کړی؟ ما پخپلو سترگو وليد

چې ستا دوکان ته ننوت.

په زړه کې مې خدای او پيران ونگول چې له دې لانجې مې خلاص کړي. يو وار زما له

شاوخوا د کاليو کوټېدونه پورې وهل شول. ټول ملگري مې رانه چاپېر شول. فرید د هماغې

نجلی په غږ وويل: ويې نيسئ! همدا دی.

لومړی فعالیت: دې پوښتنو ته ځواب ووايه:

۱. د طنز کومو جملو وځنډولې؟
۲. کله چې دې طنز لوسته، څه فکر دې کاوه چې پای به څنگه وي؟
۳. که همدا طنز تا لیکلی وای، څه به دې په کې کم یا زیات کړي وای؟

دوهم فعالیت: یوه ځنډوونکې خاطره درياده کړه. د پېښې ځای، کرکټرونه او جزئیات یې بدل کړه او په خیال کې یې نوي کړه. په خیال کې نورې پېښې، مکالمې او صحنې ورزیاتې کړه. بیا ورته یو طنز جوړ کړه خو داسې چې اصلي خبره یې پای ته وساتې.

۳.۲.۳. لنډه کیسه Short Story

تخیلي ادبي روایتی ژانر دی. کیسه د لیکوال په ذهن کې جوړېږي او د یوه راوي له خولې بیانېږي. لنډه کیسه باید لنډه وي؛ په کیسه ییز نثر لیکل شوې وي؛ ښه کرکټرایزېشن، ښه توصیف، مناسبې مکالمې، مناسب او راښکونکی پیل، تلوسه، ټکر، غوټه، اوج، او خوندور پای ولري. بله موضوع چې په داستاني ادبیاتو کې مهمه ده، لیدلوری دی.

لنډه کیسه د اوږدوالي په لحاظ له څو جملو رانیولې تر زرگونو کلمو پورې وي. کیسه گۍ معمولاً په دوو - پنځو جملو کې بیانېږي. لنډۍ کیسه (Flash Fiction) معمولاً اته - نه سوه کلمې وي چې د کتاب په دوو مخونو کې ځایېږي. لنډه کیسه بیا له زرو څخه تر زرگونو کلمو پورې وي. زموږ لنډې کیسې معمولاً یونیم - دوه زره کلمې وي خو د اوسنیو غربي لیکوالو لنډې کیسې غالباً تر دوه نیم زرو زیاتې کلمې لري. د لنډو کیسو نسبتاً اوږدې ښې هم شته چې ممکن تر لس زره کلمو پورې ورسېږي.

د کتاب په لومړۍ برخه کې مو د راوي په هکله بحث وکړ چې راویان درې ډوله دي: اول گړی، دوهم گړی، او درېیم گړی. په اول گړي روایت کې راوي د کیسې یو کرکټر او اکثراً مرکزي کرکټر وي او هر څه چې وینې، اوري، احساسوي او فکر کوي، راته وايي. د دې راوي په جملو کې د اول شخص یا متکلم خبرې اورو؛ لکه: «کور ته لاړم. جامې مې بدلې کړې. سترې وم. سترگې مې درنې شوې. همداسې په ناسته کې خوب یووړم.» دوهم گړی راوي د مخاطب په خوله خبرې کوي او لوستونکي ته خطاب کوي؛ لکه: «کور ته ولاړې. جامې دې بدلې کړې. سترې وې. سترگې دې درنې شوې. همداسې په ناسته کې خوب یووړې.» د روایت دا ښه ډېره کمه کارول کېږي. درېیم گړی راوي بیا د نورو کیسه کوي او پخپله په پېښو کې گډ نه وي؛ لکه: «کور ته ولاړه. جامې یې بدلې کړې. سترې وه. سترگې یې درنې شوې. همداسې په ناسته کې خوب یووړه.»

د لنډې کیسې نثر د خلکو د خبرو غوندې وي، نه د علمي کتابونو یا د خبريالونو ژبه. راوي د یوه صمیمي ملگري غوندې خواله کوي، نه دا چې په اصطلاح «لغت پراني» وکړي. سره له دې چې د کیسې نثر د عامو خلکو د خبرو غوندې وي خو باید په گرامري لحاظ سم، روان او فصیح وي.

د لنډې کیسې کرکټرونه باید ښه انځور شوي وي. څرنگه چې د کتاب په لومړۍ برخه کې مو ولوستل، د کرکټر ظاهري او باطني ځانگړنې باید وښودل شي چې د لوستونکو سترگو ته ودرېږي.

د ځایونو او منظرو توصیف هم باید دقیق وي او د مخاطب مختلفو حواسو ته خطاب وکړي. همدارنگه پېښې باید په جزئیاتو سره بیان شي.

په لنډه کیسه کې د ښې مکالمې لیکل آسانه نه دي ځکه چې د هر کرکټر خبرې باید د هغه/هغې د پوهې، معلوماتو، تعلیمي کچې، اجتماعي موقف، او اروایي حالت سره مناسبې ولیکل شي. زموږ په ډېرو داستانونو کې د ټولو کرکټرونو خبرې یو شان وي او دا په حقیقت کې د لیکوال خبرې وي، نه د کرکټرونو.

د لنډې کیسې پیل باید داسې وي چې لوستونکي ته په زړه پورې وي او هغه د کیسې لوستلو ته وهڅوي. د شلمې پېړۍ د لومړیو لسیزو په لنډو کیسو کې به لیکوالو نسبتاً اوږده مقدمه د طبیعت یا چاپېریال په توصیف لیکله چې دغه یوستوي معلومات به د لوستونکو زړه تنگاو. اوس لیکوال خپله کیسه له یوې جالبې خبرې، پېښې، یا مکالمې پیلوي.

په لنډه کیسه کې د ټکر موجودیت مهم دی. ټکر کېدای شي د انسان او طبیعت تر منځ وي لکه دا چې یو کس د شمالي قطب په کنگلو کې بند دی؛ بېرې یې خرابه ده؛ د ځان د تودولو لپاره څه نه لري او د هوا درجه هم منفي څلوېښت درجې ده. یا به ټکر د انسان او انسان تر منځ وي؛ مثلاً په یو چا باندې د غلا تور لگېدلی دی خو هغه غل نه دی. کله کله انسان له ځان سره، له خپلو فکرونو سره په ټکر کې وي؛ مثلاً نفس یې یوې گناه ته لمسوي خو وجدان یې مخه نیسي. د ټکر په سبب غوټه پیدا کېږي. غوټه هغه اساسي ستونزه ده چې کرکټر ورسره مخ دی او باید یې چاره وکړي. لکه هغه چې په شمالي قطب کې بند پاتې دی او له طبیعت سره په ټکر کې دی. دلته غوټه د مرگ خطر دی او کرکټر باید د خلاصون لاره پیدا کړي. د همدې کشمکش په لړ کې کیسه داسې ځای ته رسېږي چې اوج یا څوکه بلل کېږي. دا د غوټې یا ستونزې انتها ده. مثلاً په قطب کې بند سړی د ځان د تودولو لپاره یو څو اخبار او کتابونه سوځوي خو دا اور هم ژر ختمېږي او نور څه نشته چې اور پرې بل کړي. له بلې خوا یې په مخابره کې بټرۍ له کاره لوېږي. ماښام رارسېږي او د قطبي یز آواز اوري. دلته ده چې ستونزه اعظمي حد ته رسېږي. تر دې

وروسته کيسه د پای خوا ته درومي او ورو ورو غوټه پرانیستل کېږي او د کيسې په پای کې ختمېږي. د کيسې پای بايد له يوې خوا نابره وي. داسې چې لوستونکي يې اټکل نه وي کړی چې همداسې به کېږي خو له بلې خوا بايد منطقي وي او کله چې لوستونکی تېرې پېښې رايادوي، قانع کېږي چې هو، بايد چې همداسې شوی وای. البته د کيسې پای په تصادف بايد ونه شي؛ لکه په هندي فلمونو او سريالونو کې چې کرکټر له هرې خوا په تنگسه کې وي خو ناخپه يې يو ملگری يا پوليس يا بل څوک راورسېږي او دی وژغوري.

ليدلوری په دې معنا چې پېښو ته د چا له سترگو گورې او د چا فکر او خيال لوستلی شي. په اول گړي روايت کې معمولاً هر څه د راوي له ليدلوري بيانېږي يعنې څه چې راوي ويني، اوري، فکر کوي او احساسوي هماغسې بيانېږي او هغه څه چې د ده له سترگو يا د معلوماتو له دايږې بهر دي، پرېښودل کېږي. په دې ډول ليدلوري کې هر څه چې د راوي په ذهن کې تېرېږي، هم بيانېږي. په درېيم گړي روايت کې خو ډوله ليدلوري کارول کېدای شي؛ مثلاً کېدای شي يو مرکزي کرکټر انتخاب شي او ټولو پېښو ته د هغه له ذهن او سترگو وکتل شي؛ يا دا چې عيني ليدلوری غوره شي او ليکوال پېښې داسې بيان کړي لکه کامره چې يې په لاس کې وي او له کرکټرونو سره يو ځای وگرځي او د پېښو فلمونه واخلي؛ يا هم د داستان بېلې برخې له متفاوتو ليدلوريو بيانېږي؛ او بالاخره د ټولو کرکټرونو له ليدلوري پېښو ته کتل کېږي چې دا تخنيک اوس چندانې نه استعمالېږي خو په پخوانو داستانونو کې نسبتاً زيات ليدل کېږي.

دلته به يوه لنډه کيسه ولولو او بيا به يې تحليل کړو.

ډاکټر شوام

بې مطلبه نيکي مې نه منله. دا مې خپله تجربه وه، په کوچنيوالي لا په دې پوهېدم چې مور مې هله نازوي چې د دې د خوښې کارونه وکړم او خبرې يې ومنم. ما که ښه کول، د دې لپاره وو چې مور راباندې لاس تېر کړي. وروسته ملا صاحب رازده کړل چې: «صالحه اعمال د دې لپاره دي چې بنده د الله رضا خپله کړي او جنت وگټي». دا مې باور و چې هر دلبر تر خپل مطلبه دلبري کا. خو د ډاکټر شوام مطلب څه و؟

ډېره موده وروسته مې اي مېل خلاص کړ. د فېس بوک له خوا مسیج راغلی و: «په دې اونۍ کې دې د دغو ملگرو کاليزه ده.» د اکتوبر په اتمه نېټه د ډاکټر شوام اته دېرشمه کاليزه وه. ځان ته زهير شوم. څو مياشتې کېدې چې نه مې ورته اي مېل لېرلی، نه مې ټېليفون ورته کړی و. ژر مې د مبارکۍ اي مېل ورته وليکه. په نيم ساعت کې مې د يو څو نورو اي مېلونو ځوابونه ولېرل. اي مېل مې بند کړ؛ بېرته مې خلاص کړ؛ د شوام ځواب نه و راغلی. ځان سره مې وويل مصروف به وي. سبا به مې اي مېل بيا وگورم.

له انټرنېټ کلپه راووتم. د نادريې ليسيې له څنگه تېرېدم چې درې تنه سيکھان مې مخې ته راغلل. ماشومتوب مې رايا د شو. په زاړه ښار کې مې د پلار دوکان و. د علي رضا خان د کوڅې په خوله کې يې بقالي وه. زه له پلار سره په دوکان کې کېناستم. د عاشقان و عارفان مکتب ته تلم. په صنف کې راسره يو څو تنه هندوان او سيکھان هم وو. دوی به د قران کریم په ساعت کې له صنفه وتل. کله کله به مور ځورول. سيکھ ماشومان د سر وينسته د سر په څېرې کې لکه غونډاره تړي. نه پوهېرم چا دا خبره کړې وه چې دوی په لونگۍ کې کچالو پټوي. زما زړه ته هم لوېدلې وه چې رښتيا به وي. د دوی لونگۍ ته به مې لاس اچاوه چې راوباسه کچالو دې. دوی به رانه تښتېدل. يوه ورځ يې سر معلم ته شکايت وکړ. سر معلم په چپراسي باندې قف پايي کړم. داسې يې ووهلم چې بيا نه پوهېدم پر ځمکه روان يم که پر سکروټو. ان بوټونه مې په پښو کې تنگ شوي وو. خو سبا بيا هغه زه وم، هغه د سردار زامن.

اول ځل چې هند ته تلم نو په ټوله لاره کې مې همدغه کيسې يادېدلې. اندېښنې اخيستی وم چې اوس به هندوان او سيکھان راسره څه رنگه چلند کوي. لکه څوک چې له چا سره بد کړی

وي او اوس يې مخې ته ورځي. په ډيلي کې مې ډاکټر جاوېد ملگري و. هغه يو کال د مخه تللی و. په سکاټس روغتون کې يې کار کاوه. هغه د روغتون له مشرانو سره خبرې کړې وې او ما ته يې هم د زده کړې کار سم کړی و.

زه د زړه څانگې ته ورغلم. هلته پروگرام راته جوړ شو چې اوله مياشت به په «ايکو» برخه کې کار کوم؛ بيا به کتنځي ته ځم؛ بيا عاجل اتاق ته او همداسې نورو برخو ته. دا نو اول ځل و چې د ايکو ماشين مې وليد. زموږ خلک يې د زړه ټلويزيوني معاينه بولي. ډاکټر ورته ناست و، ناروغ يې کوت. زه يې څنگ ته ورغلم د چپې اوږې شا ته يې غلی ودرېدم. ډاکټر په تريو تندي راوکتل. ويې ويل: «لرې ودرېره!»

په دويمه ورځ لا ډاکټر نه و راغلی چې د ايکو اتاق ته ورننوتم. چپنه مې واغوسته. د ماشين سويچونو ته مې کتل چې نومونه يې زده کړم. د کوټې وړ نيم کبسي و. نرسه په دهلبزه کې تېرېدله. زه يې وليدم. راغله. ويې ويل: دلته څه کوي؟

زما ځواب ته معطله نه شوه. ويې ويل: ژر کوه، چپنه دې وباسه او له کوټې ووځه.

همداسې مې وکړل. په زړه کې مې راتېر شول چې تاريخ به انتقام اخلي. تا په کوچنيوالي کې هندوان او سيکهان ځورولي دي او اوس د دوی وار دی چې تا تحقير کړي. دا مې باور و چې خدای د بدو سزا هم په دې دنيا کې ورکوي، هم په بله دنيا کې.

له ډاکټر نه به مې چې يوه نيمه پوښتنه کوله، ويل به يې: «کتاب وگوره.»

هر شپه به تر دوولسو بجو پورې د روغتون په کتابتون کې وم خو زما لپاره هر څه نوي وو او په لږ وخت کې د دومره ډېرو شيانو زده کول گران. ځينې شيان بيا په کتابونو کې هم نه پيدا کېدل. د ډاکټر چلند دومره زهير کړی وم چې په دويمه هفته مې غوښتل هر څه پرېږدم، بېرته کابل ته راشم. خو ملگري مې پرې نه ښودم. ويل يې چې کرار کرار به بلد شم. په هماغه ورځ هغه له ډاکټر شوام سره معرفي کړم. شوام مشر ډاکټر و. راته ويې ويل: که څه مشکل دي و، ما ته راځه.

سبا د ډوډۍ په وخت کې سره مخامخ شو. د ايکو په يوه درس مې هېڅ سر نه خلاصېده. ډاکټر شوام ته مې وويل. هغه موضوع راته دومره آسانه تشریح کړه چې هماغه گړۍ مې زده شوه.

ده رانه يو خو پوښتنې وکړې. ځوابونه مې سم وو. د ډاکټر شوام خوښ شوم. ويې ويل: بېگانه زما مېلمانه يی.

زه او ډاکټر جاوېد ورسره رستوران ته لاړو. په ډيلي کې داسې رستورانونه لږ دي چې غوښه پخوي. ډاکټر شوام همداسې رستوران ته بوتلو. ده هم له مور سره د چرگ او د غوايي غوښه وخوره. ډوډی مو چې خلاصه کړه، په خپل موټر کې يې سينما ته يوړو. عجبه سينما وه. چوکۍ نرمې، مخې ته يې کښو، تکیه يې قاتوه په کې اوږد غځېره، د جوارو د پولۍ ډکه کاغذي کڅوړه دې په لاس کې، موټی ډکوه او خولې ته يې اچوه.

کرار کرار مو له شوام سره انډيوالي جوړه شوه. هره يکشنبه ماښام به په خپل سوزوکي موټر کې په مور پسې زموږ کوټې ته راته او چکر ته به يې بيولو. په هر ځای کې به ده پيسې پرې کولې. مور يې مصرف ته نه پرې ښودلو. ويل يې چې تاسې مسافر يی.

د ايکو ډاکټر چې زموږ په ملگرتيا خبر شو، هغه هم راسره نرم شو. يو کال مې هلته تېر کړ. د ډاکټر شوام په برکت مې دومره څه زده کړل چې نورو ته يې څوک په درېو کلونو کې هم نه وربښي.

د هندوستان د خلکو يو شی مې خوښ شو. هلته څوک په چا کار نه لري. مسلمان خپل مسجد ته ځي، هندو خپل مندر ته. په هندوانو کې هم زر رنگه طايفې دي خو هغه د چا خبره «عيسى به دين خود، موسى به دين خود». د يوه بگوان کاليزه وه. د روغتون نور ډاکټران يې لمانځلو ته لاړل خو شوام له مور سره پاتې شو. هغه په هېڅ شي عقیده نه درلوده. مور ته يې ويل: «بې عقيدې سړی په دې ښه دی چې هېڅ څوک يې بد نه اېسېږي، له هندو سره هم يار وي او له مسلم سره هم. خو دومره ده چې عقيدې والا خلک مطمئن وي، ډاډه وي. خو زه داسې نه يم. که په تاسو باندې هره ټکه ولوېږي نو زغملی يې شی، وايی به چې د خدای له خوا همدا مقرر وو، خو زما له پاره گرانه ده. که تاسې مړه کېږئ نو د ځنکدن په وخت به هم ډاډه ياست چې يو چېرې به ځی؛ بېرته به ژوندي کېږئ؛ جنت به وي دوزخ به وي؛ حساب کتاب به وي؛ خو زما لپاره ډېره سخته ده. زما مرگ واقعي مرگ دی، ابدي مرگ.»

سبا بيا انټرنټ کلب ته ولاړم. د شوام ځواب نه و راغلی. ټېليفون مې راواخيست. زنگ مې ورته وواهه. ټېليفون يې بند و. ما ويل له ناروغانو سره به مصروف وي. نيم ساعت وروسته مې بيا زنگ وواهه. خبره هماغه وه. سبا او بل سبا مې څو څو ځله ټېليفون ورته وکړ خو رخ نه شو. ما ويل ممکن بهر ته تللی وي.

بله اونۍ يې بيا ټېليفون کار نه کاوه. ډاکټر جاوېد ته مې زنگ وواهه. هغه وويل: «ته نه يې خبر؟ ډاکټر شوام غريب خو موټر وواهه، ځای په ځای مړ شو.»

ډاکټر شوام له ما سره ډېر ښه کړي وو، بې بدله ښه. ده رانه د هېڅ شي تمه نه لرله. په جنت او په دوزخ يې هم عقیده نه وه چې د خپلو ښو اجر به په بله دنيا کې وويني. زه لا تر اوسه حيران يم چې هغه ولې راسره ښه کول؟

د کيسې تحليل

- **راوي او ليدلوری:** د کيسې راوي اول گړی او د کيسې مرکزي کرکټر دی او ليدلوری هم د ده دی. يعنې په کيسه کې څه چې راوي ليدلي، اورېدلي، حس کړي، او څه چې د ده په ذهن کې تېر شوي دي، لولو.
- **ژبه:** د کيسې ژبه روانه، صميمي او د خلکو ژبه ده خو گرامري اصول هم په کې مراعات شوي دي. نادر لغتونه، اوږدې او پېچلې جملې نه لري.
- **کرکټرکښنه:** اصلي کرکټرونه دوه دي. يو ډاکټر شوام او بل پخپله راوي چې هغه هم ډاکټر دی. د کرکټرونو ظاهري ښه نه ده معرفي شوې. لوستونکی هېڅ نه پوهېږي چې مثلاً ډاکټر شوام په ونه دنگ و که ټيټ؛ په رنگ سپين و که غمړنگی؛ چاغ و که ډنگر؛ ښايسته و که بدرنگی؟ همدرانگه د راوي رنگ او ښه نه دي ښودل شوي. د کرکټرونو باطني پېژندنه د هغوی د کړو وړو او خبرو څخه معلومېږي. راوي مؤمن او معتقد انسان دی او په دې باور دی چې که څوک له چا سره ښه کوي نو يا په همدې دنيا يا په بله دنيا کې يې بدله غواړي. هغه ته خدای داسې ذات ښکاري چې د بدو سزا په دواړو جهانونو کې ورکوي او کله چې په هند کې د يوه ډاکټر او نرسې له سپک چلند سره مخ

کېږي، فکر کوي دا بې د هغو بدو سزا ده چې ده په کوچنیوالي کې له سیکه ماشومانو سره کړي دي. د ده له کړنو دا هم راملومېږي چې د ملګرتیا او د ښو خلکو قدر کوي. ډاکټر شوام بیا په هېڅ دین باور نه لري. مېلمه پال او سخي دی. خیرمن انسان دی او بې مطلبه ښه کوي. هغه د عقیدې په اړه فلسفي نظر لري.

● **توصیف:** په کیسه کې د کابل د نادریې لیسې سیمه، د علي رضا خان کوڅه، د عاشقان او عارفان لیسې، او د ډیلي سکاټس روغتون، رستوران، او سینما یاد شوي دي. خو په دې ټولو ځایونو کې یوازې د سینما توصیف هغه هم په لنډو ټکو کې شوی دی او د نورو ځایونو توصیف هېڅ نشته.

● **مکالمې:** په کیسه کې مکالمې کمې دي. د ایکو د ډاکټر یوازې دوې خبرې «لرې ودرېږه!» او «کتاب وگوره.»؛ د نرسې دوې جملې «دلته څه کوي؟ ژر کوه چپنه دې وباسه او له کوټې ووځه.» لولو. د ډاکټر خبرې د هغه له موقف سره مناسبي دي. دا خبرې هغه یو مغرور او ځیر انسان راپېژني. د نرسې خبرې به هغه مهال نامناسبي وای چې دا پېښه د راوي په خپل وطن کې شوې وای ځکه چې نرسه د موقف په لحاظ تر ډاکټر ټیټه ده او داسې څه ورته نه شي ویلی. خو هغه راوي ته داسې توندې خبرې ځکه کوي چې رواي سره له دې چې ډاکټر دی خو د یوه غریب ملک ډاکټر او هلته نابالې مېلمه غوندې دی او له بلې خوا نرسه د ایکو د ماشین د ښه ساتلو دنده لري. د ډاکټر شوام خبرې هم د هغه د پوهې له کچې او شخصیت سره اړخ لگوي نو د دې کیسې مکالمې مناسبي ښکاري.

● **پیل:** کیسه په دې جمله پیلېږي چې «بې مطلبه نیکی مې نه منله.» بیا راوي د نېکۍ په اړه خپل باور په څو جملو کې بیانوي او لومړۍ پراگراف په دې جمله ختموي چې «خو د ډاکټر شوام مطلب څه و؟» دغه پیل لوستونکو ته تلوسه پیدا کوي چې د دې پوښتنې ځواب ولولي.

● **ټکر:** په کیسه کې راوي له خپلو فکرونو سره په ټکر کې دی. دی باور لري چې هېڅوک بې مدعا او بې مطلبه ښه نه کوي خو ویني چې ډاکټر شوام له ده سره ډېر ښه کوي خو هېڅ تمه او مطلب هم نه لري. نه یوازې له ده څخه د خپلو ښو بدلې تمه نه

لري بلکې له خدایه هم دا بدله نه غواړي ځکه چې هغه پر خدای او بله دنیا عقیده نه لري. د همدې ټکر په وجه غوټه پیدا کېږي. غوټه دا ده چې «ډاکټر شوام نو ولې دومره ښه کول؟» د کیسې اوج هغه ځای دی چې راوي د ډاکټر شوام د مرگ خبر اوري.

• پای: د لنډو کیسو په پای کې غوټه پرانیستل کېږي خو په دې کیسه کې غوټه هماغسې غوټه پاتې شوې ده. غوټه دا وه چې ډاکټر شوام ولې بې مطلبه ښه کول او راوي د کیسې په پای کې وایي چې «زه لا تر اوسه حیران یم چې هغه ولې راسره ښه کول؟» او ځواب یې لوستونکو ته پرېږدي چې پخپله ورباندې فکر وکړي. د کیسې دا ډول پای مخاطب فکر کولو ته هڅوي. ممکن هر لوستونکی بېل ځواب ورته ولري خو دا چې د پوښتنې ځواب پخپله په خپل ذهن کې جوړوي نو د کیسې اثر به تر ډېره وخته پورې د هغه په فکر کې پاتې شي او هر کله چې ښه کوي یا ښه ورسره کېږي، دا پوښتنه به وربادېږي.

۳.۲.۱. د اوږدوالي په لحاظ د لنډو کیسو ډولونه

لنډې کیسې د اوږدوالي په لحاظ په درېو ډولونو وېشلی شو: کیسه گۍ، لنډکۍ کیسې، او لنډې کیسې.

الف: کیسه گۍ: کیسه گۍ معمولاً یو څو محدودې جملې وي چې له دوو څخه تر پنځو یا چې ډېرې شي تر لسو جملې لري. دا د مینیمالیزم د سبک محصول دی او نن سبا چې خلک لنډې لیکنې خونوي، ډېر مینه وال لري. د کیسه گۍ او هر بل مینیمال اثر کمال دا وي چې لوی مفهومونه او ډېرې خبرې په کمو کلمو کې کوي. په بله وینا، تر ویلو نا ویلې په کې زیاتې وي خو لوستونکی هغه ډېرې ناویلې د لږ ویلو په مرسته په خپل ذهن کې مجسم کولی شي. دا چې په دې ډول لیکنو کې لوستونکی د فکر کولو او تخیل موقع ترلاسه کوي او د کیسې ناویلې برخې په خپل ذهن کې جوړوي، نو داسې احساس کوي چې د اثر په تخلیق کې هغه هم برخه اخیستې ده او د خلاقیت تنده یې ماتېږي. د ښاغلي فضل الحق تپاند یوه کیسه گۍ به ولولو.

تعلیم

په ښار کې د ښځینه ډاکټرې نشتون ناهیلی کړل. مېرمن او خاوند سترې د کور په طرف روان شول. د کور دروازه یې خلاصه کړه.

خاوند: دا لا څنگه ښار دی چې یوه ښځینه ډاکټره نه لري.

د لور سترگې یې په پلار ولگېدې. ژر یې زوړ کتاب او شلېدلې کتابچه تر پلاستيکي فرش لاندې کړل.

فعالیت: دغه کیسه گۍ چې لولې، نورې کومې خبرې ذهن ته درځي. تر دې کیسې مخکې به څه شوي وي؟ کومې ناویلې د دې کیسه گۍ په ویلو خبرو کې نغښتې دي؟ نجلی به ولې کتاب او کتابچه تر پلاستيکي فرش لاندې پټ کړي وي؟ د همدغو ناویلو خبرو په مټ د دې کیسه گۍ په سر او منځ کې څه ورزیات کړه او لږ یې وغځوه.

ب. لنډکی کیسه: لنډکی کیسه معمولاً یو څو سوه کلمې وي. هغه ښه یې چې فلش فیکشن بلل کېږي، باید همدومره کلمې ولري چې د کتاب په دوو مخامخ صفحو کې ځای شي، یعنې اته - نه سوه کلمې. خو تر اتو سوو کلمو کمې هم وي. په پښتو کې د ښاغلي اجمل پسرلي کیسې د لنډکیو کیسو ښې بېلگې دي چې دلته به یې یوه نمونه ولولو.

وېبښته

سر یې ژر ژر خوځاوه. د نویو لنډو کړیو وېبښتو څوکې یې له سره کړیو بارخوگانو سره لگېدې رالگېدې. غړۍ یې هندارې ته ورنژدې کړه. د یوې سترگې شا یې ورنگوله، د بلې یوې یې هم شنه کړه.

پر وېرو شونډو یې سور رنگ تېر بېر کړ. ورو یې یوه شونډه پر بلې لمده کړه. هندارې ته موسکۍ شوه. تک سپین غاښونه یې سره شوي وو. کاغذي دسمال یې پرې تېر کړ. د کور د بهر ور یې په ځان پسې کلک کړ. تر نورو ورځو نن د دفتر سهارنۍ غونډې ته وخته ورسېده. د غونډې

پر مهال يې يوه يوه ته وکتل. تر غونډې وروسته له يوه سره ودرېده، بيا له بل او بلې سره خو خبرې د دفتري کار وې.

مازديگر چې کور ته ستنه شوه، وار له واره هندارې ته تم شوه.

د بارخوگانو رنگ تللی و. سرې شونډې يې سپرې شوې وې. د سترگو د شا رنگ هم پيکه ښکارېده. خو په ريمل کې يې لا سترگې غټې اېسپدې.

د ماسخوتن تر ډوډۍ وروسته يې ويښته په موټ کې ونيول:

«کاشکې مې نه وای کم کړي.»

د خوب کوټې ته ولاړه. سر يې پر بالښت کېښود. بالښت يې پر سر کېښود:

«ولې يوه همکار هم د ويښتو صفت ونه کړ؟!»

پښې يې له کمپلې وايستې. کمپله يې ايسته کړه. بېرته يې ځان پټ کړ:

«خپله گناه دې ده. بايد پوښتنه دې کړې وای چې ويښته مې څرنگه ښکاري.»

په اړخ واوښته، په بل اړخ شوه. د لنډو ويښتو څوکې يې ونازولې. خوب يې تښتېدلی و.

پوست بالښت يې په سوک وواهه:

«ولې به مې پوښتنه کوله. دوی سترگې نه لري؟»

پښو يې سوی وکړ. يو پر بلې يې وسولوي:

«حتماً ښه نه ښکاري چې يو هم څه ونه ويل.»

ويښته يې په دواړو لاسونو جر پر کړل:

«همکاران بدنښته دي.»

«بخيلي يې کېږي، ځکه يې مبارکي نه راکوله.»

پښې يې ټولې کړې. بېرته يې ورو وغځولې. ښورې سترگې يې سره ولاړې. لاس يې له

ويښتو وښويېده. خوب يووړه.

فعاليت: دا لنډۍ کيسه له سره ولوله او د دې پوښتنو ځواب پيدا کړه.

۱. په کيسه کې ټکر کوم ډول دی (د انسان او طبيعت ترمنځ، د انسان او بل انسان

ترمنځ، د انسان او خپل ځان ترمنځ)؟

۲. د کیسې غوټه څه ده؟

۳. د کیسې راوي او لیدلوری کوم دي؟

۴. د کیسې کرکټره کومې ځانگړنې او څه ډول شخصیت لري؟

ج. لنډه کیسه: لنډه کیسه له زر یو نیم زر کلمو رانېولې تر لس زرو یا لا زیاتو کلمو پورې وي. دا په دې پورې اړه لري چې موضوع څومره ده او په څومره کلمو کې یې بیانولی شو. دلته به د ښاغلي نصیر احمد احمدي یوه لنډه کیسه او د ښاغلي واحد رفیعی د یوې لنډې کیسې ژباړه ولولو.

زما د وطن جگړه

لیکوال: نصیر احمد احمدي

په خاورو کې ناستې تور سترگې ماشومې له قبره راوتلی مېرې چختارې کړ. یو سیوری ورباندې راغی:

– ودړې! پېریان به درسره گوري.

ماشومې ور وکتل. د دې په عمر وړه نجلۍ ولاړه وه. شنې سترگې یې درلودې. خپولې ژېړ وېښته یې ښخ ولاړ ول.

په خاورو کې ناستې ماشومې بېرته قبر ته وکتل. پر یوه مېرې یې خپله بټه گوته کېښوده. د قبر مړه خاوره را ورغړېده. ماشومې غبرگ لاسونه ورته ونېول. خاوره یې بېرته ټوله کړه.

شنې سترگې نجلۍ وویل: ملا صېب ویل چې ژېړ مېرثانه پېریان دي.

په خاورو کې ناستې نجلۍ خپل کین، لوخ، چاودې چاودې مړوند ته خپېره ورکړه. ژېړ مېرې لاندې ولوېد. په غوسه یې وویل: بد مې ایسي! زما د ابا غوښې خوري.

شنې سترگې نجلۍ گامونه واخیستل. یوه بل قبر ته ودرېده.

ناستې ماشومې ور غږ کړل: ابا دې دی؟

– نه! شیرین اگا!

– تره؟

— نه! پلار!

د ناستي ماشومې وړې سترگې سره تنگې شوې. په کټ کټ يې وخنډل: پلار ته خو ابا

وايي.

شنې سترگې نجلۍ وويل: نه! شپږين اغا وايي.

ناستې نجلۍ خپله لمنه خلاصه کړه. خو ماتې رنگارنگ شيشې يې پر قبر واچولې. ولاړې

نجلۍ ته يې وکتل. شونډې يې خوځېدلې.

ناستې نجلۍ ورغږ کړل: څه وايي؟

— دوعا کوم. خدايه ما وبخښې. زما مور و پلار وبخښې. ټول بوسولمانان وبخښې.

راغله. د ناستې نجلې تر څنگ ودرېده. ويې ويل: دا دعا مې شيرين اغا را زده کړې وه.

ناستې نجلۍ د ولاړې نجلۍ شکېدلو پلاستيکي خپلکو ته وکتل. ويې ويل: خپلکې دې

ډېرې ارته (ازادي) نه دي؟

شنې سترگې نجلۍ وويل: دا مې د ادې خپلکې دي. ويل يې سې نن د باندې نه وځم.

ناجوړه يم. ته يې په پښو که.

ناستې نجلۍ خپلو لوڅو چاودو پښو ته وکتل.

— ما ام ډېرې ښکلې خپلکې درلودې. مازې يوه پينه يې لرله. اوبو يووړې.

نرۍ بوربوکۍ راغله. ناستې نجلۍ منډه واخيسته. په دوړو کې ورکه شوه. بېرته راغله. په

لاس کې نېولۍ زري کاغذ يې شنې سترگې نجلۍ ته ونيو. په خوند يې وويل: دا دې خوړلي دي؟

شنې سترگې نجلۍ وويل: پاپر نو چيشۍ دي. شپږين اغا به مې هر وخت د شنه پاکټ

ژاولې راته راوړلې.

ناستې نجلۍ کاغذ پر چپه خوا واړاوه. ژبه يې ورته راوايسته. لاړې يې تو کړې: ايډ! خاورې

دي.

غلې شوه. بيا يې وويل: ابا به مې نو پاپر راته راوړل! رنگارنگ پاپر.

يو دم يې وخنډل: اخ! تر ټولو يې اغه ترخه پاپر ښه ول. اجب خوند يې درلود.

بېرته د قبر تر څنگ کېناسته.

شنې سترگې نجلۍ وويل: دې ما شيرين اغا دې نو نه و ليدلۍ. خو وارې يې په خپل موټر کې ښار ته ورسره بوتلم. ايسکریم به يې راته اخيستل.

يو دم يې خپله لمن تر پيڅکې ونېوله: ها! دې ته وگوره! د رنکو کميس يې ام راته اخيستۍ

۰۹

د زاړه، شکېدلي کميس لمنه يې خولې ته ور نږدې کړه. لارې يې پرې تو کړې. پر رنګ تلليو رنکو يې رغوی تېر کړ. تندۍ يې تريو شو. ويې ويل: اوس يې رنګي زاړه شوي دي. که دې اول ليدلې وای، لمر پکې ښکارېده.

ناستې نجلۍ وويل: بل کميس ام لري؟

- نه! پيسې نشته. مور مې راته ويل چې يو څه وخت صبر وکه! د چرگې چوچونې به غټ شي. دوه به خرڅ کم. د رنکو کميس به درته واخلم.

ناستې نجلۍ په خوند وويل: شکر! زه خو د رنکو يو نوی کميس لرم.

شنې سترگې نجلۍ وويل: مور دې درته واخيست؟

_ نه! د همسايه ښځې مې مور ته خپل کميس ورکو. ويل يې چې ډېر يې نه دی اغوستی. کوچنيانو ته کالي ترې وگنډه.

غلې شوه. د پاپرو زري کاغذ يې ټوټې ټوټې کړ. پر قبر يې وشينده.

شنې سترگې نجلۍ وويل: ابا دې ولې مړ شو؟

ناستي نجلۍ سوړ اسويلی وايست: ابا مې د ملک اکا دهقاني کوله! يو سهار يې په پټي کې جووې جوړولې. ټکا شوه. په منډه کور ته راغی. خو بې ريرې کسان تر دېوال را واوښتل. ابا يې وډباوه. ويل يې چې دا اورده رېره او تور پټکی دې بې څه نه دي. ډز! زما تر مخ يې وويشت.

غلې شوه. شنې سترگې نجلۍ ته يې وکتل. ويې ويل: او ستا شيرين اغا؟

_ زما شيرين اغا بيا ټکسي چلوله. يوه ورځ يې زه او مور ښار ته ورسره بوتلو. په زيارتونو يې وگرځولو! ماښام بېرته کور ته را تلو چې خو ږيرورو کسانو موټر ودراره. شيرين اغا يې وډباوه. ويل يې چې دا سوړ، خربيلی مخ او لوڅ سر دې بې څه نه دي. ډز! زما تر مخ يې وويشت.

فعاليت: دې پوښتنو ته ځواب ووايه.

۱. د کيسې راوي څوک دی؟
۲. په کيسه کې تلوسه له کوم ځايه څخه پيل شوې ده؟
۳. د کيسې مکالمې څنگه دي؟ دغه خبرې اترې د وړو، غريبو، يتيمو نجونو له حال سره مناسبې دي؟
۴. د کيسې کرکټرونه څنگه انځور شوي دي؟ ظاهري او باطني ځانگړنې يې څومره معرفي شوي دي؟
۵. د کيسې ژبه درته څنگه ښکاري؟

واورين باد

ليکوال: عبدالواحد رفيعي

ژباړه: نصير احمد احمدي

د ژمي سره شپه نيمايي ته نږدې وه. اسمان وربخ و. نرم باد لوڅې ونې خوځولې. په کوټه کې د خراغ کمزورې ژبه رڼا ښکارېدله. زړه ښځه کوټې ته ورننوته. يخني لړزوله. ويې ويل: د لېوه انگولا راځي. نږدې دی. لکه د کلا تر شا چې ولاړ وي.

يوه ځوان سړي چې له يوې وړې نجلۍ سره يې خبرې کولې، وويل: بېچاره به وړی وی. غلی شو، بيا يې وويل: په دې ورځو کې له سپيو هم سپکه ختلې وي.

زړې ښځې وويل: له کومې ورځې چې ټک و ټوک کم شوی، لېوان هم زړور شوي دي. مخکې تر دې خلکو ټوپکې درلودې. لېوان وپېرېدل. اباديو ته نه شواى را کښته کېدای.

اسمان وربخ و. د باد چونگا راتله. کوچينۍ نجلۍ د کتاب پاڼه واړوله. پلار ته يې وکتل، ويې ويل: ته چې هلته وې، څه دې کول؟

پلار وخنډل: لورې، مکتب ته تلم.

نجلۍ له خدا شنه شوه. په ناباوري يې وويل: نو په دومره لويښې کې مکتب ته تلې؟

پلار وويل: هو لورې. په همدې لويوالي کې مکتب ته تلم.

نجلۍ په خوند وپوښتل: قران شريف دې هم وايه؟

پلار موسک شو: هو لورې، قران شريف مې هم وايه.

نجلۍ هماغسې په خوند وويل: تاسو ته يې د دين اصول هم درښودل؟

پلار وخنډل: هو لورې، د دين اصول يې هم را ښودل.

نجلۍ په خندا وويل: ښه نو، راته ووايه چې د دين اصول څو دي؟

پلار موسک شو: پنځه.

نجلۍ په خوشالی چکچکې کړې. په خوند يې وويل: اخ، جان! پلار مې د دين اصول

نه پېژني.

پلار وخنډل. پوښتنه يې وکړه: ته راته ووايه، څو دي؟

نجلۍ په شوق وويل: درې دي. توحيد، نبوت، معاد.

پلار په زوره وخنډل: سمه ده لورې. سمه ده. د دين اصول درې دي.

يوه ځوانه ښځه له دهلبزه کوټې ته راغله. سترې ښکارېده. تکو سرو لاسونو يې دا ښودله

چې همدا اوس يې بېگاني لوبني پرې مېنځلي دي. ځوانه ښځه خراغ ته نږدې کېناسته. پرته له

دې چې چا ته وگوري، ويې ويل: نن شپه شايد واوړه ووري. د باندې د قبر غوندي تياره ده.

نجلۍ په بېرته خپلې مور ته وکتل. ښځې وويل: نه پوهېږم. لېوه دي که شغال؟ خو انگولا

يې نږدې ده. خدای دې وکړي چې څوک په دښته کې نه وي پاتې.

نجلۍ خپل پلار ته وکتل. په وارخطايي يې وپوښتل: ابا! لېوان ډېر بد دي؟

پلار د نجلۍ پر وېښتو لاس تېر کړ، ويې ويل: نه گرانې، خو کله کله له ويرې په يو چا حمله

کوي. هو، که وري وي، بد دي.

- زموږ په کتابونو کې د گيدرې عکسونه شته. گيدره زوروره ده که لېوه؟

- لېوه زورور دی، خو گيدره په اسانۍ نه شي خوړلای.

نجلۍ وويل: ولې؟

پلار وخنډل: گيدره په خپله لکۍ لېوه دوکه کوي، له لېوه لاره غلطوي.

- نو بني آدم هم لاره ترې غلطولی شي؟

- نه گرانې! بني آدم نه شي کولای چې لاره ترې غلطه کړي. بني آدم د گيدرې غوندي تيز

نه دی.

د خراغ رڼا ورو ورو کمزورې کېدله.

زړې ښځې سره ساه وايسته، ويې ويل: خراغ تېل نه لري. بايد ماښام لا له تېلو ډک شوی وای.

ځوانې ښځې په خندا وويل: اوس نو ناوخته ده. بايد ويده شو. سبا به يې له تېلو ډک کم. بودی. خو ځله د خراغ پليته پورته کړه، خو د خراغ زور ختلی و. په کمزورې رڼا کې يې د کوټې دېوالونه سره بخونه ښکارېدل.

چوپه چوپتيا وه. کله کله به د باد نری غږ راغی. دا وخت د انگړ دروازه وټکېده. بودی ورو وويل: خدايه خير! په دې شپه کې به څوک وي؟

خپل زوی ته يې وکتل. يو ځل بيا يې د خراغ پليته پورته کړه. په زحمت ولاړه شوه. له دهليزه ووته. په لوړ غږ يې وويل: څوک يې؟

د دروازې له شا يو نارينه غږ راغی: گل احمد په کور کې دی؟

- هو. څه يې کوي؟ ته څوک يې؟

سړي وويل: له لوی کلی راغلم. مرکه ده. حاجی شهير صېب يې غواړي.

بودی خوله خبرو ته جوړوله چې گل احمد راغی. دروازه يې خلاصه کړه. دوه کسان وو. د يخني له لاسه يې پزې پتې کړې وې. يوه گل احمد ته لاس ورکړ، ويې ويل: ورور جانه سلام. حاجي صېب شهير را ولېرلو. که زحمت نه وي يو ځل د لوی کلي جومات ته راشه. حاجی شهير خو به پېژني؟

گل احمد وويل: هو، پېژنم يې.

وروسته يې دواړو کسانو ته په ځير ځير وکتل، ويې ويل: خو په دې شپه کې مې څه کوي؟ سبا به درشم.

سړي چې په خپل پتو يې خوله او پزه پيچلې وو او په سختي يې غږ اورېدل کېده، په خندا يې وويل: تر لوی کلي دومره لاره نه ده. همدا اوس مجلس لري. له نورو ځايونو هم کليوال او سپين ږيري را ټول شوي دي.

گل احمد په حيراني وويل: مرکه د څه په خاطر ده؟

دوهم کس چې تر دې دمه غلی و، په بېره يې وويل: د مکتب په باره کې خبري کوي. نوی کال له يوې موسسې نوی مکتب غواړي. د ولسوالي نماينده گان هم راغلي دي.

لومړي سړي وويل: حاجي صېب ويل چې که ته هم يې، ښه ده. وړه نجلۍ د بودۍ تر څنگ ودرېده. بودۍ د هغې پر سر لاس کېښود، ويې ويل: دا شپه گوره. خو سبا ته به يې خبرې کړې وې.

گل احمد زړه نازړه وويل: ښه، يوه دقيقه ماته شئ.

گل احمد کوټې ته ننوت. ځوانه ښځه ولاړه وه. ويې ويل: څه وايي؟

- وايي چې په لوی کلي کې مرکه ده، ته يې هم غوښتی يې.

- نو اوس څې؟ ناوخته نه ده؟

گل احمد وويل: ور به شم، و به گورم چې څه خبره ده. سبا کومه گيله ونه کړي.

د ښځې له لاسه يې کوټ وړ واخيست. ښځه يې له مړژواندې څراغ سره يواځې پرېښوده.

گل احمد تر خولې او پزې د غاړې دسمال تاو کړ، په دوو کسانو پسې روان شو. د مور غږ يې واورېد: ودرې زويه، تياره ده. څراغ به درته را واخلم.

په دوو کسانو کې يوه ور غږ کړل: ادې، اندېښنه مه کوه، مور يې خپله بېرته درته راولو.

گل احمد کوټې ته وکتل، له درېڅې د څراغ وروستی کمزورې رڼا ښکارېدل.

دوی گړندی روان ول. کلا ته نږدې له گڼو ونو دوه نور کسان راووتل. وسلې وړ سره وې.

گل احمد په حيرانۍ وويل: له ولسوالۍ مرکې ته راغلي ياست؟ يوه ځواب ورکړ: هو، د قوماندانۍ نفر يو.

ټول غلي روان شول. د کارېز پر سر دوه لارې ته ورسېدل. څلورو کسانو لاره کږه کړه.

گل احمد ودرېد، په حيرانۍ يې وويل: لويې کلا ته خو دا لاره نه ده تللې.

باد تېز شو. کله کله به د گل احمد پر ټنډه د واورې ساړه بڅري ولگېدل. يوه کس چې تر دې دمه غلی و، له جبهه لاسي څراغ را وايست. لومړي يې د گل احمد مخ ته وړ واچاوه، بيا يې خپل مخ ته د څراغ رڼا سيخه کړه. ورو يې وويل: زه دې وپېژندلم؟

گل احمد په ځير ورته کتل، يو دم يې وخنډل: هو، فکر کوم چې سيف الله يې. کنه؟

سيف الله په زوره وخنډل، لاسي بتۍ يې مړه کړه، ويې ويل: هغه وختونه دې په ياد دي چې يو ځای به مکتب ته تلو؟

گل احمد په ډاډه زړه وويل: هو، کله مې هېرېږي. دواړه په يوه صنف کې وو.

سيف الله وويل: ښه نو، گامونه گړندي که چې ناوخته نه شي.

غلی شو، مخ يې بېرته په پتو کې پټ کړ.

گل احمد وويل: ښه، اوس چېرته روان يو؟

سيف الله چې گل احمد ته نږدې روان وو، ويې ويل: دومره بې طاقتي مه کوه. يو بل کس

هم بايد ووينې. هله نو ژر ژر ځه.

باد تېزي کوله. پر ځمکه د واورې سپين ململ پروت و. کله کله به له ليريې د يوه سپي غيا

راغله. سيف الله د مازار د غونډۍ خوا ته لاره چپه کړه.

گل احمد ودرېد، په وراختايي يې وويل: د مازار د غونډۍ خوا ته خو کومه ابادي نه شته، ما

چېرته بيايي؟

سيف الله دوه گامه شا ته ور وگرځېد. گل احمد ته مخامخ ودرېد، ويې ويل: راځه. په خپله

به پوه شې چې خبره څه ده. مه وېرېږه، که نه نو په زور دې بيايو.

يو دم يې گل احمد د غاړې له دسماله ونيو. په شدت يې د ځان خوا ته ور کش کړ.

گل احمد خو گامه بې اختياره مخکې لاړ. ځان يې کابو کړ، ونه لوېد. نورو دريو کسانو ته يې وکتل،

د ټولو سرونه ځړېدلي ول. هېڅ يې هم نه ويل.

گل احمد په وېره وويل: سيفو خانه، څه خبره ده؟ زه مو چېرته را وستم؟ تاسو خو ويل...

پر ککړۍ يې يو څه ولگېدل. خبره يې پرې شوه. سر يې وگرځېد. کېناست. دوو کسانو تر

متو ونيو. په زوره يې ودراره. بل پر ملا لغته ورکړه. ټيله يې کړ.

گل احمد خو گامونه واخيستل. ودرېد. زوروره نارو يې تر خولې را ووته. وروسته يې زبون

ووهل شو. لږزې واخيست. لاسونو ته يې ټکان ورکړ. غوښتل يې چې څه ووايي، خو له خولې يې

غږ نه را ووت.

سيف الله لاس ور وغځاوه، د غاړې له دسماله يې ونيو او لکه پسه خو گامه يې په ځان

پسې کش کړ.

باد تېز و. لوڅې ونې پر يو بل لگېدې. وچه ټکا يې خته.

گل احمد د مجبوري له مخې په دوی پسې روان شو. نه پوهېده چې چېرته او ولې روان دی. وېرې نیولې و. په ذهن کې یې رنگارنگ خبرې ور گرځېدې: «نه نه، سيف الله خو شناخته سړی دی، همشین دی...»

د مکتب وختونه ور په زړه شول: «د سيف الله بوخراغ ډېر خوبښدل، ما ته تنوري کلچو خوند راکاوه، تل به مو د یو بل بکسونه تلاشي کول.»

واوره تېزه شوه. سړې دانې یې پر مخ ښې نه لگېدې. په نوور پسې روان و. یو دم یې وړه لورکې ور په زړه شوه. «ها ها ها، د پلار مې د دین اصول نه دي زده، د پلار مې د دین اصول نه دي زده، د پلار مې...» ټول بدن یې پرک اخیستی و. مور یې په ذهن کې ور وگرځېده: «له کومې ورځې چې دا ټک و ټوک کم شوی دی، لېوان زړور شوي دي...»

د مازار غونډۍ په لمنه کې درې نور کسان ولاړول، لکه کمین نیولي لېوان غلي ښکارېدل. یوه یې وویل: راغلی.

سيف الله له ځوابه پرته له هغو سره یو ځای شو. له یوه سره وپسښېد. روان شول. کله چې غونډۍ ته ورسېدل، سيف الله گل احمد ته وویل: په یاد دي دي، څو کاله مخکې په وچه جلگه کې یو مړی وموندل شو؟

گل احمد په حیرانۍ وویل: هو، خو په ما یې څه؟

د سيف الله ټنډه تروه شوه: په تايې څه؟

گل احمد په وېره وویل: جنازه په وچه جلگه کې موندل شوې وه، تاوان یې له ما غواړې؟ زه یې څه کوم؟

سيف الله د گل احمد له د غاړې دسمال خلاص کړ، ساړه باد د گل احمد ټټر ته ور ننوت. داسې احساس ورته پیدا شو لکه په ژوندوني چې پو سټکی ترې باسي، لړزې واخیست، غاښونه یې وکړېدل، خو په دې حال کې یې پر تندي مړې خولې راماتې وې.

سيف الله د غاړې دسمال ته ور لوېدلې غوټه خلاصه کړه، ویې ویل: اوس دې نو غوړونه خلاص شول. ویې خندل، په ملنډو یې وویل: پوهېږې چې هغه جنازه د چا وه؟ هغه وخت ته دلته وې، مشر ورور دې هم همدلته و.

گل احمد په حیرانی سرې ته کتل، یو دم یې په وارخطایی وپوښتل: ته فکر کوې چې خدای مه کړه خیرالله مور... .

سیف الله په خبره کې ور ولوېد: یا تا، یا کوم بل چا! پر مور یې فرق نشته، خو سرې ستاسو په سیمه کې وژل شوی و.

گل احمد وویل: نو که داسې وي، زموږ کسان هم په نورو سیمو کې مړه پیدا شوي دي. د شیر زوی په شگلنه دښته کې پیدا شو، د سلیم زوی د زاړه کلي په خرابه کې مړ پروت و، د ... سیف الله چیغه کړه: تاسو بې غیرته یاست، خو ورشئ، خپل غچ ترې واخلي.

دا یې وویل او د گل احمد خولې یې د هغه له سره لیرې وغورځوله. سرې یې تر وېښتو ونيو، په ځان پسې یې نږدې شیلې ته ور کش کړ. گل احمد په وارخطایی د سیف الله دواړه لاسونه له بندونو نیولي وو، هماغسې پسې څښېده. وروسته یې یو دم چیغه کړه: سیفو، څه کوې؟ وژنې مې؟

پر سر یې کلکه ضربه ولگېده، پرمخې پرېووت.

اوه کسه پرې راټول شول. د لغتو وار نه کېده. بیا یې د ټوپکو کنداغونه ورته سیخ کړل. د گل احمد له تندي سرې وینې را روانې وې...

گل احمد د خواست په ژبه وویل: زه نوی راغلی يم. ما څه کړي دي؟ د خدای له پاره گناه مې څه ده؟

یوه سرې چیغه کړه: ستا گناه دا ده چې تر اوسه لا ژوندی یې. ستاسو گېډې چې ډکې شي، بیا د خدای بنده گي نه مني.

گل احمد په سختی ودرېد. له هر یوه یې زړه سوی غوښت. زاری یې کولې. خو هر یوه د خپېرې یا د ټوپک د کنداغ وار پرې کاوه. دی نا امېده شو. زنگنونه یې پر ځمکه ولگېدل. د مور خبره یې په ذهن کې ورتېره شوه: «له کومې ورځې چې ټک و ټوک کم شوی، لېوان زړور شوي دي...»

سیف الله یو گام مخکې راغی. گل احمد یې د ټوپک پر کنداغ وواهه. د سرې له تنېدې وینو داره وکړه. ولوېد. سپینه واوره سره شوه. بېرته په زحمت کېناست. ټول قوت یې پښو ته ور ټول کړ.

منډه يې واخيسته، خو ولوېد. اوه كسيزه حلقه پرې راټوله شوه. هر يوه به د لېوانو غونډې جلا جلا خوله وراچوله... سرې بېرته پر مخې پرېووت.

سيف الله تر وېښتو ونيو، ويې ويل: كه ځان در باندې گران وي او په خپلو اولادونو دې زړه خوږېږي، نو د خيرالله قاتل راوښييه. ووايه، ورور مې چا وواژه؟

غلی شو. د گل احمد تشي ته يې لغته ورکړه. له خولې يې لارې باد شوې: ووايه! يو خو دې ورور و، بل څوک و؟

گل احمد وټوخل. سرې لارې يې تو کړې. ورو يې وويل: د خدای له پاره! نه پوهېږم. خو مور نه وو. رحم وکړئ، اخ، لورکۍ مې...

پر سر يې ضربه ولگېده. پر ځمکه هوار پرېووت. بېرته پورته شو. پر ښۍ سترگه يې وښې را ماتې شوې... هر يوه ته به يې زارۍ کولې. پښو ته په ور ولوېد، خو گټه يې نه کوله. په سوک يا لغته به وهل کېده. گل احمد چيغې وهلې: د خدای روی منۍ! ما مه وژنئ!

سيف الله په ملنډو وويل: كه دې پرېږدو، نو په دې واوړه كې د كور لاره پيدا كولاى شې؟ گل احمد په ناباورې وروکتل. باور يې نه راته. په هيڅ شي يې باور نه راته. زړه ته يې نه لوېده چې د خيرالله ورور، سيف الله دې يې همداسې خوشی کړي. ده په راوتلو رډو سترگو سيفو ته كتل. په زړه كې ور تېره شوه: نه، دا زما همصنفي سيف الله نه دى. سيفو به ما څنگه وژني؟ باور مې نه راځي. نه، دا زما...

سيفو د ټوپك نلۍ د گل احمد تر زڼې لاندې كړه، ورو يې وويل: خپله لاره پيدا كولاى شې كه مور دې تر كوره ورسوو؟

يو دم يې په زوره وخنډل: وبخښه! زحمت مو دركړ. اوس نو ورځه. بودۍ مور به دې درپسې زړه ترقه شي.

گل احمد په راوتلو سترگو سيفو ته وکتل. په زحمت ولاړ شو. پر ښۍ سترگه يې لستونۍ تېر کړ. ويې ويل: مور دواړه همصنفيان وو. داسې نه ده، مور دواړه...

سيف الله په خبره كې ورولوېد: څه چې در باندې ناوخته كېږي.

گل احمد زانگي وانگي روان شو. په زړه کې يې مرگ ورگرځېده. لينگې يې لړزېدل. گامونه يې له اخيتاره وتلي ول. يو ځای ودرېد. د سيف الله نارو ورسپې راغله: ورځه نو، مور پر تا کار نه لرو.

گل احمد د خپل ټول وجود قوت خپلو پښو ته راووست. د ونو خوا ته يې منډه کړه. ټک شو، ولوېد.

اوه کسان ورغلل. سيف الله يې پر ټټر ور کېناست. د گل احمد له تشي وينو دارې وهلې. د گل احمد له بدنه سېکه ختلې وه. د ښځې خبره يې په ذهن کې ور تېره شوه: «خدای مه کړه، که څوک په دښته کې پاتې وي...»

سيف الله له جېبه لوی چاقو را وايست. د گل احمد سترگې رډې راختلې وې. سيف الله د سړي پر ستوني سوړ چاقو کېښود. د گل احمد سترگو ته د هغه لور ودرېده: «پلار مې د دين اصول نه پېژني، ها ها ها... پلار مې...»

باد تيز و. ونې يو پر بل لگېدلې. چونگا يې خته...

د گل احمد شونډې وڅوڅېدې: لا اله...

د تورو جامو سړيو د دوی چارچاپېره کړی جوړه کړه او په اتني گډ شول.

سيف الله په ترنم وويل: الله اکبر الله ...

چهارشنبه وه، واوره اورېده. خو د باد زور ختلی و. پر گل احمد يوه لوېشت پرته واوره يو ځای تکه سره ښکارېدله.

لومړی فعاليت: کيسه يو ځل بيا په ځير ولوله او د «ډاکټر شوام» د کيسې د تحليل په

شان؛ د دې کيسې هر عنصر تحليل کړه.

دوهم فعاليت: فکر وکړه چې د «واورين باد» په کيسه کې د کرکټرونو نومونه، عددونه،

او ورځې به هسې تصادفي انتخاب شوي وي که بله معنا هم لري؟

يادونه: په تخيلی ادبی ژانرونو کې ډرامه، سناریو، او ناول هم شامل دي خو دا چې دا ژانرونه اوږده او ډېر تخصصی دي، دلته یې نه راسپړو. همدارنگه د لنډې کیسې په اړه نورې تخنیکي خبرې هم شته چې ما نه دي راخیستې او که څوک غواړي چې د دې او نورو ادبی ژانرونو په اړه مفصل معلومات پیدا کړي، دغه کتابونه دي ولولي:

۱. د نثر لیکلو هنر؛ اسدالله غضنفر؛ مومند خپرندویه ټولنه؛ ۱۳۹۱
۲. راځی کیسه ولیکو؛ نصیر احمد احمدی؛ مومند خپرندویه ټولنه؛ ۱۳۹۱
۳. ماشومانو ته د کیسو لیکلو چل؛ اجمل پسرلی؛ مصور بنسټ؛ ۱۳۹۰
۴. ناول به څنگه لیکو؛ سید نظم سیدی؛ مومند خپرندویه ټولنه؛ ۱۳۸۹
۵. پښتو لنډه کیسه او ادبی ټوټه؛ سید نظم سیدی؛ صمیم ادبی ټولنه؛ ۱۳۸۶
۶. په ډرامه کې کرکټر کښنه، محب الرحمن محب؛ اسد دانش مطبعه؛ ۱۳۹۳
۷. نجیب محفوظ څرنگه کیسې لیکي، اجمل پسرلی، سالنگ خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۸
۸. د کیسو کیسې، اېمل پسرلی، سروش خپرندویه ټولنه، کابل، ۱۳۸۸

څلورمه برخه

۴. نقد او تحليل

د دې لپاره چې د يوه متن په اړه سم قضاوت وکړو، بايد يې د تحليل او نقد چلونه زده کړو. د متن د تحليل لپاره لومړی انتقادي مطالعه په کار ده. په دې برخه کې به د انتقادي مطالعې، تحليل او نقد تخنيکونه تمرین کړې.

۴.۱. انتقادي مطالعه Critical Reading

زه غوره گڼم چې د «انتقادي مطالعې» پر ځای د «اغېزناکې مطالعې» اصطلاح وکاروم. اغېزناکه مطالعه په دې معنا ده چې کله يو متن لولئ، پوه شئ چې «څه وايي؟»، «ولې يې وايي؟» او «څنگه يې وايي؟» اغېزناکه مطالعه په څو پړاوونو کې ترسره کېږي.

لومړی پړاو (متن څه وايي؟): د اغېزناکې مطالعې لومړی گام پر متن پوهېدل دي. د دې لپاره چې سم پوه شو، متن بايد بيا بيا ولولو. پر متن د پوهېدلو لپاره دغه کارونه کوو:

۱. پنسل را اخلو. متن يو وار لولو او هغه کلمې او اصطلاحات چې نه ورباندې پوهېږو، په نښه کوو يې. بيا يې معنا او مفهوم له قاموسونو يا انټرنټ څخه پيدا کوو.

۲. متن بيا لولو او اساسي ټکي يې په نښه کوو. معمولاً په هر پراگراف کې يو اساسي ټکی وي چې د اثبات لپاره يې څو دليلونه، شواهد او مثالونه وړاندې شوي وي.

۳. متن په درېيم ځل لولو او بيا يې خلاصه په خپل ذهن کې جوړوو.

۴. د متن خلاصه له خپل ذهنه ليکو. البته د ليکوال جملې او عبارتونه به کټ مټ هماغسې نه ليکو.

دلته به د ارواښاد پوهاند دکتور سيد بهأ الدين مجروح «د جبر او اختيار ديالکتیک» له کتاب څخه يو متن راواخلو او لومړی پړاو به په کې عملي کړو.

جبريان او قدریان

معتزله د واصل بن عطا پيروان وو. واصل په خپله د حسن بصري شاگرد و او د هجري له ۸۰ تر ۱۸۰ پورې ژوندی و. اشاعره د مشهور متکلم ابو الحسن علي ابن اسمعيل الاشعري پيروان وو چې په ۲۶۰ هجري کې زېږېدلی او ۳۲۴ هجري کې وفات شوی دی. د دې دوو فرقو منځ کې د اختلاف ټکي ډېر دي. معتزله زيات د عقلي مکتب پيروان وو او اشعريانو زيات په حديث او خبر اتکاء کوله. د جبر او اختيار په مسأله کې د دوی دواړو موقفونه داسې وو:

معتزله وايي چې: د خلقت له شروع څخه خدای انسان په خپلو کړو وړو کې مختار پيدا کړی دی او د بني آدمانو په کار کې هره لحظه او دايمي مداخله نه کوي، ځکه که فرض کړو چې د انسان ټول کړه وړه د خدای په اراده پورې تړلي وي او د انسان اراده په کې هېڅ تاثير ونه لري، نو په دې صورت کې به د خلکو د هدايت له پاره د پيغمبرانو رالېږل، د آسماني کتابونو نازلول، خير او شر او ثواب او گناه، مکافات او مجازات هېڅ معنا او مفهوم ونه لري.

اشاعره استدلال کوي چې: که انسان په اعمالو کې مختار وېولو، نو د خدای مشيت، قضا او قدر، لوح محفوظ، د خدای مطلق علم او مطلق قدرت مهمل او باطل کېږي. نو ځکه انسان مختار فاعل نه دی، بلکې موجب فاعل دی. د انسان رابطه له خپلو اعمالو سره داسې ده، لکه د رنگونو رابطه له رنگينو شيانو سره. څرنگه چې رنگ په شي ولاړ دی، خو د اعمالو او د انسان دواړو خالق خدای دی، د دې مسألې د حل له پاره د «کسب» نظريې څخه استفاده کوي. په دې شان چې د اشعريانو په نظر د بندگانو کړه وړه د خدای په قدرت کې دي او د بنده قدرت په کې کوم تاثير نه لري، خدای په بنده کې قدرت ايجادوي او له دې ايجاد سره سم او «مقارن» يو فعل پيدا کوي، په دې شان هر فعل خدای ابداع او خلق کوي او بنده يې «کسبوي» او له دې کسب څخه مقصد د کړو وړو «مقارنت» دی د انسان له قدرت او ارادې سره. او بنده د فعل په ايجاد کې تاثير نه لري. لهدا انسان په خپلو اعمالو کې مجبور دی او خدای په بندگانو کې اعمال خلقوي، لکه په نورو اشياوو کې. لکه چې وايو: اوبه جاري شوې؛ لمر را وخوت؛ آسمان شين شو او نور. ..

امربين الامرين:

د دې دوو پورتنيو لارو په منځ کې يوې بلې فرقې منځنۍ لار نيولې ده، يعنې «امر بين الامرين» يې غوره کړې او وايي: «لاجبر ولا تفويض ولكن امر بين الامرين». غزالي د دې جملې اشخاصو څخه دی چې د اوسط لار يې غوره کړې ده. د ده په عقیده جبريان د بنده له قوت څخه انکار کوي او په دې شان د يو فزيکي حرکت او يو ارادي حرکت په منځ کې تمیز نه کوي او له دې انکار سره د بنده ټول شرعي تکليفونه باطلوي. د اختيار طرفداران د خدای له قدرت څخه انکار کوي او ټول افعال د بندگانو مخلوق گڼي او په اختراع او خلقت کې بندگان له خدای سره شريکوي. وسطه لاره به دا وي چې قدرت د خدای او بنده له دواړو څخه وگڼو. د دې منځنۍ لارې بل مشهور مثال صدرالدين شيرازي دی. دی خپله د «جبر و تفويض» رساله داسې شروع کوي: «سبحان من تنزه عن الفحشاء ولا تجرى من ملکه الامايشاً» په دې عبارت کې «امر بين الامرين» ته اشاره ده او وايي چې خدای د هر ډول فساد نه پاک دی او په عالم کې هر څه د ده په اراده جاري دي. د جملې لومړۍ برخه اختيار ته اشاره کوي او دويمه برخه يې په جبر دلالت کوي. په همدې رساله کې دی وايي چې د امر بين الامرين نه مراد دا نه دی چې د بنده فعل د جبر او اختيار کوم ترکيب دی. نه دا چې فعل له دواړو څخه خالي دی، يا ناقض جبر يا ناقض اختيار دی، بلکې څرنگه چې په خپله وايي «المرادانه مختار من حيث هو مجبور و اد مجبور من حيث هو مختار بمعنی آن اختيار بعينه اضطراره!» مراد دا دی چې بنده مختار دی، له دې جهته چې مجبور دی او مجبور دی، له دې جهته چې مختار دی، يعنې د هغه اختيار عيناً اضطرار دی. د ملا صدرا دا خبره ډېره نوې او تازه بڼه لري او اوسني ديالکتیکي فکر ته ډېره ورته ده.

فعاليت: ۱) د مقالې هغه اصطلاحات او کلمې چې نه ورباندې پوهېږي، په نښه کړه. (۲)
د دې کلمو او اصطلاحاتو معنا او تعريفونه پيدا کړه. (۳) مقاله له سره ولوله او عمده ټکي (main ideas) يې پيدا کړه. (۴) هر عمده ټکی په يوه جمله کې بيان کړه. (۵) دغه جملې سره يو ځای کړه او د مقالې خلاصه له خپل ذهنه وليکه.

دوهم پړاو (څنگه یې وایي؟): په دې پړاو کې متن د ژبې، گرامر، سلاست او بلاغت، او سبک له نظره ارزوو. یعنې گورو چې متن په آسانه ژبه لیکل شوی دی، که په سخته او پېچلې ژبه؛ جملې یې په گرامري لحاظ سمې دي که نه؛ متن روان لوستل کېږي که لوستونکی په کې ټکنی کېږي؛ لیکوال خپل مطلب واضح بیان کړی دی که خبرې یې گونگې او مبهمې دي؛ او بالاخره د لیکوال سبک کومې ځانگړنې لري.

اوس به پورتنۍ مقاله په همدې ملحوظاتو ارزوو:

۱. **ژبه او گرامر:** د مقالې ژبه ساده او آسانه ده خو دا چې موضوع پخپله نسبتاً سخته او انتزاعي ده نو په آسانی ورباندې نه شو پوهېدای. د متن ځینې جملې لنډې او ځینې اوږدې دي. د ساده جملو تر څنگ مرکبې جملې هم لري او دغه مرکبې جملې د موضوع تقاضا ده، نه دا چې لیکوال دې په لوی لاس لیکلې وي. په مقاله کې د اصطلاحاتو د پښتو کولو هڅه نه ده شوې، بلکې فارسي، عربي او انگلیسي اصطلاحات هماغسې په خپل شکل راغلي دي. جملې یې په گرامري لحاظ سمې دي، یعنې مبتدا، خبر، فاعل، مفعول، فعل، صفت او موصوف په خپلو ځایونو کې راغلي دي خو یو نیم ځای کې د پښتو پر ځای عربي/فارسي ترکیبونه غوره شوي دي لکه «ناقض جبر» چې په پښتو کې «د جبر ناقض» کېږي. ځینې جملې یې د فارسي جملو جوړښت لري لکه: «د امر بین الامرین نه مراد دا نه دی چې ...» په فارسي کې دا جمله داسې ده: «مراد از امر بین الامرین این است که ...» حال دا چې په پښتو کې ویل کېږي: «د امر بین الامرین مراد دا دی چې ...» یعنې دلته «د ... نه مراد» د فارسي ژبې جوړښت دی. همدارنگه په دې بله جمله کې «بنده مختار دی، له دې جهته چې مجبور دی او مجبور دی، له دې جهته چې مختار دی، یعنې د هغه اختیار عیناً اضطرار دی.» د فارسي ژبې «از این جهت» په «له دې جهته» ژباړل شوی دی خو په پښتو کې ویلی شو: «ځکه چې/په دې چې»، یعنې داسې یې لیکلی شو: «بنده مختار په دې دی چې مجبور دی او مجبور ځکه دی چې مختار دی.» په ځینو جملو کې سرېلونه غورځېدلي دي لکه دا «د دې دوو فرقو منځ کې د اختلاف ټکي ډېر دي.» چې د «په منځ کې» پر ځای یوازې «منځ کې» راغلی دی. همدارنگه په ځینو ځایونو کې د «له» پر ځای «د» لیکل شوی دی لکه «خدای د هر ډول فساد نه پاک دی.» او په غیر مستقیم نقل قول کې د شارحې «:»

علامه راغلي ده لکه «معتزله وايي چې: د خلقت له شروع څخه خدای انسان په خپلو کړو وړو کې مختار پيدا کړی دی.»؛ حال دا چې دغه علامه په مستقيم نقل قول کې کارول کېږي.

۲. سلاست او بلاغت: د مقالې ژبه روانه ده او ان هغې ډېرې اوږدې جملې يې هم بې تکليفه لوستل کېږي. د بلاغت په لحاظ هم ليکوال بريالی دی او خبرې يې واضحې دي. د هرې جملې مفهوم د پوهېدو دی او مبهمه خبره په کې نشته.

۳. سبک: د ليکوال په سبک کې ځينې ځانگړنې په نښه کولی شو.

الف. د فعلونو تنوع: ليکوال هڅه کړې ده چې د متن د خوږلت په خاطر د يوه مفهوم لپاره مختلف فعلونه وکاروي. لکه «واصل له ۸۰ تر ۱۸۰ پورې ژوندی و.» او «ابو الحسن علي ... په ۲۶۰ هجري کې زېږېدلی او ۳۲۴ هجري کې وفات شوی دی.» يا «معتزله زيات د عقلي مکتب پيروان وو او اشعريانو زيات په حديث او خبر اتکاء کوله.» دا کار د متن خوند زياتوي خو د فعلونو تکرار بې خوندي جوړوي.

ب. د ژبې سوچه توب ته نه تمايل: ليکوال په متن کې عربي او فارسي اصطلاحات پښتو ته نه دي ژباړلي. که يې دا کار کړی وای، په دومره آسانی به پرې نه پوهېدو. له دې ښکاري چې ښاغلی مجروح د يوه استاد په حيث غوښتل چې فلسفي خبرې شاگردانو ته آسانه کړي، نه سختې.

ج: د عربي کلمو جمع: ليکوال په ځينو ځايونو کې د عربي کلمو جمع د عربي ژبې مطابق راوړي دي لکه «اعمال، اشاعره، اشياوو» او په ځينو ځايونو کې يې د پښتو ژبې له مخې جمع کړي دي لکه «اشعريان، فرقې، تکليفونه».

درېيم پړاو (ولې يې وايي؟): د دې پوښتنې د ځوابولو لپاره بايد د متن ليکوال وپېژنو چې

څوک و؛ مسلک يې څه او تعليم يې څومره و؛ ايډيالوژيک تمايل يې درلود که نه؛ نړۍ ته يې په کومه سترگه کتل، نيت يې څه دی او دا خبرې مهمې ځکه دي چې هر ليکوال حقيقت ته له يوې خاصې زاويې گوري او د هر چا په ليکنه کې د هغه فکري او ايډيالوژيک تمايلات څرگندېږي. هر ليکوال غواړي خپل مخاطب د خپل نړۍ ليد او فکري نظام خوا ته ورمات کړي نو کېدای شي د حقيقت ځينې اړخونه پټ يا تټ کړي او ځينې نور اړخونه يې وځلوي. د ليکوال د

شخصیت، تعلیمي سویې، او نړۍ لید په اړه معلومات راسره مرسته کوي چې پوه شو د هغه خبرې خومره باوري دي او کومه خبره یې ومنو، په کومه خبره یې شک وکړو او کوم نظر یې مور غلطې لارې ته برابرولی شي. که یو څوک فرضاً د طب متخصص نه وي خو پر یوې طبي موضوع لیکنه کوي، په خبرو یې ډېر باور نه دی په کار. همدارنگه که یو ایډیالوژیک انسان د یوې پېښې یا موضوع په اړه لیکنه کوي، هر څه به له خپلو ایډیالوژیکو عینکو گوري او د واقعیت ځینې اړخونه به تحریفوي یا به یې پټوي.

راځئ وگورو چې د جبریان او قدریان لیکوال څوک و. دا لیکنه د پوهاند ډاکټر سید بهاء الدین مجروح «د جبر او اختیار دلیکتیک» له کتاب څخه راخیستل شوې ده. هغه د فلسفې، ارواپوهنې او بشري علومو تعلیم په فرانسه او جرمني کې کړی و، پي ایچ ډي یې درلوده او د کابل پوهنتون استاد و. مجروح د ثور تر کودتا وروسته پېښور ته مهاجر شو او هلته یې د خلک دیموکراتیک گوند د حکومت پر خلاف مبارزه پیل کړه. دا چې هغه غوښتل چې خلک هر څه تحلیل کړي او هېڅ شی په پټو سترگو ونه مني. همدارنگه یې هڅه کوله چې په افغانو کډوالو کې د وطنپالنې او ملي روحیه غښتلې کړي او خپل خلک د ایډیالوژيو له لومو وژغوري نو د جهادي تنظیمونو او د پاکستان د حکومت نه و خوښ او هماغه و چې دی په ۱۹۸۸ کې په مرموز ډول وویشتل شو او شهید کړای شو. پوهاند مجروح «د جبر او اختیار دیاالکتیک» کتاب د فلسفې محصلانو ته لیکلی و او دا چې ده په همدې برخه کې لوړې زده کړې او کافي مطالعه یې درلوده، خبرې یې باید باوري او معلومات یې باید دقیق وي نو باور ورباندې کولی شو. ده په دې کتاب کې له یوې خوا د فلسفې یوه مهمه موضوع «جبر او اختیار» خپلو شاگردانو ته سپرلې ده او له بلې خوا یې هڅه کړې ده چې د هغوی تحلیلي ځواک او د منطقي فکر کولو قوت ورزوي نو نیت یې د خیر و.

لومړی فعالیت: لاندې متن یو وار ولوله. هغه کلمې او اصطلاحات چې نه ورباندې

پوهېږې، په نښه یې کړه او بیا یې په کتابچه کې ولیکه. وروسته یې معنا او تعریفونه پیدا کړه. بیا متن له سره ولوله او اساسي ټکي یې په نښه او په کتابچه کې یې ولیکه.

د اخلاقو فلسفه

ليکوال: پوهاند ډاکټر سيد بهاولدين مجروح

د انسان حکمونه او قضاوتونه درې معياره لري: (۱) يا ښکلا او بدشکلي ده چې د جمال فلسفه پرې خبرې کوي؛ يا (۲) د حقيقت او خطا ارزش دی چې د پوهې د تيوري موضوع ده؛ يا (۳) د ښه او بد (خير او شر) مسأله ده چې د اخلاقو فلسفه پرې تحقيق کوي. په هره ساحه کې فلسفه بنيادي سوال طرحه کوي. مثلاً د جمال په باره کې دا پوښتنه کېږي چې انسان د ښکلا او بدشکلي حکم په څه اساس کوي؟ د پوهې په باره کې دا سوال پيدا کوي چې مور د حقيقت او خطا تمیز څرنگه کوو؟ حقيقت څه ته وايي؟ همدارنگه د خير او شر په مسأله کې همدا بنيادي سوال منځ ته راځي او همدا د اخلاقو د فلسفې موضوع ده.

د اخلاقو د فلسفې لنډ او ساده تعريف به دا وي: د اخلاقو فلسفه د هغه پرنسيپونو او اساساتو تحقيق او څېړنه ده، د کومو په بناء چې انسان د يو شي په باره کې د ښو او بدو حکم کوي. د دې پرنسيپونو او اساساتو څېړنه يو ضروري کار دی. هر انسان چې ځان ته انسان وايي، بايد د ښو او بدو خپل معيار ځان ته معلوم کړي او په لاشعوري ډول په هر شي د ښو او بدو حکم ونه کړي.

که موږ د هغه ټولو اعمالو او کړو وړو يو لست او جدول جوړ کړو، کوم چې زموږ په نظر بد برېښي، نو له داسې يوې مطالعې څخه به موږ ته معلومه شي چې بالاخره زموږ د ښو او بدو احکامو معيار څه شی دی. مثلاً ولې يو قانون ته ښه وايو او يا بد؟ ولې يو عمل، يوه موسسه، يو کرکټر او يو عادت موږ ته ښه ښکاري يا بد؟ نو د دې پوښتنې په ځواب کې به ځينې خلک داسې ووايي چې: هر هغه عمل ښه دی چې د خدای (ج) له ارادې سره موافق وي او هغه عمل بد دی چې د خدای له ارادې سره مخالف دي. يو بل به وايي چې: بد هغه څه ته واييم چې له طبيعت سره مخالف وي، يعنې «غير طبيعي» وي. د يو بل چا په نظر به بد هغه څه وي چې له عقلي پرنسيپ سره مخالف وي او بالاخره ځينې به داسې وايي چې: بد هغه دي چې د انسانيت د سعادت او ښکمرغۍ پر ضد وي. دلته گورو چې د اخلاقي قضاوتونو جلا او مختلف اساسات طرحه شول او د اخلاقو فلسفه هم هېڅ کوم اخلاقي تبليغ نه کوي او د کوم خاص قانون يا د کوم خاص

شي په ښو او بدو بحث نه کوي، بلکې د اخلاقو د فلسفې موضوع د پورتنیو پرنسپونو او اساساتو څېړنه او تحلیل دی.

دوهم فعالیت: متن یو ځل بیا ولوله او د دغو پوښتنو ځواب په کې پیدا کړه:

۱. متن د څه شي په اړه دی؟

۲. د متن اساسي ټکي کوم دي؟

درېم فعالیت: د پورتنی متن خلاصه له خپل ذهنه ولیکه خو د لیکوال جملې هو بهو مه

تکراروه.

یادونه: حقیقت ته د لا نژدې کېدو لپاره، په عین موضوع کې د څو کسانو لیکنې باید

ولولو. ممکن یوه لیکوال د موضوع یو اړخ ښه بیان کړی وي او بل لیکوال یې بل اړخ ښه راسپړلی وي. همدارنگه د عین موضوع په اړه به مختلفو لیکوالو متفاوت نظرونه ورکړي وي او مور به د همدې مختلفو نظرونو په تحلیل سره نسبي حقیقت ته رسېدلی شو.

۲.۴. تحلیل Analysis

انتقادي تحلیل دا معلوموي چې یوه مقاله یا یو اثر د یوې ادعا یا نظر په وړاندې کولو کې څومره بريالی دی. دغه تحلیل معمولاً د مقالو او کتابونو په اړه ترسره کېږي خو د هنري آثارو لکه فلم، داستان، تابلو... تحلیلونه هم کېږي. د تحلیل پر مهال به هم د لیکوال/هنرمند بلاغت ارزول کېږي چې خپله خبره یې څنګه کړې ده او هم یې د مقالې/اثر مؤثریت ته پام کېږي. دلته به نقد او تحلیل گام په کام زده کړې.

لومړی گام (انتقادي مطالعه): څرنگه چې پورته مو انتقادي یا اغېزناکه مطالعه تمرین

کړه، لومړی به د لیکوال/هنرمند تیسز یا فرضیه معلوموي. وګوره چې لیکوال د څه شي په ګټه یا پر ضد بحث کوي. په علمي مقالو کې د تیسز معلومول د هنري آثارو لکه نقاشي، فلم او داستان، په نسبت آسانه وي. له ځانه پوښتنه وکړه چې د بحث محتوا څه ده او لیکوال به ولې د دې بحث

د ليکلو ضرورت احساس کړی وي. که په متن کې داسې کلمې او اصطلاحات وي چې ښه ورباندې نه پوهېږي، په قاموس يا دایرة المعارف کې يې معنا ولټوه. که ټوله مقاله د يوه نوي او نا آشنا مفهوم په اړه وي نو بيا نورې داسې مقالې بايد پيدا کړې او ويې لولې چې همدغه مفهوم يې لا واضح بيان کړی وي. له ځانه پوښتنه وکړه چې ليکوال د هرې ستونزې او مسئلې له پاره چې په خپل تيسز کې يې راوړې دي، حل لارې وړاندې کړې دي، که نه. که يې وړاندې کړې وي، دغه حل لارې واقع بينانه دي، که نه. بيا د اثر اساسي ټکي لست کړئ. په علمي مقالو کې معمولاً اساسي ټکي د هر پراگراف په موضوعي جملو کې وي (موضوعي جمله د پراگراف ليکنې په برخه کې تشریح شوې ده). وروسته مقاله په خپلو کلمو او عبارتونو تشریح کړه او لنډيز يې وليکه. کله چې د متن خلاصه ليکې، يوازې يو يا دوه پراگرافه ورته بس دي. هڅه وکړه چې خلاصه په خپلو عبارتونو وليکې، نه دا چې د ليکوال خبرې کټ مټ راواخلي.

دوهم گام (د ليکنې خطاب): وگوره چې ليکنه څه شي ته خطاب کړی دی. په ليکنو کې دريو اساسي شيانو ته خطاب کېږي چې هغه عواطف، عقل، او باور دي. عواطفو ته خطاب د مخاطب احساسات او عواطف راپاروي. هغه آثار چې تفريحي او تبليغاتي ښه لري، معمولاً عواطفو ته خطاب کوي. مثلاً شعر، داستان، ډرامه، فلم، موسيقي او نور هنري آثار ممکن تاسو ته د خوښۍ، خپگان، خواخوږۍ، مينې، کرکې، وياړ، شرم، ... احساس درکړي. همدارنگه ايډيالوژيکي او سياسي شعارونه او ليکنې، او اکثره تجارتي اعلانونه عواطفو ته خطاب کوي او د مخاطب احساسات راپاروي. عقل ته خطاب په منطق او استدلال کېږي چې د لوستونکي نظر او ليدلوری بدل کړي. اقناعي مقالې (نظر، ترغيبي، استدلالي مقالې) همداسې دي. کله يې چې لولې، فکر کولو ته دې هڅوي او فکري نظام ته دې لوری ورکوي. باور ته خطاب لوستونکی هڅوي چې پر ليکوال / ليکوالې د هغه / هغې د شخصي، مسلکي او علمي وړتيا په خاطر باور وکړي. البته ځينې ليکنې ممکن هم عقل او هم عواطفو ته خطاب وکړي؛ يا عقل او باور ته؛ او يا هم درې واړو ته. دلته به يې نمونې ولولو.

۱. عواطفو ته خطاب

تصویرونه، اوبښکې او قاتلان

دوو تصویرونو ته به ډېرو ژړلي وي. لومړی تصویر د یوې مړژواندې نجلۍ دی چې تپوس ورپسې دی چې کله دا مړه شي، هغه یې وخوري. دغه عکس په ۱۹۹۳ کې د سودان په دارفور کې اخیستل شوی. جگړو قحطي راوستې، وره ماشومه خبره شوې چې هلته نژدې چېرې خواړه وپشل کېږي. دا روانه ده خو په څښېدو. له ډېرې لوړې او خواړخواکۍ د درېدلو او گرځېدلو وس نه لري. ورپسې یو تپوس روان دی. دا چې لږ شانتې څښېږي، تپوس هم یو تپو ورپسې وهي. تپوس دې ته گوري چې نجلۍ به کله ساه ورکوي چې دا یې وخوري. د دې عکس عکاس ژورنالیست کیوین کارتر (Kevin Carter) ته په ۱۹۹۴ کې د همدې عکس په خاطر د پولیتیزر جایزه ورکړل شوه. خو هغه د جایزې تر اخیستلو څو میاشتې وروسته ځان وواژه. ده نور د خشونت هغه صحنې نه شوې زغملی چې په افریقا کې یې لیدلې وې. ده دغه عکس اخیستی او له هغه ځایه تللی و، هماغسې چې د ژورنالیزم تقاضا ده، یعنې ژورنالیست باید یوازې مشاهده پاتې شي او پخپله په څه شي کې مداخله ونه کړي. دا چې په دې وړۍ نجلۍ څه بلا راغله، دی پرې خبر نه شو خو، د عکس تر چاپېدو وروسته نورو ورباندې نیوکه وکړه چې ته اول انسان یې، بیا ژورنالیست.

ژورنالیزم درته اجازه درکوي چې د دې مرگي حالې نجلۍ له څنگه تېر شي خو انسانیت درباندي حکم کوي چې ویې ژغورې. ځینو خو لا سختې خبرې ورته وکړې: «ته او هغه تپوس سره یو شان یی. تپوس د ماشومي مرگ ته منتظر و چې ویې خوري او تايې عکس د شهرت لپاره واخیست، دواړو د نجلۍ په دې وضعیت کې خپله گټه لټوله.» ممکن همدغو خبرو کارتر ځانوژني ته هڅولی وي.

دوهم تصوير چې مور ورته اوبښکې تويې کړې

Heartbreaking image by an Iraqi artist taken in an orphanage. This little girl has never seen her mother, so she drew a mom and fell asleep with her.

"Appreciate what you have, since you don't know what you've got until it's taken away from you... That's when it is too late."

دا يوه عراقی ماشومه ده چې په دارالايتم کې اوسېږي. هغې خپله مور نه ده ليدلې او د مور د ليدو ارمان په خيالونو کې پوره کوي. نجلۍ پر ځمکه د مور رسم کښلی او په غېږه کې يې ويده شوې ده. ماشومې خپل بوټونه د مور د رسم له پښو سره ايستلي دي چې د هغې کالي ککړ نه کړي.

دا دوه تصويرونه د دوو بېلو سپمو، د بېلو خلکو، د بېلو رنگونو، بېلو قومونو او بېلو مذهبونو حال راته بيانوي خو دوه شيان په دواړو کې مشترک

دي: يو؛ انساني درد، هغه درد چې ويده وجدانونه راويښوي. دوه؛ د دې ناخوالو علت. د دواړو دردونکو صحنو علت جگړه ده. زموږ په وطن کې هم داسې کيسې کمې نه دي. په دې څه باندې خلوبښتو کلونو کې به لکونه داسې دردونکې صحنې واقع شوې وي.

نو، اې قاتله! مخکې تر دې چې پر ماشه گوته ټينگه کړې؛ مخکې تر دې چې چپرته ماین پټ کړې؛ مخکې تر دې چې انتحاري واسکت واغوندي؛ مخکې تر دې چې د چا پر کور بم وغورځوي؛ دغه تصويرونه درياد کړه. د هغو وگړو ماشومان درياد کړه چې ته يې وژنې. ته څه فکر کوي، د جنت د گټلو بله هېڅ لاره نشته؟

ته مې گمراه بوله خو زه ستا په لاره نه درځم
ما ډېرې ليدلې د جانان کلي ته لارې دي

يادونه: دغه ليکنه په مخاطب کې د جگړې له قربانيانو سره خواخوږي او له جگړې او جگړه مارو څخه کرکه پيدا کوي.

۲. عقل ته خطاب

ښځې ناقص العقلي دي؟

ليکوال: محمد محق

ژباړه او لنډون: محب الله زغم

دا پوښتنه د ښځو په اړه د اسلام ليد بيانوي. ځينو خلکو د هغه حديث د ظاهر پر استناد چې په دې اړه راغلی دی، ښځې له کامل عقله او له سم تفکره محرومې گڼلې دي او د هغوی له ټولنيز مقام سره يې مخالفت کړی دی. دوی ان د ښځو نظر او رایه نه شي زغملای او خپل دا دريځ د شرعي حکم او اسلامي ليدلوري په بڼه تبليغوي او بابوي يې.

ځينو نورو بيا په همدې وجه، اسلام نامترقي او داسې دين بللی چې په تبعيض قايل دی او نرسالاره طبيعت لري. دوی وايي چې دا احکام له علمي او عقلي موندنو سره اړخ نه لگوي او په همدې لحاظ پر ديني ارشاداتو نيوکه کوي.

په دې مقاله کې به د موضوع د روښانولو لپاره يو څو ټکي بيان کړو. البته د موضوع د حق د ادا کولو لپاره لا اوږده ليکنه په کار ده چې له يوې خوا پر ديني نصوصو تکیه وکړي او له بلې خوا نويو علمي منابعو ته مراجعه وکړي او د دواړو تر منځ تطبيقي پرتلنه وکړي.

لومړی ټکی چې په دې اړه بايد ياد شي، دا دی چې په دې اړه راغلی حديث د محدثانو په نظر معتبر حديث دی او د حديث په څو مشهورو کتابونو کې روايت شوی دی او ظاهراً که آحاد حديث معتبر وگڼو، دې کې شک نشته چې دا تعبير د پيغمبر (ص) له خوا صادر شوی دی.

پاتې شوه محتوا او اصلي مقصد يې او هغه احکام چې د نتيجې په توگه ورنه راوتلی شي. بله مهمه خبره د هغې قاعدې ده چې معاصرو پوهانو د هرمنوتیک او د متنونو د تفسير په مبحثونو کې مطرح کړې ده. قاعده دا ده چې د ويناوال او د يوه متن د پنځوونکي د مقصود د موندلو لپاره بايد دا متن په هماغه فضا او چاپيريال کې کېښودل شي چې په کې صادر شوی دی.

که دا قاعده په پام کې ونه نيول شي، په غالب گومان به هغه تعبير چې نننی لوستونکی يې له متنه اخلي، د ويوونکي منظور نه وي. که قرينې راټولې شي او د هماغه وينا د مطرح کېدو زمينې مطالعه شي، د دې تعبير بطلان به رانښکاره شي.

شيخ محمد غزالي (رح) همدا ټکي په خو کتابونو کې ياد کړي او په ټينگار سره يې ويلي دي چې د جعلي حديثونو او روايتونو زيان تر هغه زيانه کم دی چې د صحيح حديثونو د ناسم تعبير په وجه پيدا شوی دی.

که هغو کتابونو ته مراجعه وشي چې دا حديث يې روايت کړی او د متن سبک او سياق يې وځيرل شي، دا به ښکاره شي چې د دې خبرې منظور د کوم شرعي حکم بيان نه دی او دا په هېڅ وجه د ښځو په اړه د اسلام ليدلوری نه څرگندوي. په وروستيو وختونو کې د دود شويو فرهنگي رواجونو په متابعت، دا ناسم تعبير هم د ښځو په اړه د ليدلوري اساس ګرځېدلی، لکه نورو غلطو مشهورونو چې يو ځل عام شي بيا څوک دا زحمت نه گالي چې ورباندې بياکننه وکړي. د دې ادعا لپاره لومړی دليل دا دی چې دا خبره د نبوي رسالت په ټولو ٢٣ کلونو کې يوازې يو ځل د حضرت رسول (ص) له خولې اورېدل شوې ده. خو که دا شرعي حکم وای، د شريعت د نورو احکامو غوندې چې د نبي کریم له خوا په کراتو مطرح کېدل، بايد بيا په يو بل مناسبت کې هم مطرح شوی وای. که د دې حديث راخيستونکو کتابونو صحيح بخاري، مسلم، ترمذي، ابوداود، ابن ماجه، مسند احمد او سنن نسايي ته مراجعه وشي، وبه ليدل شي چې ټولو دا روايت له يوه مورده او له يوې پېښې راخيستی دی. دا هغه وخت و چې مسلمانان د مدينې له ښاره د باندې په عيدگاه کې د فطريه يا د اضحی اختر (راويان په دې کې شک لري) د لمانځه لپاره راغونډ شوي وو او پيغمبر (ص) د ښځو لپاره لنډه موعظه وکړه. په موعظه کې يې وغوښتل چې ښځې دې د صدقې او خيريه اعانې په ورکولو کې برخه واخلي. د موعظې په ترڅ کې دوی دا جمله هم وفرمايله چې: «ما رأيت ناقصات عقل و دين بأذهب لل صاحب لب منکن»

داسې تعبير له دې پېښې پرته، نه تر دې مخکې او نه وروسته د محمد (ص) له خولې اورېدل شوی دی. حال دا چې په کراتو او په مختلفو مناسبتونو د ښځو په اړه خبره ياده شوې او دوی د موضوع په اړه خپل ارشادات فرمايلي دي خو هېڅکله يې هغه خبره بيا نه ده کړې.

که دې خبرې د شرعي حکم حيثيت غوره کړی وای، د رسول اکرم لومړنيو مخاطبانو يعنې صحابه وو به همدې تعبير ته رسېدلي وای او بايد يې په ټولنيزو چارو کې له ښځو سره پر همدې اساس چلند کړی وای او د خپل دريغ د توجيه لپاره يې بايد پر همدې حديث تکیه کړې وای. حال دا چې د صحابه وو په وخت کې نه يوازې دا چې دا نظريه خپره نه شوه او ونه ليدل شوه،

بلکې عملاً له ښځو سره مشورې کېدې او د هغوی نیوکو او وړاندیزونو ته پام کېده او چېرې چې لازمه وه، ښځو ته اجتماعي مقامونه هم ورکړل شوي وو.

د مسلمانانو په منځ کې د فاطمه (رض) مقام، په شرعي او علمي مسایلو کې د ځینو امهات مومنینو مرجعیت، په تېره بیا د حضرت عایشې (رض)، د راشده خلافت په ټوله دوره کې د جهاد او ټولنیزو فعالیتونو په ډگرونو کې د مسلمانو ښځو شتون او داسې نور کافي دلیله دي چې د مسلمانانو په منځ کې د ښځو په اړه هغسې لیدلوری نه و او یاد حدیث د شرعي حکم متضمن نه گڼل کېده.

[د استاد محق د خبرې تأیید په دې هم کېږي چې الشفا بنت عبدالله په اوومه میلادي پېړۍ کې د طب معلمه وه. د اسلام دوهم خلیفه حضرت عمر بن خطاب ورنه وغوښتل چې په مدینه او بصره کې دې پر روغتیايي چارو نظارت وکړي او ښایي دا به په تاریخ کې لومړنۍ مېرمن وي چې دغه مقام ورکړل شوی دی. ژباړن]

له دې وروخوا، د حضرت محمد (ص) عملي سنت له دې لیدلوري سره اړخ نه لگوي. چا نه دي لیدلي چې هغوی دې له ښځو سره پر همدې اساس چلند کړي وي، بلکې عملاً یې د ښځو خبرو ته ارزښت ورکاوه، غوښتنې یې جدي گڼلې او د هغوی مشورې یې عملي کولې. په عبادتځایونو، د جهاد په میدانونو او په نورو ټولنیزو ډگرونو کې یې د ښځو حضور ته هرکلی وایه او د هغوی برخه اخیستل به یې هڅول.

دا به هم نه هېروو چې د اسلام د پیغمبر ټولې ویناوې د وینا د مناسبت او د کلام د صادرولو د فضا په لحاظ سره یو شان نه دي. ځینې خبرې یې وحیاني لارښوونې نه وې، بلکې د هغوی په ټولنیز مقام پورې یې اړه درلودې. ډېرو پخوانیو او اوسنیو لویو عالمانو لکه شهاب الدین قرافي، شاطبي، ابن القیم، شوکاني، شاه ولي الله دهلوي، محمود شلتوت، محمد رشید رضا، یوسف قرضاوي او ځینو نورو په دې اړه ټینگار کړی دی او په علمي او اصولي مبحثونو یې توضیح کړي دي چې د رسول اکرم (ص) ټولې خبرې د شرعي احکامو د بیان جنبه نه درلوده او ویناوې یې پر څو ډلو ویشل کېږي.

محمد (ص) خوش طبع و او له خلکو سره یې ښه چلند کاوه نو د دوی ځینې خبرې - البته ډېرې نه دي - د صمیمیت د ښودلو او د سالمو ټوکو په بڼه دي. مثلاً معاویه ته د «لا اشبع الله

بطنه»، ابو ذر غفاري ته د «رغم انف ابی ذر»، یوه بل صحابي ته د «تربت یداک» ویل او داسې نورې بېلگې. که په دې موردونو کې د کلام د صدور فضا په پام کې ونه نیسو، فکر به وکړو چې د مخاطبانو په حق کې یې ښېرا او نفرین کړی دی. حال دا چې داسې نه ده. په همدې خاطر هېڅ مخاطب یې خپه شوی نه دی، بلکې خوشحاله شوي دي او وروسته بیا به هر یوه په فخر سره دا حکایتونه بیانول او ځانونه به یې سرلوړي گڼل چې حضرت (ص) له دوی سره خپل محبت څرگند کړی دی. اساساً دا پخوانی دود دی چې لویانو به کله کله خپل هغه مخاطبان چې ځان ته به یې نږدې کسان گڼل، په همدې توگه نازل.

د «ناقصات عقل و دین» تعبیر چې په دې حدیث کې راغلی، دقیقاً له همدې ډول تعبیرونو څخه دی. ځکه چې د دې تعبیر دوهمه برخه چې د ښځو د دین نقصان یادوي، د حدیث په دوام کې توضیح شوی دی چې دا نقصان د حیض او نفاس په وخت کې د لمانځه او د روژې ترک کول دي. د ټولو عالمانو اتفاق دی چې دا نقصان هغه ډول نقصان نه دی چې د تقصیر او د شریعت د احکامو د بې پروایۍ په وجه رامنځته کېږي. د دین نقصان د کلمې په حقیقي معنا هغه کمی دی چې مکلف وگړی یې عمداً ترسره کړي لکه دا چې واجب ترک کړي یا حرام کار وکړي او دا ډول نقصان د خدای او پیغمبر له خوا رټل شوی دی او خطرناک منکر گڼل کېږي.

خو هغه نقصان چې د ښځو په اړه ویل شوی، هېڅ عیب او د رټلو نه دی ځکه چې اختیاري کار نه دی. ان ځینو عالمانو ویلي دي چې د حیض او نفاس په ورځو کې د لمانځه او روژې ترک کول، یو ډول عبادت دی ځکه چې دا د شرعي احکامو متابعت دی. د عقل د نقصان خبره چې په حدیث کې د دین له نقصان سره جوخته یاده شوې ده، هم همداسې قیاسولې او ویلې شو چې دا به د ټوکې په بڼه ویل شوې وي، نه د شرعي حکم په بڼه.

بله خبره چې باید واضح شي، دا ده چې په ځینو نورو مناسبتونو کې هم له هغه حضرت (ص) څخه ځینې ټوکې نقل شوې دي چې ډېر حکمتونه او درسونه په کې نغښتي دي خو دا چې د مقالې ځولۍ تنگه ده، ورنه تېرېږو. خو دومره به ووايو چې د هغوی ټوکې هسې بې گټې نه وې او هغه مطلب به یې چې د ټوکو لپاره غوره کاوه، داسې نه و چې یوازې دې خلک وځنډوي او هېڅ ډول حقیقت دې په کې نه وي پروت. د هغوی په رانقل شویو مشهورو ټوکو کې یوه یې دا ده: بوډۍ د هغوی حضور ته مشرفه شوه او هغوی د خبرو په ترڅ کې ورته وویل چې بوډۍ جنت ته نه

ځي. سپين سرې خپه او غمجنه شوه. وروسته بيا رسول اکرم خپله خبره ورته توضیح کړه چې په قيامت کې به ټول انسانان د ځوانۍ عمر ته ستنېږي او بيا به جنت ته ځي. د دوی دا خبره د قرآن له دې آيت څخه اخيستل شوې وه چې: «انا أنشأناهن انشاء فجعلناهن أبكارا عربا أترابا لأصحاب اليمين.» همدارنگه بل وار يوه ښځه ورغله چې د خپل مېړه په اړه څه ورته وايي. حضرت محمد (ص) وفرمايل: ستا مېړه هماغه دی چې په سترگو کې يې سپين شته؟ دا چې له دې خبرې د سپين سترگی. مطلب اخيستل کېده، پر ښځې ښه ونه لگېده. خو وروسته پيغمبر (ص) يې سر خلاص کړ چې د هر انسان په سترگو کې سپين شته.

هر مورد چې د پيغمبر (ص) وينا د ټوکې په بڼه روايت شوې ده، که وځيرل شي، ښکاره به شي چې خبرې يې دوه اړخونه لري، يو د وينا ظاهري اړخ او بل يې د هغوی منظور. په دې هر مورد کې د هغوی منظور يو حقيقت رانغاړي خو په داسې بڼه افاده شوی چې مخاطب ته بل مفهوم ورکوي او وروسته چې مخاطب د هغوی په منظور پوه شوی، خوشحاله شوی دی.

يادونه: په دې مقاله کې استاد محمد محق د منطق او استدلال په کارولو سره د مخاطب عقل ته خطاب کوي او فکر کولو ته يې هڅوي.

۳. باور ته خطاب

دغه کتاب د فرويد د ارواپوهنې خالصه تشریح او بيان دی. ما د فرويد د تيوريو د ارزونې يا نقد اراده نه ده کړې او نه مې له نورو تيوري گانو سره په مقايسه کې د ده تيوري. ازمويلې دي ځکه چې زما په فکر، دا به ډېر ارزښتمن وي چې **سړی مخکې له دې چې پر يو څه نقد کوي، بايد ځان پرې پوه کړي.** د داسې نقدونو عامېدل چې نقاد په موضوع پوره نه وي پوه شوی، سړی ډاروي. داسې ښکاري چې فرويد به زموږ د پېر د لويو متفکرانو په منځ کې تر هر چا زيات له داسې نقدونو څخه ځورېدلی وي. د هغه تيوري. دومره زياتې تحريف شوې او په ناسمه بڼه معرفي شوې دي چې د واقعيت او درواغو بېلول به يې د لوستونکو له پاره تقريباً ناممکنه وي.

د فرويدي ارواپوهنې تشریح او تفسير آسانه کار نه دی. د فرويد مفکورې او نظريې د هغه په ټولو ليکنو کې چې د 1890 یمو کلونو له پيله د 1930 یمو کلونو تر وروستيو پورې ليکل شوې دي، تيت و پرکې دي. نو سړی بايد د هغه **ټولې ليکنې ولولي چې مطمئن شي چې هېڅ اساسي**

ټکي ورنه نه دی پاتې شوی. پر دې سربېره، زه له دې ستونزې سره مخ وم چې د ځينو تيوريکي ټکو په باره کې د فروید د وروستي نظر په باب پرېکړه وکړم ځکه ما نه غوښتل چې دغه کتاب د فروید د نظريو تاريخي تسلسل راوسپړي. فروید به د خپلو تيوريو سمول، کره کول او پراخول جاري ساتل. هغه خپلې ځينې لومړنۍ نظريې پرې ايښې دي او ډېرې نظريې يې تکرار کړې دي. د دغو پرېکړو له پاره مې هڅه کړې ده چې له ټولو شواهدو او له خپل قضاوت څخه کار واخلم. بې له شکه چې په قضاوتونو کې به تېروتنې شوې وې. کېدای شي ما د فروید په ليکنو کې هغه تعبیر موندلی وي چې زه ورپسې گرځېدم خو د تېروتنې د مخنيوي له پاره به مې دا خبره تل په خپل ذهن کې ساتله چې «ممکن تېروتنلی به يم». کله چې به مې فکر کاوه چې د فروید له خبرو څخه زما تعبیر داسې څه دي چې د ده په ليکنو کې نشته، نو بيا به مې د هغه ليکنې له سره لوستلې. هيله من يم چې نتيجه به يې هماغه څه وي چې فروید ويلې دي، نه هغه څه چې ما انگرېلي دي.

د دې کتاب په ليکلو کې مې يوازې له هغو لومړي لاس منابعو څخه کار اخيستی دی چې د فروید خپرې شوې ليکنې بلل کېږي. فکر مې وکړ چې بهتره ده د دوهم لاس منابعو پر ځای، د فروید پر خپلو خبرو تکیه وکړم. هر لوستونکی کولی شي د هر فصل په پای کې راغلي ريفرنسونه وگوري او ځينې مشابه برخې په کې ولولي او په دې کتاب کې ټولې راغلي خبرې د فروید د آثارو په مجموعه کې چې له ښه مرغه په انگليسي- کې په معياري بڼه چاپ شوې ده، وگوري.

دغه کتاب د عامو لوستونکو او همدارنگه د ارواپوهنې د محصلانو له پاره ليکل شوی دی. د دې کتاب خاکه مې خپلو شاگردانو ته ورکړې وه چې ويې لولي او ما د هغوی له عملي او نظري وړانديزونو څخه پرېمانه گټه اخيستي ده. د دوی په مرسته مې خپلې خبرې داسې وکړې چې عام لوستونکي، چې د ارواپوهنې په باره کې په لږ څه پوهېږي، هم پرې پوه شي. هڅه مې کړې ده چې خپلو شاگردانو ته د دې کتاب په ډالۍ کولو سره، د هغوی مننه وکړم.

کالوين اس. هال

ويسترن ريزرف پوهنتون

د ارواپوهنې څانگه

يادونه: دا ليکنه امريکايي ارواپوه کالوين «د فرويد ارواپوهنې» د کتاب په سرريزه کې کړې ده. ټوله ليکنه يې د مخاطب باور ته خطاب کوي او لوستونکی قانع کوي چې بايد د ده پر خبرو باور وکړي. هغه عبارتونه او جملې چې بولد شوي دي، د مخاطب د باور د راخپلولو اساسي ټکي دي.

فعاليت: لاندې د استاد محمد محق د کتاب «سترگې به پرانيزو» (چې ما ژباړلی) سرريزه ولوله او بيا راغليو پوښتنو ته ځواب ووايه.

د پيل خبرې

څنگه چې له دې ملک څخه د نښرازی او د ترقی فرصت اخیستل شوی دی، هماغسې د دې لوبې په وجه زموږ د معنوي تعالي فرصت هم له منځه تللی دی. دین کولی شول چې د خپلو اخلاقي لارښوونو په برکت د انسانانو روح او باطن تزکیه کاندې؛ خو که چېرې دین يې د قدرت او ثروت په ناولتیاوو نه وای ککر کړی. موږ له دین څخه د مینې او پخلاينې الهام اخیستی شو، نه د کرکې او خشونت.

خو زموږ د وطن واقعیتونه بل څه وایي ... گوندې دا کرغېرنه کیسه پای نه لري چې نور د مرگونو او مصیبت، بلوا او جنایت شاهدان ونه اوسو.

درې لسیزې تېرې شوې خو لا هم د هېواد د فکر او فرهنگ په ډگر کې د بدلانه نښې نه ښکاري او لا هم د دیني بحثونو ټیکه د هغو وگړو په لاس کې ده چې ژوند ته هېڅ درناوی نه لري او آرامی او آبادی ته هېڅ اهمیت نه ورکوي.

لا هم د دین په نامه بازار لگېدلی او هغه شیان په کې خرڅېږي چې د وینو بوی ځنې لټېږي او له غوسې او خشونت پرته نور څه په کې نشته خو لنډ فکري او ساده گان يې اخیستونکي دي.

په دې منځ کې نو د قلموالو رسالت څه دی؟ هغه کسان چې فکر خپروي، هغوی څه وظیفه لري؟

ايا هغه ژمنه چې خدای پاک د فکر او پوهې له خاوندانو څخه اخیستې ده، له دوی څخه دا نه غواړي چې بې له وېرې دې د جهل او جمود پردې وڅېري او د مستو زنگيانو له لاسه دې وسله واخلي چې نور د چا مری پرې نه شي او د چانس څیرې نه شي؟

د دین د داسې ښکلي تفسیر وړاندې کول چې پر عقل برابر وي او پر زړه خوږ ولگي، او د افراطي مفکورو نقد کول، یو له هغو کارونو څخه دی چې د فکر خاوندان یې کولی شي.

لیکوال دا خپله وظیفه بولي چې د قلم په زور د هغو کسانو مخې ته ورواندگي چې تیاره خپروي او کرکه او تعصب زېږوي. دا مسأله تر هغې زیاته جدي ده چې سپری دې ځان ورته غلی ونیسي او خبره په کې ونه کړي؛ ځکه چې دلته د انسانانو او د هېواد د تباهی او د دین د بدنامۍ مسأله مطرح ده، دلته اخلاق او معنویت تباہ کېږي.

لیکوال په دې هم پوهېږي چې دغه هڅې د اوبو د یوه څاڅکي په شان دي چې په یوه وچه، سوځېدلې صحرا کې څڅېږي او دا به د ټولني له زرگونو ستونزو څخه یوه هم حل نه کړای شي؛ خو چاره څه ده؟

هغه رېږه چې مور ورسره مخ یو، یوازې د همدې زمانې محصول نه ده. زموږ د هېواد ځینې ستونزې په تېرو لسيزو او ان تېرو پېړیو کې رېښه لري. هر نسل یوه کارنامه درلودلې ده، یا مثبت یا منفي، یا کامیاب یا ناکامه. مور هم په خپل وار سره یو څه مسوولیت لرو. کېدای شي زموږ نننۍ تتې هڅې د راتلونکو نسلونو لپاره گټورې تمامې شي، د هغو نسلونو لپاره چې پر ځان به ویاړي او د دې ټولني د بېرۍ مانوگان به وي.

لیکوال په همدې باور قلم راخیستی او هڅه یې کړې ده چې له خپلې وسې سره سم، ځینې مسایل مطرح کاندې. گوندې دا بحثونه ځینې پوښتنې راولاړې کړي او زموږ په ټولنه کې د کتاب د ځینو لوستونکو په فکر کې خوځښت راولي.

د دې کتاب مقالې او بحثونه د تېر کال په بهیر کې له هغو ترخو او غمجنو پېښو سره هم مهاله لیکل شوي دي چې زموږ په خاوره کې پېښې شوې. نو د لیکوال ذهن تر ډېره بریده هغو اندېښنو په سر اخیستی و چې د محیط له واقعیتونو سره یې اړخ لگاوه او نیت یې انتزاعي-تحقیقي اکاډیمیکه لیکنه نه وه؛ خو د اکاډیمیکو هڅو د ارزښت د راکمولو نیت یې هم نه دی لرلی.

د دې کتاب ځينو مقالو د قلموالو پام ځان ته اړولی او سربېره پر دې چې ځينو خپل شخصي نظر راته څرگند کړی، خو تنو ځوانو قلموالو نقدونه او تعليقاتونه يې هم ورباندې کښلي او له دې کار سره يې د انتقادي بحثونو سپرغی بله کړې ده او دا هغه څه دي چې زموږ د فرهنگي حوزې له اساسي اړتياوو څخه دي. دا چې زه له دې تعليقاتو او ملاحظاتو سره موافق یم که نه، بېله خبره ده؛ خو د دې حسنه سنت قدر کوم او د ليکوالو د مبارکو هڅو په درناوي، د هغوی مقالې مې د کتاب په پای کې راوستې دي.

د دې اثر تر خپرولو وروسته به هم ليکوال له دې باوره لرې نه شي چې د هغه ليکنې د انساني هڅې په توگه له خطا او سمو او ناسمو به خالي نه وي، په همدې وجه دی هر نقد ته په ورين تندي هرکلی وايي او هيله من دی چې په همدې پلمه دې د هېواد د قلموالو ترمنځ جدي او لا ژور بحثونه راپيدا شي او هغه فکري رکود چې پر دې وطن حاکم دی، مات شي. په دې تمه چې جدي او اغېزناک بحثونه پيل شي او دعوي دې د جگړې او خشونت له ډگره د قلم او ليکلو ميدان ته انتقال شي. که داسې وشي په دې ملک کې به لوی بدلون پيل شي او ټولو ته به د ښه راتلونکې زيری ورکړي.

پوښتنې:

۱. د متن کوم ټکي ستا عقل ته خطاب کوي؟
۲. په دې متن کې داسې څه شته چې د مخاطب باور ته يې خطاب کړی وي؟
۳. کومې جملې ستا عواطفو ته خطاب کوي؟ د ليکنې د کومې جملې په لوستلو سره خوښ، خپه، يا غوسه شوي؟

دوهم فعالیت: د «بنيخي ناقص العقلې دي؟» مقاله بيا ولوله او دې پوښتنو ته ځواب

ووايه:

۱. مقالې ستا مفکوره بدله کړه؟
۲. ستا په نظر د ليکوال دليلونه کافي او قانع کوونکي وو؟
۳. د ليکوال خبرې واضحې، دقيقې او سره تړلې وې؟
۴. د ليکوال خبرې باوري دي؟ د هغه پر نيت او خبرو څومره باور کولی شې او ولې؟

۳.۴. نقد Critique/ Review

د نقد د ليکلو دوه لومړني پړاوونه يعنې انتقادي / اغېزناکه مطالعه او تحليل دې پورته تمرين کړل. اوس سره پوهېدلي يو چې د يوه متن د نقدولو لپاره بايد لومړی ځان ورباندې پوه کړو او بيا يې تحليل کړو. تر دې ځايه پورې کار د متن او د ليکوال د مهارتونو ارزونه ده خو په درېيم پړاو کې يو بل شی هم په کې ورزياتېږي او هغه د موضوع په اړه ستا نظر دی. نقد يوازې د يوه اثر د کمزوريو يادول نه دي، بلکې په نقد کې بايد د اثر مثبت او منفي ټکي دواړه ياد شي او تر منځ يې انډول هم وساتل شي. د نقد د ليکلو لپاره دغه کارونه بايد وکړو:

لومړی. تر ليکلو مخکې پړاو

۱. د دغو پوښتنو ځواب پيدا کوو: (۱) د ليکوال تيسز او عمدۀ ټکي څه دي؟؛ (۲) په ليکنه کې د مخاطب عقل، عواطفو، که باور ته خطاب کوي او ليکوال په دې خطاب کې څومره بريالی دی؟؛ (۳) متن څومره منسجم او سره تړلی دی؟؛ او (۴) د معلوماتو ترتيب او تنظيم يې څنگه دی؟

۲. د اثر ښېگڼې او بد گڼې جلا جلا ليکو او هڅه کوو چې دواړه په برابره اندازه راواخلو. که فرضاً مثبت ټکي مو ډېر راخيستي وي او منفي يې کم، نو د ليکنې په وخت کې به يې لومړی منفي ټکي يادوو. همدارنگه که منفي ټکي مو ډېر په کې موندلي وي، نو اول به يې مثبتۀ خوا بيانوو.

۳. که ليکوال کومه لانجمنه موضوع، چې په اړه يې متضاد نظرونه وي، بيان کړې وي نو گورو چې د مقابل لوري نظرونه يې هم راخيستي دي که نه. په داسې حالت کې بايد د ليکوال د نظر مخالف نظرونه هم مطالعه کړو او د نقد په ليکلو کې ورته کار واخلو.

۴. گورو چې متن د لوستونکو په درد لگېږي که نه. دا ليکنه به په اوس وخت کې د لوستونکو کومه ستونزه حل کړي که نه. مطلب دا چې ولې دا ليکنه په لوستلو ارزې يا ولې نه ارزې.

۵. د نقد له پاره د ليکنې خلاصه برابروو. په دې خلاصه کې د ليکنې مهم عمدۀ ټکي بايد شامل وي.

لومړی فعالیت: لاندې «د تاریخ سبقونه» د کتاب یوه مقاله مې بیا راخیستې ده. مقاله ولوله او ورپسې د راغلیو پوښتنو ځوابونه ولیکه.

زرین وختونه

تصور کېږي چې بشر په خپل تېر ژوند کې د داسې امپراطوریو طلايي دورې هم لرلې دي چې ظلم، تبعیض او استثمار په کې نه وو. له افسانو سره سم، د دغو زرینو وختونو په زړه غوښتونکو شیبو کې نه د خلکو په منځ کې جگړې وې، نه کشمکشونه. ټول په سوله او په اتفاق کې سره اوسېدل. خواږه پریمانه وو، لوړه نه وه، بېوزلي چا نه پېژندله. نه شخصي جايدادونه وو، نه حرص او نه په کمزورو باندې د حکومت کولو شوق. طبیعت په انسان باندې مهربان و، انسان یې په سخي غېږه کې اوسوده ژوند کاوه. طبیعت او انسان د یو بل مله وو.

خو، شواهد دغه افسانې او تصورات نه تاییدوي. تاریخ راته وایي چې بشر له پیله لا په اختلافونو او میرخیو کې ایسار و او زورورو یې د کمزورو زبېښلو ته مټې رانغښتې وې. لوړه وه، کاختی وې او جگړې وې. خلکو د نس د مړولو لپاره حیوانات ښکارول، مېوې یې خوړې او نباتات یې ټولول. د سولې په وخت کې به زورورو په اکثره امکاناتو خپته اچولې وه او کمزوري به مجبور وو چې هغه ورپاتې لږ څه په خپلو کې سره ووېشي. د نامتو مفکر هابس په قول، ژوند خورا بې خونده او وحشي و.

د زرینو زمانو اسطوريې شاید د دې لپاره جوړې شوې وي چې له اوسنیو مشکلاتو د خلاصون او د هاغه زرین دوران د احیا لپاره په خلکو کې سپکه او جذبه پیدا کړي. د زرین زمان د شتون مفکورې مورخانو ته دومره خوند ورکړې دي چې په تاریخ کې یې د هغې د ځایولو کوښښونه کړي دي. مثلاً د مسلمانانو تاریخ د عباسي خلافت د اوج زمانې ته د زرین دوران په سترګه گوري او فخر ورباندې کوي. په دې دوران کې عربو لور په لور فتحې وکړې، ډیرې سیمې یې ونیولې او د مغلوبو ملتونو د امکاناتو په مټ یې داسې امپراطوري جوړه کړه چې د هغه وخت تر بلې هرې واکمني پیاوړې او شانداره وه.

نوی پایتخت، بغداد، د تجارت او کلچر په مرکز بدل شو، یوناني حکمت په عربي ترجمه شو او د یو زر او یو شپې شهکار وپنځېده. د دغه زرین دوران به داسې زړه وړونکی انځور جوړ شو چې

را وروسته نسلونو د عربو د وياړ د زمانې د بيا راتلو ارزوگانې وکړې او تر ننه پورې د يو اعلى مثال او د افتخار د وخت په سترگه ورته کتل کېږي.

په اندلس يا اوسنۍ اسپانيا باندې د مسلمانانو حکومت هم زرين دوران بلل شوی دی. ځکه په دې دوران کې له مسلمانانو، عيسويانو او يهودو جوړه شو کلتوري ټولنه په سوله کې اوسېده او د مختلفو عقيدو کسانو د يو بل د زغملو چل زده کړی و. دوی يو داسې فرهنگ ايجاد کړ چې اروپايانو ورباندې هغه د چا خبره زړه بایلود او په اندلس کې د لويو پوهانو په قلم ليکل شوي کتابونه يې په خپلو پوهنتونونو کې د لوستلو او زده کولو لپاره غوره کړل.

نورو ملتونو هم د خپلو وطنونو په تاريخ کې زرينې زمانې په نخښه کړې او ځلولې دي. د هندوانو په عقیده د راما (هندو بگوان او افسانوي پاچا، ژباړن) زمانه زرينه وه، حال دا چې نور باوري دي چې د گوپتا د واکمنۍ په دوران کې د هندوايزم قوانين بشپړ شول او دغه دين وغوړېد. په هند کې د آشوکا امپراطوري ته هم د مثالي دوران په سترگه کتل کېږي، ځکه آشوکا قدرت او عظمت ته د رسېدو لپاره جگړه نامناسبه وسيله وبلله، جنگ يې وغانده او د تشدد نه کولو ايدیولوژي يې غوره کړه. د هند د مغولو په دوران کې د اکبر زمانه طلايي برخه معرفي شوې ده. په دې وخت کې د مغولو قدرت پوره ټينگ او سلطنت خورا شتمن شو. مور د اکبر د دوران د قدرت او ثروت انعکاس د هغه د دربار په شان و شوکت او عظمت کې وینو.

دا دستور دی چې مخ په زوال ټولنه به په ماضي کې پناه اخلي او په تېر وياړ به ځان ته تسل ورکوي. سياستوال د زرين دوران تصورات د ځان په گټه استعمالوي او خلکو ته وايي چې که يې دی قدرت ته ورساوه نو د سولې او عدالت هاغه له گوتو وتلی دوران به بيا راژوندی کړي. دغسې سياستوال په وروسته پاتې ټولنو کې ښه چلېږي.

پرمختللي ټولنه هېڅ وخت په ماضي پورې زړه نه تړي او په تېر زرين دوران پسې نه گرځي. دوی په نن کې اوسي، د نن د بهتری هڅه کوي او د لا روښانه او ښکمرغې سبا فکر ورسره وي. راديکال مفکران او انقلابيان هم د زرينې زمانې نظريه نه مني. دوی ماضي ته د ترقي په لاره کې د خنډ په سترگه گوري او په دې عقیده دي چې د لا روښانې سبا لپاره پکار ده چې نه يوازې په پرون چليپا راوباسو بلکې د نن ارزښتونه او دودونه هم بدل کړو. د دوی په نظر طلايي دوران په پرون کې نه، په سبا کې پټ دی او د رسېدا لاره يې دا ده چې له ظلم او استثمار سره مبارزه

وشي. د مارکسيستو په اند، طلايي دوران ته هغه وخت رسېدای شو چې په ټولنه کې مساوات قايم شي. دینداره خلک په دې دنیا کې د زرینې زمانې تمه نه لري، د دوی په نظر، زرین وختونه د هغې دنیا دي او هلته به ښې شیبې د گناهگارو نه، بلکې د متقیانو په نصیب وي.

پوښتنې:

۱. د ليکوال تيسز يا اصلي موضوع څه ده؟ ده ولې د دې مسئلې د سپړلو ضرورت احساس کړی دی؟ په مقاله کې کومې ستونزې ته اشاره شوې ده؟ دې ستونزې ته حل لاره وړاندې شوې ده؟ حل لاره يې واقع بينانه ده؟
۲. د مقالې اساسي ټکي کوم دي؟
۳. د مقالې په کومو کلمو او اصطلاحاتو سم پوه نه شوې؟
۴. د مقالې خلاصه څه ده؟ په خپل ذهن کې د مقالې خلاصه جوړه کړه.
۵. دغه مقاله د لوستونکو عواطفو ته خطاب کوي، که يې عقل يا يې باور ته؟
۶. د مقالې په لوستلو سره په تا کې کوم احساس پيدا شو؟ خوشحاله شوې، خپه شوې، که غوسه؛ د وياړ احساس درته پيدا شو که د شرم يا افسوس؟ ولې؟
۷. په مقاله کې کافي دليلونه راغلي وو چې ستا فکر بدل کړي؟
۸. د مقالې ليکوال څومره د باور وړ دی؟ ته يې پېژنې؟ د هغه د شخصيت، علمي سويې او مسلک په اړه څه معلومات لرې؟

دوهم فعالیت: مقاله بيا ولوله او بيا د کتابچې د پاڼې په منځ کې يوه عمودي کرښه وباسه. په ښي طرف کې يې د مقالې مثبت ټکي وليکه او په چپه خوا کې يې منفي اړخونه لست کړه. وروسته د ليکوال د نظرونو مخالفې نظريې پيدا او نوټ کړه.

دوهم. د نقد د ليکلو پړاو

کله چې نقد ليکو، بايد لومړی د اثر او ليکوال په اړه يې خبرې وکړو. بيا خپل تيسز وړاندې کوو او وروسته د اثر لنډيز بيانوو؛ ورپسې د اثر مثبت او منفي اړخونه راسپړو او په پای کې نتيجه او خپل وروستی قضاوت وړاندې کوو.

۱. **د اثر معرفي:** د اثر عنوان، ژانر، تيسز، ليکوال، د ليکوال هدف، او د اثر اهميت بيانوو. البته دا برخه بايد لنډه وي.

۲. **د خپل تيسز بيان:** په دې برخه کې د اثر په اړه خپل کلي نظر وايو چې په کې د اثر ښېگڼې او بد گڼې دواړه رانگارل کېږي.

۳. **د اثر لنډيز:** په لنډه توگه وايو چې ليکوال په دې اثر کې څه ويلي دي. دلته د اثر عمده ټکي را اخلو.

۴. **نقد:** وروسته د اثر پر مثبتو او منفي اړخونو خپل نقد او نظر ليکو. د مقالې اصلي برخه همدا ده او د اثر له خلاصې سره په گډه د مقالې شاوخوا ۸۰ فيصده بايد وي.

۵. **نتيجه او قضاوت:** د مقالې په پای کې خپل وروستی قضاوت بيانوو او همدارنگه د اثر د لا بهتری لپاره خپل نظر ليکو چې که ليکوال داسې کړی وای، اثر به يې تر دې ښه شوی و.

اوس به د نقد بېلگه وگورو خو لومړی د «زرین وختونه» مقاله يو ځل بيا ولوله.

د «زرین وختونه» نقد او تحليل

«زرین وختونه» د ډاکټر مبارک علي مقاله ده چې د ده د مقالو په يوه ټولگه «د تاريخ سبقونه» کې راغلې ده. دا کتاب چې اسدالله غضنفر ژباړلی دی، په جلال آباد کې مازديگر کتاب پلورنځي په ۱۳۹۲ کال کې چاپ کړی دی. ډاکټر مبارک علي په ۱۹۴۱ ميلادي کې د هند په ټونک کې زېږېدلی دی او د هند تر وېشل کېدو وروسته، له کورنۍ سره پاکستان ته مهاجر شوی دی. ده په انگلستان او جرمني کې د تاريخ په څانگه کې لوړې زده کړې کړې دي او دکتورا يې په کې اخیستې ده. دی د سنده پوهنتون د تاريخ ديپارټمنت مشر- و او تر ۵۰ زيات کتابونه يې کښلي دي. دی تاريخ په داسې ښه بيانوي چې د نن ورځې د ستونزو حل په کې وینو او درس

ورنه اخیستی شو. دا مقاله یې هم ځکه لیکلې ده چې لوستونکي له ناسمو باورونو راوگرځوي او د ستونزو واقعي حل ته یې وهڅوي.

ډاکټر مبارک علي په دې مقاله کې دا مسئله راسپړي چې ځینې خلک هسې فکر کوي چې په پخوا زمانو کې داسې زرین وختونه تېر شوي دي چې ټوله دنیا په کې گل و گلزار وه او ټول انسانان په کې خوښ او سوکاله وو. دی د ځینو مسلمانانو باور یادوي چې د عباسي خلافت دوره د اسلامي نړۍ طلايي وختونه بولي، همدارنگه یې د هندوانو عام باورونه راوړي دي چې څوک د «راما»، څوک د «گوپتا»، او ځینې د «آشوکا» زمانې زرینې گڼي. لیکوال ادعا کوي چې تاریخي شواهد دا رانښيي چې انسانان په هر وخت کې ستونزې درلودې، زورورو به هر وخت کمزروي ځپل، جنگونه به وو، کاختی به وې، لوږې او ناروغۍ به وې.

ډاکټر مبارک علي په دې مقاله کې پر زرینو وختونو د باور کولو علت دا ښيي چې وروسته پاتې ټولنې چې له اوسنیو ستونزو سره مبارزه نه کوي، د تېر تاریخ په ویاړونو ځان ته تسلي ورکوي. همدارنگه سیاستوال دې باور ته هوا ورکوي او خلکو ته وعده ورکوي چې که واک ته ورسېږي نو بیا به هماغسې طلايي وختونه راولي. خو د ده په باور پرمخ تللې ټولنې بیا په تېرو وختونو ځان نه خوشحالي، بلکې نن هلې ځلې کوي چې خپله سبا په طلايي زمانه بدله کړي.

لیکوال د زرینو وختونو نظریه ردوي او وایي چې تاریخي شواهد یې رانښيي چې داسې وختونه هېڅ کله نه دي تېر شوي خو د خپلې ادعا د اثبات لپاره یې مثالونه او شواهد نه دي راوړي چې لوستونکي ورباندې زیات باور وکړي. ده دا خبره کړې ده چې مثلاً مسلمانان د اندولس اسلامي خلافت ځکه زرین دور بولي چې هاغه مهال مسلمانان، عیسویان او یهودان په سوله کې سره گډ اوسېدل او تر منځ یې شخړې نه وې او په دې دور کې لویو پوهانو داسې کتابونه ولیکل چې تر ډېره وخته پورې د اروپا په پوهنتونونو کې تدریسېدل. خو دا یې نه دي ویلي چې په هاغه زمانه کې کومې ستونزې وې او ولې باید هاغه دور زرین وخت و نه بولو.

په مقاله کې د رادیکالو مفکرانو او انقلابیانو نظر راغلی دی چې وایي د ښې راتلونکې له پاره باید پر پرون چلیپا وباسو. حال دا چې د تاریخ له مثبتو تجربو څخه گټه اخیستلی شو. مثلاً عباسي خلافت ځکه نسبتاً ښه دور و چې هلته د فکر او نظر آزادي وه. دغه آزادي سبب شوه چې مسلمان پوهان ډېر علمي کشفونه او اختراعات وکړي. له بلې خوا د مامون رشید په واکمنۍ کې

بيت الحکمت جوړ شو چې سلگونه پوهان په کې د علم په توليد بوخت وو. همدارنگه په هاغه وخت کې معماري، صنعت، تجارت، او هنرونه ښه غوړېدلې وو. هاغه مهال د مخالفو نظرونو او فکرونو زغمل عام وو ځکه خو تشدد او خشونت په کې کم وو. نو که موږ غواړو چې له اوسنيو ستونزو خلاص شو، کولی شو د هاغه زمانې له تجربو څخه گټه واخلو.

ليکوال دا ستونزه هم ياده کړې ده چې ځينې سياستوال هسې خلک غلطوي او تشې وعدې ورکوي چې د پلانکي دور په شان به بيا د سوکالۍ او آرامۍ وختونه راولي. د دې ستونزې حل يې دا ښودلی چې د زرينو وختونو نظريه بايد و نه منو. دا ستونزه داسې هم حل کېدای شي چې له سياستوالو وغواړو چې د تشو شعارونو پر ځای دې د ښې راتلونکې له پاره خپل پلان او خپله طرحه ووايي او بيا وگورو چې طرحه يې واقع بينانه او د عملي کېدو ده، که نه.

ډاکټر مبارک علي په دې مقاله کې زموږ يوه اساسي ستونزه راسپړلې ده. پر زرينو وختونو او تېرو وياړونو تکیه کول، انسان په لټۍ اخته کوي او له زيار او کوينښ يې يو څه راگرځوي. ليکوال د زرينو وختونو په اړه د خلکو د باورونو نمونې راوړې دي او د دې باورونو علت يې توضیح کړی دی. خو د ليکوال دليلونه ډېر قانع کوونکي نه دي ځکه چې د زرينو وختونو د مفکورې د ردولو لپاره يې کافي شواهد نه دي وړاندې کړي. که د مقالې ليکوال د خپلې ادعا د اثبات له پاره شواهد او مثالونه راوړي وای، د مقالې اغېزه به يې لا زياته شوې وای.

لومړی فعالیت: پورتنی نقد يو ځل بيا ولوله او بيا د دې پوښتنو ځوابونه وليکه.

۱. د مقالې د ليکوال معرفي څنگه شوې ده؟
۲. د مقالې خلاصه او اساسي ټکي سم راخيستل شوي دي؟
۳. د مقالې کوم مثبت او کوم منفي ټکي ياد شوي دي؟
۴. تحليلگر د مقالې د لا بهترۍ له پاره څه سپارښتنه کړې ده؟
۵. په دې نقد کې څه کمی وښي؟ د لا ښه کېدو له پاره يې څه وړانديز لري؟

دوهم فعالیت: اوس نو ستا وار دی چې نقد وليکې. د استاد محمد محق له کتاب «واليل اذا عسعس» څخه دغه راخيستل شوې مقاله ولوله او د نقد ليکلو له اصولو سره سم ليکنه پرې وکړه.

د اخلاقو پيغمبر، له اخلاقو ناخبره امتيان

د اسلام د پيغمبر ص د پېژندنې لپاره بهترينه منبع قرآن مجيد دی، ځکه چې د مسلمانانو لپاره دا يوازينی قطعي الثبوته منبع ده. مذهبي روايتونه، تاريخي داستانونه او عاميانه اسطوري کافي علمي اعتبار نه لري چې د هغوی په وسيله د حضرت محمد ص رښتيني خبره راوښيي.

قرآن د اسلام د پيغمبر په راپېژندلو کې د هغوی پر معجزو او خارق العاده صفتونو ټينگار نه کوي، او نه د هغوی بې حد و حصره پوهه يادوي، نه يې د ليکوالی او وينا هنر راځلوي، نه يې د ډېر ځواک او قدرت خبره راته کوي، نه يې د برياوو او فتوحاتو او نه يې د هغو چارو کيسې کوي چې اسطوره خوښوونکي ذهنيتونه يې پالي. د پيغمبر ص د راپېژندلو لپاره، قرآن د هغوی پر اخلاقو ټينگار کوي. قرآن وايي: "و انک لعلی خلق عظيم" ... "فبما رحمة من الله لنت لهم و لو کنت فظا غليظ القلب لانفضوا من حولک" ... "و لقد جاءکم رسول من أنفسکم، عزيز عليه ما عنتم، حريص عليكم، بالمؤمنين رؤوف رحيم" ... "و ما أرسلناک إلا رحمة للعالمين..."

پخپله هغوی هم چې کله د خپل رسالت جوهر او د خپل بعثت وروستی هدف بيانوي نو په ډېرو څرگندو ټکو وايي: "انما بعثت لأتمم مکارم الأخلاق..." او د عربي ژبې د قواعدو مطابق د "انما" کلمه، د انحصار حرف دی، يعنې زما په بعثت کې بل هېڅ هدف هغومره مهم نه دی لکه د بنو اخلاقو کمال ته رسول. دلته اخلاق يعنې له انسانانو سره عنایت، پر ماشومانو شفقت، د بېوزلو لاسنيوی، د کونډو پوښتنه، د تبعيض له منځه وړل، په زړونو کې د مهربانۍ د زړې کرل، له بدو فکرونو څخه د زړونو پاکول، ... او سلگونه داسې نورې چارې چې د اخلاقو په فضايو پورې تړلې دي.

تمه خو دا کېدله چې په منځنيو پېړيو کې به د اسلامي تمدن له غوړېدا سره د اخلاقو علم او د اخلاقو فلسفه هم د خورا مهم علم او لوړ فرهنگ په توگه وغوړېږي. سره له دې چې د مسلمانانو د تاريخ په ځينو دورو کې ځينې اخلاقي فضائل لکه مدارا، خير، ترحم او ... د هاغه مهال د نورو ټولنو په نسبت ښه غوړېدلي وو خو دا هر څه د ظاهريينه فقهي معيشت تر اغېزې لاندې راغلل او هېڅکله اخلاق هغه مقام خپل نه کړ چې ظاهرپالې مناسکي ديندارۍ او فقهي ترلاسه کړ.

په دا وروستيو پېړيو کې بيا د اسلامي تمدن له راپرځېدو سره، اخلاق تر ټولو ټيټې کچې ته راولوبدل او مسلمانې ټولنې د بداخلاقي او رذايو په انبار بدلې شوې. ډېرو مسلمانانو ته د اخلاقو بل تعريف غير له جنسي مسألې او پر ښځو د محدوديتونو له لگولو، نه و معلوم او لا هم نه دی معلوم. اکثره هغه کسان چې د مسلمانانو د وضعیت د بهتری لپاره لاس په کار شول، له بده مرغه ويې نه شول کولی چې جامع تيوري گانې رامنځته کړي. دوی د اخلاقو د اهميت په اړه يوازې کلي خبرې کولې او د اخلاقي فضايو د ترويج او تبليغ پر ځای يې د مناسکي ديندارۍ احيا ته ملا وتړله چې دا له اخلاقو سره هېڅ رابطه نه لري.

نتيجه يې دا راووته چې اوس يې د سر په سترگو وينو. هغه ملت چې ځان د اخلاقو د پيغمبر امت بولي، تر هرچا زيات بداخلاقه دی. دا بداخلاقي د ژوند له معمولي چارو لکه په نوبت کې له درېدلو څخه رانېولې بيا تر لوړترين اخلاقي کاره پورې چې د بني آدم انساني کرامت ته ارزښت ورکول دي، ليدلی شو.

همدا وجه ده چې په اسلامي نړۍ کې د دين په نامه داسې ډلې راڅرگندېږي چې پخپله د خورا لويو بداخلاقو مظهر وي. په دې پېړۍ کې د دين په نامه داسې حکومتونه رامنځته شول چې د غيراخلاقي چارو لويې کارنامې لري او تر نازي او ستاليني حکومتونو وروسته، همدې حکومتونو د تاريخ د بداخلاقو حکومتونو نوم گټلی دی. پر ځای د دې چې زموږ ټولنې د تسامح، بخښنې، لويې، ورورولې، مهربانې، فداکاري او د سالمې انساني ټولنې د نورو فضايو مظهر وي، دلته تر هر ځای زيات دروغ ويل کېږي، چلبازۍ، تظاهر، ریاکاري، او بې قانوني ډېر ليدل کېږي، دلته د نورو پر خصوصي حریم تېری کېږي، دلته تعصب، تبعيض، ظلم، استبداد، خرافات، بدبينۍ، بدگومانۍ، ناروا قضاوتونه، کرکه او کينه او ډېر نور رذایل پرېمانه دي.

لا بده خو يې دا ده چې ځينې بيا غواړي د دې بداخلاقو جبران په مناسکي نمايشي ديندارۍ سره وکړي. دوی گومان کوي چې که دين لري نو اخلاقو ته هېڅ اړتيا نشته. دې حال ته ژړا په کار ده. هغه دين چې سره دښمن وگړي يې سره وروڼه کړل، چې خشنو خلکو ته يې د مهربانۍ او عاطفې درس ورکړ، اوس نو د همدغه دين په نوم د بني آدمانو وينې تويول کېږي او عزتونه يې لوټل کېږي او د زرگونو بېگناه وگړو کورونه له خاورو سره خاورې کېږي. نه پوهېږم چې

مور له دغسې وضعیت سره څرنگه په خپل پیغمبر پورې ځانونه تړلی شو؟ مور په دې وضعیت کې یوازې د هغوی حیثیت ته لته ورکوو او د هغوی دین بربادوو او بس.

پنځمه برخه

۵. ژبه، املاً او انشأ

د ژبې، املاً او انشأ په هکله مې وخت نا وخته مقالې ليکلې وې. نيت مې دا و چې د دې کتاب په پای کې په پښتو متنونو کې عامې املايي - انشايي تېروتنې په نښه او بديلونه يې وړاندې کړم، خو بيا مې فکر وکړ چې ځينې مسئلې يو څه تشریح او تفصیلي بيان غواړي، نو غوره مې وگڼله چې هماغه مقالې دلته راوړم. په پښتو کتابونو کې ډېرې تېروتنې په «ی» گانو، د کلمو تر منځ په فاصلې، د کلمو په املاً، د جملو په جوړښت، ژباړه، د سربلونو او د اضافت «د» په کارولو او ځينو نورو برخو کې ترسترگو کېږي چې په دې مقالو کې په تفصیل سره راسپړل شوي دي.

۵. ۱. په پښتو کې د «ی» ډولونه

د تلفظ او استعمال په لحاظ په پښتو کې پنځه ډوله «ی» گانې دي:

۱. **نرمه «ی» (ay)** د مفردو نارینه نومونو، صفتونو او د غایب لپاره د ماضي فعلونو په پای

کې راځي، تر دې «ی» مخکینی توری تل په زور لوستل کېږي.

نومونه: سپری، لرگی، سپېلنی، لوگی، زمري، زلمی...

صفتونه: مېړنی، وتلی، نومیالی، توریالی، جنگیالی، پوښلی...

فعلونه: احمد کتاب راکړی دی .

۲. **خرگنده/ معروفه «ی» (i)** د جمع نارینه نومونو او صفتونو، د نارینه نومونو په مغیره

حالت کې، د غایب شخص د فعلونو او ځینو مفردو بڼځینه نومونو په پای کې راځي، تر دې «ی»

مخکی توری په زېر (کسري) لوستل کېږي.

جمع نارینه نومونه: سپري، لرگي، لوگي، زمري، زلمي...

د مفرد نارینه نومونو مغیره حالت: سپري ته، له لرگي څخه، د زمري، په/ پر زلمي...

صفتونه: مېړني، نوميالي، توريالي، جنگيالي، پوښلي...

ښځینه نومونه: بیاتي،

فعلونه: دوی کار کوي. هغه ځي. اجمل خط لیکي.

۳. **اورده/ مجهوله «ې» (e)** د جمع ښځینه نومونو، صفتونو، د مفرد ښځینه نومونو په مغیره

او ندایي بڼه کې، د دویم شخص لپاره د حال زمانې په فعلونو کې، او په ځینو نورو ځایونو کې استعمالېږي، مثلاً:

جمعه ښځینه نومونه: ښځې، مېرمنې، دوږې، خاورې، ختې...

صفتونه: ولاړې، تیارې، تورې، سرې، سپینې، ویاړلې...

مغیره نومونه: ښځې وویل. نجیبې ته یې جزا ورکړه.

ندایي حالت: وه ښځې!، اې پیغلې!

فعلونه: څه کوي؟ چېرته ځي؟ ته ښه کار کوي.

همدارنگه په چې، مې، کې، یې، ویې، او ځینو نورو نا مستقلو کلمو کې.

۴. **لنډه، زورکی واله، همزه واله یا امریه «ئ» (ay)** د جمع مخاطب لپاره د امریه فعلونو

په پای کې راځي، تر دې «ی» مخکې راغلی توری په زوره کې تلفظ کېږي؛ لکه:

تیارسئ، ولیکئ، مه ځئ، ودرېږئ...

۵. **لکی واله/ د تأنیث «ی»** د تلفظ په لحاظ د امریه «ئ» سره یو شان ده خو د مفرد

مونث نومونو په پای کې راځي.

نجلۍ، کړکۍ، لورکۍ، خولۍ، نړۍ، بخاری...

۵. ۲. **په قتل ورسېدل، سم که نا سم؟**

ډېر ځله، بلکې هره ورځ په خبرونو کې اورو او لولو چې په پلانکي ځای کې دومره کسان په

قتل ورسېدل یا په شهادت ورسېدل. دا جملې د پارسي د دې جملې ژباړې دي چې وايي: «... به

قتل - به شهادت - رسيدند.»

«به» په پارسي کې دوي ماناوې لري: «په» او «ته». کله چې وايو «به تو چي؟» معنا يې ده «په تا يې څه؟» خو «به تو می گويم» يعنې «تا ته وایم». دلته «به» د «ته» معنا لري. همدارنگه «به کابل رسيد» يعنې «کابل ته ورسيد» نه «په کابل ورسيد».

«... به قتل رسيد» جمله که همداسې تحت اللفظي - خو سمه - وژباړو «... قتل ته ورسيد» کېږي چې منظور يې «مرگ ته رسيدل» وي. خو دغه جمله په فارسي کې هم بې جنجاله نه ده. که د منطق په تله يې وتلو، «رسيدل» د يوه ارادي عمل نتيجه ده. سړی بايد حرکت وکړي چې يو چپرتو ورسېږي او حرکت ارادي عمل دی؛ خو هغه کسان چې وژل کېږي، پخپله نه غواړي چې وژل شي. دوی په خپلو کارونو پسې روان وي چې ځانمرگی برید وشي او وژل شي، يا په کور کې ويده وي چې الوتکې بمونه وغورځوي او دوی قتل کړي؛ يعنې وژل شوي کسان د خپل مرگ لپاره اراده نه وي کړې. ان پوځيان هم چې د جگړې ډگر ته ځي، په دې نيت نه ورځي چې وژل شي؛ بلکې نيت يې دا وي چې دښمن ختم کړي. په منطقي لحاظ داسې بيان يوازې د ځانمرگو لپاره مناسب ښکاري؛ ځکه هغوی پخپله په خپل مرگ پسې راوتلي وي. نو په فارسي کې هم بهتره ده «به قتل رسانده شد.» وويل شي؛ ځکه د قتل فاعل بل څوک وي او هغوی چې وژل شوي دي، په گرامري لحاظ مفعول دي.

البته په فارسي کې دا ډول «غلط معمولونه» کم نه دي او فکر کوم چې نوښت او د نويو جملو جوړولو ته تمايل دغه غلطۍ باب کړې دي. د ملي تلويزيون په خبرونو کې د يو چا د مرگ خبر داسې راغلی و: «با تأسف اطلاع گرفتيم که ... به رحمت ايزدي پيوست.» د هغه چا په حال تأسف په کار ده چې د خدای رحمت ورباندې شوی وي؟ دا د بې ځايه نوښت نتيجه ده چې په ژورناليست باندې يې د معنا په لحاظ غلطې خبرې کړې دي.

خو اوس دغو تپروتنو د ژباړې په برکت پښتو ته هم لاره کړې ده. زمور ژباړونکي ډېر ځله مفهوم نه ژباړي، کلمې ژباړي. دوی د بلې ژبې هرې کلمې ته کلمه لټوي او په هماغه ځای کې يې ږدي چې د مبدأ ژبې په جمله کې راغلې وي. دا به نه هېروو چې هره ژبه ځان ته د جملو جلا جوړښتونه لري. مور همدا «به قتل رسيد» يا «به شهادت رسانده شد» صفا «ووژل شو، شهيد شو» ترجمه کولی شو او «يک شخص را به قتل - شهادت رساند.» په پښتو کې «يو کس يې وواژه - شهيد کړ» ليکلی شو.

۵.۳. د خبريالانو ځينې ژبنۍ تېروتنې

په ژورناليسټيکه پښتو کې نن سبا ځينې نا آشنا خبرې اورو:

- د افغانستان خلک له جگړې ستړي او سوله غواړي.
- نيويارک ټايمز په خپلې پروني گڼې کې د افغانستان په اړه مقاله ليکلې ده او په يوه برخه کې يې ليکي: ...

- د درې تنه ملکي وگړو په گډون، پنځه تنه امريکايي پوځيان ووژل شول.

لومړۍ جمله مرکبه جمله ده چې له دوو جملو څخه رغېدلې ده: «د افغانستان خلک له جگړې ستړي دي.» او «د افغانستان خلک سوله غواړي.» زموږ ژورناليسټان دا نمونه جملې سره يو ځای کوي، د لومړۍ هغې فعل غورځوي او د دوهمې جملې مبتدا لرې کوي. دوی دا کار د وينا د لندولو لپاره او احتمالاً د فارسي او انگرېزي ژبې په پېښو کوي. په فارسي کې دا جمله داسې راځي: «مردم افغانستان از جنگ خسته و خواهان صلح اند.» که سره جلا يې کړو نو داسې ليکل کېږي: «مردم افغانستان از جنگ خسته اند.» او «مردم افغانستان خواهان صلح اند.» دلته وينا چې د «اند» فعل په دواړو جملو کې مشترک دی، ځکه يې د لومړۍ جملې فعل غورځولی دی. خو په پښتو کې د دې مثال د لومړۍ جملې فعل «دي» دی او د دوهمې هغې «غواړي»، نوموړې دلته نه شو کولی يو فعل ونه لیکو او د بلې جملې فعل اولې جملې ته هم استخدام کړو. که دغه مرکبه جمله تجزيه کړو نو داسې شی ترې جوړېږي: «د افغانستان خلک له جگړې ستړي غواړي.» او «د افغانستان خلک سوله غواړي.» البته په فارسي کې هم د داسې تېروتنو مثالونه کم نه دي.

بله عامه تېروتنه د فعل زمانې ته نه پام کول دي. په دوهم مثال کې لولو: «نيويارک ټايمز په خپلې پروني گڼې کې د افغانستان په اړه مقاله ليکلې ده او په يوه برخه کې يې ليکي: ...» دلته لومړۍ جمله د تېرې زمانې خبره کوي «ليکلې ده» خو دوهمه د اوس مهال «ليکي». په داسې مواردو کې، ښه به دا وي چې په دواړو جملو کې د عين زمانې فعلونه وليکو، مثلاً په دې مثال کې بايد دوهمه جمله داسې وليکو: «په يوه برخه کې يې ليکلې ده» ښايي ژورناليسټان د فعل د تکرار د مخنيوي په خاطر، د فعلونو زمانې بدلوي. لکه په دې مثال کې چې «ليکلې ده» ژر تکرار شوې ده. خو موږ د فعلونو تنوع په بله لاره هم پيدا کولی شو. د دوهمې «ليکلې ده» پر ځای «راوړې ده» به مناسب بدیل وي.

«د درې تنه ملکي وگړو په گډون، پنځه تنه امریکایي پوځیان ووژل شول.» دلته «په گډون» د انگریزي ژبې د «including» ناسمه ژباړه ده چې په فارسي کې هم همداسې غلطه ترجمه کېږي. دا جمله په انگریزي کې داسې معنا ښندي چې په وژل شویو کې درې تنه ملکي وگړي او پنځه تنه امریکایي پوځیان شامل دي. خو «په گډون» د جمع کولو او سره یو ځای کولو مفهوم لري. په دې جمله کې ملکي وگړي او پوځي امریکایان سره یو شان گڼل شوي دي. د جملې سمه بڼه دا ده: «اته تنه وژل شوي چې درې یې ملکي وگړي او پنځه تنه یې امریکایي پوځیان دي.» او دغه بله بڼه یې هم ستونزه نه لري: «په وژل شویو کې درې تنه ملکي وگړي او پنځه تنه امریکایي پوځیان شامل دي.»

بله عامه تېروتنه د کلمو او عبارتونو کنایي او استعاري معنا ته له نه پام کولو څخه رازېږي. «پر لاره اچول» چې د فارسي ژبې د «به راه انداختن» ټکي په ټکي ژباړه ده، په فارسي کې د «پیلولو» استعاري معنا لري. ژباړن ته بویه چې د ژبو په دې باریکیو ځان وپوهوي.

«ولسمشر له جلال آباد څخه لیدنه وکړه.» د «رییس جمهور از جلال آباد دیدن کرد.» ناسمه ژباړه ده. په پښتو کې «له ... څخه» د راخیستلو، بېلولو، او جلا کولو مفهوم لري. دا جمله باید داسې ولیکو: «ولسمشر جلال آباد وکوت.» البته ډېر ځله د «لیدل» او «کتل» توپیر هم نه کوو، حال دا چې دا دوه بېل فعلونه دي او په معنا کې یې توپیر شته. «لیدل» غیر ارادي عمل دی خو «کتل» ارادي او قصدي. مور که وغواړو یا ونه غواړو، تر هغې پورې چې مو سترگې روغې او پرانیستي دي او رڼا شته، راته مخامخ شیان وینو او «لیدل» همدې ته وايي. خو که غواړو چې پخپله اراده یو شی وگورو، دا «کتل» دي. «ډاکټر ناروغ ولید.» له «ډاکټر ناروغ وکوت.» توپیر لري. په اوله جمله کې ډاکټر ویني چې هلته یو ناروغ دی خو په دوهمه جمله کې ډاکټر ناروغ معاینه کوي.

مور چې د نورو ژبو معلومات را اخلو او خپلې ژبې ته یې اړوو، نو باید دې ته مو پام وي چې کلمې نه، بلکې مفاهیم ترجمه کړو.

۵.۴. معياري ژبه، اړتيا که هوس؟

د ځينو ليکوالو له غبرگونه داسې برينسي چې د «معيار» کلمه د هغوی په ذهن کې له نيولوگيزم سره غوټه کېږي. دوی اکثراً د غبرگون په توگه وايي: «مور په هغه ژبه ليکنه کوو چې خپلو ميندو رازده کړې ده.» کله چې ژبپوهان سپارښتنه کوي چې ليکوال دې د لهجو تر اغېز لاندې ليکنې نه کوي، ځينې ملگري داسې انگېږي چې دوی د لهجو پر لغاتو بنديز لگوي. خو لکه څنگه چې د ښاغلي پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار د کتاب له سرليکه جوتېږي د معياري ژبې مفهوم «يوه پښتو – کره پښتو» دی. دوی يوازې د واحد گرامر، ليکلار او ليک دود د کارولو غوښتونکي دي.

نن سبا، چې پښتو چاپي رسنۍ ډېرې شوي دي او هر څوک په ټولنيزو رسنيو کې ليکنې کوي، وينو چې په دې رسنيو کې څو ډوله ليکدود او گرامر کارول کېږي. دا کار له هغو کسانو، چې پښتو ژبه د ليک لوست له لارې زده کوي، لاره ورک کوي.

د معياري ژبې د پلويانو او مخالفانو ترمنځ ځينې مسئلې لانجمنې دي چې په سر کې يې د «ش» پر ځای د لوېديزې لهجې د ليکوالو له خوا د «س» کارول دي. لکه د «شي، شوم، شوې» پر ځای «سي، سوم، سوې». البته دغه د اختلاف ټکي نسبتاً لږ دي او زما په نظر لويه ستونزه نه رامنځته کوي.

خو دلته زما مطلب دا دی چې هغه گډوډۍ را په گوته کړم چې د اختلاف خبره په کې نشته، خو زموږ ليکوالو يې په ناخبره توگه د لهجو تر اغېزې لاندې رامنځته کړې ده.

۱. د «له» سربل پرځای «د» ليکل، لکه:

– زه د کابل نه راغلم.

– زمري د احمد سره لاړ.

– پټی د گلانو نه ډک دی.

– د ښوونکي نه يې اجازه واخيسته.

– زه د تاسو نه مننه کوم.

د دغو بېلگو سمې بڼې دا دي:

– زه له کابله راغلم.

– زمري له احمد سره لارې.

– پتی له گلانو ډك دی.

– له ښوونكي يې اجازه واخيسته.

– زه له تاسو مننه كوم.

«د» يوازې په اضافي يا ملكي تركيب كې او د تخصيص په برخه كې استعمالېږي، لكه «د

احمد قلم»، «د كتاب پاڼې»، «د طب پوهنځی».

۲. بله مهمه مساله، چې استاد اسدالله غضنفر د «استادانه نثر» په مقاله كې ياده كړې ده،

د «له» له سربل سره د «نه» اوستربل راوړل دي. د استاد په وينا دا كار د جملي مفهوم بدلوي. لكه دا جمله:

– زه له كابل نه ځم.

سړی له دې جملې هم مثبته مانا اخيستی شي او هم منفي (ځم، نه ځم). په ځينو

مواردو كې سړي ته نه معلومېږي چې د ليكوال موخه څه ده، مثبته كه منفي؟ استاد غضنفر

وړاندیز كوي چې په دې مورد كې بايد د «نه» له خيره تېر شو او پر ځای يې «ه» وکاروو، يعنې «له

كابل» په دې اړه پوهاند زيار صاحب هم ورته دريځ لري. د دوی په نظر پورته جمله داسې

سمېږي:

– زه له كابل نه ځم. (مثبت)

– زه له كابل نه ځم. (منفي)

زما په گومان كه څوك غواړي چې د «له» له سربل سره خامخا يو اوستربل وکاروي، نو

«څخه» به تر «نه» مناسبه وي:

– زه له كابل څخه ځم.

ما ته په «څخه» كې پر فعل او يا مفعول باندي تاكيد او ټينگار هم ښكاري. لكه په دې

جمله كې:

– زه له تا څخه خپه يم.

دلته پر «تا» باندې ټينگار محسوسېږي. که زما خبره سمه وي، نو کولی شو چې په عادي مواردو کې د استاد غضنفر وړانديز عملي کړو او کله چې غواړو پر فعل يا پر مفعول باندې تاکيد وکړو له «څخه» څخه کار واخلو.

۳. د پرتلنې يا مقاييسې په برخه کې اکثراً د «تر» پر ځای «له» او يا «د» کارول کېږي. دغه

بېلگې وگورئ:

_ زه له تا نه مشر يم.

_ کابل د مزار نه لوی دی.

_ اېمل له اجمل نه وروسته راوړسېد.

_ الوتکه د موټر نه گړندی ځي.

که چېرې دلته «تر» وليکو، هم به د معنا د التباس مخه نيول شوې وي او هم به مو ليکنه

پر معيار برابره شوې وي. استاد زيار په ليکلار ښود کتاب کې همدا خبره کوي:

_ زه تر تا مشر يم.

_ کابل تر مزار لوی دی.

_ اېمل تر اجمل وروسته راوړسېد.

_ الوتکه تر موټر گړندی ځي.

۴. په ختيزه لهجه کې «ر» له «گ» او «ب» له «خ» سره يوځېل تلفظ لري. کله کله ان زموږ

لوی ليکوال هم په ليکنه کې دغه توري سره بدلوي، لکه: د «بنخ» پر ځای «خنس» او د «نرور» پر

ځای «نگور / اېنگور» ليکي.

زما په گومان که د کومې کلمې د املا په اړه شک لرو، نو بايد له ځانه سره فکر وکړو چې

کندهاريان دغه کلمه څنگه ادا کوي. څنگه چې په کندهارۍ لهجه کې هر توری په خپله اصلي

بڼه ادا کېږي؛ نو دغه تېروتنه د هغوی په لهجه کې نه رامنځته کېږي.

۵. اوسمهال اکثر لیکوال له هغو کلمو، چې «خ» او «ښ» په کې څنگ په څنگ راغلي وي، «خ» غورځوي، لکه: «بخښنه» چې «ښښنه» لیکل کېږي. فکر کوم چې دا به سم کار نه وي؛ ځکه چې د کندهاري لهجې ویونکي به یې (bāshəna) ولولي په داسې حال کې چې سم تلفظ یې (bakhshəna) دی. زما په نظر سړی باید د لیکلو پر مهال د ټولو لهجو ویونکي په پام کې ونیسي، نه یوازې د خپلې لهجې.

۶. پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار په «لیکلار ښود» کتاب کې د کلمو د وینګ یا تلفظ پر آسانوالي ټینګار کوي او وایي چې د کلمو تلفظ باید هم پښتنو او هم ناپښتنو ته آسانه وي؛ خو مور وینو چې ځینې لیکوال په لوی لاس ځینو کلمو ته غبرګڼیز توري ورکوي او د استاد سعدالدین شپون خبره «ت» او «ډ» داسې کاروي چې «د ډېر شد و مد له لاسه یې د سړي کولمې شلوي.» دا کار د هغو بهرنیو نومونو په برخه کېږي چې په اصلي ژبو کې یې غبرګڼیز توري هډو شته نه، لکه دغه بېلګې: سوډان، د عراق ټکریت ښار، کویت، ولادیمیر پوتین. حال دا چې په عربي او روسي کې «ت» او «ډ» نشته.

۵.۵. د لهجو کمال

ځینې کسان د ادبي غونډو په کره کتنو کې د معیاري ژبې په پلویتوب خبرې کوي. که یو څوک په خپل شعر یا نثر کې مثلاً د «هګی» پر ځای «هویه» ولیکي یا د «کمیس» پر ځای «خت» وکاروي، نو دوی ورباندې نیوکه کوي چې «هویه» او «خت» معیاري کلمې نه دي. داسې بحثونه کله کله د یوې لهجې ویونکي خواږدي کوي او ممکن د ځوانو لیکوالو، شاعرانو د بې لارې کېدو سبب هم وګرځي، دوی به گومان وکړي چې دا نظر سم دی او بیا به هېڅ کله د خپلې لهجې کلمې استعمال نه کړي.

کلمې که د هرې لهجې وي، کلمې دي، معیاري او نامعیاري ګردسره په کې نشته. د هغو کلمو په باب چې په اصل کې یوه وي، خو په مختلفو لهجو کې یې وینګ بېل وي، بیا یې د املا په برخه کې د معیاري بڼې خبره کېدای شي. لکه «پښه» چې په ختیزه لهجه کې «خپه» ویل کېږي. دلته لازمه ده چې ټول د کلمې اصلي بڼه «پښه» ولیکو، ځکه چې له یوې خوا «خپه» بیا له «خپه» = مرور» سره التباس پیدا کوي او له بلې خوا په لیکلو کې د ګډوډۍ سبب کېږي. یا مثلاً د خوست

په ځينو لهجو کې واولونه سره بدلېږي، دوی «پلار» ته «پلور» وايي او «مور» «مېر» بولي. که دوی د خپلې لهجې له تلفظ سره سم ليکل وکړي، نو لويه گډوډي به راجوړه شي.

دغه مثالونه وگورئ: «ځنډ دې وکړ»، «تر ټولو تکړه»، «يو شخوند ډوډی» دا هغه جملې او عبارتونه دي چې په لوستلو يې سرې په عذابېږي. «ځنډ» پخپله هم درنه کلمه ده ځکه چې په غبرگو ساکنو آوازونو (کلسټر/cluster) باندې ختمېږي، «ن» او «ډ» دواړه په کې ساکن دي او چې بيا بل ناغېرن توری «د» هم ورپسې جوخت راشي، تلفظ يې لا سختېږي. «تر ټولو تکړه» کې بيا دا غم دی چې په سر کې يې «ت» ورپسې «ټ» او وروسته بيا «ت» په کې راغلي دي. د دې فقري تلفظ خصوصاً هغو کسانو ته سخت وي چې مورنۍ ژبه يې پښتو نه ده. په «يو شخوند ډوډی» کې په «د» پسې «ډ» ژبه درنوي چې شخوند دې وويل، مجبور يې يوه شېبه مکث وکړې، بيا ډوډی ووايي. د ښه کلام يوه ځانگړنه سلاست دی، سلاست دې ته وايي چې جملې په آسانۍ سره روانې ولوستل شي او ژبه په کې بنده نه شي. پورته مثالونه که داسې وليکو نو د سلاست ستونزه به يې له منځه لاړه شي: «ډيل دې وکړ»، «تر گردو تکړه»، «يوه گوله ډوډی»، «ډيل» په کونړۍ لهجه کې د «ځنډ» معنا لري، په کندهارۍ لهجه کې «ټول» ته «گرد» وايي، او د غزني او کندهار د سيمي خلک «گوله» د «شخوند» په معنا کاروي.

مور په مختلفو لهجو کې د يوه شي لپاره گڼ نومونه لرو. څومره چې په يوه ژبه کې مترادفي کلمې زياتې شي، هماغومره ژبه ورباندې ښکلې کېږي. ممکن په يوه جمله کې «بېره» خوند وکړي، خو په بله کې بيا «تلوار» ښه ولگېږي او ښايي بلې جملې ته به «تادي» ښه موسيقي ورکړي.

د معنا د دقيقې افادې لپاره هم په نورو لهجو کې داسې کلمې او اصطلاحات موندلی شو چې په خپله لهجه کې يې نه لرو. مور «زړه مې بدېږي» کله د «خوا مې گرځي» په معنا کاروو او کله د «خوا مې ورته بدېږي» په معنا؛ يعنې زړه مې پرې سوځي. «کانې»، «تيره»، «ډېره»، «کمر» او «گټه/ گاپه» د اندازې له نظره سره يو شان نه دي. «لوی»، «غټ» او «ستر» ته د کارونې بېل بېل ځايونه ټاکلی شو. هېڅکله نه وايو «خدای غټ دی». زه فکر کوم که مور هر يو د هرې لهجې اصطلاحات په خلاص مټ وکاروو، نو ژبه به مو طبيعي تکامل وکړي او هرې کلمې ته به خپل نقش ورکړي.

داسې خبرې هم شته چې په يوه لهجه کې به نسبتاً څېره، خو په بله لهجه کې به يو څه نرمه وي. که يو چا ته ووايو «ته نه پوهېږې» ممکن رانه خپه شي، خو که همدا خبره ورته داسې وکړو چې «ستا سر پرې نه خلاصېږي» هغومره به پرې بده ونه لگېږي. دلته د جملو اروايي اثر هم اهميت لري. په اوله جمله کې مخاطب گرموو، يعنې گناه ستا ده، ته نه پوهېږې. خو په دويمه جمله کې گناه د مخاطب د سر پر غاړه اچوو، «سر دې پرې نه خلاصېږي» داسې ضمني معنا هم لري چې گناه خو ستا نه ده، گناه دې د سر ده چې نه خلاصېږي. بني آدم تل غواړي بري الذمه وگڼل شي.

په لهجو کې ممکن د هغو شيانو لپاره هم نومونه ومومو چې فکر کوو، زموږ په ژبه کې به نه وي او د نيولوگيزم په مرسته ورته نوي نومونه جوړوو. يوه ورځ مې ښاغلي نذير احمد سهار ته وويل چې زه خو کله کله کلانکاري کوم. هغه وويل: «زموږ په لهجه کې کلانکار ته «ستر چاری» وايي.» د نيولوگيزم يوه ستونزه دا ده چې اکثره وخت داسې ترکيبي نومونو په کې جوړېږي چې تلفظ يې آسانه نه وي او/يا په غورږو بڼه نه لگي.

نو هره لهجه داسې څه لري چې معياري ژبې ته يې ورکولی شي. د مختلفو لهجو د کلمو او اصطلاحاتو کارول به مو نثر خوږ، ژبه غني، او د مطلب بيانول آسانه کړي.

۵.۶. په نومونو او لوحو کې د اضافت اضافي «د»

د اضافت «د» په پښتو کې ملکيت ښيي. کله چې وايو «د سليم کتاب» معنا دا چې کتاب د سليم ملکيت دی. زموږ په اکثره لوحو او مرکبو نومونو کې د اضافت «د» بې ځايه استعمالېږي. راځئ په دغو لوحو باندې غور وکړو:

◀ د حبيبيې عالي لیسې

◀ د کابل پوهنتون

◀ د آريانا افغان هوايي شرکت

◀ د افغان ملي بانک

د اکثره نورو گرامري تېروتنو په شان، دا ستونزه هم د پارسي عبارتونو د ناسمې ترجمې سوغات دی. په پارسي کې د ملکيت يا نسبت علامه د اضافت «کسره» ده چې ليکل کېږي نه؛ خو

په تلفظ کې ويل کېږي لکه: «قلم محمود» يعنې «د محمود قلم» خو په پارسي کې دغه «کسره» يوازې د نسبت علامه نه ده، دا د صفت او موصوف تر منځ هم راځي مثلاً «قلم سياه» معنا «تور قلم» يا «انقلاب اسلامي» چې په پښتو کې «اسلامي انقلاب» کېږي. په پارسي کې صفت تر موصوف وروسته راځي نو که د دواړو تر منځ کسره نه وي تلفظ يې گرانېږي؛ خو په پښتو کې د انگريزي په شان اول صفت راځي بيا موصوف، دلته د تلفظ ستونزه نه پيدا کېږي؛ نو بل ادات يا آواز ته ضرورت نه وي. په عاميانه پارسي کې د تلفظ ستونزې ته په پام سره کله کله صفت او موصوف لکه پښتو کې چې دي، هماغسې راځي مثلاً «گل بچه»، «چپه کاکل»، «سياه موی» ...

په پارسي لוחو کې که د چا نوم راغلی وي؛ نو کسره به يې د اضافت کسره وي لکه «گلفروشي احمد» چې دلته احمد د دوکان د څښتن نوم دی او په پښتو کې هم د اضافت «د» غواړي خو که په لوحه کې راغلی نوم يوازې د مکان يا موسسې د نومولو لپاره استعمال شوی وي؛ نو بيا کسره به يې د اضافت کسره نه وي مثلاً «گلفروشي کابل» دلته کابل يوازې د دوکان نوم دی، دا نوم دغه دوکان له نورو دوکانونو بېلوي.

په يادو لוחو کې راغلي نومونه د دغو موسسو د خاوندانو نومونه نه دي؛ بلکې د موسسو د پېژندگلو لپاره راغلي دي. «حبيبيه» د «لېسې» څښتن نه دی، «کابل» د «پوهنتون» مالک نه دی، «آريانا افغان» د چا نوم نه دی چې «هوايي شرکت» دې يې ملکيت وي او «افغان» کوم خاص سړی نه دی چې «ملي بانک» دې د هغه وي، په دې ټولو کې «د» بې ځايه راغلی دی. د دې نومونو سمه بڼه دا ده:

- ◀ حبيبيه عالي لېسه
- ◀ کابل پوهنتون
- ◀ آريانا افغان هوايي شرکت
- ◀ افغان ملي بانک

البته کله چې داسې مرکب نومونه پخپله د مالک په توگه استعمالېږي يا يوشی يا کس ورپورې ځانگړی کېږي، بيا هغه مهال به په سر کې «د» غواړي لکه «د کابل پوهنتون رييس» چې دلته «رييس» په کابل پوهنتون پورې اړه لري، يا «د آريانا افغان هوايي شرکت الوتکه» چې الوتکه د آريانا افغان هوايي شرکت ملکيت دی.

په ډېرو مواردو کې که په لוחو کې د اضافت اضافي «د» نه وي، په پارسي کې به يې اړولو ته اړتيا نه وي. «افغانستان بانک»، «آسيا مارکېټ»، «کابل نندارې»، «انصاف هټل» په پښتو او پارسي دواړو کې عين شى راځي بلکې؛ په انگليسي کې هم همداسې ليکل کېږي.

په دې نورو نومونو کې بيا «د» اضافي نه ښکاري:

✓ د کورنيو چارو وزارت

✓ د پاسپورټ رياست

✓ د پولي تخنيک پوهنتون

«د کورنيو چارو وزارت» يوازې د وزارت نوم نه بلکې د هغه د کار ساحه هم معلوموي. مور وايو «د طب ډاکټر»، «د راډيو انجنيئر»، «د رياضي معلم»، په دې عبارتونو کې د ډاکټر، انجنيئر او معلم د کار ساحې څرگندې شوې دي. «د پاسپورټ رياست» هم همداسې عبارت دی. کله چې وايو «د پولي تخنيک پوهنتون» دلته مو د دې پوهنتون د درسونو ساحه واضحه کړه او دغه پوهنتون مو له نورو پوهنتونونو بېل او خاص کړ؛ ځکه خو «د» ورسره لازمي دی.

۵.۷. دقت، گردان او ښکلا

استاد اسدالله غضنفر وايي چې کلمې لکه باري حيوان دي، که پر يوې کلمې د ډېرو معناگانو بار يوسو، ملا به يې ورماته کړو. مور په ځينو موردونو کې دا کار کوو مثلاً د «ټاکل او ټاکنې» کلمې په دې مثال کې: «ولسمشر کرزي ښاغلی فضل احمد معنوي د ټاکنو د خپلواک کميسيون د رييس په توگه وټاکه. ټاکل شوې ده چې دی به د ټاکنيزو ستونزو په ټاکلو کې جدي گامونه پورته کړي.»

دلته ټاکنې د انتخاباتو لپاره، وټاکه د مقررولو يا انتصاب لپاره، ټاکل شوې ده د «قرار است يا اټکل کېږي» پر ځای، او وروستی ټاکل د تعيينولو يا معلومولو په معنا استعمال شوي دي. په دې منځ کې دوې معناوې سره متناقضې او تر يوه بريده متضادې دي. ټاکل يو ځل د انتخابولو (to elect) او بل ځای د انتصابولو (to select) په معنا راغلی دی، حال دا چې (په دې مورد کې) انتخاب د اکثريت په رايو باندې کېږي او انتصاب د شخص او چارواکي له خوا.

زما په باور د «ټاکل» نسبتاً دقیقه معنا تعینول یا مقررول دي او د انتخاباتو لپاره د دې کلمې استعمال په مشهورو غلطیو کې گڼلی شو. مور ته دا لانجه ځکه راپېښه ده چې غواړو خپله ژبه له عربي اصطلاحاتو پاکه کړو، که نه نو انتخابات عامه اصطلاح ده او گومان کوم اړولو ته یې هېڅ اړتیا نه وه. ځینې لیکوال گومان کوي چې د عربي کلماتو له شره په آسانه سره خلاصېدلی شو؛ خو دې ته فکر نه کوي چې له دې کار سره د ژبې دقت ته څومره تاوان رسوو. څومره چې په یوه ژبه کې د کلماتو شمېر زیات وي، هماغومره یې دقت زیات وي او دا چانس ورته برابر وي چې د ظاهراً مترادفو کلماتو باریکیو ته پام وکړي او تر ممکنه حده پورې هره کلمه یوازې د یوه مفهوم لپاره استعمال کړي. که دا حتمي وگڼو چې فرضاً د انتخاباتو پر ځای بله پښتو اصطلاح وضع کړو، نو فکر کوم چې «غوراوی» به یې نسبتاً ښه معادل وي؛ ځکه د معنا په لحاظ له انتخاب سره اړخ لگوي.

سربېره پر دې، عربي اصطلاحاتو زموږ ژبه نسبتاً بډایه کړې او ورسره یې د ژبې دقت رازیات کړی دی. عربي کلمې د تصريف یا گردانولو پراخه تومنه لري خو اکثره پښتو اندولونه یې دغه کمال نه لري. که د انتخاباتو لپاره ټاکنې غوره اصطلاح وگڼو، د «منتخب» چاره به څنگه کوو؟ که مور د «صفت» پر ځای «ستاینوم» ولیکو د «موصوف» لپاره به څه ولیکو او د «توصیف» او «متصف» اندول به له کومه کړو؟ له بلې خوا «ستایل» مثبت بار لري او هېڅکله په منفي معنا نه استعمالېږي، حال دا چې «صفت» ښه او بده دواړه معناوې لرلای شي. په گرامر کې لولو چې صفت د نوم څرنگوالی بیانوي او په څرنگوالي کې ښېگڼه او بد گڼه دواړه راځي.

مور په خپله ژبه کې زرگونو علمي اصطلاحاتو ته معادلې کلمې نه لرو، دې شي ته مو هله پام وراوړي چې علمي لیکنې راژباړو؛ خو د دې پر ځای چې دغو علمي اصطلاحاتو ته په خپله ژبه کې مناسبې کلمې پیدا کړو، خپله انرژي د هغو عربي اصطلاحاتو په شپړلو لگوو چې اوس مو راخپل کړي دي او پردي راته هډو ښکاري نه.

د نویو علمي اصطلاحاتو په برخه کې به هم دا لازمه نه وي چې هرې یوې ته یې اندول ولټوو. بیولوژي اوس زموږ په ژبه کې عامه اصطلاح ده او ضرور نه ده چې فرضاً «ژواک پوهنه» یې وبولو. گومان کوم د هغو اصطلاحاتو لپاره باید معادل پیدا کړو چې یا خو یې تلفظ زموږ په ژبه کې سخت وي او یا مرکبې کلمې وي. مثلاً «پواینټ آف ویو point of view» داسې مرکبه کلمه ده

چې استعمال یې زموږ د ژبې له جوړښت سره ټکر لري او گردانول یې سخت دي؛ خو «لیدلوری» د دې اصطلاح مناسب معادل دی ځکه دقیقاً هماغه معنا ښکاري، په غورږو ښه لگېږي او په آسانی سره گردانېږي (لیدلوری، لیدلوري، لیدلوریو). همدارنگه «سایکوانالیسز» د شپږو څپو مرکبه اصطلاح ده چې په پښتو کې یې استعمال نامأنوسه ښکاري نو بهتره ده «ارواشننه» یې وبولو. په ځینو لیکنو کې د همدې اصطلاح لپاره «ارواڅېړنه» راغلې ده؛ خو فکر کوم اروا څېړنه به یې دقیق معادل ځکه نه وي چې موږ څېړنه د تحقیق (research) لپاره استعمالوو او شننه د تحلیل (analysis) لپاره. له بلې خوا «ارواشننه» په غورږو ښه لگېږي؛ خو «ارواڅېړنه» یو څه درنده ده. له دې مثالونو دا نتیجه اخیستلی شو چې د نورو ژبو اصطلاحاتو ته باید داسې معادل وضع کړو چې دقیقاً هماغه معنا ولري، گردان یا تصریف یې آسانه وي او په غورږو ښه ولگي یعنې د کاروان صاحب خبره شرنګېدلې وي.

۵.۸. د لیکوال سبک او د ژبې ظرفیت

د شرقي او غربي متنونو تر منځ یو عمده توپیر د ژبې په دقت کې دی. البته له شرقه منظور زموږ د سیمې هېوادونه دي، نه ټول ختیځ ځکه جاپان، چین، جنوبي کوریا او ځینې نور شرقي هېوادونه د پرمختګ په لحاظ اوس په غربي نړۍ کې حسابېږي.

گومان کوم چې د ژبې دقت به په دوو عمده عواملو پورې اړه لري: لیکوال او د ژبې ظرفیت. زموږ د ټولنو ځینې لیکوال معمولاً قاطع حکمونو او یو اړخیزو قضاوتونو ته تمایل لري او دغه شی د دوی پر سبک اثر کوي. دا عیب زموږ په ټولنه کې نسبتاً عام دی. موږ او تاسې روزانه په بحثونو کې اوږو چې فرضاً «د افغانستان نوي فیصده دولتي چارواکي په فساد ککړ دي؛ له ښځو سره تاوتریخوالی خورا زیات شوی دی؛ د هوا د ککړتیا یوازینی علت زاړه موټرونه دي...» زموږ کارپوهان معمولاً د خپلو دغو خبرو لپاره سند نه لري. د اداري فساد د فیصدی اندازه په سروې گانو او احصایو معلومېدلې شي؛ خو گومان کوم داسې عمومي سروې به نه وي شوې. «خورا زیات» مبهم صفت دی او دقیق معلومات نه شي راکولی. د هوا ککړتیا گڼ علتونه لري او زاړه موټرونه یې یوازې یو علت دی، نه یوازینی علت. د وینا همدغه طرز زموږ لیکنو ته هم لاره کړې ده؛ خو غربي لیکوال بیا معمولاً خبرې په احتیاط سره کوي او اکثراً د قاطع حکم پر ځای

احتمال يادوي. مثلاً د محرقې يا لويې تېې په اړه، ممکن زموږ ډاکټر وليکي: «په لويه تبه کې د ناروغ د بدن حرارت ۴۲ درجو ته لوړېږي»؛ خو غربي ليکوال به وايي: «په محرقه کې ممکن د ناروغ تبه ۴۲ درجو ته ورسېږي». يا مثلاً زموږ ليکوال به ليکي: «په پښتو کلاسيکو ادبياتو کې د پاراډاکس بېلگې نشته.» خو غربي څېړونکي به همدا مطلب داسې بيان کړي: «ما په معلومو پښتو کلاسيکو ادبياتو کې د پاراډاکس بېلگې نه دي موندلې.»

استاد محمد صديق روھي چې «د ښوونې او روزنې عمده اصطلاحات» په کښلو کې د مېرمن ساهرې شريف لارښود استاد و، د کتاب په سريزه کې وايي: «محترمه ساهره د ضرورت په اندازه په انگريزي ژبه پوهېږي، له انگريزي قاموسونو او ځينو نورو منابعو څخه استفاده کولی شي، د ښوونې او روزنې په باره کې يې کافي مطالعه کړې ده او له دې امله په خپله تخصصي څانگه کې پرابلم نه لري.»

په دې پراگراف کې استاد روھي د مناسبو صفتونو او قيدونو د استعمال او د غير ضروري هغو د نه استعمال په وسيله خپل بيان دقيق کړی دی. دی مبالغه نه کوي او نه وايي چې مېرمن ساهره شريف په انگريزي ډېره ښه پوهېږي؛ بلکې وايي «د ضرورت په اندازه» پوهېږي. دا ادعا هم نه کوي چې شاگرده يې له ټولو منابعو څخه پوره پوره استفاده کولی شي؛ بلکې احتياط کوي او وايي چې «له ځينو نورو منابعو» څخه استفاده کولی شي.

شخصي عواطف او احساسات بل عامل دی چې د بيان دقت ته زيان رسوي. استاد روھي د مېرمن ساهرې د پلار شاگرد و او گومان کوم چې څه نوره خپلوي به هم سره لري. که د استاد روھي پر ځای بل څوک وای، ممکن ساهره شريف به يې ډېره ستايلې وای او مبالغې ته به يې لاره خلاصه کړې وای؛ خو ده خپلو عواطفو ته اجازه نه ده ورکړې چې ليکنې ته يې لاره وکړي.

د همدې سريزې په پای کې استاد محمد صديق روھي وايي: «محترمه ساهره کریمي [اوس ساهره شريف.] د دغې علمي تحقيقي پروژې په بشپړولو سره ثابته کړه چې په خپله ساحه کې اکاډميک کارونه پر مخ بيولی شي. زه د لارښود استاد په توگه د دې کار او زيار مثبت ارزيايي کوم او محترمه ساهره کریمي د معاون محقق رتبې ته د ترفيع مستحقه بولم.»

خو د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي استاد، پوهنوال محمد نادر شاه نيکيار، په خپل تقرير کې داسې ليکلي دي: «... ما دغه اثر (د ښوونې او روزنې عمده اصطلاحات) په

ډېر غور او دقت سره ولوست ... په لنډ ډول ویلی شم چې محترمې ساهرې کریمې په دې ساحه کې یو ډېر مهم او ګټور علمي او اکاډمیک کار تر سره کړی ...»

د استاد حبیب الله تږي په «پښتانه» کتاب کې هم سړی له همداسې دقیق نثر سره مخ کېږي چې له مبالغې، بې ځایه تینګار، قاطع حکمونو او نورو عیبونو پاک ښکاري.

د ژبې ظرفیت بل عامل دی چې د متن پر دقت اثر کوي. صفتونه او قیدونه د ژبې په دقت کې اساسي رول لري؛ خو شرط دا دی چې په مناسب ځای کې استعمال شي او له بې ځایه کارولو یې ډډه وشي. په پښتو کې سړی معمولاً د دې دوو توکو له کمی سره مخ کېږي. مور د یوه شي د مقدار یا اندازې لپاره اکثراً مبهم صفتونه «هېڅ، خورا لږ، لږ، زیات، بیخي زیات» استعمالوو. دغه صفتونه د علمي او دقیق متن په درد چندانې نه لګېږي. په علمي متن کې که وایو چې په افغانستان کې د اوبو کچه ټیټه شوې ده، باید اندازه یې د امکان تر بریده دقیقه وښیو چې فرضاً د لس کاله پخوا په نسبت اوبه نیم متر کښته شوې دي او یا دغه اندازه په فیصدي وښیو مثلاً د اوبو کچه پنځه فیصده ټیټه شوې ده.

د پېښو د تکرر یا فریکونسی د ښودولو لپاره په پښتو کې مناسب قیدونه په آسانه نه شو موندلی، خو په انګلیسي کې ګڼ قیدونه شته چې هر یو یې د پېښو تقریباً معینه فیصدي ښيي. زه چې کله کله طبي متن ژباړم، حیرانېږم چې مناسب قید ورته له کومه کړم، مجبورېږم د عربي «ندرتاً، بعضاً، معمولاً، غالباً، اکثراً، عموماً، عمدتاً» وکاروم؛ خو دا قیدونه هم د انګلیسي-د ټولو قیدونو (seldom, sometimes, mainly, often, occasionally, usually, always, generally) ... ځواب نه شي ویلی. له بلې خوا، مور داسې اجماع نه لرو چې فرضاً «غالباً» یعنې څو فیصده؟ یا د «معمولاً» او «عموماً» ترمنځ توپیر څه دی؟ یا دا چې «عمدتاً» زیاته اندازه ښيي که «اکثراً»؟ نو که غواړو چې ژبه مو د علمي لیکنو د لیکولو جوګه شي، باید چې د قیدونو په اړه غور وکړو. د قیدونو په اړه زموږ د ژبې بله ستونزه دا ده چې د حالت یا څرنګوالي قیدونه مو معمولاً یوه کلمه نه وي؛ بلکې د درېو کلمو ترکیب وي، مثلاً: په دقیق ډول، په مناسبه توګه، په بې ساري شکل، په ښکلې بڼه، په دقت سره، په تېزۍ سره، ... که په متن کې ډېرو قیدونو ته اړتیا وي، دا ډول ترکیبي قیدونه د نثر ښکلا ته تاوان رسوي. زما په فکر بهتره ده چې په داسې موردونو کې یا خو د قیدونو عربي بڼه ولیکو، مثلاً:

• «په دقیق ډول» ویلی شم چې دا کار د طالبانو دی. = دقیقاً ویلی شم چې دا کار د طالبانو دی.

• د بېلگې په توگه: صابون، شامپو، پوډر ... = مثلاً: صابون، شامپو، پوډر یا دا چې د قید پر ځای صفت وکاروو، مثلاً:

دانش خپرندویه ټولنه کتابونه په دقت سره، په مسلکي توگه او په ښکلي بڼه چاپوي. = دانش خپرندویه ټولنه کتابونه دقیق، مسلکي او ښکلي چاپوي.

د ښوونځیو او پوهنتونونو، په تېره بیا د ښوونځیو شاگردانو ته معلومات باید په دقیقه ژبه ولیکو، گنې له هغوی څخه به لاره ورکه شي. اکثر شاگردانو ته هغه څه چې په مکتب یا احياناً په پوهنتون کې ورسودل کېږي، د کاني کرښې ښکاري، نو باید څه چې ورته لیکل کېږي، تر وسې پورې دقیق وي. دقیقه ژبه سربېره پر دې چې شاگردانو ته سم معلومات رسوي، دوی هم له دقیق بیان سره روږدي کوي او دوی چې لویان شي، بیا به له خپلو خبرو سره احتیاط کوي او زموږ د نسل د اکثر وگړو په شان به هوایي خبرې نه کوي.

۹.۵. فاصله

دغه کلمې به څنگه ولولئ: اوروم - اوپهننتیجه - اوناپایه اوبې - اوله

که دغه کلمې د جملې په منځ کې همداسې راغلې وي، ممکن تاسې یې د قرینې له مخې سمې ولولئ خو دا تمه له مبتدي لوستونکو نه شو کولی. زوی مې په پنځم ټولگي دی. ها بله ورځ یې په پښتو کتاب کې یو درس لوست، پوښتنه یې وکړه چې «اوبنځې» څه معنا؟ حیران شوم چې دا نو څه بلا ده. که گورم چې د «او» او «بنځې» تر منځ فاصله نشته. په هغه متن کې چې ما اقتباس ځنې کړی دی، د پورتنیو کلمو او عبارتونو سمه بڼه داسې ده: «او روم» منظور د روم ښار دی، «او په نتیجه...»، «او ناپایه او بې...»، «او له...»

یوه موده د یوې مجلې اېډیټر وم. لوی جنجال د لیکوالو په لیکنو کې د فاصلې نه مراعاتول راته جوړ و. دا ستونزه په ډېرو لیکوالو او د ښوونځیو په گڼو کتابونو کې شته. کله کله د فاصلې نه ورکول یا بې ځایه فاصله د جملې مفهوم بدلوي. مثلاً د فلسفې په اړه د یوه لیکوال په مقاله کې

دا جمله: «د خدای رحمت محدود وي.» حال دا چې مطلب یې دا وو چې ملایان د خدای رحمت محدودوي. ده د «محدودوي» په منځ کې له بې ځایې فاصلې سره هماغه کار کړی و چې ملایانو غوښتل یعنې «د خدای رحمت یې محدود کړی و». په بل ځای کې یې لیکلي وو «تاته او روم» دلته هم د «اوروم» په منځ کې، چې یوه کلمه ده، فاصله «او» «روم» جوړ کړی دی. په دې بل مثال کې بیا د فاصلې نه ورکول، معنا بدله کړې ده: «نیکي اوبدي» یعنې یو څوک نیکي د ټوکر په شان اوبدي حال دا چې منظور یې «نیکي» او «بدي» دی.

څو ورځې د مخه مې د یوې مطبعې له ډیزاینر سره پر یوه کتاب کار کاوه. ده په ډېرو ځایونو کې د اضافت «د» له ورپسې کلمې سره نښلولی و. «دافغانستان»، «دکتاب»، «ددې» ... ما ورته وویل چې تر «د» وروسته دې فاصله ورکړي. ده ویل چې «د» خو کومه معنا نه لري چې کلمه یې وگڼو او جلا یې ولیکو. دا سمه ده چې د اضافت «د» او د ربط توري مستقلې کلمې نه دي خو کله چې په جمله کې راځي، باید جلا ولیکل شي که نه نو د متن لوستل به راته سخته کړي.

اکثره لیکوال تر هغو کلمو وروسته لازمه فاصله نه ورکوي چې په «ا، د، ذ، ر، ز، ژ، و» ختمې شوې وي. دا کار به ځکه کوي چې دغه توري له خپل مابعد توري سره نه نښلي. خو په کار ده چې تر هرې کلمې وروسته فاصله ورکړو.

د فاصلو په برخه کې په پښتو کې بله لانجمنه مسئله د فعلونو او مرکبو نومونو ده. «را نه غی»، «و به نه شي» «گل میر»، «احمد جان» ... دلته که پوره فاصله ورکوو، په اصل کې واحده کلمه په څو ټوټو وېشو او که یې نه ورکوو، گډوډي جوړوي. دا نه معلومېږي چې د چا نوم «احمد جان» دی که نوم یې «احمد» دی او مور له نازه «جان» ورسره لیکلی دی. پارسي ژبو د دې ستونزې لپاره نیم فاصله جوړه کړې ده او په عبارتي فعلونو او مرکبو نومونو کې یې کاروي خو په پښتو متنونو کې تر اوسه پورې د نیم فاصلې کارول عام شوي نه دي. که نیم فاصله ولرو، «را نه غی» داسې لیکلی شو «رانه غی» چې یوه کلمه راته وایسېږي او همدارنگه د «نرم والی = نرم والی، لیک دود = لیک دود، بې لاری = بې لاری ...» ستونزه حل شي.

۵. ۱۰. د فعلونو تکرار/ د اوبو د خاڅکو خټک

ويل کېږي چې د هتله په زندانونو کې د شکنجې يو ډول دا و چې زنداني به يې د اوبو نل ته کېناوه. له نله څخه به په هرو څو شېبو کې يو يو خاڅکی د زنداني پر سر څخېده. نل به د زنداني له سره پوره پورته لگېدلی و او خاڅکی به د سړي په سر لکه د خټک وار لگېده. دا خبره هم کېږي چې دا د شکنجې يو له ډېرو سختو ډولونو څخه و چې سړی به يې ان لېونی کړ. د دې شکنجې د سختوالي يوه وجه دا هم کېدای شي چې خاڅکي په کې په منظمو زماني فاصلو سره خاڅي او سړی يې په هماغه شېبه کې د څخېدو توقع لري. دغه څو شېبې چې د دوو خاڅکو د څخېدو تر منځ تېرېږي، سړی لا ډېر ځوروي ځکه پوهېږي چې بل خاڅکي به را روان وي.

په موسيقۍ کې د طبلي او ډول درزا هم په منظمو زماني فاصلو سره اورو، خو دا غږونه زموږ په غوږونو لکه د مور د لولو آواز خواره لگېږي. په شعر کې قافيه او ردیف همداسې دي. که په ردیف کې فعل هم واقع شي، نو سره له دې چې د هر بيت په پای کې هماغه فعل تکرارېږي، بد راباندې نه لگېږي، بلکې خوند هم راکوي. خو په نثر کې که يو فعل په څو پرله پسې جملو کې يا په يوه متن کې بيا بيا تکرار شي، سړی عذابوي، دلته فعل د شکنجې د اوبو خاڅکو ته ورته وي. دغه مثال وگورئ:

د پاراگرافونو د جملو ترتيب کله د زماني منطق «په اساس وي»، کله د مکاني منطق «په اساس وي»، کله د علت او معلول د رابطې «په اساس وي» او په هنري، ادبي اثارو کې خود راوي د روحي حالت «په اساس هم وي».

ما قصداً په دې پاراگراف کې د «په اساس وي» ترکيبي فعل څلور ځله تکرار کړی دی. د پاراگراف اصلي بڼه داسې ده:

«د پاراگرافونو د جملو ترتيب کله د زماني منطق په اساس وي، کله مکاني منطق ته اړتيا وي، کله د علت او معلول رابطه مهمه شي او په هنري، ادبي اثارو کې خودا هم مهمه ده چې د راوي روحي حالت څنگه دی.»

دغه پاراگراف مې د استاد اسدالله غضنفر له يوې مقالې راخيستی دی. استاد د نورو لويو ليکوالو په څېر په خپلو ليکنو کې د فعلونو تنوع ته ډېره توجه کوي، ځکه خو يې نثر خوندور وي. په دې بل پاراگراف کې هم وینو، چې استاد څنگه رنگ رنگ فعلونه کارولي دي: «په لوستونکي باندې حسي کلمې تر انتزاعي هغو زيات اثر شيندي. تر دې خبرې چې هغې ښکلې

جامې اغوستې وې، دا خبره اغېزناکه ده چې هغې زېږې جامې اغوستې وې، ځکه د جامو ښکلا ذهني مفهوم دی خو زېږوالی یې سترگو ته درېږي.»

استاد غضنفر په بله مقاله کې د استاد قیام الدین خادم په نثر کې همدې ځانگړنې ته اشاره کوي: «استاد خادم په خپله یوه مقاله کې چې د ملگرو ملتونو د تاسیس د لسم کال په مناسبت یې کښلې، لیکلې دي: «د ملگرو ملتو ټولني وکولې شول چې د اروپا د جنگ د پېښېدو مخه ونیسي. په کوریا کې جگړه محدوده او په متارکه یې بدله کاندې. د هند - چین جگړه بس او ترک کړي. د یونان، ایټالیا او شرقي اروپا په اوروڼو اوبه واچوي، د جرمني خبره د حل خوا ته نژدې کړي. د چین او فارموسا معضله کې د وساطت او صلحې لاسونه کار کوي. د کشمیر مسله غلې ده. ایران کې نن سبا ارامي ده. مصر، سوډان لږ و ډیر په ارام شول. دا خبرې د دنیا غټې غټې واقعې وې چې د ملگرو ملتو انجمن پکې موفق دی.» دلته وینو چې استاد د متنوع فعلونو په برکت د هغه وخت د نړۍ د بېلو بېلو ملکونو د امن و ثبات د وضعیت ترمنځ ظریف توپېرونه را ښودلي دي.»

البته د فعلونو د تنوع لپاره لیکوال څو لارې په مخ کې لري. یوه یې دا ده چې له تعصبه دې تېر شي او هغه فعلونه هم وکاروي چې له عربي، له دري او له نورو ژبو پښتو ته راغلي او عام شوي دي. بله لار یې دا ده چې د لهجې له بنده دې ځان خلاص کړي. ممکن په نورو لهجو کې د خپلې لهجې مترادفې کلمې او مترادف فعلونه ومومو. مثلاً په کندهاری لهجه کې «پر» او په خوستواله لهجه کې «گرم» سره هم معنا دي. «گرم» بیا دغه خوبی هم لري چې د «گرمېدل»، «گرمول» په بڼه د فعل کار ورکوي، لکه په دې جملو کې: «گرموم دې نه.»، «مه مې گرموه.» خو «پر» بیا صفت دی او که فعل ورنه جوړوې، بله کلمه به ورزیاتوې: «مه مې پر کوه» یا په کونړۍ لهجه کې «ځنډ» ته «ډیل» هم وايي «ډیل مه کوه». که موږ د مختلفو لهجو لغات سره شریک کړو نو په ژبه کې به مو رنگارنگي راشي. استاد خادم په خپله مقاله کې دا کار کړی دی: «کاندي» د «کړي» ښه مترادف دی. درېیمه لار بیا له استعاري او مجازي ژبې کار اخیستنه ده. په پورته اقتباس کې استاد خادم وايي: «د یونان، ایټالیا او شرقي اروپا په اوروڼو اوبه واچوي.» اوبه اچول د اور د وژلو لپاره کنایه ده او اور د جنگ له پاره استعاره ده.

کله چې د عین مطلب د بیان لپاره گڼ فعلونه ولرو، بیا د فعلونو په انتخاب کې باید داسې دقت وکړو چې ښکلا او معنا سره غاړه غړۍ شي. د جگړو د بدو عواقبو په اړه داسې جملې لیکي

شو: په تېرو جگړو کې د افغانانو کورونه ږنگ شول، دېوالونه ونړېدل، ونې ووهل شوې، کروندې له منځه لاړې، ښوونځي تخریب شول، پلونه په بمونو والوتل، په ښارونو چور گډ شو او سرونه خاورې شول.

دلته د وړانۍ د بيان لپاره بېل بېل فعلونه غوره شوي دي، «کورونه ږنگ شول» کور د کورنۍ، کهول او خېلخاني معنا هم لري او ږنگ د تباہ په معنا هم کارول کېږي نو دلته د کورونو ږنگېدل يوازې د کورونو فزيکي وړاندېدل ته اشاره نه کوي. «نړېدل» هغو شيانو سره ښه لگېږي چې لک ولاړ وي، لکه دېوال، لکه څلی، لکه مینار او لکه غرونه. دغه جمله چې وايي «ښوونځي تخریب شول» له دې بلې چې وايي «ښوونځي ږنگ شول» توپير لري. «ږنگېدل» او «نړېدل» تصادفي وړاندېدل ته هم ويل کېږي. الوتکه بمونه غورځوي، د پیلوټ موخه مخالفان وي، خو ورسره د خلکو کورونه هم ږنگېږي. تخریبول بيا عمدي کار دی. زموږ ښوونځي په لوی لاس تخریب شوي دي نو دلته د وړاندوونکو اراده په کې شامله ده. همدارنگه د پلونو الوتول قصدي کار دی، که دلته ووايو چې «پلونه ونړېدل» دا کېدای شي هغو مواردو ته هم اشاره وکړي چې د سېلابونو او زلزلو په وجه پلونه ويجاړ شوي وي.

په مسجع نثر کې د جملې په پای کې هم قافیه او ترجیجاً هم وزن کلمې راځي. د پير روښان د مسجع نثر دغه نمونه وگورئ: «سر سایه په نور خاته واجبه ده چې وباسي ادميان، هر خوک چې له دغه وروسته يا وړاندې وزېږي يا ومري يا شي مسلمان، سرسايه يې واجب نه شي.» په عربي کې فعل معمولاً د جملې په سر کې واقع کېږي خو په پښتو کې د جملې په پای کې راځي. دلته وینو چې پير روښان د پښتو ژبې قاعده پرې ايښې ده. دا کار خو وجې درلودلی شي. د عربي ژبې تقليد به يې يوه وجه وي او بل دليل به يې د فعلونو له تکراره ټېښته وي. فعلونه هسې هم لږ دي او که د سجع په خاطر سړی مجبور شي چې د هرې جملې په پای کې هم آوازه فعلونه راوړي نو له تکراره به يې چاره نه وي. اوس خو د خدای په فضل د مسجع نثر له شره خلاص يو، خو ځينې ليکوال په عادي نثر کې هم ځان ته د رنگارنگ فعلونو د موندلو زحمت نه ورکوي او د تکراري فعلونو په څټک د لوستونکي ماغزه چیتوي.

۵.۱۱. لیکنښې

د ټکي (.) د کارولو ځایونه

1. د بیاني جملو په پای کې
 - ژانرونه له لویه سره دوه ډوله دي: تخیلي او غیر تخیلي.
2. د مخفف د توریو تر منځ
 - د. ا. ا. ج. د. (د افغانستان اسلامي جمهوري دولت)
 - و. ا. لینین (ولادیمیر ایلیچ لینین)

د کامې د کارولو مورودنه

1. د کلمو په لست کې
 - کابل، کندهار، هرات، جلال آباد، او مزار شریف د افغانستان لوی ښارونه دي.
2. د جملې په سر کې، تر «هو» او «نه» وروسته
 - هو، زه ورغلی وم.
3. د زمان تر قید یا د زماني ترتیب ښودونکو کلمو وروسته، البته کله چې دا کلمې د جملې په سر کې او تر فاعل مخکې راغلې وي
 - ماښام، ښاپېری ډېوه بله کړه.
 - په پای کې، عامرخان بېرته په فضايي بېړۍ کې سپرېږي.
 - تر هر څه د مخه، زده کړه خواري غواړي.
 - په نتیجه کې، ستونزه هماغسې پاتې شوه.
4. د مرکبو جملو په منځ کې
 - ډېر خلک راغلي وو، خو هېڅوک پوه نه شول چې څه خبره ده.
 - زه ولاړم، ځکه چې سترې وم.
 - کابل ته ډېر سیلانیان راځي، دا په دې چې کابل ښه مېله ځایونه لري.

5. کله چې د جملې مبتدا يوه فقره يا جمله وي، تر مبتدا وروسته
- په ورين تندي روغېر کول، د ښو اخلاقو نښه ده.
 - کله مو چې کېک له داشه راوايست، پرېردئ چې سوړ شي.
 - زما په نظر، ليکوالي ډېر رياضت غواړي.
 - د بېلگې په توگه، ځينې ښوونکي استنباطي پوښتنې نه کوي.
 - د جنگ او نا امنۍ په وجه، ډېر خلک مهاجر شوي دي.
 - له بلې خوا، هېڅوک نه پوهېږي چې هغه چېرته ولاړ او څه يې وکړل.
 - لنډه به يې درته ووايم، خوښه مې نه ده.
6. د عطف له توري يا عبارتونو وروسته، کله چې د جملې په سر کې راځي
- خو بيا هم، د کتابونو خرڅلاو بد نه دی.
 - نو، سړی حيران شو چې دا څه کيسه ده.
7. په جمله کې تر مثال مخکې او وروسته
- ځينې سابه، مثلاً پالک، ډېره اوسپنه لري.
 - دوه ژواکي، د بېلگې په توگه چونگښه، په وچه او اوبو دواړو کې ژوند کولی شي.
8. د فقرو او جملو تر منځ کله چې پر له پسې او د لست په بڼه وي
- زه هر سهار اودس او لمونځ کوم، منډې وهم، ورزش کوم، چای څښم، او کتاب لولم.
9. کله چې عدد د جملې په سر کې راځي، تر عددونو وروسته
- لومړی، دا خبره ولسمشر نه ده کړې. دوهم، دا خبره هېڅ بدي نه لري.
 - متنونه د هدف په لحاظ درې ډوله دي: يو، معلوماتي؛ دوه، تفريحي؛ درې، اقناعي.
10. د جملې په منځ کې د اضافي شرحې يا معلوماتو د بېلولو لپاره

- مجيب الله، زما لس کلن زوی، نن يو په زړه پورې پريزنټېشن وړاندې کړ.
- نصير احمد احمدي، چې د هېواد تکړه ليکوال دی، تر هر چا زيات ناولونه يې ليکلي دي.

دي.

11. د آدرس د برخو د بېلولو لپاره

- زما آدرس دا دی: چهلستون، ۷ ناحیه، کابل ښار، کابل، افغانستان.

12. کله چې د اوږدو نکو فاعل او مفعول ځایونه د تأکید لپاره بدل شي، تر مفعول

وروسته.

- اېمل، اجمل ووايه. (دلته اېمل وهل شوی دی).

13. د مأخذ د برخو د بېلولو لپاره

- غضنفر، اسدالله، د نثر ليکلو هنر، مومند خپرندويه ټولنه، ۱۳۹۵

14. په عددونو کې د هرې طبقې (درې درې رقمه) د بېلولو لپاره

• ۱،۲۰۰،۰۰۰

د « د کارولو موردونه

1. د مستقیم نقل قول لپاره

- اجمل وویل: «زه د هر چا په خوله نه شم کولی.»

- د اېنشتین په باور: «تخیل تر پوهې زیات مهم دی.»

2. د کتابونو، تابلوگانو، فلمونو، سندرو او نورو آثارو نومونه

- «بوډا او د لېوانو پلونه» د نصير احمد احمدي ناول دی.

- د فرهاد دریا سندرې «ژوند ښکلی دی» ښایسته پیغام لري.

- «درې احمقان» فلم باید هر ښوونکی او استاد وگوري.

3. خاص اصطلاحات، کله چې په لومړي ځل په متن کې راځي؛ هغه کلمې چې

ټینگار پرې شوی وی؛ هغه عادي کلمې چې په جمله کې خاص اهمیت لري.

- اېنشتين «د نسبیت تیوري» په دوو برخو کې وړاندې کړه: عمومي او خاص نسبیت.

- ستونزه دا ده چې خلک «دیني تعبیر» او «دین» سره یو شان گڼي.

- د جملې په سر کې، تر «هو» او «نه» وروسته کامه راځي.

4. ځینې نا آشنا/ خارجي خاص نومونه کله چې په متن کې د لومړي ځل لپاره

راځي او هغه خارجي نومونه چې زموږ د ژبې له کومې کلمې سره یو شان لیکل کېږي.

- «لیلي» د امریکا مشهوره لیکواله وه.

- مجیب الله «آیوا» ته تللی و.

- «آدم» په جلسه کې «سرکوزي» ته وویل ...

5. د نورو ژبو هغه نومونه، کلمې او اصطلاحات چې د پښتو خاص توري په کې

وي.

- چيني زاير «هيوان څنگ» د هډې په اړه وايي ...

- «مونين» د جرمني مهم ښار دی.

6. د جملې په منځ کې د تورو او ليکنښو د نوم يا شکل لپاره

- په پښتو کې «و» دوه ډوله دي: معروف «واو» او مجهول «واو».

- لاندې جملې ولولئ او د هرې جملې په پای کې «.» يا «؟» کېږدئ.

سيمي کولن (؟)

1. د مسلسلو جملو د جلا کولو لپاره

- د ترغیبي متن د ارزولو لپاره باید: د لیکوال ادعا معلومه کړو؛ وگورو چې د

خپلې ادعا د اثبات لپاره یې دلیلونه منطقي او واقعي دي که څنگه؛ دلیلونه او شواهد یې

له معتبرو منابعو څخه اخیستي دي، که نه.

2. د سره تړلیو کلمو او عبارتونو د ډلو د بېلولو لپاره

- ځينې صفتونه د نارينه نومونو له جمعې سره نه گردانېږي خو له ښځينه نومونو سره پوره گردانېږي، لکه: ښه هلک، ښه هلکان، ښه نجلۍ، ښې نجونې؛ سپين کتاب، سپين کتابونه، سپينه کتابچه، سپينې کتابچې؛ لوی صندوق، لوی صندوقونه، لويه کوټه، لويې کوټې.

3. په گزارش کې د ترسره شويو کارونو د بېلولو لپاره، البته کله چې د بشپړو جملو په بڼه وي او که د عبارتونو په بڼه وي، په (،) يې بېلوو.
 ما په تېره اونۍ کې دغه چارې ترسره کړې:

- له همکارانو سره مې د دوهمې ابتدايي دورې پر مفرداتو بحث وکړ؛
- د ليکلو د فعاليتونو پاتې برخه مې وژباړله؛
- د ليکنښو د کارونې سند مې برابر کړ؛ او
- د راتلونکې اونۍ لپاره مې ځان ته کاري پلان جوړ کړ.

شارحه (:)

1. په مستقيم نقل قول کې تر ويناوال وروسته
- پوليس وويل: «مجرم بايد په همدې نژدې ځايونو کې پټ شوی وي.»
2. کله چې د چا نظر ښخ په ښځه بيانوو
- د فرويد په باور: «د انسان شخصيت له درېو برخو څخه رغېدلی دی: اېډ، ايگو، او سوپر ايگو.»
3. د يوې موضوع د شرحې لپاره
- د ملکي تلفاتو عاملونه دا دي: د خلکو په کورونو کې د طالبانو پټېدل، پر ښارونو او بازارونو د طالبانو حملې، او په هوايي بریدونو کې نه دقت.
4. د مثالونو د بيان لپاره
- تروشي مېوې لکه: مالټه، نارنج، ليمو، کينو، او کيوي کافي انتي اوکسيډانټ لري.

ندائيه (!)

1. له احساسې او عاطفې کلمو نه وروسته
 - وا وا! لوبه مو وگټله.
 - اوه! نجلی ولاړه.
 - اخ! بد رقم ولوېد.
 - درېغه! چې وروستی عقل رومبی وای.
2. د ندائې جملو/ فقرو په پای کې
 - څه خوندوره هوا!
 - څومره یخې اوبه!
3. له (؟) سره یو ځای د یوه شي پر ماهیت د شک کولو لپاره
 - د پوهنتون یوه استاد؟! ویل چې دموکراسي کفري نظام دی.
4. د شعار په پای کې
 - ژوندی دې وي افغانستان!
 - علم به بريالی وي!
5. د مخاطب د پام را اړولو لپاره
 - گوره! داسې به بې نه وي ویلي.
 - نسیمې! په گلانو لاس مه وهه.
 - پام! ها خوا ته به نه ځي.
 - مه! مه کوه چې لاس به دې خوړ کړي.

سوالیه (؟)

1. د سوالې جملو په پای کې
 - څوک خبرې کوي؟

- ته ښه یی؟
- 2. له (!) سره یو ځای د یو شي پر ماهیت د شک ښودلو لپاره
- یو دیني عالم؟! وایي چې مسلمان په کورونا مرض نه اخته کېږي.
- 3. په چټ کې د «پوه نه شوم» په معنا یا د یوې خبرې د وضاحت غوښتلو لپاره
- هغه بله راغلي وه.
- ؟ (یعني څوک؟)

یا

- د استاد خبره دې په زړه ده؟
- ؟ (یعني کومه خبره؟)
- 4. کله چې پر یوې خبرې مطمین نه یو.
- چې په زړه کې دې څه عیب نه وي رحمانه/ ښکلي مخ ته په کتو کې گناه
- نشته (رحمان بابا؟)

سلس (/)

1. د دوو شيانو تر منځ د انتخاب لپاره او همدارنگه د مترادفو کلمو تر منځ
- کله چې د چا ژوندلیک لیکو، د هغه/ هغې د ژوند مهمې پېښې بیانوو.
- ملاتړې جملې د پراگراف د اصلي مفکورې تفصیل/ جزئیات بیانوي.
2. د «او» پر ځای
- علت/ معلول، مبتدا/ خبر،
3. د «یا» او «یعني» پر ځای
- بهیر/ لړۍ، تېر/ ماضي، گانده/ راتلونکې
4. د «او» او «یا» تر منځ

- شاگردان به د موضوع په اړه استنباطي پوښتنو ته شفاهي او/يا ليکني ځواب ووايي. (دلته کېدای شي شفاهي او ليکني دواړه وي، يا يوازې شفاهي يا ليکني).
- 5. کله چې د شعر يو يا څو بيتونه د متن په منځ کې لکه عادي کرښې ليکو، مسرې يې په (/) بېلوو.

- استاد پسرلی د بې ځايه تقليد په اړه وايي: نورو پسې تگ سرې خړ مخی کړي/ گرد د لارې وگوره د شپون په مخ.

غبرگ سلسونه (/ /)

1. د تورو آواز يا تلفظ ښيي
 - د «غ» توری درې غږونه لري: /غَ/، /غِ/، او /غُ/
 - ښ څلور ډوله تلفظ لري: /x/، /ç/، /š/، /ʃ/

2. د کلمو تلفظ په کې ليکل کېږي
 - مینه/mina/، مینه/mena/

هايفن (-)

1. د کلمې د څپو (سېلابونو) د بېلولو لپاره
 - اف - غا - نس - تان
2. د کلمې د ريښې او تارې د بېلولو لپاره
 - خپل - واکي، پانگه - وال
3. د دوو ځايونو، نېټو او عددونو تر منځ د «تر» پر ځای
 - د کابل - کندهار په لويه لاره کې ترافیکي پېښې ډېرې دي.
 - په مېلمستيا کې ۲۰ - ۲۵ کسان وو.
 - د کار وخت: سهار ۸ - ۱۲ بجو، ماسپښين ۱ - ۴ بجو.
4. په مکالمه کې د ويناوال د نوم د نه تکرارولو په خاطر

احمد وويل: سرې دې وليدو؟

نجیب ځواب ورکړ: کوم سړی؟

- هماغه دله یادوم.

- ښه، د هغې پلار ښیې. نه، نه مې دی لیدلی.

5. په مکالمه کې د تړتړیتوب د ښودلو لپاره.

- نجلۍ وویل: کا - کا - کا - کابل ته ت - ت - ت - تللی دی.

6. ځینې مفاهیم چې دوه بعدونه لري او د یوه کُل په حیث یادېږي، بعدونه یې

په (-) سره بېلېږي.

• د خدایي خدمتگارو تحریک یو ټولنیز - فرهنګي حرکت و.

• جګړې د افغانستان پر سیاسي - اقتصادي وضعیت ناوړې اغېزې وکړې.

7. د کامې او سیمې کولن غوندې په لست کې د کلمو او عبارتونو د بېلولو لپاره

• ښه هلک، ښه هلکان، ښه نجلۍ، ښې نجونې - سپین کتاب، سپین کتابونه،

سپینه کتابچه، سپینې کتابچې - لوی صندوق، لوی صندوقونه، لویه کوټه، لویې

کوټې.

• کابل - کندهار - هرات - جلال آباد - او مزار شریف د افغانستان لوی ښارونه

دي.

• د بولټ په حیث، کله چې معلومات په عمودي ډول لست کېږي، لکه:

د خوشحال خټک څو آثار دا دي:

- د شعرونو دېوان

- دستارنامه

- صوت نامه

- رباعیات

- بازنامه

- حالنامه

لیندی ()

1. د کلمې يا عبارت د معنا لپاره
 - قيمتي کاني (قيمتي ډبرې) ناقانونه ايستل کېږي.
2. په لستونو کې تر عدد يا حرف وروسته
 - تخيلي ژانرونه درې ډوله دي: (۱) داستاني، لکه: کيسه گۍ، لنډه کيسه، ناول؛ (۲) ډراماتيک، لکه ډرامه، سريال، فلمنامه؛ (۳) شعر.
 - ژوندي ساري په ټوله کې دوه ډوله دي: (الف) حيوانات، (ب) نباتات.
 - ژوندي ساري په ټوله کې دوه ډوله دي: (الف) حيوانات، (ب) نباتات.
3. د جملې په منځ کې د اضافي معلوماتو يا معترضه جملې لپاره
 - عصمت قانع (سره له دې چې ښه ليکوال دی) په فيسبوک کې هر وخت چټيات ليکي.
4. ليکنښې
 - د (!) نښه په څلورو ځايونو کې کارول کېږي.
5. د مأخذ شمېره د پراگراف په پای کې په لينډيو کې راځي او د کتاب يا فصل په پای کې د هماغه شمېرې مخې ته د منبع پوره معلومات ليکل کېږي.
 - البته دلته د نورو ديني جماعتونو په اړه چې د سياسي اسلام تر چتر لاندې نه راځي، څه نه وايو، لکه: صوفيان، ديني روښانفکران او د نويو فکرونو خاوندان، غير جهادي سلفيان، تبليغيان او نور، ځکه چې دوی يا خو اساساً سياست ته اهميت نه ورکوي او يا دا چې سياست د فرهنگي - اجتماعي مسايلو تابع گڼي چې دا د ديني اصلاح او د ټولني د معنوي تزکيې په لومړيتوبونو کې نه راځي (۱).

لويې ليندۍ []

1. کله چې ژباړن یا شرح لیکونکی / حاشیه لیکونکی د بل چا د متن په منځ کې خپلې خبرې کوي، په همدې لیندو کې یې لیکي چې د اصلي لیکوال له خبرو سره گډې نه شي.

• تضمین په دوو معناوو استعمالېږي: لومړی، د یوه شي استعمال د بل شي په ضمن (ترخ) کې، مثلاً: په ادبیاتو کې چې یو شاعر د بل شاعر یوه مصرع یا بیت د خپل شعر په ضمن کې راوړي؛ خو دا معنا زموږ له بحث سره تړاو نه لري. [زموږ په ادبیاتو کې پخوا دغه دود موجود و چې یو شاعر دې د بل شاعر پر غزل مخمس ولیکي او د مخمس د هر بند په پای کې د هماغه غزل یو بیت راوړي، دې کار ته په ادبیاتو کې تضمین وایي. ژباړن] دوهمه معنا، د یوه شي ضمانت کول او د هغه د ساتلو یا برابرولو ژمنه. لیکوال دا کلمه په همدې معنا استعمال کړې ده.

ستوری (*)

1. کله چې د یوه ټکي د توضیح لپاره په حاشیه کې اضافي معلومات ورکول کېږي، د هماغه ټکي له پاسه * لیکل کېږي.

درې ستوري (***)

1. کله چې په ډرامه کې صحنه بدلېږي یعنې د دوو صحنو تر منځ.
2. د لنډې کیسې او ناول د برخو د بېلولو لپاره کارېږي.
3. کله چې په یوه داستان کې راوي، لیدلوری، یا زمان - مکان بدلېږي.

درې ټکي (...)

1. کله چې د يوه متن يوه برخه اقتباس کوو او د همدې موضوع په اړه په هاغه متن کې تر را اخیستل شوې برخې وړاندې او/يا وروسته نورې خبرې هم وي، خو مور پرې اېښي وي، کله:
پوهاند سيد بهاءالدين مجروح د واضح او مبهم سوال د مطرح کولو په اړه وايي: «... د مبهم سوال مثال به داسې وي: جهان يعنې څه؟ انسان يعنې څه؟ دا دواړه سوالونه مبهم دي، ځکه چې په هر يوه کې يو مفهوم په جلا او مجرد شکل پروت دی، بل کوم مشخص مفهوم نشته چې رابطه ورسره ټينگه کړي، ځکه: «يعنې څه» يوازې د پوښتنې علامه ده او پخپله کوم مفهوم نه دی. لومړی بايد په «يعنې څه» انتقاد وشي او پوښتنه وشي چې د «يعنې څه» څخه مراد څه دی؟ فلسفي سوال هله طرح کېږي چې په مفاهيمو کې حرکت او جنبش پيدا شي ...»
2. د عفت کلام د ساتلو لپاره د ځينو ستغو کلمو يا عبارتونو پر ځای، لکه:
 - دا ... سپری نه خپل پېژني نه پردی.
 - دومره غوسه و چې نوکر يې د سپي تر ... وايست.
3. د يو لست د دوام لپاره، لکه:
 - په قرطايسه کې دغه شيان شامل دي: قلم، کاغذ، کتابچه، پنسل، پنسل پاک، مارکر ...
4. په مکالمه کې هله چې د کرکټر خبرې د ناڅاپي پېښې په وجه ناتمامې پاتې شوې وي
 - کریم وويل: عجب وختونه ...گرز شو او کریم ځای پر ځای کېناست.

مأخذ:

۱. د نشر ليکلو هنر، اسدالله غضنفر، مومند خپرندويه ټولنه، ۱۳۹۱
۲. ليکلارښود، پوهاند ډاکټر م. ا. زيار، دانش خپرندويه ټولنه، ۱۳۸۶
3. Longman Academic Writing Series, fourth edition, Alice Oshima, Ann Hogue and Jane Curtis, Pearson Education, 2014
4. Academic Writing A Handbook for International Students, Third edition, Stephen Baile, Routledge Publications, 270 Madison Avenue, New York, NY 1001, 2011
5. First Steps in Academic Writing, Second Edition, Ann Hogue, Pearson Education, 2008
6. <https://pro-essay-writer.com/>
7. <https://www.wikihow.com/Write-a-Critical-Analysis>

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**